

Erkki Kujala

SODAN POJAT

Sodanaikaisten pikkupoikien lapsuuskokemuksia
isyyden näkökulmasta

Esitetään Jyväskylän yliopiston yhteiskuntatieteellisen tiedekunnan suostumuksella
julkisesti tarkastettavaksi yliopiston vanhassa juhlasalissa (S212)
heinäkuun 4. päivänä 2003 kello 12.

JYVÄSKYLÄN YLIOPISTO

JYVÄSKYLÄ 2003

SODAN POJAT

Sodanaikaisten pikkupoikien lapsuuskokemuksia
isyyden näkökulmasta

JYVÄSKYLÄ STUDIES IN EDUCATION, PSYCHOLOGY AND SOCIAL RESEARCH 222

Erkki Kujala

SODAN POJAT

Sodanaikaisten pikkupoikien lapsuuskokemuksia
isyyden näkökulmasta

JYVÄSKYLÄN YLIOPISTO

JYVÄSKYLÄ 2003

Editors

Esa Konttinen

Department of Social Sciences and Philosophy/sociology, University of Jyväskylä

Pekka Olsbo, Marja-Leena Tynkkynen

Publishing Unit, University Library of Jyväskylä

Cover picture: The brothers Salmela from Halsua before the war, left Matti, Erkki,
Jaakko, Antti ja Jussi

Salmelan veljekset Halsualta ennen sotaa, vas. Matti, Erkki, Jaakko, Antti ja Jussi

URN:ISBN 9513915352

ISBN 951-39-13535-2 (PDF)

ISBN 951-39-1494-1 (nid.)

ISSN 0075-4625

Copyright © 2003, by University of Jyväskylä

Jyväskylä University Printing House, Jyväskylä 2003

ABSTRACT

Kujala, Erkki

The sons of war

Jyväskylä: University of Jyväskylä 2003, 229 p.

(Jyväskylä Studies in Education, Psychology and Social Research

ISSN 0075-4625; 222)

ISBN 951-39-1535-2

Diss.

The sons of war is a study about the effect of war on fatherhood and on the emotional life of Finnish men during the last generations. The basis of this research are the childhood experiences of 23 Finnish men during the Second World War in 1939–1945. The method of choosing the target group was the fact that men from all the provinces in different parts of Finland, were during the war little boys whose fathers were soldiers in the war and now these boys are fathers themselves. Naturally a prerequisite was also that they can remember events, their own life and the life of their families during that time period. In addition, I have also interviewed the sons of these men and the descriptions of two of these sons concerning both their fathers and their feelings about the war are included in the study.

I myself was a child during the war and I have always been amazed how Finnish people in general got through those difficult years when at the homefront there were only women, children and old people fighting their own battle for everyday bread. In this research I try to explain that situation through children's experiences, through the eyes of the little boys of that time. Because of the many years that have passed since the war, the elderly men I interviewed were at this time in their late fifties or early sixties, so the memory of the human mind has a very great influence on the events and what kind of picture of that time is conveyed to us. This is why in the theoretical part of the research I have used a lot of time to clarify the function and believability of our memory. As a result of my clarification I am convinced the childhood experiences presented in this research, give a good and truthful picture about the life and emotions of Finnish boys during the war. This is everyday history. The impact of war on the emotional life of men and through that on fatherhood is the key thought running through this whole book. Very little studies have been made in Finland from this point of view and for this reason I believe my study will bring something new to the current study of men and fatherhood.

I have done my life's work as a reporter in the Finnish Broadcasting Corporation (YLE) concerning, as I mentioned above, my interests in the influence of the war on fatherhood and on Finnish people's ability to get through the wartime difficulties, in the autumn of 1999 I made an extensive series of the sons of the war for the radio as a 60-year anniversary of the start of the Winter War. At this point came also the idea of writing a dissertation on this topic, when I noticed the area is hardly researched in spite of the increasing studies on men and manhood. Then I was able to gather a great amount of my material which I have later complemented with the interviews. I have done this research as a postgraduate student at the University of Jyväskylä, in addition to my daily work. I would like to thank my fellow seminar students for the joint effort and encouragement during the different stages of my study. And I would also like to

thank the Fund of Central Ostrobothnia of the Finnish Cultural Foundation for the grant I received.

I especially want to thank my instructor, Professor Marja Järvelä, for all her valuable advice and Professor Risto Heiskala for reading my research and for the useful instruction at the end of my study. At last I would like to thank the censors of my dissertation Docent Tommi Hoikkala and Doctor Arto Tiihonen for attending to my study carefully and for all their helpful comments.

I also warmly thank all the sons of the war I interviewed in different parts of Finland, for welcoming me and recalling, with great effort, all those hard war years. In the narrative theme interview they opened up and often told me even about painful childhood experiences, quite often with tears in their eyes. However, this was very valuable for in this way we have been able to gather together the common memories and experiences of one Finnish male generation, the influence of which reflects on the emotions of men even up to this time.

Author's address	Erkki Kujala Department of Social Sciences and Philosophy University of Jyväskylä, Jyväskylä, Finland
Supervisor	Professor Marja Järvelä Department of Social Sciences and Philosophy University of Jyväskylä, Jyväskylä, Finland
Reviewers	Docent Tommi Hoikkala, Doctor of Political Science Department of Sociology University of Helsinki, Helsinki, Finland Researcher Arto Tiihonen, Doctor of Philosophy Lahti Polytechnic, Lahti, Finland
Opponent	Emeritus Professor Marjatta Marin Department of Social Sciences and Philosophy/ Sociology, Gerontology University of Jyväskylä, Jyväskylä, Finland

TIIVISTELMÄ

Tämä tutkimus osoittaa mielestäni selvästi, että sotavuosina 1939–1945 on ollut silloisille suomalaislapsille todella syvästi heidän tunteisiinsa vaikuttanut kokemus. Vaikeimpana sen ovat kokeneet ne lapset, jotka joutuivat olemaan miltei sodan jaloissa Karjalassa, Itä-Suomessa, Lapissa ja Helsingin seudulla, missä pommituksia oli usein ja tykistön jylinä kuului kauas rintamien taaksekin. Myös niitä lapsia, joiden isä kaatui tai haavoittui vaikeasti, sota kosketti kovasti, samoin heitä, jotka joutuivat evakkoon outoihin olosuhteisiin tai sota-lapsiksi Ruotsiin. Haastattelututkimukseni osoitti, että näiden erityisryhmien ohella sota vaikutti kaikkien suomalaislasten elämään jollakin tavalla negatiivisesti. Sota myös raaisti miehiä, ja sukupolvelta toiselle isien kautta siirtyneenä tunne-elämän puutteet heijastuvat vieläkin monien miesten ihmissuhteisiin.

Tutkimuksen empiirisessä osassa nousee poikien sodan muistoista esille kolme asiaa selkeästi yli muiden. Ne ovat pelko, joutuminen pienenä työhön sekä selviytymään oppiminen. Pelon tunne on ollut voimakas, koska suurin osa haastatelluista muistaa sen elävästi vielä kuudenkymmenen vuoden päästäkin. Lasten pelkoa lisäsivät lentokoneiden ja pommitusten äänet, mustat pimennysverhot ja aikuisten huolestuneisuus, joka tarttui lapsiin. Yleisin pelon aihe oli selittämätön epävarmuuden tunne, joka aiheutti levottomuutta, painajaisunia ja yökastelua. Kodeissa vallitsi usein myös pelko siitä, miten isälle käy. Kuolemanpelkoa lisäsivät sankarivainajien hautajaiset ja odotus siitä kenen vuoro on seuraavana. Myös yleinen puute kaikista tarvikkeista loi epävarmuutta.

Poikien joutuminen jo hyvin pieninä miesten töihin oli yleistä ja nykyäikaan verrattuna suorastaan hätkähdyttävää. Monet haastatelluista miehistä muistavat joutuneensa hevosajureiksi pellolle jo viisivuotiaana. Sodan pojat eivät kuitenkaan muistele työhön joutumista pahalla, sillä useimmat ovat kiitollisia siitä, että sota-aika opetti elämässä selviytyjäksi. Kun kaikesta oli puutetta, oli opittava säästäväiseksi, kärsivälliseksi ja kekseliääksi. Vaikeissa oloissa opittiin myös yhteistyö ja toisten ihmisten huomioon ottaminen. Näistä seikoista on ollut miesten mielestä heille elämässä paljon hyötyä ja vain harva haastatelluista on katkera, vaikka lähes kaikki toteavat, ettei heillä ollut normaalia lapsuutta lainkaan.

Isyyteen sota vaikutti kielteisesti, koska isien ollessa useita vuosia sodassa heillä ei ollut aikaa eikä mahdollisuutta viettää yhteistä aikaa poikiensa kanssa. Näin isä–poikasuhde jäi etäiseksi. Tilannetta pahensi vielä se, että sodan jälkeen miehillä oli kiire jälleenrakennustöihin ja niin paljon töitä, etteivät he ehtineet leikkiä lastensa kanssa. Monet isät olivat myös sodan kovien kokemusten takia hermostuneita ja kireitä, mikä osaltaan heijastui kielteisenä kodin ilmapiiriin. Myös alkoholin käyttö lisääntyi miesten purkaessa sodan kärsimysten aiheuttamaa pahaa oloaan viinaan. Nämä seikat lisättynä perinteisesti suomalaisten isien autoritäärisyyteen vaikuttivat kielteisesti poikien kehittyvään tunne-elämään. Niinpä hellien tunteiden osoittaminen on ollut suurelle osalle sodan pojista edelleen vaikeaa, vaikka myönteisiä poikkeuksiaikin aineiston perusteel-

la löytyy. Sota-ajan pikkupojat eivät isinä ole ehtineet pitää lapsia kovin paljon sylissään eivätkä leikkiä heidän kanssaan. Työtä sen sijaan ovat isät ja pojat tehneet paljon yhdessä, kuten edeltäväkin sukupolvi. Useimmat haastatelluista miehistä sanovat, että he eivät ole pystyneet olemaan sellaisia isiä kuin olisivat halunneet. He toteavat olleensa lähes samanlaisia isiä kuin heidän isänsäkin olivat, vaikka olisivat halunneet olla erilaisia ja läheisempiä lapsilleen. Useimmat sanovat syyksi työn sekä kiireen ja sen, kun ei ole itse saanut istua isän sylissä, niin ei osannut pitää omia lapsiaan sylissään. Monet miehet iloitsevat siitä, että heidän omat poikansa toteuttavat jo uutta pehmeämpää isyyttä, jota tutkimuksen lopussa aika laajasti käsitellään.

Tutkijan mukaan tämän päivän lasten vanhemmat voisivat vaikeuksissaan ottaa enemmän oppia sota-ajan selviytymiskeinoista. Niitä olivat: työ, yhteisvastuu, toisista huolehtiminen, neuvokkuus, omiin kykyihin luottaminen, säästäväisyys, vastuuntunto, pelon ja epävarmuuden kääntäminen voimavaraksi sekä turvan ja luottamuksen tunteen luominen lapsiin epävarmuudesta huolimatta.

ESIPUHE

Sota-ajan lapsena minua on aina ihmetyttänyt, miten suomalaiset yleensä selvisivät niiden vaikeiden vuosien yli, kun kotirintamalla omaa taisteluaan joka-päiväisestä leivästä kävivät vain naiset, lapset ja vanhukset. Vähitellen tuo ihmettely sai mielessäni niin ison vallan, että päätin ruveta ottamaan siitä selvää tutkimalla, omat muistot kun ovat hyvin hämäriä tuolta ajalta. Myös oma opiskelu jäi olosuhteista johtuen vähäiseksi eli seitsemään luokkaan kansakoulua ja yhden lukuvuoden aikana suoritettuun neljän viikon jatkokurssiin, kuten suurella osalla sen ajan lapsista. Vasta varttuneella aikuisiällä olen päässyt kiinni ”opilliseen sivistykseen” ja siitä onkin tullut vuosikymmeniä kestänyt harrastus. Eteneminen, työn ohessa, suuren perheen isänä ja monista sivutöistä sekä harrastuksista innostuneena, on ollut hidasta. Nyt eläkeiän saavuttaneena opinnot ovat siinä vaiheessa, että väitöskirja on luettavissa.

Varsinainen päätyöni on ollut Yleisradiossa. Juuri tuosta alussa mainitsemastani kiinnostuksesta sota-ajan kotirintaman kestämiseen ja erityisesti lasten kokemuksiin tein syksyllä 1999 talvisodan alkamisen kuusikymmentävuotismuistoksi radioon laajan sarjan sodan pojista. Silloin syntyi myös ajatus väitöskirjan tekemisestä tästä aiheesta, kun huomasin, että aihe on lisääntyneestä mies-tutkimuksesta huolimatta edelleen miltei tutkimatta. Sain silloin kerättyä suuren osan aineistosta, jota olen myöhemmin haastatteluilla täydentänyt. Tieteellinen työskentely tiedeyhteisön ulkopuolella on vaivalloista ja sitä se on ollut sen jälkeenkin, kun pääsin jatko-opiskelijana Jyväskylän yliopistoon. Yhteiskuntatieteiden ja filosofian laitoksen lisensiaattiseminaarit ovat olleet todella hedelmällisiä, sillä siellä me työelämässä puurtajat ja nuoret tutkijat olemme päässeet yhdessä availemaan teorioiden maailmaa. Kiitän kaikkia seminaaritovereita näistä mielenkiintoisista keskusteluista ja sieltä saaduista neuvoista. Kiitän myös Suomen Kulttuurirahaston Keski-Pohjanmaan rahastoa saamastani apurahasta. Se on osaltaan helpottanut muuten aika omintakeista ponnistelua.

Erityisesti haluan kiittää seminaarien vetäjää ja työni ohjaajaa professori Marja Järvelää monista arvokkaista neuvoista ja kärsivällisyydestä työn kuluessa tällaista ikämiesopiskelijaa kohtaan. Professori Risto Heiskalaa kiitän tutkimukseni lukemisesta ja monista tärkeistä loppuvaiheen neuvoista. Kiitän myös professori Ilmari Rostilaa ja tutkija Jorma Hännistä työn alkuvaiheessa saamistani neuvoista. Samoin esitän parhaat kiitökseni tutkimustyön esitarkastajille dosentti Tommi Hoikkalalle ja tohtori Arto Tiihoselle työhöni paneutumisesta ja hyödyllisistä kommentteista.

Kaikista lämpimimmät kiitökseni annan kuitenkin itse sodan pojille. Niille haastattelemilleni miehille eri puolilla Suomea, jotka suostuivat ottamaan minut vastaan, pinnistämään muistojaan ja avaamaan sydämensä minulle sekä kertomaan monesti itku silmässä kipeistäkin, mutta silti rakkaista lapsuusajoistaan noina Suomen historian raskaina aikoina. Kiitän myös perhettäni ja erityisesti vaimoani Anna-Maijaa myötäelämisestä sekä korvaamattomasta tuesta ja avusta tämän työn ja pitkään kestäneiden opiskelujeni eri vaiheissa.

Omistan tämän kirjan lapsilleni Jussille, Antille, Hanna-Marialle, Matti-Pekalle ja Liisalle. Veteraanien lastenlapsille, jotka eivät koskaan ehtineet nähdä isoisäänsä.

Toholammilla talvisodan päättymisen muistopäivänä 13.3. 2003

Erkki Kujala

*On isät täällä taistelleet
ja uskoneet ja toivoneet.
Me saimme saman asunnon
ja samat vaiheet meidän on.*

VK. 577, 3 sāk.

SISÄLLYS

ABSTRACT

TIIVISTELMÄ

ESIPUHE

1	JOHDANTO	15
1.1	Tutkimuksen lähtökohdat	15
1.2	Isyys ja sota-aika	16
1.3	Tunteet ja arvot	17
1.4	Mies kriisissä	17
2	TEOREETTISTA TAUSTAA TUTKIMUKSELLE.....	20
2.1	Mitä miehisuus on	20
2.2	Teoriat ja elämän tarkoitus	21
3	TUTKIMUKSEN RAKENNE.....	23
3.1	Rakenteen kulku.....	24
4	SUOMALAINEN MIES TUTKIMUSTEN JA KIRJOITUSTEN VALOSSA	26
4.1	Miehen elämä sosiaalisina ongelmina	26
4.2	Mies miehenä ja isänä.....	28
4.3	Isät sodassa.....	29
5	ELÄMÄKERTATUTKIMUS SODAN POIKIEN ELÄMÄNTAVAN JÄSENTÄJÄNÄ	31
5.1	Elämäntapatutkimuksen metodeita ja sukupolvi käsite	31
5.2	Liike ja elämäkerrat tutkimusaineistona.....	35
5.3	Maskuliinisuus, väkivalta ja miestutkimus.....	37
5.4	Lapsuuden kokemukset ja muistot elämän muovaajina.....	41
5.5	Kuva miehestä	42
6	MUISTI JA MUISTOJEN TUTKIMINEN.....	45
6.1	Voiko muistiin luottaa?	45
6.2	Muistista eri tieteiden tutkimuksissa	49
6.3	Muistin lajit	50
6.4	Miten muisti toimii.....	52
6.5	Lapsuudesta nouseva muisti ja muistot.....	54
6.6	Muisti, elämä ja tunteet	57
6.7	Tunteen vaikutus muistoihin	58
6.8	Vaikeneminen ja unohtaminen	60

7	SUOMALAINEN MIES JA PUHUMATTOMUUS	62
7.1	Nostalgia.....	62
7.2	Mistä ei voi puhua.....	64
7.3	Lähteminen osa miehen elämää.....	66
7.4	Muistojen kipeys	69
7.5	Sota ja salaisuudet	70
7.6	Miksi ei puhuta?.....	72
7.7	Häpeä.....	76
8	SUOMI SODASSA.....	79
8.1	Isät rintamalla	79
8.2	Miten sotaan jouduttiin	80
8.3	Sota syttyy	82
8.4	Talvisodan uhrit	85
8.5	Suomen kansa yhdistyi.....	86
8.6	Jatkosodan syntyminen	89
8.7	Sota eli elämäänsä	90
8.8	Jatkosodan tappiot	92
9	HAASTATTELUTUTKIMUKSEN METODOLOGINEN PERUSTELU ...	94
9.1	Empiirinen osa teemahaastatteluna	94
9.2	Tutkimuksen metodologisia ongelmia	95
9.3	Elämäntarinat, historia ja identiteetti	96
9.4	Haastattelujen toteutus.....	100
10	SOTA LAPSEN SILMIN.....	102
10.1	Lähtökäsky	103
10.2	Pienenä työhön	103
10.3	Pelko.....	105
10.4	Surua ja ahdistusta.....	107
10.5	Johtopäätökset	109
11	SODAN KOVUUS.....	111
11.1	Tunteet	112
11.2	Sota leikkinä ja totena	114
11.3	Isän ja pojan vuorovaikutus.....	120
11.4	Väliytteen veto	121
12	SODAN POIKIEN ELÄMÄNTARINAT JA NIIDEN KOODAUUS	123
12.1	Automies Kalle Lapista	123
12.2	Kauppias Paavo Lapista	126
12.3	Siirtolaismies Kauko Karjalasta.....	127
12.4	Liikemies Tauno Etelä-Suomesta.....	131
12.5	Kunnallismies Väinö Pohjanmaalta.....	137
12.6	Maisteri Markku Satakunnasta	143

12.7	Postimies Eero Savosta	145
12.8	Kauppias Kimmo Kainuusta	148
12.9	Automies Tane Kainuusta.....	151
12.10	Poliisi Matti Länsi-Suomesta	153
12.11	Analyysiä kerrontaskeeman kautta.....	156
	-Hannun ikävä	
	-Yrittäjä Jukalle isä jäi etäiseksi	
	-Puuseppä Tuomo sisäisti rauhan asian	
13	SODAN POIKIEN EETOKSET	164
13.1	Pelon dynamiikka.....	164
13.2	Selviytymisen eetos	166
13.3	Työn eetos.....	169
13.4	Puutteen perintö.....	173
14	ISÄLTÄ POJALLE – ELÄMÄNHALLINNAN SIIRTYMÄT	178
14.1	Mitä isyys on?	178
14.2	Etäinen ja läheinen isä – poikasuhde.....	180
14.3	Kun isää ei ole ollenkaan.....	184
14.4	Sota, alkoholi ja elämänhallinta	188
14.5	Isät ja pojat.....	191
14.6	Isyyden muutos	194
14.7	Sota-ajan isät ja pojat kasvattajina.....	201
14.8	Onko vanhasta mitään jäljellä nykykasvatuksessa?.....	204
15	JOHTOPÄÄTÖKSET JA POHDINTA.....	208
15.1	Sodan poikien eetoksista nykyaikaan	208
15.2	Lopuksi	214
	SUMMARY.....	217
	KIRJALLISUUS.....	219
LIITE	Haastattelukysymykset sekä tietoja aineistosta ja sen kokoamisesta.....	227

1 JOHDANTO

1.1 Tutkimuksen lähtökohdat

Tein aikanaan sosiaalipolitiikan gradutyöni aiheesta Lapsi, perhe ja yhteiskunta. Käsittelin aihetta ongelmakeskeisesti lapsen näkökulmasta. Tein haastattelukyselyn erilaisista lapsia koskevista asioista peruskoulun neljäsluokkalaisille eli kymmenvuotiaille lapsille kolmella erikokoisella paikkakunnalla. Tässä kyselyssä samoin kuin lukuisissa vastaavissa ja laajemmissa tutkimuksissa on todettu, että tyttöjen ja poikien suhtautuminen moniin asioihin poikkeaa selvästi toisistaan. Omassa tutkimuksessani ilmeni myös, että isän merkitys perheessä, ja toisaalta lapsen kehitykselle, on hyvin suuri. Tämän ovat myös tutkijat vihdoin huomanneet. Aihetta koskevat tutkimukset ja artikkelit ovat viime aikoina selvästi lisääntyneet. Merkittävänä innoittajana aiheen tutkimiseen ja käsittelemiseen ovat olleet 1990-luvulla järjestetyt mieselämäkertojen kirjoituskilpailut. Niissä esiin tullut poikien isän kaipuu on suurta ja ahdistavaa. Yksi syy tutkimusten lisääntymiseen on myös siinä, että isyys ja äitiys eivät ole muuttuneet niin nopeasti kuin välillä uskottiin, ja myös perheen ja suvun merkitys on heikentynyt odotettua vähemmän (Roos ja Rotkirch 1997, 10).

Myös minua on alkanut kiinnostaa iän lisääntyessä sen tutkiminen, mikä mies oikein on ja mitä hänelle kuuluu? Lapset ja lasten asiat kiinnostivat suuresti silloin, kun omat lapset olivat pieniä. Nyt kun omat lapset ovat aikuistuneet, tuntuu siltä, että oman, monella tavalla unohdetunkin, ikäluokkani miesten elämäntarinoissa olisi paljon tutkimisen aihetta. Meillä Suomessa on tehty viime aikoina sekä miestutkimusta että naistutkimusta aika paljon. Vaikka monet elämään liittyvät ongelmat koskettavat samalla tavalla molempia sukupuolia, niin erillisiä tutkimuksia kannattaa tehdä jo senkin vuoksi, koska eri sukupuolet suhtautuvat moniin asioihin hyvin eri tavoin. (Määttänen, 1988, 185, Hakola, 1994, 84, Ollila, 1990, 272). Suunnittelin aikaisemmin tutkimukseni otsikoksi Mikä, minä keski-ikäinen mies? Lähtökohtanani oli Juha Nummisen suomalaisen miehen elämäntapaa käsittelevä laaja haastattelukokeelma 1970-luvulta. Olen päätenyt uuteen otsikkoon ja rajaukseen nimenomaan siitä syystä, että tämän päivän varttuneet keski-ikäiset miehet ovat joko sota-aikana tai pian

sen jälkeen syntyneitä tai silloin lapsuusaikansa eläneitä ja heistä valtaosan isät ovat olleet sodassa. Näin ollen oletan, että sodalla on ollut suuri vaikutus isyyteen ja sitä kautta suomalaisen miehen tunne-elämään sukupolvesta toiseen. Tästä näkökulmasta miestutkimusta ei ole havaintojeni mukaan juurikaan tehty.

1.2 Isyys ja sota-aika

Sota-ajan poikien isäsuhteella, tunteilla ja kokemuksella on todennäköisesti suuri merkitys koko viime sotien jälkeiselle suomalaiselle ihmisyyteille. Eeva Peltonen sanoo: "... Rohkenen väittää, että viime sotien perintö on vahvasti läsnä tässä ajassa, vaikka me yritimme julistaa sen aikansa eläneeksi jo vuosikymmeniä sitten. Tuo perintö ei elä yksin sotasukupolven elämäkerroissa ja muisteluissa, vaan myös meissä sotaa kokemattomissa, halusimmepa sitä tai emme. Meikin taidamme olla sodasta pääsemättömissä." (Roos – Peltonen 1994, 215).

Ikääntyvien miesten lapsuuden kokemusten tutkiminen on sikäläkin ajankohtaista, että kodin ilmapiirillä on mitä ilmeisimmin vaikutusta myös miesten suhtautumisessa sukupuolten väliseen tasa-arvokysymykseen, joka nykyisin sävyttää koko yhteiskuntaelämää. Elina Haavio-Mannila totesi tutkimuksissaan jo 1960-luvulla, että onnellisissa kodeissa kasvaneet miehet ovat suopeampia naisten kanssa yhdessä toimimiselle, onnettomissa kasvaneet kielteisempiä. Onnellisten kotien pojilla näyttää hänen mukaansa olevan varaa vastaanottaa vähemmistöryhmän jäsenet omaan ryhmäänsä. (Haavio-Mannila 1968, 254).

Myös Huttusen isä - poikatutkimukset kaksi vuosikymmentä myöhemmin ovat antaneet saman suuntaisia tuloksia. Mitä enemmän isä on poikansa kanssa ja kiinnittää häneen huomionsa, sitä enemmän pojalla on mahdollisuus havainnoida ja jäljitellä isäänsä (Huttunen 1990, 176).

Sota-ajan pikkupojilla näitä yhdessäolon hetkiä isän kanssa oli kovin vähän, koska useimpien poikien isät olivat rintamalla jopa vuosikausia. Isän lomalla käynnit ovatkin jääneet monille pojille kirkkaana mieleen, varsinkin jos isällä on ollut mieluisia tuomisia ja edes vähänkin aikaa olla ja tehdä jotakin pojan kanssa. Mitä pitkä isän poissaolo pojille on merkinnyt, ei ole kovinkaan helposti selvitettävissä, mutta jotakin merkitystä tunne-elämän kehitykselle sillä on täytynyt olla, sillä esimerkiksi Jari Sinkkosen mukaan isän tehtävä on olla lukemattomissa erilaisissa rooleissa lapsen kasvun aikana. Isä on lapselle miesihanteen ydin ja tärkeä tekijä yliminän rakenteessa. Samoin isällä on keskeinen merkitys sekä tytön että pojan seksuaalisen identiteetin kehittymisen kannalta. (Sinkkonen, 1995, 203).

1.3 Tunteet ja arvot

Tutkimuksen tavoitteena on selvittää suomalaisen miehen elämänarvoja, elämäntapaa ja tunteita ihmissuhteissa sekä sodan vaikutusta niihin. Olen pyrkinyt tavoitteeseen tutkimalla sodanaikaisten pikkupoikien isäsuhdetta ja heidän kokemustensa kautta sodan vaikutusta isyyteen ja miesten tunne-elämään sukupolvien saatossa. Elämäkertakirjoitusten ja monien tutkimusten mukaan miehillä on paljon ongelmia. Monissa artikkeleissa väitetään suomalaisen miehen olevan kriisissä. Tosin se ei ole mikään uusi ilmiö, vaan jo 1980-luvulla ongelmia pohdittiin hyvin innokkaasti ja monissa tutkimuksissa todistettiin asian näin olevan. Tuolloin kriisi liittyi usein ihmissuhde- ja työn muutoksen ongelmiin. Seppo Helminen sanoo, että varsinkin sodanjälkeinen sukupolvi mm. J-P. Roosin mukaan näytti vellovan ongelmallisissa ihmissuhteissaan. Elämistä ei enää mielletä niinkään työnteoksi kuin ihmissuhteiksi. Perheen sanotaan intimisoituneen eli elävän lähinnä tunnesuhteiden varassa (Helminen – Hurri 1985, 15). Tässä suhteessa tilanne ei liene kovinkaan paljon runsaassa kymmenessä vuodessa muuttunut, vaikka on siirrytty Euroopan Unioniin (vrt. Matti J. Kuronen 1995, 71). Sodan vaikutusten tutkiminen isyyden kannalta on mielestäni nyt ajankohtaistakin, kun lasten häiriökäyttäytyminen on selvästi lisääntynyt. (Sinkkonen, 1998, 12). Tämän on arveltu useissa hämmennyksen keskellä pidetyissä seminaareissa ja asiantuntijoiden artikkeleissa johtuvan vanhemmuuden kriisistä. (Huttunen, 2001, 191). Vanhemmilta puuttuu kyky asettaa lapsilleen rajoja ja antaa rakkautta. Lapsuus menetetään liian aikaisin ja aikuisuus annetaan lapsille jo ennen nuoruusikää, ja ennen kuin he ovat kypsiä sitä vastaanottamaan. Suomea vaivaa isättömyys, kuten lastenpsykiatri Jari Sinkkonen sanoo. Hänen mielestään perinteisten isien pojat tekevät väkivaltarikoksia paljon harvemmin kuin isättömät pojat. (Sinkkonen, 1998, 27).

1.4 Mies kriisissä

Hosiaisluoman miehuutta pohtivassa teoksessa Hevosen sulkia, Markku Soikkeli sanoo, että -80-luvulla ”parviaiset taiteessa ja miestutkimus tieteessä vastasivat kulttuurimme kroonisimpaan hätään, indifferentiksi käyneen miehuuden kriisiin”. Jussi Parviaisen näytelmien mukaan miehuus on kriisissä, mutta väite kriisistä jää Soikkelin mukaan hahmottomaksi. Ongelma Parviaisen mieskuvan luomisessa on ehkä siinä, että hänen maailmankuvansa esikuvat löytyvät teatterikorkean oppi-isästä Jouko Turkasta ja tämän takaa Antonin Artaud'n julmuuden teatterista. (Soikkeli, 1991, 133-135). En tiedä onko näillä pohdinnoilla muuta merkitystä kuin päätellä, kuinka hämmennyksissä miehuuden etsinnässä tuolloin oltiin. Ehkä se heijastaa kuitenkin sitä, että taide ehtii ongelmien esille tuomiseen ennen tutkimusta ja tiedettä.

Jaakko Simojoki toteaa lehtihaastattelussa, että sodan jälkeinen sukupolvi joutui jättämään tunteensa hyllylle, koska isillä oli ollut sodassa liian kovat paineet. Siitä on maksettu kova hinta. Hän kysyykin, ”nousevatko padotuista tunteista johtuvat kriisit, masennukset ja muut ongelmat erilaisina ajan kuluessa eli onko kullakin vuosikymmenellä omat murheensa.” Simojoen mukaan 1960-luvun kapinan alkaessa sodan pojilla oli niin paljon paineita purettavaksi, ettei silloin kysytty enää vanhemmilta puhelupaa. Nyt ovat paineet toisenlaiset (Simojoki, 1999, 22).

Matti Virtasen mukaan 1950-luvulla alkanut yhteiskuntamurros on kasvattanut välimatkaa vuosisadan alkupuolella syntyneiden sukupolvien ja sodan jälkeisten sukupolvien välille. Suuren murroksen sukupolvella oli edessään toisenlainen yhteiskunta heidän aikuistuuksaan 60-luvulla kuin heidän vanhemmillaan 30 vuotta aikaisemmin. Nämä sukupolvet ovat monessa suhteessa erilaisia samoin heidän kokemuksensa. Tämä on merkinnyt nuoremman polven samanlaistumista, samalla kun se kokonaisuudessaan on etääntynyt vanhemmasta polvesta. Kyse on kulttuurin murroksesta. (Virtanen, 1989, 5). Sama murros koskee myös kasvatusta ja isänä olemisen malleja. 1950-luvun alussa syntyneen sotaveteraanin pojan Tommi Hoikkalan ihmettely tästä murroksesta, jonka läpi hän on elänyt 1950-luvun maatalous-Suomesta postmoderniin työttömyysyhteiskuntaan, on yleistettävissä hyvin monen miehen kohdalla. Hoikkalan mukaan isänä olemisen ja arkielämän järjestelmien kulttuuriset mallit, joita näki lapsuudessa, eivät enää päde. ”Kehityskulku liittyy perhemuotojen moninaistumiseen ja yksilöllistymiseen. Miten ollaan mies tai nainen, isä tai äiti, ei ole sillä tavoin itsestään selvää kuin se oli meidän vanhemmillemme.” (Hoikkala, 1996, 341).

Miestutkimuksen ja elämäkertakirjoituskilpailujen sadon mukaan suomalaisella miehellä on todella paljon ongelmia. Näistä elämäntarinoista saatujen tulosten pohjalta J-P. Roos ihmettelikin 1990-luvun puolivälissä, että ”miten hullusti elämä miestä heittää”. Hän määritteli, että suomalaisen miehen kurja elämä perustuu ennen kaikkea siihen, että hän on ujo, syrjäänvetäytyvä, vailla itseluottamusta, vailla positiivista itsetuntoa, hän on negatiivisesti herkkä, ottaa kaiken itseensä, sulkeutuu, kokee kielteisen paljon merkityksellisempänä kuin myönteisen. Suomalainen mies muistaa aina pahan, mutta harvoin hyvän, torjuu ja kieltää mieluummin kuin hyväksyy tai antaa myöten, vihaa ja kantaa kaunaa mieluummin kuin rakastaa ja tuntee lämpöä. Suomalainen mies on siis menetettyjen mahdollisuuksien ritari. (Roos, 1995, 10).

Haavio-Mannilan mukaan nykyisin poliittista ja kulttuurista päiväjärjestystä Suomessa hallitsee kysymys arvoista. Seksuaalisuus on tämän keskustelun magneettisena ytimenä. Aviottomuus ja perheen tulevaisuus, korvikevanhemmuus ja sikiötutkimus, teini-ikäisten raskaudet, avioero ja avioliiton kohtalo, väkivalta ja avoimesti ilmaistut seksuaaliset mielikuvat, sukupuolivalistus ja lasten seksuaalinen hyväksikäyttö, seksuaalinen moninaisuus ja identiteetti, naisten muuttuvat vaatimukset ja maskuliinisuuden kriisi, tasapaino yksilön vapauden ja yhteisöllisten velvollisuuksien välillä, sairaus ja seksuaalinen terveys ja niin edelleen ovat tulleet julkisen kamppailun ja henkilökohtaisen ahdis-

tuksen aiheiksi. (Haavio-Mannila, 1998, 295).

Jos myös mies on todella kriisissä, niin mistä se johtuu. Julkisuudessa käytävän keskustelun mukaan saa sen kuvan, että monilta miehiltä elämänarvot ovat sekaisin. Kokemusten mukaan monilta putoaa elämältä pohja pois lasten aikuistuttua ja lähdettyä kotoa. (Sauri, 1998, 89-90). Siitä kielii myös keskiikäisten lisääntyvät avioerot. Onko ongelmien synnyllä jotakin yhteistä eri miesten elämäntarinoissa? Onko sodalla jotakin merkitystä miesten myöhemmälle elämän hallinnalle? Entä miten ovat eläneet ne miehet, jotka ovat elämänsä tyytyväisiä ja elävät vielä ikämiehinäkin terveinä ja onnellisina? Tässä tutkimuksessa näihin kysymyksiin etsitään vastauksia eri puolilta maata ja eri kansankerroksista koostuvan, tutkimusjoukon syvähaastattelulla. Lisäksi käytän hyväkseni aikaisempia tutkimustuloksia, tilastoja sekä kirjallisuutta.

2 TEOREETTISTA TAUSTAA TUTKIMUKSELLE

2.1 Mitä miehisuus on

Tutkimus on sosiaalipoliittinen ja tukeutuu näin ollen sosiaalipoliitiikan ja ihmistieteiden teorioihin. Niin meillä Suomessa kuin muuallakin tehty miestutkimus sivuaa hyvin monta tieteenalaa, niin tämäkin. Tunnettu ranskalainen tutkija Elisabeth Badinter laajassa miestutkimuksessaan sanoo, että ”nykyisin Men’s Studies-suunnan edustajat hylkäävät yksimielisesti ajatuksen yhtenäisestä mieheydestä. Ihmistieteellisen koulutuksensa nojalla he kiistävät biologian ensisijaisuuden ja pyrkivät osoittamaan ihmisluonnon plastisuuden, muovailtavuuden. Sosiaali- ja kulttuuriantropologian klassikoihin ja uudempaan mieheyttä (ja naiseutta) koskevaan historialliseen ja sosiologiseen tutkimukseen tukeutuen he päättelivät, että ei ole olemassa yleispätevää mieheyden mallia, joka pätsi aina ja kaikkialla.” (Badinter, 1993, 47). Tämä teoreettinen pohdiskelu koskee tietysti lähinnä mieheyttä, johon maskuliinisuus olennaisesti liittyy. Niin Badinter kuin monet muutkin tutkijat pohtivat paljon sitä, miksi maskuliinisuus liitetään usein niin vahvasti miehisyyteen. Sodassa jos missään maskuliinisuus korostuu, mutta sotaa ja sen vaikutusta isyyteen ja poikien miehen malleihin ei ole kovin paljon tutkittu. Aihe on ehkä ongelmallinen ja vaikeasti lähestyttävä. Asia on monella tavalla kipeäkin eri sukupolville. Sitä kannetaan yhteisenä taakkana, jota on vaikea eritellä. Kokonaistilannetta ja poikien tunteita kuvaa ehkä hyvinkin yleistettävästi Juha Siltalan tutkimuksen yksi lause, ”Matti katsoi jääneensä ylivoimaiseen kunniavelkaan sodan käyneille miehille”. (Siltala, 1994, 83).

Miehisuus on toki paljon muutakin kuin maskuliinisuutta. Kuitenkin vasta viime aikoina maskuliinisuuden hegemoniaa on ruvettu kriittisesti miestutkimuksissa erittelemään. Tämäkin on tapahtunut ehkä naistutkimuksen, feminismin haastamana. Suomessa uraa uurtava teos on Jorma Sipilän ja Arto Tiihosen toimittama ”Miestä rakennetaan – maskuliinisuuksia puretaan”. Tässä miehen ja miehisyyden ongelmallisuutta monipuolisesti käsittelevässä teoksessa Sipilä pohtii hegemonista maskuliinisuutta Carriganin, Connellin ja Leen teorioiden pohjalta ja osuu ilmeisen oikeaan todetessaan, että hegemoninen masku-

liinisuus on miehille kulttuurinen konstruktio, joka pitää yllä heidän valtaansa ja jota suuri osa miehistä mielellään tukee (Sipilä & Tiihonen, 1994, 21).

Miehen maskuliiniset ominaisuudet ovat perinteisesti korostuneet niin miestutkimuksessa kuin miltei kaikessa muussakin miehisyyteen liittyvässä. Mitä miehisyyttä sitten pohjimmiltaan on? Jos jätetään ääripäät pois, joita käsitellään maskuliinisuuden yhteydessä myöhemmin, niin miehisyyden keskeisiä tuntomerkkejä ovat voimakkuus, vastuuntunto, seksuaalisuus, utelias rohkeus, neuvokkuus, herkkyys ja kovuus. (Sipilä, 1994, 20-22). Edellä luetellut ominaisuudet ovat stereotyyppioita, joihin kaikki miehet eivät yllä. Sen vuoksi heikon itsetunnon omaavat vajoavat epätoivoon ja ihanteet kääntyvät vastakohtikseen. (vrt. emt. Roos, 1995). Miehisyyteen ja isyyteen on alettu viime aikoina liittää muitakin asioita kuin vain suvun jatkaminen ja perheen elättäminen. Varsinkin niin sanotun ”uuden isän” mallia luotaessa on korostettu miehisyyden kasvatuksellista merkitystä. Miehen odotetaan olevan rakastava puoliso ja isänä luotettava ja huolehtiva tuki lapsilleen äidin ohella. Nämä ominaisuudet eivät kuulu perinteiseen hegemoniseen maskuliinisuuteen. Nykymiehen odotetaan uudistuvan ja päästävän esille hänessä piileviä feministisiä ominaisuuksia. Käytännössä se merkitsee siirtymistä nykyistä enemmän työ- ja harrastuskeskeisyydestä perhekeskeisyyteen. Jouko Huttusen mukaan tämä voi tarkoittaa osallistumista kotitöihin, lasten hoitoon ja kasvatukseen, mutta myös sitoutumista tunnepohjaiseen vanhemmuuteen ja vanhempana olemisesta nauttimiseen. (Huttunen, 1998, 53). Tunne-elämän rikastuttaminen miehisyydessä edistää mieheyden monipuolistumista myös tulevaisuudessa, sillä siitä seuraa tutkimusten mukaan isä-poikasuhteen lähentyminen. Se on jäänyt ja jää edelleenkin monen isän ja pojan kohdalla etäiseksi (Pollack, 1999, 139, vrt. Siltala, 1994, 322).

2.2 Teoriat ja elämän tarkoitus

Isien ja poikien suhteiden ongelmallisuus ja kasvatuksen vaikutus niihin ei ole mikään uusi, eikä viime sota-ajankaan asia, vaan juuret juontavat kauaksi menneisyyteen. Ehkä jossain muodossa ihmiskunnan alkuaikoihin asti. Juha Siltala pohtii teoksessaan ”Valkoisen äidin pojat” useiden suomalaisten suurmiesten elämänvaiheita. Se, mitä Siltalan mukaan Agathon Meurman on lapsuudessaan kokenut isän kovasta ja tunteettomasta kasvatuksesta jo ennen 1800-luvun puoltaväliä, on yhtäpitävää monen sata vuotta myöhemmin syntyneen pojan kohdalla isien muututtua hermostuneiksi ja käreiksi sodassa. Meurman kuitenkin ihanoi Siltalan mukaan kotinsa patriarkaalista kuria ja kunnioitusta kirkollista perinnettä kohtaan. Hän idealisoi Jumalan kehitysavuksi ne järkytykset, jotka nuorena olivat häntä järkyttäneet aina minuuden perusteita myöten. Siltalan mukaan Meurmanin lapsuuden kokemukset seurasivat häntä läpi elämän hänen pohtiessaan niin omaa elämäänsä, läheisiä ihmissuhteita kuin yksilön ja isänmaan suhdettakin. (Siltala, 1999, 257-260).

Tutkimukseni käsittelee keskeisesti myös elämän arvoja ja elämän laatua. Tunne-elämän erilaisuudesta ja miehen edellä kuvatusta ongelmallisuudesta huolimatta useissa tutkimuksissa on todettu, ettei näissä asioissa ole miesten ja naisten välillä kovin suuria eroja. Maijaliisa Rauste - von Wright toteaaakin, että pitkittäistutkimuksen tuloksissa esiintyy arvopohjassa vain harvoja eroja sukupuolten välillä – varsinkin nuoruusiällä. (Rauste - von Wright, 1984, 117). Aihe sivuaa myös elämän tarkoituksen pohtimista, joten siltä osin se liittyy myös teologiaan. Elämän eläminen oikealla tavalla sekä siinä onnistumisen tai epäonnistumisen pohtiminen on keskeinen osa useimpien miesten elämäkerroissa ja Mitä miehelle kuuluu? -kyselyissä. Pappi Markku Tapio menee asian ytimeen sanoessaan: ”Minä olen ajatellut, että pitäisi oppia olemaan iso pieni poika. Me saamme tuhoavat mallit, kun meille opetetaan vain sisua ja vahvuutta – sairau-denkin keskellä. Ainoa korjaamaton asia elämässä on elämätön elämä” (Parkkinen, 1992, 244). Edellä mainittujen tieteenalojen teorioiden lisäksi tukeudun historiaan ja floristiikkaan. Arvojen ja elämänlaadun tutkiminen kuuluu keskeisesti paitsi kasvatustieteiden ja teologian alaan myös sosiologiaan ja laajemmin sosiaalitieteisiin.

3 TUTKIMUKSEN RAKENNE

Suomalaisen miehen elämä tutkimusten ja kirjallisuuden valossa on pääosin työtä, tuskaa, vaivan- näköä ja pettymyksiä. Tämän tummasävyisen kuvan saa ainakin useimmista haastattelututkimuksista ja elämäkertakirjoituskilpailujen analyyseistä. Suomessa 1900-luvun viimeisinä vuosikymmeninä tapahtunut voimakas taloudellinen kasvu ja sen myötä tapahtunut kansalaisten elintason nousu ja elinolosuhteiden parantuminen ovat toki jonkin verran tätä kuvaa yksilöiden kohdalla kirkastaneet. Täysin onnelliseksi suomalaiset miehet eivät kuitenkaan aikaisempien tutkimusten mukaan itseänsä tunne. Pahimpina ongelmina koetaan muuttoliike, taloudelliset huolet, alkoholi ja ihmissuhteet.

Sotavuodet 1939–1945 ovat monien aikaisempienkin tutkimusten mukaan vaikuttaneet useimpien suomalaisten miesten elämään ratkaisevalla tavalla. Tässä tutkimuksessa sodan profiilia käsitellään silloisten lasten näkökulmasta. Sota-aikaan liittyvän viitekehyksen luomiseksi tuon esille myös sodan historiallisia taustoja sekä sodan sosiologiaa rintamaoloissa tehdystä tutkimuksesta. Sodan johdosta useat haastattelemani silloiset pikkupojat, nykyisin vanhuutta lähestyvät varttuneet miehet kokevat, ettei heillä ollut normaalia lapsuutta lainkaan. Osa heistä koki sodan konkreettisesti sotatoimialueella ja evakossa, osa taas isän poissaolona rintamalla ja sen johdosta pienille lapsille aivan liian raskaissa töissä puutteen ja pelon keskellä kotirintamalla.

Olen haastatellut tutkimuksen empiiriseen osaan teemahaastattelulla yhteensä kahtakymmentäviittä miestä. Pienestä joukosta huolimatta he edustavat hyvin suomalaista miestä, sillä heitä on joka maakunnasta, eri ammanteista ja yhteiskunnan eri tasoilta. (vrt. Mäkelä, 1990, 49). Lähtökohtana oli, että heidän isänsä ovat olleet sodassa, paitsi kahden, jotka ovat veteraanien pojanpoikia. Samoin edellytin, että he muistavat sota-ajan hyvin ja ovat itseisiä. Oma isyys on tärkeä, koska yritän selvittää, mikä vaikutus sodalla on isyyteen ja miesten tunne-elämään. Suurin osa kysymyksistäni koski sota-ajan kokemuksia ja isä-poikasuhdetta sekä haastateltavien suhdetta omaan isään että omiin lapsiin. Esitän miesten vastauksia haastateltavien suorana kerrontana, kaavioiden avulla ja analyysinä kerrontaskeeman kautta.

Koska sodasta on kulunut jo pitkä aika, kiinnitän erityisesti tutkimuksen luvussa 6. paljon huomiota ihmisen muistin toimintaan ja muistojen luotetta-

vuuden analysoimiseen. Haastattelututkimukseni osoitti, että sota on ollut lapsille niin järisyttävä kokemus, että haastateltavani muistavat sodan aikaiset asiat hyvinkin tarkasti. Tuloksista nousee keskeisesti esille kotirintamalla vallinnut pelko, joka on painunut lasten mieliin niin syväälle, että useat miehet liikuttuivat itkuun sota-aikaa muistellessaan. Muisteluissa tuli myös hyvin esille isä-poika-suhteen ongelmallisuus. Se vaihtelee yksilöiden välillä suuresti tunteettomasta etäisyydestä läheiseen yhteyteen. Myös isän menettämisen tai hänen persoonansa muuttumisen kipeys haavoittumisen takia tulee hyvin esille.

Tutkimus tuo mielestäni esille sellaisia asioita nykyisin elävien suomalaisten menneisyydestä, joista tähän saakka on julkisesti hyvin vähän puhuttu. Tärkeimpänä antina pidän sitä, että tutkimuksesta selviää, miten voimakkaasti lapsi kokee jo pienenä tapahtumat ympärillään. Miten ne jäävät hänen muistiinsa ja mitä se vaikuttaa hänen arvomaailmaansa. Tämä on mielestäni tutkimuksen tärkein viesti tälle ajalle, jolloin ihmiset elävät ja rakentavat yhteiskuntaa täysin aikuisten ehdoilla. Kysymys siitä, mitä sota vaikuttaa isyyteen, kulkee ajatuksena läpi kirjan loppupohdintoihin asti. Paljon siitä selviää miesten kertomuksista, mutta monet seikat ovat edelleen ongelmallisia niin isyyden kuin miehisisyydenkin selvittämisessä. On huomattava, että empiirisen aineiston osalta kysymyksessä on haastattelututkimus, joka perustuu miesten muistoihin. He kertovat kokemuksensa sellaisena kuin he ne muistavat. Näillä näytteillä on historian kannalta mielestäni suullisenakin kerrontana suuri merkitys, koska vastaavanlaista faktatietoa ei paljoakaan ole ainakaan tutkimusjulkaisuissa kirjoitettuna.

3.1 Rakenteen kulku

Tutkimuksen kulun ymmärtämiseksi ja lukemisen helpottamiseksi valotan tässä kappaleessa keskeisiltä osin kirjan juonen kronologista etenemistä. Tutkimus nojaa vahvasti empiiriseen haastatteluaineistoon, jonka käsittely alkaa kirjan keskivaiheilta. Ennen tätä osuutta kuljetan lukijaa, miehen elämän onnen ja ongelmien sisälle pääsemiseksi, aikaisemmin miehestä tehtyjen tutkimusten ja kirjoitusten kautta elämäkertatutkimuksiin. Näen näiden tutkimusten pohdinnan tarpeelliseksi, koska ne omalta osaltaan antavat pohjaa sodan poikien kertomusten ja miesten elämän ymmärtämiselle.

Koska, kuten jo edellisessä kappaleessa totesin, aineisto perustuu ratkaisevasti kaukaisten tapahtumien muistamiseen, olen käyttänyt paljon aikaa sen selvittämiseen, miten ihmisen muisti toimii. Mitkä ovat muistin lajit ja miten tunteet vaikuttavat muistoihin. Muistin käyttäytymiseen liittyy myös vaikeneminen ja unohtaminen, joka on myös otettava tällaisessa tutkimuksessa huomioon.

Yhdeksi suomalaisen miehen ongelmaksi on useissa eri yhteyksissä todettu myös puhumattomuus. Muistiin liittyvien seikkojen käsittelyn jälkeen pohdin puhumattomuuden syitä ja tuon esille niitä historiallisia tekijöitä, jotka ovat

muovanneet suomalaista miestä vähäpuheiseksi. Kun tutkimukseni käsittelee nimenomaan sota-aikaa ja sen seurauksia, niin käsittelyn aiheina ovat myös muistojen kipeys sekä sota ja siihen liittyvät salaisuudet puhumattomuuden syinä.

Kahdeksannessa luvussa käsittelen sota-aikaa historian valossa eri dokumentteihin perustuen, koska katson, että sodan poikien kertomusten kiinnittämiseksi paremmin tuohon aikaan on tässäkin tutkimuksessa aiheellista tuoda esille tuosta ajasta kertovaa tutkittua tietoa ja historiaa. Sodanaikaisten poliittisten päätösten ja sodan kuvausten ohella tuon esille sodan aikana tapahtuneen kansallisen eheytyksen, jolla oli suuri merkitys maan itsenäisenä säilymiselle ja sodan jälkeiselle jälleenrakennustyölle.

Luvusta 10. eteenpäin kerron sodasta ja siihen liittyvistä kokemuksista lapsen silmin katsottuna, siis siten kuin miehet lapsuuden kokemuksensa lähes kuusi vuosikymmentä myöhemmin muistavat. Sotamuistot vaihtelevat paljon sen mukaan, missä pojat lapsuudessaan elivät. Pohjois- ja Itä-Suomessa asuneet joutuivat kokemaan sodan kauheudet aivan läheltä. Muualla maassa sota ei jäänyt mieleen yhtä raakana ja tuhoisana, mutta pelko ja puute tuntuivat kaikkialla. Ne tulevat elävästi esille eri maakunnista olevien miesten kertomuksista ja eetosten kuvauksista.

Tutkimuksen viimeisissä luvuissa vedän yhteen sodan vaikutuksia yhteiskunnan ja yksilöiden arkielämän historian kannalta. Koska lähtökohtani on selvittää sodan vaikutusta isyyteen, tarkastelen isyyttä ja sen kehitystä eri näkökulmista useiden tutkimusten pohjalta. Tällöin nousee esille perinteinen maskuliinisuus ja siihen liittyvät isyyden ja miehen mallit sekä toisaalta eri puolilla päätään nostava uusi isyys, jonka pehmeitä arvoja monet nuoret isät jo soveltavat käytäntöön. Uuden isyyden myötä myös sodan jättämät arvet miehuuteen ehkä paranevat.

4 SUOMALAINEN MIES TUTKIMUSTEN JA KIRJOITUSTEN VALOSSA

4.1 Miehen elämä sosiaalisina ongelmina

Miehestä, miehisyydestä ja miehen elämästä on kirjoitettu yllättävänkin paljon tieteellisiä teoksia, muusta kirjallisuudesta puhumattakaan, vaikka Jorma Sipilä sanookin, että miestutkimus ei ole ollut mikään menestystarina (Sipilä & Tiihonen, 1994, 17). Eri menetelmillä tehdyissä tutkimuksissa ja niihin perustuvassa kirjallisuudessa, miehen elämä kuvataan yleensä melko ongelmalliseksi. Onni näyttää olevan harvinaisen vieras useimpien miesten elämässä.

Myös elämän kova todellisuus todistaa, että valitettavan monen miehen kohdalla asia on näin. Talvella 2000 pidetyillä Tampereen lääkäripäivillä on käsitelty kotikuolemia Suomessa. Tässä yhteydessä lääninoikeuslääkäri Kari Karkola on todennut, että monet kotona kuolleista ovat keski-ikäisiä alkoholiongelmaisia miehiä, jotka ovat kärsineet neljän a:n syndroomasta, eli heiltä on mennyt akka, auto, asunto ja ammatti. (Keskipohjanmaa-lehti 19.3.2000, 28, vrt. Taipale, 1995, 104-105).

Yksi keskeinen sosiaalipoliittinen tehtävä meillä Suomessa onkin sen pohtiminen, miten tunteensa sulkevien ikääntyvien eronneitten ja alkoholisoituneiden sota-ajan poikien vanhuuden huolto järjestetään. Ongelmia tulee siitä, kun perhekoko pienenee, aktiivi-ikäisiä on vähemmän ja väestö kokonaisuudessaan vanhenee. Näin hoidon ja huolenpidon tarpeessa olevien osuus ihmisten määrästä kasvaa. (Raunio, 1990, 153). Tulee kriisi kriisin päälle.

Omaelämäkerta- ja elämäntarina-kirjoituskilpailujen selvitykset ja yhteenvedot tuovat sentään hieman lohtua miehen elämän kokonaiskuvaan. Miesten tilityksissä heidän pahimpia ongelmiaan ovat naiset, (vaimo ei ymmärrä), viina, ihmissuhteet (suhde isään jäänyt etäiseksi, mikä aiheuttaa ongelmia myöhemmin), heikko itsetunto, jne. Kuinka oikean kuvan omaelämäkertatilitykset sitten antavat miehen onnesta, on pohtimisen arvoinen asia. Titta Tuohinen pohtii tätä kysymystä laajasti ja monelta kantilta artikkelissa ”Isät, pojat ja pärjäämisen henki” ja epäilee, onko huono itsetunto sittenkään vain suomalaisten miesten

ongelma. Hänen mukaansa suomalainen mies on negatiivisesti herkkä, joka ottaa kaiken helposti itseensä. Hän arvelee, että kirjoituskilpailujen omaelämäkerrat antavat kovuuden ja surkeuden suhteen vinon kuvan miehen elämästä. Ehkä tuon kuvan ulkopuolelle jää suuri määrä suomalaisia miehiä. (Tuohinen, 1996, 78-79).

Kaikkein osuvimpia suomalaisen miehen kuvauksia on Zachris Topeliuksen jo 1800-luvulla Maamme-kirjaan kirjoittama Matti. Olli Alho on kirjassa Miehen mallit, siteerannut ja analysoinut mainiolla tavalla tätä suomalaisen miehen perusmallia. ”Hän on keskikokoinen, hartiakas, jänteväkätinen ja hyvin kestävä. Hän ei ole mikään kaunis mies. Käytökseltään Matti on jäykkä ja juro, niin kuin kivenvääntäjän sopiikin. Nuorena sanotaan hänen tanssineenkin, mutta se lienee panettelua. Luonteeltaan Matti on niitä, jotka eivät hätäile. Hän on jörömainen ja ujosteleva. Mutta kun hän on istunut jonkun aikaa ystävien seurassa, hänen juro muotonsa lientyy, hän saattaa tulla iloiseksi, jopa omalla laillaan sukkelaksikin. Hän on myöskin tuiki rehellinen ja tyyni mies” (Alho, 1985, 86). Ehkä tästä kuvatusta Matin edustamasta suomalaisen perusmiehen juroudesta johtuu suomalaisten miestarinoiden synkkyys verrattuna muihin maihin (Roos, 1994, 15). Mutta kova työmies suomalainen on. Uskon, että näitä matteja Suomessa elää edelleen hyvin paljon.

Teoksessaan Kunnian kenttä, joka on tutkimus suomalaisesta palkkatyöstä kulttuurisena muotona, Matti Kortteinen tuo esille työn ja siinä onnistumisen merkitystä suomalaisen miehen itsetunnolle. Kuvaavaa on, että lapsena nöyryytetystä pojasta, tulee usein aikuisena ammattimies, joka hankkii arvostuksen osaamisellaan ja ahkeruudellaan (Kortteinen, 1992, 62).

Valta on myös yksi keskeisimpiä miehen elämään kuuluvia ongelmia tai paremminkin taistelu siitä. Valtataistelua käyvät miehet keskenään, mutta myös naisten kanssa, jopa avioliitossa kuten McCloughry sanoo. Monesti kahden sukupuolen suhde tuntuu olevan pikemminkin valtasuhde kuin rakastava kumppanuussuhde (McCloughry, 1993, 67). Sukupuolten välistä valtataistelua kovempi on varmasti miesten sotaisuus. Koko länsimainen historia on taistelua vallasta ja se jatkuu edelleen, sillä ..”voiko kukaan väittää, että Bosnian sota olisi alkanut jonkun äidin mahtikäskyllä. Voiko kukaan sanoa, että Bosniassa olisivat vastakkain äitien vallanhimo ja heidän oma poliittinen tulevaisuutensa ” (Kokkonen, 1995, 55). Samaa voidaan sanoa varmaan myös muista Balkanin viime aikaisista sodista, samoin Afganistanin sodasta ja Yhdysvaltojen tuhoiskuista sinne.

Surkeimmat miestarinat ovat muistoja hukkaan eletystä elämästä. Monien alakuloisten iskelmien suosio perustuukin siihen, että miehet tarrautuvat siihen, mikä on valunut sormien lävitse. (Helminen, 1985, 7). Sankaruus on myöskin yksi miehinen unelma. Kun se jää omassa elämässä saavuttamatta, niin tämä nimitys annetaan monesti urheilijoille, elokuvatähdille, autoilijoille ja erilaisille tyypeille ja saavutuksille. (Ahokas, ym. 1993, 106).

4.2 Mies miehenä ja isänä

Kun perehtyy miestutkimuksiin ja siihen, mitä miehisyydestä on tutkimusten ja miesten omakohtaisten kokemusten perusteella kirjoitettu, joutuu toteamaan Heather Formainin kirjan otsikon tavoin, että miehet ovat tuntematon maanosa. Tämä on ainakin itselleni yllättäväkin havainto, sillä kyllähän me miehet itse mielestämme tiedämme, mikä mies on. Näin ajattelempa arkitiedon perusteella ainakin siihen saakka, kunnes perehdymme asiaan syvällisemmin. Miehistä niin miehinä kuin isinäkin laaditut tutkimukset, kirjat ja kirjoitukset sekä miesten että naisten kirjoittamina tuovat miehistä esiin niin monta puolta, että oleellisin miehestä etäännyttyä miltei tuntemattomaksi. Maskuliinisuus on kuitenkin yhteistä miltei kaikille miehille, kuten Jorma Sipilä toteaa, että ”hegemoninen maskuliinisuus on kulttuurinen taakka, jota miltei jokainen mies kantaa niskassaan” (Sipilä & Tiuhonen, 1994, 22). ”Hegemoninen maskuliinisuus tarkoittaa ensinnäkin miehiä yhteen liittävästä käytäntöä, toiseksi tietyn maskuliinisuuden ideaalin johtavaa asemaa kulttuurissa ja kolmanneksi tietyn miesluokan johtavaa ja hallitsevaa asemaa suhteessa miesten enemmistöön ja kaikkiin naisiin.” (Jokinen, 2000, 214).

Myös seksuaalisuus on niin olennainen osa miehisyyttä, että miltei jokaisessa miehisyyttä käsittelevässä tutkimuksessa se on keskeisesti esillä. Miehen kaksi keskeisintä tehtävää elämän jatkuvuuden kannalta ovat aviopuolison ja isän osat. Näihin molempiin rooleihin liittyy vahvasti tunne-elämä ja rakastaminen. Sekä perheen että miehen oma onnellisuus riippuu hyvin paljon siitä, miten mies tässä taidossa onnistuu. Paradoksaalista on kylläkin, että useimpien miesten ajasta suurin osa kuluu muualla kuin vaimon ja lasten läheisyydessä. Heidän aikansa kuluu työssä, joka tosin liittyy useimmilla perheen huoltamiseen, sekä yhteiskunnallisissa ja vapaa-ajan harrastuksissa.

Käytännössä miehisuus alkaa tietysti lapsen minäkuvan muodostumisesta ja siinä isä on perheessä lapsille paitsi isä, myös miehen ja aviomiehen perusmalli (Esko, 1984, 31). Useampivaiheisen psykoseksuaalisen kehityksen kautta pojasta kasvaa mies, joka on aina oma ainutkertaisuutensa, vaikka tietenkin hänen persoonansa muodostumiseen vaikuttavat geeneistä ja kasvuympäristöstä lähtien niin monet tekijät. Mannisen mukaan mies ohjaa kohtaloaan sisäisen ideaalinsa mukaisesti eteenpäin ja ylöspäin, omin voimin. Läpi elämänsä hän mittaa minuuttaan ja maailmaa vasten sitä ihannekuvaa, jonka hän on luonut ihmisen toiminnasta ja miehisestä tavoittelun kohteista (Manninen, 1991, 101).

Isyys ei sekään ole nykyisin enää yksiselitteinen asia. Elisabeth Badinter toteaa, että todellisuudessa isyyden todellisuus on käynyt niin kirjavaksi, että tyyppillisen isän muotokuvaa on enää mahdotonta hahmotella (Badinter, 1993, 236). Kun käyttäytymistieteissä puhutaan isyydestä, sillä tarkoitetaan yleensä nimenomaan psykologista isyyttä, vanhemmuutta, joka edellyttää jatkuvaa vuorovaikutusta lapsen ja aikuisen välillä sekä lapsen päivittäisten tarpeiden tyydyttämistä. Koska aitoon psykologiseen isyyteen kuuluu myös miehen kokemus vahva isyyden tunne, ovat lapsen ensimmäiset elinkuukaudet odo-

tuksesta ja synnytyksestä lähtien isäsuhteen muodostumiselle erittäin tärkeitä. (Huttunen, 1998, 37).

Isyyteen liittyy aina parisuhde, joko eliniän kestävä tai lyhytaikainen. Yksi miehen perimmäiseen tuntemattomuuteen kuuluva seikka on perheväkivalta. Formainin mukaan onnettomiin avioliittoihin liittyvä väkivalta johtuu usein miehen heikkoudesta. Hän ei kykene tunnistamaan itsessään omaa heikkouttaan ja itseinhoaan. Mies tuntee pysyvänsä pystyssä vain, jos pitää vaimonsa kyyryssä. Formain mielestä maailmassa päivittäin esiintyvä väkivalta juontaa juurensa tästä psykologisesta heikkoudesta. Avioliitto on muodostunut taistelulentäksi, jossa vihollinen on ensin luotava ja sitten voitettava (Formaini, 1991, 164). Joka tapauksessa naiset ovat tärkeitä miehille. Miesjulkaisuista on tuttua, että he ovat voimakkaasti läsnä äiteinä, vaimoina, rakastajina, tyttärinä, työtovereina, ystävinä tai vaikkapa naisaktivisteina. (Linnavuori & Tiihonen, 1998, 10).

Miehistä kertova kirjallisuus ja tutkimukset käsittelevät paljon miesten ongelmia ja miehen elämään liittyviä epäonnistumisia. Varsinaista toivotto- muutta esiintyy kuitenkin hyvin vähän. Kukin elää tyyllillään ja useimmat tyytyvät kohtaloonsa. Tapani Sihvola pohtii kirjassaan *Isyyskoe*, monipuolisesti miehisyyden ja isyyden keskeisiä iloja ja suruja oman perheensä elämän vaiheiden kautta. Yksi elämän onneen ja sukupolvien saattoon liittyvään luottamukseen ja turvallisuuteen vaikuttava seikka on hänen oman hurjan nuoruutensa kokemuksiin liittyvä toteamus, ”Mutta tärkeintä oli tietää ja ymmärtää, että vanhempien rakkaus pysyy, vaikeivät he kaikkia lastensa tekoja hyväksyisikään, ja että tekosistaan on otettava vastuu ja uskallettava kantaa seuraukset” (Sihvola, 1993, 129).

4.3 Isät sodassa

Kuten olen jo aikaisemmin todennut, Suomessa ei ole juuri tehty varsinaisesti tutkimusta sodan vaikutuksesta isyyteen ja sitä kautta miesten tunne-elämään. Tosin on sanottava Heikkisen tapaan, että tunteita on vaikea tutkia (Heikkinen, 2000, 197, vrt. Tiihonen, 1997, 118). Useissa tutkimuksissa on toki sivuttu aihetta ja varsinkin edellä viittaamissani kirjoituskilpailujen elämäkerroissa ja niistä tehdyissä analyyseissä viittauksia ja muistumia sota-aikaan on lukuisia. Kauno- ja kertomakirjallisuudessahan sota-ajan isä-poikasuhteita on kyllä jonkin verran kuvailtu. Isyyttä sinänsä sekä myös isä-lapsisuhdetta on toki tutkittu ja siitä on kirjoitettu hyvinkin paljon. Lukemissani tutkimuksissa päällimmäiseksi nousee ehkä isän puute. Sotaorvoiksi jääneet pojat tuovat elämäntarinoissaan esille isäkaipuun ja pohtivat, mitä isän puuttuminen on heidän elämälleen merkinnyt. Eräskin 1941 syntynyt diplomi-insinööri kuvailee, kuinka hänellä on lapsuudesta muistona isästä vain sotilasasuinen kuva kamarin seinällä. Myöhemmin omaa isyyttään, elämän kriisejään ja suhteita omiin poikiinsa pohtiessaan hän toteaa, että ”Heillä oli isä, jonka oma isäsuhte ei ollut kunnossa. Tällä täytyi olla vaikutusta siihen, minkälaiset olivat minun ja poikieni välit.” (Siimes, 1994, 106-122).

Se, miten paljon isät lapsilleen sodasta kertoivat, vaihteli varmaan hyvin paljon kodeittain. Se riippui myös paljon siitä millainen oli yleensäkin perheen isä-lapsisuhde. Sirkka-Liisa Lindell kertoo miten hän usein loikoili isänsä vieressä kuunnellen sotajuttuja, joihin isä otti hänet monesti mukaan jatkamaan mielikuvitustarinaa rintamatilanteesta. Lindell arvelee, että hänen isänsä purki monesti pelottaviakin sotapaineitaan hänen kauttaan (Lindell, 1997, 74).

Isän puute on yksi miesten oman tunne-elämän analyyseissa esiin tullut ongelma. Nimenomaan se, että on saanut viettää aikaa liian vähän isän kanssa. Sota-aikana tämä jäi vähäiseksi jo yksistään siitä syystä, että isä ei ollut edes läsnä. Näin ollen sota-ajan pojilla ei ollut sitä mahdollisuutta, mistä Martti Esko myönteisiin kokemuksiin perustuen kirjoittaa, kuinka tärkeää poikalapsen tulevaisuudelle on se, että isä on läsnä jo syntymän hetkellä ja osallistuu myös lapsen hoitoon ja kasvatukseen pienestä pitäen. Hänen mukaansa perusluottamusta lisäävä isähahmo antaa jo varhain pojalle hyvät valmiudet omaan isyyteen (Esko, 1984, 99, vrt. Huttunen, 1994, 48). Samaa todistavat monet muutkin lapsitutkimukset. Kiistatta on voitu todistaa, että hyvä isä-vauvasuhde edistää monin tavoin lapsen tasapainoista kehitystä. Tätä todistaa mm. lukuisat Yhdysvalloissa tehdyt tutkimukset, kuten Jari Sinkkonen esim. Parkeen viitaten analysoi (Sinkkonen, 1998, 67). Niiltä lapsilta, joiden isät olivat vuosikausia sodassa, nämä isien hellimiset ovat jääneet kokematta. Tämä ei suinkaan välttämättä merkitse sitä, että kaikista isän puutetta kärsineistä sota-ajan lapsista olisi tullut tunne-elämältään vammautuneita vanhempia. Tämän Sinkkonen todistaa samassa tutkimuksessaan mm. Wallersteinin tutkimuksiin perustuen. (Sinkkonen, 1998, 77).

Huomionarvoinen on toisaalta se seikka, että sodassa olleet antoivat lapsilleen omista kokemuksistaan sellaisia eväitä, että ne ovat vaikuttaneet ratkaisevasti lapsen arvomaailman ja elämänkatsomuksen muodostumiseen. Tällaisia ovat esimerkiksi työn arvoisuus, isänmaan rakkaus, kunnioitettava suhtautuminen lähimmäisiin, joka välittyi lapsille miesten rintamalla kokemista syvimistä ihmisyyhteisistä, jollaisia voi syntyä vain sodan kaltaisissa ääriolosuhteissa. Tällaiset isien kertomukset vetoavat ehkä juuri poikiin, kuten Saul Nieminen kuvailee (Nieminen, 1989, 90). Näin rintamamiesten tunnuslause ”veljeä ei jätetä” on ilmeisesti siirtynyt velvollisuuden tunnetta kasvattavana henkisenä perintönä myös isiltä pojille. Tämä asevelihengessä eletty elämä sodanjälkeisessä jälleenrakennustyössä ja perhe-elämässä, joka oli tärkeää rintamamiehille oli kasvualustana myös lapsille. Tässä mielessä lapset tavallaan auttoivat isiään pääsemään kiinni elämästä rauhan aikana, kuten sotainvalidien historiassa todetaan ”Työ, perhe ja koti ovat ne elämän kiinnostuskohdat ja edellytykset, joiden avulla he voivat muuttuneissa olosuhteissa tuntea itsensä jälleen yhteiskunnan täysiarvoisiksi jäseniksi.” (Seppälä, 1990, 140).

Sota-aika ja sen jälkeinen jälleenrakennuskausi opettivat lapset myös selviytyjiksi ja kantamaan vastuuta. Varsinkin suurissa perheissä oli jokaisen otettava vastuuta ja monesti isompien oli huolehdittava pienemmistä sisaruksista. Lapset joutuivat myös varsinkin maataloudessa, töihin heti kun kynnelle kykenivät (Ahponen & Järvelä, 1983, 62).

5 ELÄMÄKERTATUTKIMUS SODAN POIKIEN ELÄMÄNTAVAN JÄSENTÄJÄNÄ

5.1 Elämäntapatutkimuksen metodeita ja sukupolvikäsité

Elämäntapatutkimuksella selvitetään sitä miten ihmiset yleensä elävät. Voidaan puhua maaseutumaisesta elämäntavasta, kaupunkilaisesta elämäntavasta ja yleensä eri kulttuureihin kuuluvista elämäntavoista. Elämäntapa liittyy olennaisesti kulttuuriin. Näin sen tutkimusta voidaan lähestyä myös kulttuurien tutkimuksen kautta. Virtasen mukaan Suomi oli 1950-luvulle asti maanviljelysmaa, jonka perusyksikkö oli kylä. Kaupungit olivat pieniä ja niiden perusyksikkö oli työläiskortteli. Elämäntapa kylässä ja työläiskorttelissa oli paljolti samanlaista molemmissa. Olivathan työläisetkin hiljattain maalta muuttaneita. Vanha talonpoikainen kulttuuri elää alkuperäisenä vanhemmissa sukupolvissa. Sodan jälkeen syntynyt sukupolvi on kehittänyt kaupunkikulttuuria, joka pohjautuu työn, asuinympäristön ja perheen luonteen muuttumiselle. Uuden kulttuurin kasvualustana on lähiö.

Uuden kaupunkikulttuurin olennaisin piirre on se, että yksityisen ja julkisen alue ihmisten elämässä erottuu aivan uudella tavalla. Entisajan kylässä ja työläiskorttelissa yksityinen ihminen oli enemmän yhteisönsä jäsen kuin erillinen omien tekojensa ja ajatustensa määrääjä. Yksityiselämä oli tarkkailevien katseiden alla, naapurit pitivät silmällä miltei kaikkia elämisen muotoja. Kaupunkikulttuurissa yksityisen elämän ”eteen” kehitetään julkisivu naamio tai rooli. Julkisivun takana alkaa ihmisen yksityisalue, jolle kenelläkään ei ole ilman lupaa oikeutta tunkeutua. Tämä suojamuuri hyväksytään myös yleisesti, koska se on järkiperäinen väline toimihenkilöyhteiskunnassa. Suomalainen keskiluokkaisuus pohjautuu kuitenkin Virtasen mukaan vahvasti talonpoikaiselle viitekehykselle. Tämän talonpoikaisen yhtenäisyyden ei tarvitse tulevaisuudessa välttämättä väistyä, sen ulkoasun vain täytyy modernisoitua. (Virtanen, 1989, 5-7, ks. Kortteinen, 1982).

Tutkimuksen kannalta näiden seikkojen tutkimiseen soveltuu laadullinen eli havainnoiva tutkimusmenetelmä varsin hyvin. Omaelämäkerrat ovat olleet jo pitkään tutkimukselle tässä hyvänä apuna, koska havainnoiva tutkimus on

hidasta ja kallista. Elämäntapatutkimuksen avulla voidaan määrittää myös sukupolvikäsitettä, jossa perusteena on ennen muuta ihmisten yhteiset ja samantyyppiset kokemukset. Tässä mielessä on perusteltua hyödyntää sodan poikien elämäkokemusten tutkimuksessa myös elämäkerta- ja elämäntapatutkimuksen teorioita.

Tämän kappaleen tarkoituksena on tarkastella niitä metodeita, millä ihmisten omaan elämään ja kokemuksiin perustuvista haastatteluista voidaan tulkita se, mitä hän kerronnallaan todella tarkoittaa. Kun puhutaan tulkinnasta, se ei tarkoita tietenkään sitä, että se mitä haastateltava tai omaelämäkerran kirjoittaja kertoo ei olisi totta ja hänen kokemuksiinsa perustuvaa, mutta kun on kysymys yksilölle intiimeistä ja tunteisiin hyvin herkästi vaikuttavista muistikuvista, niin avautuminen voi olla ongelmallista. On myös otettava huomioon, että ihmiset voivat myös valehdella tai muistaa väärin. Monet tutkijat nimittävät tätä tilannetta onnellisuusmuuriksi. Matti Hyvärinen toteaa Kortteiseen viitaten, että niin kauan kuin haastattelija on vieras, hänelle esitetään vain julkisivua, siis onnellisuusmuuria (Hyvärinen, 1994, 46).

Onnellisuusmuuri käsitteen on tuonut suomalaiseen tutkimuskirjallisuuteen J-P. Roos, joka tutkimuksessaan, *Suomalainen elämä*, analysoi erityisesti Vantaalla vuonna 1979 kerättyä elämäkertakilpailuaineistoa. Tutkimuksessaan Roos pohtii laajasti, monien, tunnettujen kansainvälisten tutkijoiden ajatusten pohjalta, elämäkertojen ja omaelämäkertojen eroavuuksia ja niiden merkitystä tieteelliselle elämäntapatutkimukselle. Elämäkertojen merkitys on Roosin mukaan Mooreen viitaten sama, mikä se on ollut yhdellä ensimmäisistä tavallisen ihmisen elämäkerroista, Ulrich Bräkerin elämätarinalla, nimittäin se, että niistä välittömästi näkyy, miten ihmiset itse kokevat elämänsä, sen kolhut ja ongelmat, ilman mitään kirjallisia tulkintoja tai haastattelijan ja haastateltavan interaktiota. Roos lainaa asian selkeyttämiseksi Wilhelm Diltheyä ”Oma elämäkerta on korkein ja kaikkein opettavaisin elämän ymmärtämisen muoto. Ulospäin näkyvä elämäntapokulku, joka muodostaa perustan sen ymmärtämiselle, mikä tuon elämän on tuottanut määrättyssä ympäristössä... Hän on muistinsa avulla järjestänyt ja korostanut niitä hetkiä, joita hän pitää tärkeinä, muiden hän on antanut vajota unohduksiin.” (Roos, 1987, 29).

Arto Tiihosen mielestä omaelämäkerrallinen työskentely voi rakentaa pysyvyyttä omaan elämäämme jopa ohi oman elämämme aiempiin ja tuleviin sukupolviin asti. Se sopii myös isyyden ja koko miehisyyden tutkimiseen.” Tällainen omaelämäkerrallinen työskentely on myös keino ymmärtää itseämme erilaisissa ristiriitaisissa asemissa, joihin tänä transmodernina aikana joudumme eri elämäntilanteissamme. Isä-miehen, poika-miehen, parisuhde-miehen tai työmiehen asemat ovat esimerkkejä, joissa identiteettiämme jatkuvasti muokataan.” (Tiihonen, 2002, 208).

Elämäkerrat ovat aineisto, jonka pohjalta muodostetaan teoriaa, käsitteitä, hypoteeseja ja ajatusmalleja. Roosin mukaan elämäkerrat ovat jo sinällään elämän teoriaa, tosia ja aitoja kuvia elämästä kokonaisuutena (Roos, 1987, 30). Tähän totuuteen ja sen tulkintaan liittyy kuitenkin aina tietty ”onnellisuusmuuri”, kuten Diltheykin toteaa, että osan asioista kertoja on antanut vajota unohduk-

siin. Siinä onkin tutkijan ja analysoijan ongelma, miten hän tulkinnessaan murtaa tämän muurin.

Roos on tyypitellyt kirjoittajat tuossa elämäkertakirjoitusten perusteoksessa taustamuuttujiensa perusteella seuraaviin tyyppeihin: 1. Elämän pakorako: sopeutuminen ja alistuminen, 2. Kurja onneton elämä, 3. Perhehelvetit, 4. Sopusointuinen, aidosti onnellinen elämä, 5. Meillä menee hyvin – ehkä liiankin hyvin, 6. Onnellisuusmuuri rakoilee. Hän toteaa, että ”Hyvin menee” tyyppille on ominaista pieni epäily, mutta silti pääasiallisesti hyvin vauhdikas elämäntarina, jossa optimismi on vahvaa. Onnellisuusmuurin alkaessa rakoilla tarina muuttaa muotoaan. Roosin mukaan onnellisuusmuurityypille kuuluu keskeisenä ominaisuutena sivuuttaa vaikeatkin ongelmat melkein pä sivulauseenomaisina. Usein tehdään hänen mukaansa myös niin, että elämän vaikeat asiat mainitaan vasta sitten, kun ne ovat ratkenneet. (Roos, 1987, 213-214).

Aivan samoin kuin ihmistyyppitkin, elämäkertatarinoiden merkittäviä taustamuuttujia ovat elämänvaihe ja sukupolvikäsitteet. Elämänvaiheet koskettavat yksilöä ja muuttuvat iän mukana vääjäämättä elämäkulun mukaan. Ani harvalla nyky-yhteiskunnassa tilanne pysyy stabiilina koko aikuisiän. En käy tässä läpi Roosin määrittelemiä elämänvaiheita, koska niillä ei oman tutkimukseni kannalta ole kovin suurta merkitystä. Edellä kuvatun tyyppiäön syntymisen kannalta elämänvaiheilla on ilmeinen merkitys. Samoin sukupolvikäsitteellä on. Sukupolvihan liittyy kyllä kiinteästi juuri elämänvaiheisiin. Roosin mukaan sukupolvella tarkoitetaan sellaista ryhmää ihmisiä, joita yhdistävät määrittäjä elämänvaiheiden kokemukset. Tämän käsitteen on kehittänyt Hippolyte Taine. Hän on tarkoittanut sukupolvella n. 20–30 vuoden väliajoin vaihtuvaa eri kokemusten pohjalta syntyvää uutta ihmistyyppiä. (Roos, 1987, 51-52). Roosin esittämä sukupolvi käsite on peräisin osittain myös Karl Mannheimilta. Tämän ns. Mannheimilaisen sukupolvikäsitteen hän määritteli jo 1920-luvulla. ”Sukupolvi perustuu subjektiiviseen kokemukseen eikä pelkkään yhteiseen syntymäaikaan. Sukupolvella täytyy olla yhteinen asema yhteiskunnan kehityksessä, siitä nouseva yhteinen kokemustausta sekä kokemuksille annettuja yhteisesti jaettuja merkityksiä, joiden perusteella sukupolvella on taipumus reagoida ilmiöihin samansuuntaisesti. Vasta näin yhteisen ajallisyhteiskunnallisen sukupolviaseman pohjalta syntyy aktualisoitunut sukupolvi.” (Ahonen, 1998, 11).

Koska elämäkertojen pohjalta tehtävissä tutkimuksissa, samoin kuin monissa muissakin sosiaalis-historiallisissa tutkimuksissa puhutaan juuri näistä 1900-luvulla syntyneistä Roosin määrittelemistä käsitteistä, niin esitän ne, siten kuin Jeja-Pekka Roos ne määritteli 1987: Ensimmäinen sukupolvi, jota tässä kutsutaan *sotien ja pulan* sukupolveksi, on kaikkein pisimmän ajanjakson sukupolvi ja sillä on paljon yhteistä seuraavan sukupolven kanssa. Siihen kuuluvat ovat syntyneet tämän vuosisadan kahtena ensimmäisenä vuosikymmenenä. Keskeisiä tämän sukupolven elämää koskevia tapahtumia ovat usein sekä kansalaisettä talvi- ja jatkosodan muistaminen sekä elämän aktiivivaiheen toteutuminen näiden sotien välisenä aikana. Tähän liittyy myös monilla uuden elämän aloittaminen sotien jälkeen. Tärkeintä oli kuitenkin olosuhteiden yhteisyys; köy-

hyys, epävarmuus, sairaudet, perheiden hajoaminen vanhempien kuoleman takia, koulun puuttuminen tai keskeytyminen, koulunkäynnin tuoma sosiaalisten eriarvoisuuksien tiedostaminen, työn teon aloittaminen varhaisessa iässä, jatkuva työnteko ja ponnistelu, sota-ajan puutteet ja kiusat.

Toinen sukupolvi, *sodanjälkeisen jälleenrakennuksen ja nousun* sukupolvi, on syntynyt 1920-luvun puolivälin ja 1930-luvun lopun välisenä aikana siten, että se muistaa maailmansodan elävästi ja oli aktiivi-iässä heti sodan jälkeen tai sodan vielä kestäessä. Toisen sukupolven elämää leimaa ehkä vielä ensimmäistä sukupolvea dramaattisempi kokemusten kahtiajakoisuus. Nuoruudessa koettiin hätää ja puutetta, vaikeudet olivat yleisiä ja kulutustavaroita ei ollut. Sodan jälkeen alkoi uusi rakentamisen ja vaurastumisen aika, jonka tulokset näkyvät juuri toisen sukupolven asemassa. Myöhemmin tämän sukupolven tarinat olivat monet: jääminen maaseudulle yrittämään toimeentuloa, joka sitten 60-luvun loppuun mennessä viimeistään ehtyy, muutto suoraan Ruotsiin, liikkuminen ympäri Suomea asunnon ja työpaikan etsinnässä, joutuminen työkyvyttömyyseläkkeelle ja tietenkin sortuminen ”asunnottomaksi alkoholistiksi”.

Kolmas sukupolvi, *suuren murroksen* sukupolvi, on syntynyt sodan aikana tai sen jälkeen 1940-luvulla ja kokenut aktiivisimman vaiheensa 1960-luvun loppupuolen murroksen molemmiin puolin. Tämän polven lapsuuden kokemukset poikkeavat jo melko lailla edellisistä polvista: Sairaudet eivät enää olleet yleisiä, turvattomuus ei ollut enää samanlaista, lapsuus oli kehityksen ja optimismin aikaa, maaseutu, heidän tyypillisin kasvuympäristönsä kehittyi ja kukoisti, työtä tehtiin rajusti ja ensimmäiset aineellisen hyvinvoinnin merkit alkoivat ilmaantua tavallisen kansan keskuuteen kodinkoneiden, television ja auton muodossa. Yhteisiä kokemuksia olivat maaltamuutto, koulunkäynnin voimakas pidentyminen ja koulun merkityksen muutos, ammattikoulutuksen korostuminen, asuntosäästäminen, työttömyys ja lasten päivähoito-ongelmat.

Neljäs sukupolvi, jota voi kutsua vaikka *lähiöiden sukupolveksi*. Nämä ovat syntyneet 1950-luvulla. He eivät poikkea kovinkaan suuresti kolmannesta sukupolvesta, joskin eroja löytyy esimerkiksi suhteessa koulutukseen, lapsuusajan kasvuympäristöön ja nykyiseen asuinympäristöön: tyypillisessä 1970-luvun lähiössä asuu juuri tämän polven edustajia. Roos sanoo, että tämä sukupolvijaottelu perustuu sekä elämäkertakirjoituskilpailujen aineistoon että yleiseen suomalaisen yhteiskunnan kehitykseen. Hänen mukaansa se on valtava muutos, mikä sosiaalisen ja taloudellisen turvallisuuden osalta suomalaisten elämässä on vuosisadan aikana tapahtunut. (Roos, 1987, 48-56).

Sodan poikien kannalta tällä jaottelulla on suuri merkitys, sillä kaikkien isät kuuluvat tuohon ensimmäiseen sukupolveen. He itse kuuluvat suurelta osin toiseen sukupolveen, mutta osittain myös kolmanteen. Heidän lapsensa kuuluvat osittain jo neljänteen polveen, ja kun seuraavia polvia määritellään, niin viidenteen polveen. Mannheimilaisittain nämä tutkimuskohteeni miehet ovat kuitenkin yksiselitteisesti samaa sukupolvea, sillä heillä on sama yhteinen kokemus, sota-ajan lapsuus. On näitä määritelmiä tämän edellä olevan Roosin sukupolvijaon jälkeenkin tehty jo useita eri nimillä, koska tuo lähiösukupolviinkin alkaa olla viisissäkymmenissä ja heillä jo lapsia ainakin kahdessa polvessa.

Sirkka Ahonen on nimittänyt oman tutkimuksensa 1980 syntyneistä 1990-luvun nuorista otsikolla ”Historiaton sukupolvi”. Tosin hän ei sille ryhmälle anna vielä varsinaisesti sukupolven määritelmää, vaan he ovat vielä ikäpolvi. Joka tapauksessa he ovat juuri näitä sotasukupolven lastenlapsia. Heillä tuntuu olevan vastausten mukaan hyvä ja jokseenkin realistinen käsitys isovanhempien lapsuuden aikaisesta sodasta. Laajaan eurooppalaiseen nuorisotutkimukseen liittyen nuorilta kysyttiin kolmella paikkakunnalla tietämystä Suomen lähihistoriasta. Tästä esimerkkinä muutama ote lähdeviitteineen Ahosen tutkimuksesta.” Talvisodassa venäläiset halusivat meidän maan, tulivat tänne väkisin. Suomalaiset puolustivat maata ihan yksinään ja aika hyvin. Vaikka he jäivät lopulta tappiolle, talvisota oli suuri voitto” (Tyrvää-Vammala 5), ”Suomalaiset olivat oikealla asialla” (Nurmo 36), ”Mallikkaasti, sisulla selvisivät” (Nurmo 40). Tämä Ahosen tutkimus liittyy osana yleiseurooppalaiseen kyselytutkimukseen, jossa 1980 syntyneet nuoret pohtivat kulttuuriperinnettä ja antoivat kahden eri aineiston kautta tutkijoille tietoa siitä, mistä aineksista he olivat kansallista identiteettiään rakentamassa. (Ahonen, 1998, 46).

Oma tutkimukseni sota-ajan pikkupoikien kokemuksista ei ole elämäkertatutkimus, mutta se muistuttaa tietyiltä osin omaelämäkertaa, koska pyrin saamaan nyt yli kuusikymmenvuotiaat miehet palauttamaan sota-ajan tapahtumat ja tuntemukset mieleensä mahdollisimman tarkasti ja kertomaan ne minulle. Puhdasoppisesti sitä ei tietenkään voi verrata omaelämäkertaan, koska olen tässä haastattelijana ja välillämme on interaktio. Roosin määritelmän mukaan Lazarsfeldiä lainaten yksi omaelämäkerran kirjoittamisen peruste voi olla ihmisen kokemus ”tapauksena”, jolla on mielenkiintoa jonkin tilanteen tai kehitysprosessin kautta (Roos, 1987, 23). Minusta sota-aika oli juuri tällainen ”tapaus”. Syntyvään diskurssiin vaikuttaa varmasti paljon se, saanko syntymään välillämme luottamuksen. Ellei näin käy, nousee myös onnellisuusmuuri vaikuttavaksi tekijäksi. Muurina voisi tässä tapauksessa olla muistojen kipeys ja lapsuudessa koettujen ikävien asioiden arpien auki repiminen. Tässä käytävällä pohdiskelulla yritän selvittää tapaustutkimuksen teorioita, jotta tutkimukseni empiirinen osa tulisi mahdollisimman oikein tulkituksi.

5.2 Liike ja elämäkerrat tutkimusaineistona

Tutkiessaan Sosialistisen opiskelijaliiton SOL:in 1970-luvun tapahtumia väitöskirjassaan ”Viimeiset taistot” Matti Hyvärinen valitsi empiirisen haastatteluaineiston keräämiseen narratiivisen haastattelun menetelmän. Hyvärisen määrittelemän idean mukaan ajatuksena on viedä haastattelua mahdollisimman pitkälle eteenpäin hyvin yleisten, kertomuksen jäsenyykseen liittyvien käsitteiden avulla (Hyvärinen, 1994, 48). Hyvärinen kertoo lähtökohtanaan olleen Jerome Bruneriin viitaten, ettei eletty elämä voi kokonaan irrota kerrotusta elämästä. Kyse ei ole koskaan vain siitä, millaista oli, vaan miten menneisyys tulkitaan ja uudelleen tulkitaan ja kerrotaan (Hyvärinen, 1994, 48-49). Tällainen lähestymis-

tapa sopii varmaan poliittisen opiskelijaliikkeen menneisyyden tutkimiseen, mutta nähdäkseni elämäkertahaastatteluun tarvitaan eritellympää ja yksityiskohtaisempaa kysymyksen asettelua. Elämäntapatutkimusta voi tehdä toki useallakin eri tavalla. Oscar Lewis tehdessään tutkimusta Meksikon pääkaupungissa köyhästä perheestä ja heidän kauttaan Mexico Cityn vecindadien köyhien elintavoista, tallensi kunkin perheenjäsenen elämäntarinat nauhalle ja julkaisi ne sellaisenaan. (Lewis, 1975, 8).

Hyvärinen valitsi tutkimusjoukon siten, että hän etsi yhteensä 36 henkilöä, jotka olivat toimineet aktiivisesti sosialistisessa opiskelijaliikkeessä ja SOL:n projekteissa. Huomattavaa on, että tutkija itsekin oli aikoinaan ollut mainitun liikkeen ”sisäpiiriläinen”, joten hänellä oli lähestyttävään aiheeseen erilainen näkökulma kuin kokonaan ulkopuolisella tutkijalla. Tästä Hyvärinen sanoo olleen haastattelujen tekemisessä sekä hyötyä että myös haittaa. Ongelma oli lähinnä siinä, että tutkijan hyvin tuntema haastateltava saattoi vastauksissaan usein viitata haastattelijan ja itsensä yhteiseen menneisyyteen ”kuten hyvin tiedät...” (Hyvärinen, 1994, 127). Vaikka haastateltujen otos ei ollut tuon suurempi, sanoo Hyvärinen aineistoa kertyneen haastatteluista yli 2000 liuskaa, mikä olisi ollut tarkempaan esittämiseen aivan liian paljon. Lopulta hän päätyi neljän haastattelun tarkempaan analysointiin. Nämä syvähaastattelutekniikalla tehdyt haastattelut, joita Hyvärinen nimittää narratiivisiksi ja niistä perustelluin kriteerein otettu otos teoreettiseen analyysiin, antavat kyllin luotettavan lopputuloksen. SOL taistolaisena opiskelijaliikkeenä oli monella tavalla Hyvärisen kirjan mukaan erikoinen ja ristiriitainenkin. Tutkijan mukaan yksi tutkimuksen pääkysymyksistä on ollut, miten entiset aktivistit rakentavat oman elämänsä yhtenäisyyttä ja jatkuvuutta poliittisten käännteiden yli (Hyvärinen, 1994, 113). Hyvärisen tavoin Ulla Kosonen sanoo olleensa koulumuistotutkimusta tehdessään osa aineistoa eli kanssamuistelijia haastateltaville ja muisteluryhmän jäsenille. (Kosonen, 1998, 43).

Vaikka Hyvärisen haastateltavien kertomuksia ei voidakaan pitää omaelämäkertoina, on niillä paljon samoihin teorioihin liittyviä yhtäläisyyksiä. Hyvärinen viittaa lukuisiin klassikotutkijoihin, jotka ovat tutkineet omaelämäkertoja poliittisena tekona. Hän toteaa, että poliittiset mullistukset ja yhteiskunnalliset liikkeet näyttävät kulkevan yhtä jalkaa tärkeäksi havaittujen omaelämäkertojen kanssa. Philippe Lejeunen viitaten hän toteaa, että omaelämäkertoja on totuttu odottamaan vain menestyjiltä ja menestyksen kriteerit on määritellyt kulloinkin jo olemassa ollut lukeva yleisö. Menestyksen osoittamisen ja yleisön saavuttamisen kriteerit sulkivat jyrkimmin ulos omaelämäkerrat, jotka nousivat kumouksellisen työväenliikkeen piiristä (Hyvärinen, 1994, 114).

Haastattelumetodistaan Matti Hyvärinen toteaa, että hän on narratiivisilla kysymyksillään pyrkinyt poistamaan teemahaastattelun ja vapaan keskustelun metodeissa esiin tulevia haittoja. Hän nimittää metodologiaan myös aktiiviseksi interventioksi ja sanoo saaneensa tarinoita myös niiltä, jotka eivät julkaise omaelämäkertoja eivätkä osallistu kirjoituskilpailuihin tai esiinny lehtien haastatteluissa (Hyvärinen, 1994, 51). Hyvärinen teki haastattelunsa yhdellä kertaa ja ne kestivät henkilöä kohden 2–3 tuntia. Elämäkerta- ja elämäntapatutkimusta voi

tehdä myös aivan eri metodein kuin Hyvärinen. Kokonaan toisenlainen metodi oli esimerkiksi Pirkkoliisa Ahposella ja Marja Järvelällä ja heidän työryhmällään tehdessään laajaa elämäntapatutkimusta yhteiskunnan rakennemuutoksesta Pohjois-Karjalassa 1970-luvulla. Tutkimuksessa haastateltiin teemahaastatteluna satoja henkilöitä, heistä useita viisi kertaa, mutta joidenkin luona käytiin kymmenenkin kertaa. (Ahponen-Järvelä, 1983, 16). Teoksessa, Maalta kaupunkiin -pientilalta tehtaaseen, tutkijat selvittävät millainen tämä palkkatyöläiseksi tuleminen tie oli sosiaalisena prosessina. Keskeisenä tutkimusongelmana oli yhteiskunnallisen rakennemuutoksen ja ihmisen arkielämän suhde. Etsittiin niitä ”tekijöitä, jotka antavat elämänprosesseille ja sosiaalisille yhteisöille sisällöllisesti kantavan merkityksen. Tutkimuksen edetessä tutkijat huomasivat tutkituissa myös maalaisuuden muuttuvan elämänprosessina kaupunkilaisuudeksi (Ahponen-Järvelä, 1983, 264-265).

Hyvärinen vertaa tutkimuksessaan SOL:n toimintaa ja sosialistista opiskelijaliikettä kokonaisuudessaan yhtymäkohdiltaan poliittisiin liikkeisiin ja niiden tuntomerkkeihin historiallisessa merkityksessä. Liikkeen määrittäminen, aitouden kokemisen todistaminen ja mukana olijoiden tarkoituksien tulkinta on vaikeaa. Näin pieni otoskin jo osoitti, että toiset ovat mukana aatteen palosta ja halusta muuttaa maailmaa, toiset saattavat etsiä elämyksiä kokeakseen mukanaolossa elämän ”huippuhetkiä” (Hyvärinen, 1994, 50).

5.3 Maskuliinisuus, väkivalta ja miestutkimus

Miestutkimukseksi itseään nimittävä koulukunta syntyi Yhdysvalloissa 1970-luvulla. Jorma Sipilän mukaan maskuliinisuus, joka määriteltiin aikaan ja kulttuuriin sidotuksi, otettiin alusta alkaen tämän koulukunnan keskeiseksi tutkimuskohteeksi. Maskuliinisuudesta nimenomaan valta kaikkine muotoineen on ollut tutkimusten keskeisenä osana alusta lähtien, esimerkiksi militarismi ja armeija, hegemoninen valta, yksittäisiin henkilöihin kohdistuva väkivalta, erityisesti raiskaukset ja naisten pahoinpitely. Myös naisten ja miesten väliset suhteet sekä mieheksi sosiaalistuminen ovat olleet tämän tutkimuksen mielenkiinnon kohteena, samoin sukupuoliroolit sekä isyys ja isäksi tuleminen. Keskeistä tässä tutkimuksessa on ollut maskuliinisen kulttuurin ja miehisen sukupuoliroolin kriittinen tarkastelu. Sipilän mukaan miestutkimus on määrällisesti naistutkimusta huomattavasti vähäisempää. Naistutkimus on miestutkimukselle kuin isosisko, sillä se on monta kymmentä kertaa laajempaa ja argumentointi kehittyneempää. (Sipilä, 1992 / 2, 22-23). Näin oli kymmenen vuotta sitten, jolloin Jorma Sipilä arveli samassa artikkelissaan Naistutkimus-lehdessä, että miestutkimus on naistutkimukselle kiusallinen pikkuveli. Hän arveli naistutkijoiden pelkäävän, että miehet ikään kuin nyt päättävät hyväksyä sukupuolen tutkimuskohteeksi. Se voisi nimittäin vaikuttaa myös rahanjakoon. Työsarkaa on varmaan riittänyt voimavarojen mukaan kummankin sukupuolen tutkimukselle. Tähän itse asiassa päätoimittaja Aili Nenola miestutkimusta haastoikin sa-

massa julkaisussa kauhistellessaan silloisen naisministerin hävittäjähankintoja, liittäen ilmiöön myös miestutkimuksen. ”Yhteiskunnan ongelmia ovat kovan vallan miehet ja heitä myötäilevät naiset, joille elämä ja tulevaisuus eivät merkitse mitään tai kelpaavat korkeintaan markkinoiden tai kansainvälisen kilpailukyvyyn välttämättömyyksiä ideologisiksi perusteluiksi. Tämän vallan ja siihen sitoutuneen maskuliinisuuden aikapommin purkaminen olisi minusta miestutkimuksen tärkein tehtävä – yhdessä naistutkimuksen kanssa.” (Nenola, 1992, / 2, 3).

Mitä maskuliinisuus sitten oikein on? Lyhyesti voidaan ilmaista, että se on pehmeän feminiinisuuden vastakohta. Perinteisessä mieskulttuurissa tällaisia piirteitä omaavaa miestä ja poikaa on pidetty epänormaalina. Jouko Huttusen mukaan maskuliinisuuden traditio ei ole sallinut miehelle hoivaavaa vanhemmuutta. Isänä miehen on pitänyt olla kova, hallitseva ja suoriutuva. Vastuullinen perheen elannon hankkiminen on toki ollut hyve, mutta muu syvällisempi, tunnepohjaisempi isyys ei kuulunut miehisyteen. Miehen tuli kontrolloida tunteitaan.

Ronald F. Levant (1992) on Huttusen mukaan esittänyt tutkimuksiin vedoten hypoteesin, jonka mukaan perinnäistä maskuliinisuutta ylläpitävät seitsemän häneltä tähän lainaamaani normia: 1. naisellisuuden karttaminen, 2. rajoittunut ja kontrolloitu tunteiden näyttäminen, 3. suoritusten ja statuksen hankkiminen, 4. itsevarmuus, 5. aggressiivisuus, 6. homoseksuaalisuuden pelko ja 7. seksuaalisuus ilman vastavuoroisuutta. (Huttunen, 1998, 40). Connelliin viitaten Sipilä määrittelee maskuliinisuuden tuntomerkeiksi, että miehen tulee olla fyysisesti voimakas, yhteiskunnallisesti menestyvä, vakaa, järkkymätön ja kyvykäs puolustamaan itseään ja yhteisöään ja erinomainen heteroseksuaalinen rakastaja. (Sipilä, 1994, 22). Nämä ovat kovia teesejä, joita vastaan ”uusi maskuliinisuus” nyt käy taistelua ja siihen liittyy osaltaan myös uusi isyys ”new father,” josta enemmän myöhemmin.

Jorma Hänninen arvioi, että vanhan ja uuden maskuliinisuuden välille voi tulla konflikteja. Nuoret miehet eivät halua samaistua hegemoniseen malliin. Toisaalta kansallinen sukupuolikulttuuri jättää niukasti tilaa erilaisille vähemmistöille miehenä olemisessa. ”Maskuliiniselle järjestykselle perustuva maailma käy tukalaksi miehille, joillekin sietämättömäksi. Maskuliiniteettiä voikin sanoa kaksinkertaiseksi ongelmaksi, jonka uhriksi se itsekin joutuu, (mies). Monien ongelmien syytä on etsittävä maskuliiniteetistä. Siksi se on myös naisille välttämätön tutkimuskohde.” (Hänninen, 1992/ 2, 32). Jorma Sipilän mukaan maskuliinisuus on myös sosiaalisten suhteiden rakenne. Esimerkiksi Connellia lainaten, ”työläismies alistaa vaimonsa ja poikansa, vaikka on itse alistettu.” (Sipilä, 1994, 20).

Väkivaltaisuus on yksi maskuliinisuuden muoto ja samalla ikävin ja ongelmallisin. Suomalainen rikoksentekijä on tyypillisesti väkivaltarikollinen ja mies. Suomessa tehdään väkivaltarikoksia selvästi enemmän kuin muissa pohjoismaissa. Onkin syytä kysyä, onko väkivalta suomalaisten miesten maskuliinisuuksien keskeinen ja tyypillinen piirre? Ainakin sillä on pitkä historia. Heikki Ylikankaan mukaan 1500-luvulla pahoinpitelyt olivat henkirikosten ohella

niin yleisiä, että viidessä-kuudessa vuodessa osui sakkotuomio lievistä pahoinpitelystä jokaisen tuonaikuisen talonpoikaistalon osalle. ”Väkivalta on aina ollut ennen muuta miesten harjoittamaa ja etupäässä myös miehiin kohdistuvaa, joskin tyypillistä on myös se, että naisia on uhrien joukossa enemmän kuin tekijöitten riveissä.” (Ylikangas, 1988, 136-137). Myös Arto Jokisen mukaan väkivalta on selvästi miehinen ilmiö ja ongelma. Hänen mukaan voisikin odottaa, että uusi miestutkimus olisi käynyt pontevasti kiinni väkivallan tutkimiseen, mutta näin ei ole tapahtunut! (Jokinen, 2000, 21). Mielenkiintoista on muuten se, että suomalaiset aggressionkin tutkijat ovat etupäässä naisia. Yksi miehisen väkivallan peittelyä on sekin, että perheväkivallasta puhuttaessa ei oteta sukupuolta huomioon, vaikka se suurelta osin on aggressiivista miesväkivaltaa (emt. 22-24).

Ikävä tosiasia monien tutkimusten mukaan on, että perheväkivalta on Suomessa laaja yhteiskunnallinen ongelma. Vuonna 1998 tehdyn laajan kyselytutkimuksen mukaan jopa 40 prosenttia suomalaisista naisista oli 15 vuotta täytettyään joutunut elämässään miehen tekemän fyysisen tai seksuaalisen väkivallan tai uhkailun kohteeksi. Terhi Partasen ja Juha Holman mukaan feministiset teoriat ovat tuoneet esille miesten hallitsevaan asemaan liittyvää väkivallan käytön kulttuurista oikeuttamista ja sitä kautta naisiin kohdistuvan väkivallan hiljaista hyväksymistä. Myös he ihmettelevät sitä, että yleisesti puhutaan vain perheväkivallasta, vaikka se on ylivoimaisesti osin miesten harjoittamaa. Väkivalta vaikuttaa kaikkiin perheenjäseniin. Lapset altistuvat väkivallalle joko suoraan tai välillisesti elämällä väkivallan aiheuttaman uhan ja pelon ilmapiirissä. Tällä voi olla hyvinkin negatiivisia vaikutuksia lapsiin ja seuraukset voivat vaikuttaa pitkälle aikuisikään. (Partanen ja Holma, 2002, 188-192). Myös Lea Pulkkinen korostaa eri tutkimuksiin viitaten, että nuorilla, jotka ovat joutuneet kokemaan perheväkivaltaa on muita enemmän sopeutumisvaikeuksia, kuten ahdistuneisuutta, käytösongelmia ja alkoholinkäyttöä. Väkivallan ei tarvitse kohdistua lapseen ollakseen seurauksiltaan haitallista, vaan vanhempien keskinäinen väkivaltakin on lapselle uhkaavaa ja turvattomuutta aiheuttava kokemus. (Pulkkinen, 2002, 17-18).

Winnicott on sanonut, että puhdasoppisessa aggression teoriassa oletus on aina, että aggressio on reagoiva yhteenottoon todellisen periaatteen kanssa, kun taas hänen teoriassaan on keskeistä, että se on tuhoisa voima, joka synnyttää ulkopuolisen sävyn tai laadun. (Winnicott, 1989, 226). Hän sanoo, että emme voi päästä tutkimuksessamme mihinkään, jos mielissämme olemme suunnanneet sen peruuttamattomasti mustasukkaisuuden, kateuden, vihan kanssa pettymykseen, jonka se on tuottanut. Se on vaistojen toimintaa, jota nimitämme sadistiseksi. Paljon lähempänä perustaa on se aggression käsitys, että se on kokemusta, joka siirtää sisäisen objektin ulkomaailmaan, mikä johtaa sellaisten kohteiden löytämiseen, jotka ovat ulkopuolisia. (emt. 287).

Sotaa, väkivaltaa ja ympäristön tuhoamista pidetään hegemonisen maskuliinisuuden ilmentyminä ja tuotteina, mutta tätä hegemoniaa puretaan nyt Sipilän mukaan pala palalta. (Sipilä, 1994, 31). Martti Grönfors muistuttaa myös, että väkivalta on miesten väkivaltaa. Sodassa se on sallittu. Mutta sodan lisäksi

myös urheilu ja politiikka ovat hänen mukaansa areenoita, joissa väkivalta on oikeaa ja hyväksyttyä. Miehelle väkivalta on yhtä normaalia miehistä identiteettiä kuin seksuaalisuus, joka on miehelle sittenkin kaikkein merkittävin identiteetti. Miehelle on tärkeintä osoittaa olevansa siinä hyvä. (Grönfors, 1994, 64-68). Miedzian tutkimuksiin viitaten Grönfors sanoo osoitetun, että äidin hoivissa kasvaneiden poikien on havaittu ajautuvan helposti ”hypermaskuliinisuuden” piiriin osoittaakseen kavereille olevansa oikeita poikia. On myös todisteita siitä, että paternaalisen kasvatuksen puuttuminen ja väkivalta korreloivat keskenään. (emt, 69, vrt. Lammi-Taskula, 1994, 120). Tämä on mielenkiintoinen väite. Minun kokemukseni suppeiden haastattelujen pohjalta on aivan toinen.

Mies on väkivaltainen paitsi naisia ja toisia miehiä kohtaan myös itseään kohtaan. Jokisen mukaan miehen itseensä kohdistamaa väkivaltaa on sekin, että mies uhraa oman hyvinvointinsa uran ja työnantajan tähden. Sitä on myös turhien riskien otto. Monista niin miehistä kuin naisistakin on miehekästä vaarantaa henkensä, jonkun älyttömän tempauksen tähden. Itseensä kohdistuvaa väkivaltaa on myös omien tunteiden, tarpeiden ja halujen tukahduttaminen ja niistä etääntyminen. Sen sijaan, että mies kuuntelisi itseään hän touhuaa kaikkialla ja hukkuu oman tekemisensä meluun.

Miehille on ominaista kehittää panssari itsensä ja omien tunteidensa väliin. Miehet voivat kokea tunteensa tai kehonsa oman itsensä vihollisina. Tunteet samastuvat heikkouteen, passiivisuuteen ja femiinisyyteen ja ne pyritään torjumaan tai ne ulkoistetaan toisaalle. Väkivallantutkija Myrian Miedzianiin viitaten Jokinen sanoo, että miehisisyyteen kuuluu korostunut kilpailun halu, tunne-elämän kylmyys, itsekontrolli, kovuus, taipumus etsiä seikkailua ja tappeluja sekä vallanhalu. Mieheen liitettyjä stereotypioita ovat aggressiivisuus, itsenäisyys, aktiivisuus, järkipöryisyys, älykkyys ja voimakkuus. Ovatko nämä tosia vai epätosia, joka tapauksessa kulttuurin tarjoama maskuliinisuuden malli edellyttää miehen olevan (Forward & Torres, 1989) voimakas, riippumaton, haavoittumaton, hallitseva ja epätunteellinen. (Jokinen, 2000, 43).

Paljon miestyössä mukana ollut, Lasse Reijomaa korostaa, että ”Lyönti on aina lyöjän oma valinta.” Jokaisen lyöjän pitäisi saada tajuamaan tämä, että nimenomaan hän itse on vastuussa lyönnistään. Reijomaa liittyy väkivaltaan myös pelon. Hän sanoo, että jos mies onnistutaan leimaamaan otsaleimalla ”väkivaltainen,” niin siinä on pelolla hyvä kohde. Tuota leimaa pelkää mies itse ja sitä pelkäävät muut. Tällaisesta tilanteesta ei ole muuta ulospääsyä kuin, että mies todella tajuaa tilansa ja hyppää pelon junasta pois. Reijomaa sanoo oppineensa kohtaamistaan miehistä, että tämäkin on mahdollista. (Reijomaa, 1994, 43-65).

Mieheyttä ja miestutkimusta käsittelevässä kirjallisuudessa maskuliinisuus on hyvin keskeisesti esillä. Näyttää, että varsin moni asiaa pohtinut haluaa sanoa siitä mielipiteensä painavin perustein. Kullakin on omat aina hieman poikkeavat määritelmänsä siitä, mitä maskuliinisuus oikein on. Keskeiset termit toki ovat alan auktoriteettien aikoinaan määrittelemät, joihin olen jo edellä viitannut. Itse olen kovin epävarma aihetta määrittelemään, vaikka olen elänyt sukupuoleltani maskuliinisena henkilönä jo yli kuusikymmentä vuotta ja ko-

kemusta on kertynyt monista asioista. Siksi täytyy tyytyä toisten määritelmiin. Sellaisen näkemyksen voisin havainnoistani kuitenkin esittää, että maskuliinisuutta voidaan verrata ihmisveressä olevaan kolesteroliin. Sitäkin on sekä hyvälaatuista, ihmisen hyvinvointia edistävää että pahalaatuista, terveydelle vahingollista, jos sen arvot pääsevät liian korkeiksi. Aivan samoin on maskuliinisuuden piirteiden. Sitä olen tutkimuskirjallisuudesta jäänyt kaipaamaan, missä ovat ne kunnan ihmisyyttä edistävät miehisyden mallit?

5.4 Lapsuuden kokemukset ja muistot elämän muovaajina

Kuten jo aikaisemmin on käynyt ilmi, ovat erilaiset elämäkertakirjoituskilpailut ja omaelämäkertamuistelut lisääntyneet selvästi viimeaikoina. Samoin on niiden tutkimus tullut merkittäväksi osaksi yhteiskuntatieteiden elämäntapatutkimusta. Kososen mukaan myös lapsuuden muistoista on yhteiskunta- ja käyttäytymistieteellisessä tutkimuksessa kiinnostuttu uudella tavalla (Kosonen, 1998, 26). ”Koulumuistoja”-tutkimuksessaan Ulla Kosonen viittaa useisiin kotimaisiin tutkimuksiin, joissa keskeisenä aiheena ovat lapsuuden muistot. Näistä muistoista etsitään monesti myös apua terapioissa, joissa ongelmien ratkaisemisessa haetaan Kososen mukaan ”omaa sisäistä lasta”. Haugin ja Hauserin tutkimuksiin viitaten Kosonen sanoo koulukokemuksilla, joihin liittyy pelon, nöyryyksen tai häpeän tunteita, olevan yhteyttä naisten yhteiskunnalliseen asemaan ja tässä asemassa pysymiseen (Kosonen, 1998, 26). Juuri nöyryytys on seikka, joka tulee esille lukuisissa elämäkerta-analyyseissa, kun kertojat pohtivat lapsuuden kokemuksiaan myöhemmän elämänsä työ- ja ihmissuhteisiin (vrt. Kortteinen, 1992, 61, Kosonen, 1998, 27, Siltala, 1994, 39).

Nöyryytys tulee muistoihin perustuvissa tutkimuksissa todella monilla tavoin esille, sitä on koettu kotona, kaveriporukoissa, ”korvikevanhempien” ja erilaisten kasvattajien taholta. Koulumuistoihin liittyy hyvin paljon ikäviä muistoja siitä, kuinka haastateltavat ovat tulleet nöyryytetyiksi. Useimmista kertojista ne tuntuvat vuosikymmenien jälkeen vähäpätöisiltä, mutta joka tapauksessa niillä on ollut vaikutusta kertojan elämään, kun niihin liittyy katkeruutta vielä jopa eläkeiässä. ”Muistelija kertoo kokeneensa monia nöyryyttäviä hetkiä vaihtopenkillä istuessaan tai vieläkin nöyryyttävämpiä hetkiä joutuessaan kentälle koripallotytöjen tallottavaksi.” (Kosonen, 1998, 109).

Vähättely, aliarvioiminen ja henkinen nujertaminen vanhempien ja erityisesti isän taholta ovat lukuisten elämäkertakirjoitusten surullista luettavaa. Myöhemmin lapsi ja etenkin poika kääntää kaiken kokemansa halveksunnaksi isää kohtaan. ”Isän harjoittama mitätöinti tuottaa saman tuloksen kuin isän mitätöinti; se tekee sekä isästä että pojasta arvottomia” (Siltala, 1994, 55).

Muistot tuovat esiin myös selkeästi sen, että opettajan kovilla otteilla ja puolueellisuudella koulussa on ollut lähtemättömät seuraukset, joidenkin muistelijoiden myöhempään elämään. Myös opettajien asenteet ja koulun tavat ovat voineet vaikuttaa koko meidän kulttuuriimme. Ulla Kosonen sanoo Leea Virta-

sen huomioineen tutkimuksissaan, miten koulu toimii lasten erottajana. Virtanen kysyykin, voiko tyttöjen ja poikien ja myöhemmin naisten ja miesten välinen juopa johtua pääasiassa opettajien asenteista ja koulun tavoista? Virtanen sanoo Kososen mukaan tämän käsityksen olevan hänen kuvausaineistossaan hyvin yleinen, (Kosonen, 1998, 177) .

Tätä kysymyksen oikeutusta tukevat monet Kososen haastateltavien muistelut omalta kouluajaltaan tyttöjen ja poikien maailman jyrkästä erottelusta. Tästä erottelusta konkreettisenä esimerkkinä eräs Kososen haastateltava on ker-tonut:

”Ulkovessassa oli tyttöjen puoli ja poikien puoli. Minua askarrutti minkälaiselta poikien puolella näyttää. Kun otimme siitä parin muun tytön kanssa selvää, niin valvova opettaja sai meidät syntiset kiinni itse teosta. Jälki-istuntoahan siitä tuli. Kotona vanhemmat eivät suhtautuneet kovin vakavasti rikkeeseen, mutta opettajat ottivat asian tosissaan, että olin tehnyt jotain todella paha. Minusta asia on vieläkin melko hämmentävä (MR Vki).” (Kosonen, 1998, 177).

Eivät lapsuuden kokemukset ja muistot ole suinkaan yksistään kielteisiä asioita kertojille jättäneet. Matti Kortteinen kuvailee elämäkertojen analyysis-ään varsinkin sota-ajan lasten elämässä työn olleen keskeinen osa lapsuutta. Aivan samat kokemukset tulivat esille jo Ahposen ja Järvelän keräämissä elämäntarinoissa edellisellä vuosikymmenellä, (Ahponen - Järvelä, 1983, 62).

Kortteinen näkee asenteen työntekoon ja ahkeruuteen kasvaneen näissä oloissa luonnostaan myönteiseksi. ”Palkkatyöhön siirtyminen oli luontevaa jatkoa koko lapsuuden kestäneelle ahkeroinnille eikä merkinnyt suurta katkosta oikeastaan millään tavalla.” (Kortteinen, 1992, 65). Kortteisen mukaan näissä sotasukupolven tarinoissa on omituinen itsestään selvyys, että ”minä” uhrataan niin helposti aina jonkun toisen hyväksi. Tämä omista tavoitteista luopuminen seuraa useimpia muistelijoita läpi elämän. (Kortteinen, 1992, 67-69).

5.5 Kuva miehestä

Arvioidessaan ihmisten onnellisuutta tutkimuksessaan ”Suomalainen elämä,” J-P Roos toteaa elämäkertakirjoitusten pohjalta, että onnen tarina aitona ja kokonaisena on todella harvinaisuus. Hänen mukaansa jokaisen ihmisen elämään liittyy onnen hetkiä ja onnen kausia, mutta elämän perussuhtautumiseksi määriteltä onnellinen elämä on todellakin jotakin poikkeuksellista, (Roos, 1987, 176). Hän määrittelee tutkimustensa perusteella onnen näin. ”Ihminen suhtautuu omaan elämäänsä myönteisesti kiinnostuneena, löytää kaikesta vain hyvää, elää rikkaissa ja myönteisissä ihmissuhteissa, on saanut elämässään aikaan sellaista, jota itse arvostaa, lapsista on kasvanut terveitä ja kunnollisia ihmisiä, nykyiset elinolosuhteet ovat kaikin puolin miellyttävät ja tyydyttävät”, (Roos, 1987, 177). Eivät nämä Jeja-Pekka Roosin onnellisuudelle asettamat määritelmät tunnu todellakaan mitenkään kohtuuttomilta saavuttaa, mutta käytännön elä-

mässä ainakin ihmisten omana kertomana elämäntarinoiden mukaan näin vain näyttää olevan, vrt. (Helminen, 1985, 7, Hoikkala, 1996, 78, Kortteinen, 1992 180, Roos, 1987, 148-153, Siltala, 1994, 440).

Titta Tuohinen epäilee artikkelissaan ”Isät, pojat ja pärjäämisen henki,” että antavatko elämäkertakirjoituskilpailujen surkeat mieskuvaukset sittenkään oikeaa kuvaa suomalaisten miesten elämäntodellisuudesta. Elämätarinoiden perusviritys on hyvin usein pettymys asetettuihin tavoitteisiin nähden. Hän sanookin, ettei malta olla kyselemättä ”suomalaisen miehen tyypillisen kurjan elämän” (ks. esim. Roos, 1994) aineksien perään. Hän tahtoo myös katsoa onko nuoremmissa miestä uusintamaan tätä ylisukupolvista suomalaista surkeutta. (Tuohinen, 1996, 66).

Titta Tuohinen epäilee myös, onko onnen puuttuminen ja siihen monesti liittyvä huono itsetunto sittenkään vain suomalaisten miesten ongelma. Samanlaisia ongelmia on muuallakin. Hänen mukaansa, Kortteiseen viitaten, yksi keskeisistä suomalaisen miehen mielen pohjalla vaikuttavista kulttuurisista malleista on pärjäämisen merkitys. Suomalaisen miehen keskeinen eetos on selviytyminen ja pärjääminen. Jos siinä ei omasta (eikä toistenkaan) mielestä onnistuta, niin masennutaan ja heikko itsetunto panee elämän näyttämään surkealta. Tuohinen viittaa esityksiin, ”että varsinkin sotasukupolven poikien itsetunnon kasvupohjaa on heikentänyt isän poissaolo perheestä: äiti joutui olemaan vahva perheen pää, usein vielä sodan jälkeenkin. Paljon mahdollista. Mutta voiko moniin tämän polven isä-poikasuhteisiin olla vaikuttamatta sellainen perhedynamiikan ulkopuolinen tekijä, että yhteiskunnan keskeinen säätyjako alkaakin kulkea yhtäkkiä heidän välistään?” Tämä onkin mielenkiintoinen näkökulma. Ajatuksensa tueksi hän lainaa erään oppikouluun päässeän elämäkertakirjoittajan kokemusta isäsuhdetta siinä tilanteessa: ”Olin kasvanut eroon isästäni, meillä ei ollut koskaan ollut läheistä suhdetta keskenämme paitsi ollessani pieni, jolloin hän oli kyllä usein kanssani, mutta kun olin tullut toiselle kymmenelle, hän alkoi sanoa, ettei ole aikaa tai ettei hän jaksa. Taisin ajatella, ettei seurani ole sen arvoista, että isä kiinnostuisi siitä, ja niin aloin sulkeutua itseeni.” Tuohinen kysyy, voisiko isän vetäytymisellä olla mitään tekemistä sen kanssa, että poika oli juuri päässyt oppikouluun ja hän itse oli käynyt vain kiertokoulun. Mitä hän voi antaa pojalleen ja miten poika suhtautuu isäänsä, jonka ammattia hän häpesi silmät päästään. Tuohinen toteaa, että ”poika kirjoitti tyypillisen suomalaisen miehen surkean tarinan, niin kuin olisi todennäköisesti kirjoittanut isäkin.” (Tuohinen, 1996, 73). Hän pohtii suomalaismiehiä rasittavan pärjäämisen hengen vaatimaa hintaa. Tuohinen toteaa, että ”Tässä suomalaisessa taistelussa monet ovat pärjänneet ja monet on lyöty lopullisesti. Mutta monelle pärjänneellekin voitto on ollut puolinainen. Näyttö on tehty pinnallisilla välineillä tai koko elämä on kulunut tuossa lunastustyössä; nainen ja perhe ovat jääneet huonolle hoidolle.” Hän väittää myös, että elämäkertakirjoituskilpailut antavat todennäköisesti, kovuuden ja surkeuden suuntaan vinon kuvan miehen elämästä. Kuten jo aikaisemmin todettiin, tuon kuvan ulkopuolelle jäänee suuri määrä suomalaisia miehiä. (Tuohinen, 1996, 79).

Tuohisen tapaan Jaakko Lehtonen on sitä mieltä, että suomalaisista annettu kuva ei vastaa todellisuuden kokonaiskuvaa. Artikkelissaan ”Oma kuva ja vieraskuva” hän pohtii ulkomaalaisten suomalaisista muodostamaa kuvaa. Lehtonen toteaa aluksi, että ”suomalaiset vaalivat hartaudella itsestään myyttejä, joille todellisuus pohjaa on vain siteeksi: me olemme juroja, hitaita ja kankeita, kielitaidottomia metsäläisiä, jotka asuvat kaukana Euroopasta, eivät puhu eivätkä pussaa: ja jos puhuisivat, puhuisivat yhtä maailman vaikeimmista kielistä. Mutta tunnemmeko me itsemme? Vastaako suomalaisen oma kuva sitä kuvaa suomalaisesta, jonka ulkopuolinen itselleen muodostaa? Millä perusteilla ulkomaalainen arvioi suomalaista, mitkä ovat suomalaisen heikkoudet? Saattaisiko suomalaisuudessa olla myös joitakin vahvuuksia?” (Lehtonen, 1994, 43). Lehtonen löytää useita vahvuuksia ja uskon, että vähitellen tämä omakuva kirkastuu myös yleisemminkin, kunhan kansainvälinen vuorovaikutus lisääntyy ja itsetuntonne hiljalleen kasvaa.

6 MUISTI JA MUISTOJEN TUTKIMINEN

6.1 Voiko muistiin luottaa?

”Muistan kouluajasta, kun oli määräys, että pitää olla lakana selässä ja kun hälytys tulee, niin pitää lumeen heittäytyä.” (Työmies Antti, Koillismaalta).

”Päällimmäinen muisto sodasta on se, kun hiihtäjä tuli saunan takaa ja toi viestin, että isän on lähdettävä sotaan. Se oli kova pala. Näin äitin ja isän kasvoista, että nyt on vakava paikka.” (Tehtaan Hannu, Pohjois-Suomesta).

”Päällimmäinen muisto sodasta on pelko. Se oli siinä mielessä, kun kaikki pelkäsivät ja kaikki puhuivat sodasta. Me lapset pelkäsimme, kun venäläiset lentokoneet lensivät kotimme yli Vaasaa pommittamaan ja kun piti olla mustat verhot ikkunoitten edessä, niin se oli kamalaa.” (Maanviljelijä Eemeli, läntisestä Suomesta) .

Nämä haastattelututkimukseni sota-ajan poikien muistot ovat lähtökohtana pohdiskeluun siitä, kuinka luotettava lähde ihmismuisti on tieteellisessä tutkimuksessa. Kaikissa kolmessa siteerauksessa muistelijä on viitannut johonkin mielikuvaan ... ”hiihtäjä tuli saunan takaa”, ... ”lumi ja lakana”, ... ”lentokone ja mustat verhot”. Näin tulee todistettua se, mitä jo antiikin muistelutekniikoissa on käytetty hyväksi eli muistettavan asian kiinnittäminen tilaan, aikaan, paikkaan, jne. (vrt. Tuomaala, 2000, 5). Eivät nämä haastatteleman miehet ole varmaankaan pikkupoikina ajatelleet, että kiinnitän nämä tapahtumat näihin muistikuviin. Muisti vain toimii siten. Esimerkiksi kaskujen ja tarinoiden kertojat käyttävät tätä tekniikkaa. Tunnen joitakin kansanhauskuuttajia, jotka sanovat tallentavansa ”jutut” muistiinsa antamalla niistä kullekin jonkin kuvan muistiinsa. Myös tieteellisesti tämä on voitu todistaa varsinkin folkloristiikassa, että joidenkin yksilöllinen muisti toimii näin. Tarkastelen tässä esityksessä muistin lajeja ja käyttäytymistä eri tieteiden pohjalta erityisesti perimätiedon tutkijoiden tutkimuksiin tukeutuen. Yleisen käsityksen mukaan muisti on valikoivaa ja sen vuoksi siihen tulee luotettavuuden ja ”historiallisen totuuden” näkökulmasta suhtautua kriittisesti. Yritän jatkossa selvittää, miksi näin on ja mitkä seikat muistiin vaikuttavat. Omaelämäkerrallisena kokemuksena yksilön johonkin tapahtumaan liittyviä muistoja ei kuitenkaan ole mitään syytä asettaa

kyseenalaisiksi. Minä ainakin uskon, että esimerkkiläusahdusten takana ovat juuri sellaiset tapahtumat, kuin pojat ne 60 vuoden takaa muistavat.

Pirjo Korhokangas sanoo Connertonin viitaten, että suuret tapahtumat jäsentävät ihmisten yhteistä muistia. Eurooppalaisille tärkeitä muistojen kiinnekohtia ovat juuri maailmansodat. Suomalaisille merkittävä rajapyykki muistoissa on erityisesti toinen maailmansota. Siihen kiinnittyvät monen muistot niin sota- kuin kotirintamallakin. Hänen mukaansa myös yhteiskunnallinen murroskausi 1960–70-luvuilla jäsentää ihmisten muistoja poikkeuksellisella tavalla. (Korhokangas, 1996, 33-34). Tuolloin tapahtunut suurmuutto maalta kaupunkiin jäsentää lukuisten suomalaisten sosiaalisia ja kulttuurisia muistoja. Näihin muistoihin liittyy oleellisesti myös nostalgiaa. Seppo Knuutilan mukaan nostalgia tähdentää useiden tutkijoiden mielestä ”taakse jäänyttä ainoaasi menetettyä kultaista aikaa, kodikkuuden ja lämmön vaihtumista maailmaksi ja kylmäksi.” Toinen nostalginen ulottuvuus on visio sosiaalisen eheyden ja moraalisen varmuuden pirstoutumisesta. Tämä aihe ilmenee lukuisissa kuvauksissa, joissa kadotettuna ihanteena pidetään luonnollista yhteisöä. (Knuutila, 1994, 11-12).

Pirkkoliisa Ahponen ja Marja Järvelä tutkivat laajasti tuota murrosta ja sen vaikutuksia 1970-80 -lukujen taitteessa. Teoksessa ”Maalta kaupunkiin – pientalalta tehtaaseen” tuon tutkimuksen tuloksia analysoidaan monipuolisesti. Knuutilan näkökulmaan sopii hyvin tutkimuksessa esiin tullut sosiaalisen ympäristön muutoksen esiin tuoma ongelma sukulais- ja naapurisuhteiden yhteydessä. Ahponen ja Järvelän mukaan ”yhteisöllisillä toiminnoilla oli entisyyden arkipäivässä välitöntä ja käytännöllistä merkitystä. Yhteisöt sekä loivat että rajoittivat elämänperspektiiviä, tutkivat ja kontrolloivat piiriinsä kuuluvia. Naapuruus- ja sukulaisyhteisöt vaikuttivat merkittävästi myös juhlan luomiseen arjen keskelle. Juhlatilaisuuksissa vahvistettiin sosiaalista yhteenkuuluvuutta ja kerättiin voimia arjen ponnisteluihin.” Tätä yhteisöllisyyttä on Ahponen ja Järvelän mukaan kuvattu ”entisen elämän” muisteluissa monesti idyllisnostalgisesti hyvin harmoniseksi, vaikka ei elämä aina kylissä ja patriarkaalisissa perheissä suinkaan ollut ongelmatonta. Kaupunkiolloissa paikallis- tai sukulaisyhteisöjen merkitys on joka tapauksessa vähentynyt. Vapaa-ajan yhteisyyttä muodostuu ammatti- ja intressiperusteisesti. Toisena vaihtoehtona on koteloituminen perhekeskeisyyteen. Seinänaapureita pikemminkin varotaan kuin lyötäydytään läheiseen tuttavuuteen. Haastateltujen mielestä kaupunkilaisnaapuri ei saisi näkyä eikä kuulua. (Ahponen - Järvelä, 1983, 279-280).

Vaikka aika kultaakin osan muistoista, niin kyllä useat haastattelututkimusten muisteluista tuntuvat hyvin uskottavilta ja myös ikävistä ja vaikeista asioista uskalletaan puhua, vaikkakin on ehkä niin, että muisti unohtaa ikävät asiat, varsinkin jos tapahtumista on kulunut pitkästi aikaa. Näin kuvailee vanhempensa kurinpitoa mies Pohjois-Karjalasta,

”Isä määräsi kaikki asiat - melekeen. Siinä ei ollut nokankoputtamista. Kyllä se penuille kurin piti. Vanhan ajan kasvatusta. Jos sana ei auta, keppi auttaa. Kun pahojaan teki, silloin tuli aina ... oikeassa paikassa ravauttikki selekään, ei komplekseja oo jääny eikä kaunoja. Kyllä äitikkii rommautteli kun oli tarpeen. Yhen kerran tärräytti selekään. Piti uskoa äitiä, ei ollut vaihtoehtoja. Se sana mitä sanottiin, piti. Kyl-

lä mie muistan paikan missä se ravvautti selkään..” (M3).” (Ahponen - Järvelä, 1983, 35).

Omalta vanhemmalta saatu ruumiillinen kuritus on ilmeisesti sellainen tapahtuma, että se jää lapselle muistiin jopa vuosikymmeniksi. Tässäkin esimerkkitapauksessa mielikuvana oli keppi ja kertoja sanoi muistavansa paikankin, missä lyöminen tapahtui. On mielenkiintoista todeta tässäkin muistelijan toteamus, että ”ei komplekseja oo jääny, eikä kaunoja.” Myös omissa haastatteluissani tuli usein esille, että piiskaa saaneet pojat, eivät muistelleet pahalla, jos selkään saanti oli tullut ojennukseksi selvästä syystä ja tottelemattomuudesta. Sen sijaan aiheeton kuritus koettiin epäoikeudenmukaisena ja se jäi kaivelemaan pitkäksi aikaa.

Useissa lapsitutkimuksissa on todettu, että lapset suojelevat kotia ja häpeävät vanhempiansa heikkouksia, eikä niistä kerrota ulkopuolisille kuin vasta ääri hädässä. Omaelämäkerroissa ja haastattelututkimuksissa aikuisena niistä jo voi kertoa. Se edellyttää kyllä yleensä sitä, että vanhemmat ovat kuolleet ja että haastattelijalla on saanut haastateltavan sellaisen luottamuksen, että muistin esteet avautuvat. Tästä hyvä esimerkki em. tutkimuksesta, kun M3 kertoo vanhempiansa keskinäisistä väleistä:

”Kyllä ne tappeli aika ussein, kiisteli, kinasivat. Tyypillistä pohjoiskarjalaista elämää. Puutetta oli ja hermot kirreellä toimeentulosta niin ne tapella kahisteli. Ukko varsin nii humalapäissään ol aika pikanen. Ei hyväksynnä liikojia suunsoittoja. Äiti kalakatteli, vaan loppu se naputus, kun ukko pillastu, parempi pittää suu kiinni. Ei ne mitkään lempeet ollut. Mutta kyllä ne tanssiloissa kävi, muistan ja välillä hyväki sopu oli. Sitten puhistivat ilmapiiiriä välillä tiukkaan.” (M3).” (Ahponen-Järvelä, 1983, 35).

Tällaisista asioista monikaan lapsi ei voisi ehkä lapsena kertoa, mutta aikuisuuden ja elämäkokemuksen myötä ihminen pystyy jäsentämään menneitä asioita. Silloin niistä voi ulkopuolisellekin kertoa, kuten omassa haastattelututkimuksessani Kalle toteaa:

”Isä alkoholisoitui haavoittumisen jälkeen ja hänen elämänsä oli katkeraa, eikä yhteiselämä äidin kanssakaan sujunut oikein hyvin. Sen lapsena vaistosi ja sitten kun isä tuli viinapäissään kotiin, niin ei se ollut aina mukavaa. Itku tuli monesti silmään, kun näki, miten isä kohteli äitiä. Meidän piti monesti lähteä kotoa karkuun, kun isä oikein riehui päissään. Silloin evakossa Jeussin kylässä piti monesti juosta vessaan, ettei saanut selkäänsä, kun isä riehui. Hän menetti haavoittumisen takia mielenrauhansa, eikä voinut enää hallita itseään. Se tuntui silloin nuorena pahalta, mutta aikuisena sitä on oppinut vähän paremmin ymmärtämään.” (Automies Kalle Lapsita).

Ihmisen avautuminen kertomaan ja asioiden palautuminen mieleen muistista on monimutkainen prosessi ja siihen vaikuttavat hyvin monet tekijät, kuten seuraavissa kappaleissa selviää. Olen edellä tuonut esille muistoja ikävistä asioista, mutta usein on niin, että oikein rakkaista ja hyvistä muistoista on yhtä vaikea puhua kuin ikävistäkin. Oman haastattelututkimuksen yksi vakiokysymys sodan pojille oli haastattelun loppupuolella, että osoitatko itse hellyyttä vaimollesi ja lapsillesi toisten nähden? Siihen miehet vastasivat yleensä vähän kierrellen ja kaarrellen ja aika yleisellä tasolla. Tästä esimerkkinä eteläsuomalaisen ”liikemies Taunon” vastaus;

”Kyllä minä itse koetan osoittaa vaimolle ja lapsille hellyyttä. Vaikka onhan siinä pitkän elämän varrella ollut kaikenlaista, ettei se aina ole niin helppoa ollut. Mutta kyllä me olemme tässä pärjälleet. Olemme olleet naimisissa kohta 40 vuotta eli kyllä se tuo avioliiton pituuskin osoittaa, että toimeen on tultu keskenämme.”

Tunteiden hahmottaminen ja niiden ilmaiseminen sanallisesti on muistiin perustuvissa haastatteluissa monesti ongelmallista. Asian on ilmaissut sattuvasti Ahposen ja Järvelän haastattelussa mieshenkilö M3, ”Nykyajan keksintöjä ne tunteen ilmaisut.” Samassa kappaleessa todetaan haastatteluun perustuen, että harvemmin annettiin tunnustusta tai päätä siliteltiin. Käskyjen ja kieltojen sekä vanhempien auktoriteetin varassa lapset tiesivät, miten pitää olla ja elää. Kun äiti hoivaili perheen pienimpiä, saivat sisarusarjan vanhimmat selvittää itse omat murheensa ja olla äidin apuna pienempiä hoivaamassa. Isän sylissä pitämiset ovat jääneet paremmin mieleen, mutta ei kouluikään päässeet tytöt ja pojat kovinkaan usein saaneet kaivata syliin. Mutta ”tulee mieleen kun oikein muistelee, että talvisaikaan isä ois ollu mejän lumileikeissä mukana ja kesällä uimassa – eikö se vastaa sylissä pitämistä”. ”M3”. (Ahponen – Järvelä, 1983, 34).

Veikko Anttilan mukaan enkulturaatio ja sosialisointi antamat yhteisölliset mallit ovat henkilökohtaisimpien tekijöiden ohella muistiin palauttamisen pontimia. Hän sanoo, että tutkimusten mukaan kaikenlainen muisti määräytyy sosiaalisesta kehyksestä ja yksilöllistä muistia ei voi kuvitella ottamatta huomioon sen kollektiivista ulottuvuutta, josta yksilöllinen muistiin palauttaminen on riippuvainen. Anttilan mukaan yksi tekijä siinä, mitä ilmoitetaan muistettavan, on tarkoituksenmukaisuus, ja se pakottaa kiinnittämään huomiota haastateltavan henkilökohtaiseen taustaan. Siis juuri tuohon sosiaaliseen kehykseen. Muisti kiintyy yleisiin historiallisiin tapahtumiin, ja tästä syystä muistiaineistoa käsittelevän tutkijan on asetettava ne aikajaksojen jakajiksi. Yksilölle kuitenkin merkitsevät normaalisti yhtä paljon ja kenties enemmänkin henkilökohtaiset tapahtumat, sanoo pienyhteisötutkimuksessaan Veikko Anttila. Hänen mukaansa kirjalliset lähteet ja muistinvarainen tieto kontrolloivat jossakin määrin toisiaan. Anttilan mukaan asiakirjalähteet käsittelevät kuitenkin harvoin samoja asioita kuin haastattelut. ”Edelliset tuovat esille useimmiten elämän muodollisen kehyksen, jälkimmäiset sisällön.” (Anttila, 1982, 26-27).

Alfred Schutzin mukaan kokemus ja tieto on sosiaalisesti jakautunutta.” Tämän hetkinen kokemukseni on yhteydessä lähimmäisteni kokemuksiin ja päinvastoin.” Mutta todellisen tiedon ja kokemuksen varasto eroaa yksilöstä toiseen ja arkipäivän ajattelu ottaa tämän huomioon. Schutzin mukaan, ei vain se mitä yksilö kokee/ tietää eroaa siitä, mitä hänen naapurinsa kokee, vaan myös *kuinka* kumpikin kokee samat asiat. (Schutz, 1962, 14).

Mielestäni sota on juuri sellainen historiallinen tapahtuma, jossa sekä kollektiivinen kokemus ja muisti sekä yksilölliset kokemukset ja niiden muisto loittuvat toisiinsa. Siinä muistelijan sosiaalisella taustalla on myös suuri merkitys. On tietysti myös aina otettava huomioon, mitä Strandell sanoo todellisuuden pirstaloitumisesta. ”Todellisuus ei ole yksi ja yhteinen, vaan todellisuuksia on useita. (Post)moderni yhteiskunta on pirstaloitunut. Erilaisia versioita sosiaalisesta todellisuudesta elää rinta rinnan, ja on olemassa useita todellisuudesta kertovia tulkintoja.” (Strandell, 1995, 150).

6.2 Muistista eri tieteiden tutkimuksissa

Koko tämän tutkimuksen runkona on poikien muistoihin perustuvat sota-ajan kokemukset. Sen vuoksi tuon seuraavissa kappaleissa esille joitakin näkökohtia muistin tieteellisestä tutkimuksesta. Jo vähäinenkin perehtyminen muistin tutkimukseen osoittaa, että muisti ei ole niin yksinkertainen asia kuin tavallisesti arkisesti ajattelemme. Esimerkiksi tokaisu ”ei tärkeitä asioita unohdeta noin vain,” ei todellakaan pidä paikkaansa. Ihmisen aivot ja niihin rakennettu muistijärjestelmä voi todellakin toimia niin, että se taltioi lähes kaiken, mutta se voi myös torjua ja panna täysin unohduksiin tapahtumia ja kokemuksia, jotka sitten esimerkiksi samanlaisessa tunnetilassa kuin tapahtumahetkellä palautuvat täysin kirkkaina muistoista mieleen. Tätä mieltä on tutkimustensa perusteella mm. amerikkalainen psykiatri Lenore Terr.

”Muistojen palautuminen on monin tavoin paljon sattumanvaraisempi ja ennalta arvaamattomampi prosessi kuin havainnointi tai muistiin tallentaminen. Jos ihminen on valpas, hän pystyy tallentamaan lyhytaikaiseen muistiin melkoisen osan havainnoimastaan. Huomattava osa väliaikaismuistista siirtyy sitten pitkäaikaiseen muistiin. Kykymme tallentaa muistoja on lähes rajaton. Mutta mieleen palauttaminen saattaa olla todellista alitajunnan kanssa tappelemista. Tärkeät muistot häviävät usein tietoisuudestamme, jos ne ovat sekä pelottavia että toistuvia. Jos muistot ovat jo esivalmisteltuja ja aktiiviset, niiden palauttaminen saattaa käydä helpostikin (Terr, 1997, 97)

Haluan seuraavissa kappaleissa esille tuomillani useiden tutkijoiden tutkimustuloksilla ja kokemuksilla osoittaa, mitä muistista ja sen toiminnasta on saatu selville. Tavoitteenani on myös osoittaa, että omassa tutkimuksessani muistiin perustuva empiirinen osa on luotettavaa historiaa niin henkilöiden kokemusten kuin tapahtumien kulunkin osalta.

Muistitiedon luotettavuutta on etnologisessa tutkimuksessa punnittu yleensä tietoisella lähdekritiikillä, ensikädessä muistiin perustuvien tietojen keskinäisellä vertailulla, jolloin kriteerinä on kumuloituvuus: mitä useampia tiedonantoja asiasta saadaan, sitä paikkansapitävämmäksi tieto voidaan arvioida. Lisäksi muistitiedon tarkentamisen ja varmentamisen käyttökelpoisina apukeinoina ovat esimerkiksi historialliset asioita eri puolilta valaisevat dokumenttiaineistot. Näin käsitettynä ja käytettynä muistitieto ymmärretään, myös yksilöllisenä muisteluna kollektiiviseksi, yhteistä muistia ylläpitäväksi ja etupäässä myös siitä kertovaksi. (Korkiakangas, 1996, 12).

”Etnologisessa tutkimuksessa muistitiedon käsitteellisiä ja sisällöllisiä näkökohtia ei kuitenkaan ole – joitakin poikkeuksia lukuunottamatta – järin innokkaasti problematisoitu, vaikka muistitiedon käyttöön on koettu liittyvän ongelmallisuutta. Useimmiten tässä yhteydessä on viitattu nimenomaan muistitiedon yksilöllisyyteen suhteessa etnologisen tutkimuksen tavoitteeseen tuottaa objektiivisena ja historiallisesti totena pidettävää tietoa.” (emt. 13).

Veikko Anttila toteaa Jan Vansinan ja Maurice Halbwachsien muistin ja muistamisen kollektiivisuutta korostaviin tulkintoihin nojautuen muistitiedon

riippuvan monista tekijöistä: ”funktioista yhteisössä ja sitä kautta yhteisön laadusta ja tilanteesta, sosiaalisesta struktuurista, muistajan henkilökohtaisista intresseistä jne. eli toisin sanoen tietemme tarvitsema muistitieto on riippuvainen samoista aktiivisen unohtamisen ja torjunnan mekanismeista kuin ihmisen muisti yleensäkin.” (Anttila (1982, 26).

Sirkka Ahosen mukaan muistot ovat osa kulttuuria ja sukupolvisuus liittyy siihen tiiviinä osana. Siihen kuuluu ”kollektiivinen muisti, joka syntyy paitsi historiakulttuurin vastaanotosta ennen muuta ihmisten yhteisöllisestä vuorovaikutuksesta. Kollektiivisen muistin taustalla on perheiden kertomuksia, joita sukupolvet rakentavat uudelleen vuorovaikutuksessa muiden perheiden ja sukujen kanssa.” (Aho, 1998, 60).

Le Goffiin (1992) viitaten Pirjo Korkiakangas pohtii muistia suhteessa touteen. ”Muisti on altis ajan ja yhteisön vaikutuksille. Se on valikoiva ja subjektiivinen, historian tutkimus voi niin ikään olla sidoksissa aikansa sosiaalisiin, ideologisiin ja poliittisiin rakenteisiin” (Korkiakangas, 1996, 22).

Carlo Ginzburg on omistanut koko teoksensa ”Johtolankoja,” sen selvittämiseen mikä pienten johtolankojen merkitys on tieteille ja erityisesti historian tutkimukselle. Tutkimus todistaa hyvin yhteenkäyvästi tuon, mitä Le Goff on Korkiakankaan mukaan todennut. Ginzburgin mukaan ”johtolankoihin perustuvat tiedon lajit olivat rikkaampia kuin mikään kirjallinen tieto, sillä niitä ei opittu kirjoista vaan puheesta, eleistä, silmäyksistä, ja ne perustuivat hienovaraisiin havaintoihin, joita ei voitu usein edes pukea sanoiksi. Ne olivat osaksi yhteistä, osaksi eriytynyttä kaikkiin yhteiskuntaluokkiin kuuluvien miesten ja naisten perintöä.” Ginzburg selittää satojen vuosien ajalta näiden pienten johtolankojen, jotka paljolta perustuivat ihmisten muistiin, merkitystä historiankirjoitukselle ja monien eri tieteiden aloille, mutta myös taiteelle. Hän sanookin Winckelmannia lainaten, että näiden pienten oivallusten systemaattinen kerääminen edesauttoi uuden muotoilun antamista vanhalle tietämykselle. (Ginzburg, 1996, 62-63).

6.3 Muistin lajit

Muistitietoa käytetään nykyisin monissa tieteissä ja kullakin tieteenalalla on omat painotuksensa. Perinnetieteessä muistitiedolla on ratkaisevan suuri merkitys. Tämän lisäksi muistitietoa käyttävät mm. historia, psykologia, sosiologia ja yhteiskuntatieteet (Korkiakangas, 1996, 16). Psykologialle on ominaista muistin jaottelu muistamisen prosessia ja muistin käsittelemiä tietoja koskeviin rakenteisiin ja lajeihin. Kerrontaan perustuvan yhteiskuntatieteisiin kuuluvan haastattelututkimuksen kannalta lienee mielenkiintoisinta tarkastella generistä muistia, episodistista muistia ja muistoja. Generinen muisti viittaa ajattomiin ja abstrakteihin tietoihin ja käsityksiin, jotka jaamme toisten kanssa. Samalla tavalla toimii myös semanttinen muisti, joka tallentaa tietorakenteita. Tulvingiin viitaten Korkiakangas sanoo, että tietorakenteet toimivat ajattelua ohjaavina mal-

leina, joiden avulla asioita ja ilmiöitä kussakin tilanteessa tunnistetaan ja yhdistellään. Näistä on erotettavissa kolmantena lajina episodinen muisti eli tapahtumamuisti. Se on henkilökohtaisesti koettujen yksittäisten konkreettisten tapahtumien muistamista eli se on muisto, jostakin mitä on itse kokenut. Episodiselle muistille on olennaista nimenomaan se, että muistin perusyksikkö on jokin ajallisesti ja paikallisesti sijoittuva tapahtuma. Episodi sisältää alun ja lopun sekä niiden välisen toiminnan ja tapahtumaa muisteleva on aina itse mukana toiminnassa tai ainakin seuraamassa sitä (Korkiakangas, 1996, 16-17). Näin episodilla on aina tietty draaman kaari, joka on tarinana kiinnostavalle kerronnalle olennaista.

Generinen muisti luo tavallaan kognitiivisen perustan muistoille, episodinen muisti kuvittaa niitä henkilökohtaisilla tapahtumasisällöillä. Generistä muistia luonnehtii kollektiivisuus, ja tietorakenteet asioista, esineistä ja ilmiöistä jäsentävät yhteistä tapamme ajatella ja toimia. Kun episodisen muistin yhteydessä puhutaan muistettavan tapahtuman liittymisestä johonkin tiettyyn hetkeen, päivään tai ajankohtaan, ei välttämättä ole kysymys kalendaarisesta tai kronologisesta ajasta. Korkiakangas tähdentää edelleen Tulvingia siteeraten, että episodisen muistin aika on muistelijan henkilökohtaisesti kokema aika ja tapahtuma liittyy tähän persoonalliseen aikakokemukseen ja henkilökohtaiseen menneisyyteen. Samoin episodiseen muistiin perustuvan tapahtuman totuudellisuus on henkilökohtainen usko siihen, että muistettu on totta. (Korkiakangas, 1996, 17). Ikääntyminen on muistiin oleellisesti liittyvä seikka. Tätä pohtiessaan Aarno Harenko sanoo, että episodinen muistijälki on ilmeisesti alttiimpi häviämislle kuin geneerinen muisti, koska se perustuu kertaoppimiselle. Näin ollen oppimisvaiheella on myös merkitys muistiinpalautumisessa (Harenko, 1981, 209).

Episodisesta muistista voidaan erottaa seuraavat vaiheet: 1) todellinen eli alkuperäinen tapahtuma, 2) tapahtuma yksilön kokemana, 3) tapahtuman muistamisen prosessi ja 4) tapahtuma muistettuna eli muistettu versio tapahtumasta. Tieteellisessä muistitietoon tai henkilökohtaiseen kerrontaan perustuvassa tutkimuksessa alkuperäiset ja todelliset tapahtumat ovat aina problemaattisia. Useimmiten käytettävissä ovat vain kertojan muistot ja tulkinnat tapahtumista ja niiden yksilöllisestä kokemisesta. Ulric Neisseriin tukeutuen Korkiakangas pohtii, että yksittäisiä ja yksilöllisiä tapahtumia koskevissa omaelämäkerrallisissa tiedoissa historiallinen totuus onkin ongelmallista, koska kerrotulle ei useinkaan ole esitettävissä ulkopuolista evidenssiä. Muisteluissa ja kerronnassa on kuitenkin oma narratiivinen totuutensa siinä mielessä, että muisteltaessa ikään kuin luodaan ja neuvotellaan yhteisesti hyväksyttäviä ja vuorovaiikutuksessa toimivia versioita siitä, mitä on koettu tapahtuneen. Ja vaikka yksittäisten tapahtumien muistaminen historiallisen totuuden mielessä voikin olla kiistanalaista, eivät kaikki muistot suinkaan ole virheellisiä, vaan yksittäisissä muistoissa on paljon sellaista, josta olemme yhtä mieltä ja joka kuvaa hyvinkin onnistuneesti sitä, mitä uskomme todella tapahtuneen tai mitä pidämme mahdollisena.

Episodinen muisti on liitettävissä muiston käsitteeseen, jonka voi määritellä muistiin, mieleen jääneeksi elämykseksi tai muistikuvaksi. Muisto on erotettavissa ainakin osittain muistitiedosta, joka etnologisen tutkimuksen käsitteenä omakohtaisenakin kokemuksena on painotetummin yhteisöllistä, kollektiivista muistiainesta kantavaa. Muistossa sen sijaan korostuvat tunnepohjaiset ja yhteisestikin koetuista tapahtumista erityisesti yksilöllistä elämystä koskevat piirteet. (Korkiakangas, 1996, 17).

Kansantarinoita ja niiden tulkintaa paljon tutkinut Anna-Leena Siikala sanoo kirjassaan *Tarina ja tulkinta*, että folkloristiikan tutkimusmenetelmien pioneeritutkija F.C. Bartlett katsoi, ”että muisti toimii pikemminkin konstrukttiivisesti kuin muodostaa varhemmin havaittujen ärsykkeiden varaston. Tästä syystä hän katsoi muistin järjestyvän aktiivisiksi, kehityskelpoisiksi malleiksi tai kaavoiksi. Myöhemmin skeema-teoreettisen tarkastelutavan erääksi perusideaksi tuli Bartlettin näkemys, jonka mukaan yksilö pyrkii asioita hahmottaessaan ja mieleen palauttaessaan ensin saamaan yleiskuvan kokonaisuudesta, jonka pohjalta hän sitten kehittää mahdolliset yksityiskohdat. Kertomuksen vähäpätöiset ja huonosti ymmärretyt yksityiskohdat saattavat unohtua, mutta esitettäessä sitä uudelleen näiden tilalle voidaan järkipäisesti sovittaa taas asiaan kuuluvia yksityiskohtia.” (Siikala, 1984, 20).

Teun A. Van Dijkin viitaten Siikala sanoo, että skeema-teoreettisen ajattelun perustana on käsitys prototyypisistä tiedoista. Tämän mukaan ymmärtäminen ja viestintä on mahdollista vain, koska ihmisillä on runsaasti jaettua sosiaalista tietoa. Van Dijk on sanonut, että ”muistin toimintaa hallitsee periaatteessa kaksi erilaista tiedon järjestämisen muotoa: systemaattinen ja prototyypinen tiedon järjestäminen. Edellinen perustuu semanttisiin suhteisiin ja perustavanlaatuisiin semanttisiin ominaisuuksiin; sen avulla havaitsemme ja kutsumme koiraa eläimeksi ja taloa rakennukseksi. Systemaattisen tiedon avulla ylimalkaan luokitellaan ja vertaillaan asioita. Prototyypinen tieto koskee myös maailman rakennetta, mutta toisella tavalla: se sanoo jotakin siitä miten asiat, erityisesti mutkikkaat sosiaaliset asiat normaalisti, tavallisesti, tyypillisesti, jne. ovat.” (Siikala, 1984, 20).

6.4 Miten muisti toimii

Riitta-Liisa Heikkinen viittaa vanhenemista käsittelevässä artikkelissaan, teoksessa ”Suomalainen elämäntapa,” kuinka muistia tutkinut R. Rupp erottaa myöskin semanttisen ja episodisen muistin. Pohtiessaan miten asiat tarttuvat muistiin hän käsittelee toiston merkitystä. Hänen mukaansa semanttinen muisti hyötyy toistoista, esimerkiksi oppimisessa kertaus auttaa asioiden oppimista. Sen sijaan muistiepisodein, muiston toistaminen ei tee sitä paremmin muistissa säilyväksi (ks. myös Terr, 1997, 95). Pikemminkin Sanfordin yliopistossa tehtyjen tutkimusten mukaan episodimuistin osalta tuttuus ruokkii unohtamista. Ensimmäisen kerran muistot ovat ainutlaatuisia ja siksi niin pysyviä. (Heikkinen, 2000, 198).

Amerikkalainen lääketieteen tohtori ja kliinisen psykiatrian professori Lenore Terr kuvaa teoksessaan ”Suden lapset – lukitut muistot,” aivojen muisti-toimintaa. ”Koska kaikki aivokuoren lohkot ovat tekemisissä muistin kanssa, muisti ei siis ole vain yksi kuva tai ääni, jonka ihminen on joskus kuullut. Muisti kertoo esimerkiksi henkilön asennon hetkellä, jolloin jotakin merkittävää tapahtui, miten hän aisti ympäristöään sillä paikalla, äänet, hajut, hänen sisäelintensä tilan (kauhusta kouristuneen vatsan, vaikkapa), sen mitä hän ajatteli - lyhyesti sanottuna lähes kaiken.”

Terrin mukaan viime aikoina muistia tutkineet havaintopsykologit ja neurobiologit ovat yksimielisiä siitä, että muisti jakautuu kahteen primaariseen osaan: eksplisiittiseen, jota kutsutaan myös selittäväksi, ja implisiittiseen (ks. Ginsburg, 1996, 51), joskus myös ei selittäväksi sanottuun. Jako pätee hänen mukaansa paremmin siihen, miten muistamme kuin siihen mitä muistamme. (Terr, 1997, 84-86).

Muistin tutkiminen on kiinnostanut filosofejä jo antiikin ajoista lähtien. Tieteen menetelminkin sitä on tutkittu jo satoja vuosia (Leikola, 1981, 12). Arno Harenko kirjoitti eri tutkijoihin viitaten jo toistakymmentä vuotta ennen Terriä, että ”assosiaattorisubysteemi suorittaa oppimisen ensimmäisen vaiheen ja muisti suorittaa oppimisprosessin toisen vaiheen, informaation varastoimisen systeemin eripituisiksi ajoiksi. Paitsi tätä varastoimisvaihetta muistiin kuuluu varastossa säilyttäminen, mihin liittyy tietty määrä hävikkiä, ja informaation uudelleen käyttöönotto varastosta.” Cauthen viitaten Harenko sanoo, että muistilla on korkea korrelaatio älykkyysosamäärään ja ns. yleiseen älykkyystekijään, minkä vuoksi tutkimukset intellektuaalisten funktioiden ikääntymismuutoksista ovat paljolti relevantteja muistinkin kannalta.” (Harenko, 1981, 207).

Muistin toimintaa muisteluun perustuvassa haastattelututkimuksessa on otettava huomioon myös kollektiivinen muisti. Korkiakangas sanoo eri tutkijoihin viitaten, että yksilöt identifioituvat yleisiin, yhteisesti merkityksellisiin tapahtumiin, jotka ovat yhteisöllisesti tärkeitä. Näin yksilöt ikään kuin muistavat sellaistaakin, mitä he eivät ole varsinaisesti itse kokeneet. Omaelämäkerrallinen muistelu ei näin ollen ole vapaa jonkinasteisesta kollektiivisen muistin hyväksynnästä. Toisaalta, kuten Roos, Korkiakankaan mukaan huomauttaa, ihmisten kokemukset tapahtumista ovat usein niin samankaltaisia ja niiden esittämispakin voi olla oman elämänpiirin sosiaalisesti määrittynyt kokemistapa. (Kor-kiakangas, 1996, 28-29).

Sota-aika on uskoakseni juuri sellainen kokemus, jossa yksilöiden muistiin liittyy osaltaan myös kollektiivista muistoa, koska kotirintamalla lähes kaikissa kodeissa tilanteet olivat pitkälle samankaltaisia isien ollessa sodassa. Vaikka jokaisen perheen yksilöllinen elämä olikin tietysti uniikki, niin yhteisöt kokivat monet asiat kollektiivisesti, eikä se ole voinut jäädä vaikuttamatta yksilöiden muistiin. Esimerkiksi Stahliin (1989) viitaten Korkiakangas sanookin, että ”omaelämäkerta koostuu kulttuurisesti määrittävistä ja kulttuurin jäsenille yhteisistä periodeista. Ja vaikka näennäisesti toimimmekin itsevalintaisesti omaa elämäämme muistellessa, olemme kuitenkin omaan kulttuuriimme sosiaalistuneita ja ilmaisemme itseämme omien kulttuuristen kerrontatapojemme mukai-

sesti” (emt. 29). Saarenheimon mukaan kollektiivinen identiteetti voi rakentua joko eräänlaisen jaetun kohtalon kautta tai korostuneemmin yhteisten sukupolvikokemusten ja perinneosallisuuden kautta. (Saarenheimo, 1997, 208). Sota on käsittääkseni, mitä ilmeisimmin tällainen kohtalonomainen kokemus, joka yhdistää sen kokeneita veteraaneja ja kotirintaman pelon ja puutteen tunteissa eläneitä heidän lapsiaan.

6.5 Lapsuudesta nouseva muisti ja muistot

Anna-Leena Siikala sanoo, että käsitteet skeema, kehys ja käsikirjoitus on kehitetty tavoittamaan juuri tätä prototyyppistä tietoa, mitä meillä on maailmasta (Siikala, 1984, 20-21). Tällainen muistin käsikirjoitus voi pysyä ihmisen syvässä muistissa koko elämän ajan ja lapsuuden kokemuksilla, jotka ovat jääneet muistiin käsikirjoituksina, voi olla myöhemmässä elämässä monenlaisia seurauksia. Juuri sota-ajan lasten muistin käsikirjoituksiin on saattanut jäädä hylätyksi tulemisen ja muuta pelkoa, joka vaikuttaa ihmissuhteisiin ja pelkoon vielä aikuisenakin. Tällaisen arvion voi mielestäni esittää mm. Antero Toskalan ”Pelot” teoksen pohjalta. Näin Toskala kirjoittaa: ”Voit löytää varhaisista keskeisistä ihmissuhteistasi kokemuksia, jotka auttavat sinua ymmärtämään sitä, miksi tällä hetkellä pelkää hylätyksi tulemista ja sen tuottamaa kipua. ... On tärkeää, että ymmärrät, miten sisäiset totuutesi pelkoineen ja suojausyrityksineen ovat rakentuneet elämänhistoriasi ihmissuhteissa. Ne kertovat myös siitä kuinka sidoksissa olet edelleen näihin käsikirjoituksiisi, vaikka elämäntilanteesi saattaa olla varsin erilainen. Hylätyksi tulemisen pelon voittamiseksi on ymmärrettävää, että lapsuuden totuus kertoo sitä, mitä ihminen on silloin elänyt ja mikä silloin on ollut hänen elämänsä olennainen totuus.” (Toskala, 1997, 200).

Kehityopsykologisten tutkimusten mukaan lapsilla ei ole tietoisena muisteluna ilmenevää omaelämäkerrallista muistia ennen noin neljän vuoden ikää. Tästä huolimatta pikkulapset muistavat yksittäisiä tapahtumia, ja heillä on muistiin perustuvia tietorakenteita. Tämä Korkiakankaan siteeraama Nelsonin (1993) väite tuli todistetuksi myös minun sota-ajan pikkupoikien haastatteluisissa, sillä monet väittivät muistavansa yksittäisiä tapahtumia oltuaan alle kaksi vuotta. Lapsuusmuistoja käsittelevässä tutkimuksessa joudutaan aina pohtimaan omaelämäkerrallisen muistin kehitysvaihetta tässä tärkeässä 3–5 vuoden iässä. Katherine Nelson on sanonut (Korkiakangas, 1996, 32-33), että jo vuoden parin ikäiselle lapselle jää mieleen monenlaisia muistoja heille sattuneista tapahtumista. Pikkulapset eivät kuitenkaan muistele tai pysty palauttamaan tietoisesti mieleen tapahtumia omaelämäkerrallisessa muodossa. Muistin kehityksessä ikävaihe kolmesta viiteen vuoteen näyttää olevan merkityksellinen sen vuoksi, että tapahtumia koskevat muistot alkavat tällöin tulla osaksi omaelämäkerrallista muistia. Tällöin muistin kehityksen perustana on nimenomaan sosiaalis-kulttuurinen konstruointi.

Omaelämäkerrallinen muisti perustuu kokemuksiin, jotka on itse koettu. Myerhoffin mukaan, muistelijä ottaa menneen haltuunsa aivan kuin sitä ei olisi menetettykään, ja muistot kaikkine mieleen palautuvine yksityiskohtineen olisivat ehdottomasti tosia (Myerhoff, 1992, 238). Lapsuusmuistot ovat aina osa muistelijan omaelämäkertaa. Muistin merkitys ja asema lapsuusmuistojen rakentumisessa voi kuitenkin olla jopa monimutkaisempaa ja vaikeammin lähestyttävää kuin myöhempien elämänvaiheiden osalta, joiden ajallinen ja kognitiivinenkin etäisyys on lyhyempi muistelun hetkiseen elämänvaiheeseen. (Korriakangas, 1996, 25-35).

Oman tutkimukseni kannalta katson kuitenkin, että sota ja sen vuoksi isän poissaolo olivat pojille niin merkittävä kokemus, että sen liittyminen haastattelujen omaelämäkertaan todenmukaisena ei ole kovin problemaattista.

Saara Tuomaala on tehnyt laajan haastattelututkimuksen ikäihmisille maalaislapsuudesta Kivijärvellä ja Ruukin Paavolassa. Nuorisotutkimus 2000/3 -julkaisuun kirjoittamassaan artikkelissa, hän pohtii lapsuusmuistojen merkitystä perinnetutkimuksessa ja nimenomaan kouluun liitettynä. Haastattelututkimukseen liittyy olennaisesti myös oppivelvollisuuslain voimaantumisen (1921) merkitys ja sen vaikutus lapsuusmuistoihin.

Näin hän perustelee lapsuusmuistojen merkitystä elämäntapatutkimukselle ja perinteen tallentamiselle; ”Vaikka jokaisen lapsuuden tarina on ainutkertainen ja kerrotaan elettyinä kokemuksena, se muodostuu suomalaisen elämäntavan yleisissä henkisissä ja aineellisissa ehdoissa. Muisto lapsuudesta tietystä perheessä tai sen ulkopuolella tislautuu yhteisen ja omakohtaisen kokemuksen, ideologian ja retoriikan leikkauspisteessä osaksi suomalaista kulttuuria.” (Tuomaala, 2000, 3).

Thomsoniin viitaten Tuomaala toteaa, että muisteluun perustuva tieto on historiaa, jossa korostuvat yksilöt, heidän kokemuksensa ja toimintansa. Menneisyys kiinnittyy tiettyihin paikkoihin ja avaintapahtumiin, joille sosiaaliset verkostot ja yhteiskunnalliset prosessit antavat muuttuvia merkityksiä. On huomioitava kollektiivisesti jaettu arki, juhla ja kriisiajat, joissa subjektiivinen elämänhistoria ja identiteetti syntyvät.

”Yksilön ja perheen elämänkulku hahmottuu poikkeuksellisuuden ja toistuvuuden ristivalotuksessa. Samalla on mahdollisuus tarkentaa ja jopa muuttaa ymmärtämystä makrotason tapahtumista, prosesseista ja rakenteista. Mikrohistoriallisuus tarkoittaa myös näkemystä siitä, että olematta edustava yksilöllinen kokemus voi olla avain menneisyyteen. Tällöinkin merkityksenanto liittyy omakohtaisen kokemuksen kollektiiviseen merkitysjärjestelmään ja järjestykseen tavalla, joka mahdollistaa historiallisen tulkinnan (Ks. Zemon Davies 1996.)” (Tuomaala, 2000, 4).

Vanhemmilla, sisaruksilla ja muulla lähiyhteisöllä on erityinen vaikutus paitsi lapsuusmuistojen rakentumisessa myös erilaisten lapsuuden versioiden muotoutumisessa. Tuomaala sanoo, että muisteluaineistoa on lähestyttävä sekä menneisyyden, nykyisyyden että tulevaisuuden näkökulmasta. Lapsuuden aika, paikka ja tapahtuvat jäsentävät muistoja merkitykselliseksi osaksi elämänhistoriaa, persoonallisuutta ja identiteettiä.

Antiikin ja keskiajan muistitekniikoissa muistelua ja mieleen palauttamista harjoitettiin käyttämällä muistisääntönä tiloja ja paikkoja. Tuttu tilallinen reitti, johon kerrottava aines liitettiin, toimi muistin tukena. (Tuomaala, 2000, 5, vrt. Ollila, 1999).

Edellä esille tuodut esimerkit siitä, että lapsuuden kasvuympäristön ja koptihan tärkeät paikat ja niihin liittyvät asiat muistetaan vielä vanhanakin on hyvin uskottavaa. Tulin itse aikoinaan samaan tulokseen, kun lapsitutkimuksessani kirjoitutin aineen lasten asioista 10-vuotiailla neljäsluokkalaisilla kolmella eri kokoisella paikkakunnalla. Oli hämmästyttävää miten tarkasti lapset kuvailivat omaa kotiaan ja sen pihapiiriä.

”Minun kotini on ihan tavallinen kaksikerroksinen omakotitalo. Minun huoneeni on ensimmäisessä kerroksessa. Kodissani on 8 huonetta. Suurin osa pihastamme on nurmikkoa. Tie kuitenkin on hiekkaa. Takapihalla on kaikki kasvimaat ja toinen kukkapenkeistä. Etupihalla on hiekkaläjä, mustamarjapensaita, mansikkamaa ja tietenkin toinen kukkapenkki. Ennen maantietä on pajupensaita.” (Tyttö, Toholampi)

”Asun puna-valkoisessa talossa. Asun omakotitalossa. Meillä on neljä huonetta ja keittiö. Asun maalla. Pihani ympärillä on koivuja ja kuusia. Meillä on paljon pensaita ja kukkapenkkejä on useita. (Tyttö, Kokkola)

”Olen muuttanut viisi kertaa. Tämän hetkinen kotini on Tammelassa ja ihan viihtyisä, mutta korjausta se kaipaisi. Asun omakotitalossa, jossa on neljä kerrosta. Talon keskeltä menee seinä, joka puolittaa talon asuttavaksi kahdelle perheelle. Pihassa on kolme omenapuuta, kaksi punaviinimarjapensasta, vattuja herneitä, raparperia ja pieni perunamaa. Piha on osaksi hiekkaa ja osaksi nurmikkoa. Kukkia on paljon. Meillä on kaksi huonetta ja keittiö. Huoneet ovat isoja. Vinttejä on kolme ja sauna on.” (Tyttö, Tampere)

Otteet lasten vastauksista puhuvat puolestaan. Niitä ei tarvitse juuri kommentoida. Kodin ulkoiset puitteet ovat lapselle tärkeitä hänen kokonaisvaltaisen kehityksensä kannalta. Ne antavat raamit, missä henkinen kasvu voi tapahtua. Ahponen ja Järvelän haastattelututkimuksessa maalta kaupunkiin muuttaneet muistavat erinomaisen hyvin lapsuuden aikaiset vaatimattomat kotinsa ja ensimmäiset yksinkertaiset hellahuoneet kaupungissa. Ahponen ja Järvelän mukaan mitä kauemmaksi ajassa taaksepäin ja mitä suurempaan perheeseen menään, sitä useammin kuullaan kuvauksia pahaisista mökeistä, öljylampuista, lattialla nukkumisesta ja sivusta vedettävistä puusängyistä. Melkein poikkeuksetta ensimmäinen perheasunto on ollut hellahuone tai huone ja keittiö omakotitalon yläkerrassa, ilman mukavuuksia, puulämmityksellä. Jossain vaiheessa on voitu asua erillisessä pikkumökissä. ”Pientä ja alkeellista, puutteellista oli oman huushollin aloittaminen”, on toteamus, joka kuvastaa yleistä tilannetta viime aikoihin asti. Keskuslämmityksestä, lämpimästä vedestä, vessasta ja suihkusta on päästy nauttimaan vasta kymmenen viimeksi kuluneen vuoden aikana. Nykyisten asuntojen koko on huomattavasti suurempi ja varustetaso parempi kuin haastateltavien lapsuudessa. (Ahponen - Järvelä, 1983, 79-90).

Tutkimukseni lasten kuvauksista saa sen käsityksen, että he asuvat melko väljästi ja hyvin varustetuissa kodeissa. Asunnoissa on yleisesti paljon huoneita, olivatpa ne sitten omakoti-, rivi- tai kerrostaloja. On toki poikkeuksiakin.

”Kotini on ihan sopiva, mutta siinä saisi olla kaksi huonetta, koska meitä on neljä. Piha on nurmikko. (Tyttö, Toholampi).

”Minun kotini on iso, joskus se on sekoinen. Kotini on kaksikerroksinen rivitalo. Kotonani on kolme huonetta ja keittiö. Kotini piha on noin kuusi metriä pitkä ja kolme metriä leveä.” (Tyttö, Tampere) (Kujala, 1989, 74-75)

Perinnettä tutkinut Seppo Knuuttila on todennut nostalgian liittyvän ajan kokemisen tapoihin, joissa korostuu menneisyyteen palaamisen mahdottomuus. Hänen mukaansa kysymys on ambivalenssista, symbolisesta paluusta tunteita herättävään aikaan ja ympäristöön.

Nostalgia on sosiaalisesti opittua muistelua, joka määrittyy kulttuurisesti ja välittää merkityssiirtymiä fyysisestä psyykkiseen (Knuuttila 1995, 9-11).

Tuomaalan mukaan lapsuuden käsite muuttui Suomessa ratkaisevasti yleisen oppivelvollisuuden tultua voimaan 1921. Silloin jokainen lapsi muuttui seitsenvuotiaana koululaiseksi. Kodin ja koulun vuorovaikutuksen myötä, myös lasten ihmissuhdeverkosto muuttui.

Modernia lapsuutta määriteltiin aikuisuudesta selkeästi erotettuna kasvuvaiheena, jonka tuli rajautua työelämän vaaroista kodin ja koulun piiriin. Tällöin voitiin taata lapsiyksilön terve kehitys kelpo naiseksi tai kunnan mieheksi. Tämä ajatus oli keskeinen kansakoululain sisällössä ja hengessä. (Tuomaala, 2000, 7).

Ruotsalaiseen etnologi Kerstin Arbaeukseen viitaten Tuomaala sanoo, että on keskeistä, missä lapsuuden ”tilallisen kerronnan” keskus sijaitsee. Arbaeuksen mukaan se hahmottuu lapsuusmuistojen teemoissa, kerronnan herättämissä toistuvissa tunteissa ja saa muotonsa elämänkertomuksissa. Lapsuuden muistelukerronta koostuu paitsi tilallisuudesta, myös eri paikkojen ja aikojen välisistä rajoista ja eroista. Keskeisimmät jäsentyvät hierarkkisissa jaotteluissa: julkisen ja yksityisen kokemuksen, vallanalaisuuden ja vallankäytön, vapauden ja kontrollin, normaalin ja epänormaalin, sairaan ja terveen välisissä vastakkaisuuksissa. (Arbaeus, 1993). Kyse on sisä- ja ulkopuolen järjestyksen ja kaaoksen kautta rakennetuista kulttuurisista rajoista, joilla kertoja kuvaa omaa asemaansa lapsena. (emt., 2000, 10).

6.6 Muisti, elämä ja tunteet

Hämmästelin oman haastattelututkimukseni tuloksia analysoidessani, miten pieninä lapset joutuivat sota-aikana raskaisiin töihin. Nykyisin ei voitaisi kuvitellakaan, että viisivuotias poika pantaisiin yksin äestämään hevosella pellolle. Tämä ei kuitenkaan ole vain sota-ajan ilmiö, vaan monissa tutkimuksissa on käynyt selville, että muistelijat muistavat joutuneensa pieninä töihin jo ennen sotiakin. Pirjo Korkiakangas sanookin väitöskirjassaan ”Muistoista rakentuva lapsuus,” että ”Maalaislapsuus ja siihen liittyvä työteliäisyyden ethos värittää koko 1900-luvun suomalaista lapsuuskäsitystä. Se on yhteinen lähtökohta sekä lapsuuden muisteleminen että sen tutkimiselle.” (Korkiakangas, 1996, 324-325.)

Tässä Saara Tuomaalan haastatteleman kivijärveläisen Voiton (s.1919) kuvaus nuoruudesta;

”Nykyisinhän puhutaan nuoruudesta, mutta en minä tiä, ei se oikeastaan sitä ennää ollu, kyllä sitä piti monessa kohti niin ihan täytettä miehen paikka. Ku sitä piti paljo alta kahenkymmenen piti mennä samasta kun ihan aikaset miehet. Nii minä itkin metässä. Ne kokemukset on, on kyllä käyty suurin piirtein, kun olis pitäny työtä saaha enempi aikaan, kun jakso tehdä.” (Tuomaala, 2000, 12).

Saara Tuomaalan mukaan elämänkulun muistelu on vaihtelevaa. Haastattelijan keskeisenä yhdistävänä piirteenä on lapsuutta koskevan muistelukerronnan myyttiytyminen, joka Coeta lainaten ”ilmenee kerronnallisina tihentyminä ja kiteytyminä. Niihin kiinnittyvät erilaiset subjektiiviset ja ruumiilliset tunnekokemukset. Lapsuus rakentuu omaelämäkerrallisena mielen maisemana, jota rajaavat ja avaavat erilaiset symboliset, metaforiset ja retoriset paikantumiset” (Coe, 1984). Tuomaala on tullut siihen tulokseen, että ”Elämäkertoja voi käyttää moniulotteisina kulttuurisina konstruktioina, joissa tulee esille kokemusten subjektiivinen erityisyys ja kollektiivinen moninaisuus. Elämäkerran ajalliset, paikalliset ja yhteisölliset kontekstualisoinnit – elämänhistoriat – lakkaavat olemasta pelkkiä välineitä historialliselle yleistämiselle. Mikro- ja makrotasolla on sekä erillisiä, rinnakkaisia että yhteisiä ulottuvuuksia. Ne lomittuvat kulttuurisiksi ja yhteiskunnallisiksi järjestyksiksi kuten kansalliseksi heteroseksuaalisuudeksi ja sosiaalisuudeksi, jotka kiinteyttävät, antavat mahdollisuuksia ja rajoittavat yksittäisten ihmisten elämänhistoriaa.” (Tuomaala, 2000, 16).

Anna-Leena Siikala sanoo tarinaperinteen arvioinnissaan ”kun muistetaan miten tieto on järjestynyt muistissa, käy diskurssin osuus kertomuksen merkityksen muodostajana selväksi. Yksityiset ilmaukset ja käsitteet johtavat kuulijan mieleen skemaattisten ja kehysyhteyksiensä kautta tiettyjä mielikuvakomplekseja ja avaavat tällä tavoin yllättäviäkin tutkintamahdollisuuksia. Mitä lähempänä kertojan ja kuulijan kokemus- havaintopohja, heidän kognitiiviset kykynsä, ovat toisiaan, sitä paremmin intentionaalinen merkitys välittyy kuulijalle.” (Siikala, 1984, 220).

Vanhenemista ja tunteita tutkineen Riitta-Liisa Heikkisen mukaan muistin ja tunteen yhteydestä voi todeta voimakkaasti koettujen sekä myönteisten että kielteisten elämänepiödien olevan tallella vielä vanhanakin ja niistä myös kerrotaan. ”Näiden elämäkertomusten perusteella näyttää vahvasti siltä, että luottamus toisiin, maailmaan ja elämässä selviytymiseen värityy lapsuudesta ja lapsuudenkodista käsin. Lapsuuden kodin ilmapiiri näyttää edelleen varjostavan tai valaisevan muistokuvia.” (Heikkinen, 2000, 212).

6.7 Tunteen vaikutus muistoihin

Muisto kantaa ihmisessä mukanaan sekä myönteistä että kielteistä tunnelatausta. Eri tutkimuksiin viitaten Riitta-Liisa Heikkinen sanoo, että menneet tapahtumat muistetaan paremmin samankaltaisessa tunnetilassa kuin muistikuva

alun perin syntyi. Amerikkalaista R. Ruppia lainaten hänen mukaansa ”tunneutraalia muistoa ei liene olemassakaan.” Muistikuvan rationaalisen arvioinnin avulla on Ruppian mukaan mahdollista vaikuttaa sitä ympäröivään tunteeseen. Muistikuvaan liittyvä tunne on usein myös varsin voimakas muiston säilyttäjä. Ilo, suru, viha tai pelko voivat säilyttää muiston hämmästyttävän selkeänä ihmisen mielessä (Heikkinen, 2000, 198).

Puhuttaessa tunteista ja muistoista liikutaan muistin äärimmäisen herkillä alueilla. Heikkinen viittaa Jenkinsin ja Oatleyn (1996) tutkimuksiin ja sanoo, että tunteiden pysyvyyttä läpi elämän voidaan kuvata tunneskeemalla, joka ”joidenkin ominaisuuksien osalta näyttää varsin pysyvältä. Aggressiivisuus on yksi tällainen ominaisuus, jolla on vahva jatkuvuus. Myös depressiivisyystaipumuksen jatkuvuus lapsuudesta kauas aikuisuuden vuosiin on pystytty osoittamaan.” (emt. 2000, 196) Tunneskeemalle on ominaista, että uudet kokemukset ankkuroituvat vahvasti tunnepohjaamme. Samoin huolien ja huolestumisenkin taustalla toimivat tunteet. Varsinkin silloin, kun elämässä syntyy voimakas stressitilanne, ihminen pyrkii reagoimaan hänelle luonteenomaisella tavalla sekä lapsena että aikuisena. Luonteenomainen tapa on myös se, jos sekä isä että äiti kommunikoivat lapsensa kanssa jatkuvasti tälle huutamalla, niin lapselle syntyy se käsitys, että hänen turvallisuutensa ja ehkä koko hänen maailmansakin on uhattuna. Lapselle syntyy samalla se käsitys, että paras tapa selviytyä on käyttäytyä vihasesti. Vastaavasti sensitiivisyys ja lapsen tunteiden huomioiminen rakentavat hänestä ihmistä, joka voi itse luottaa, turvata ja hakea lohtua toisilta ihmisiltä. (Heikkinen, 2000, 196-197).

Myös amerikkalainen lastenpsykiatri Ross Campbell korostaa, miten tärkeää on ymmärtää, että syntymästään lähtien lapset ovat tunne-elämältään erittäin herkkiä. Koska lapsen tietovarasto on vähäinen, tapahtuu yhteydenpito muun maailman kanssa ensisijaisesti tunnetasolla. Lapsen tunne-elämä määrää millaisena hän näkee maailman, vanhempansa, kotinsa, itsensä. Campbellin mukaan tämän ympärille rakentuu melkein kaikki muukin. Jos lapsi kokee maailmansa esimerkiksi hyljeksiväksi, rakkaudettomaksi tai vihamieliseksi, hän ahdistuu ja se on lapselle erittäin vahingollista. Ahdistuminen vaikuttaa hänen puheeseensa, käyttäytymiseensä, kykyynsä solmia suhteita muihin ja oppimiskykyynsä. Lapsi ei ole vain emotionaalisesti yliherkkä, vaan tutkimusten mukaan myös haavoittuva. Siksi lapsi kysyykin, Campbellin mukaan, jatkuvasti vanhemmiltaan katseellaan ja käyttäytymisellään, harvemmin sanoilla, rakastatteko minua? (Campbell, 1983, 35-36).

Juuri lasten tunnekokemuksella on mielestäni suuri merkitys sodan aikaisen pikkupoikien muistoihin ja myöhempään tunne-elämän kehitykseen ja heidän omaan isä-poika suhteeseensa. Riitta-Liisa Heikkinen toteaa kyllä artikkelissaan, että tunteita on vaikea tutkia ja niiden pysyvyyden tutkiminen on vielä vaikeampaa. Hän pohtiikin sitä, onko tunteiden perussävy pysyvä vai muuttuuko se elämäkokemusten myötä ja muuttuvatko erilaiset tunteet elämän kuluessa? Vaikka osa kysymyksistä tunteisiin perustuvan käyttäytymisemme selittämisestä jääkin vastausta vaille, niin Heikkinen sanoo monien tutkijoiden uskovan, että ”tunteisiimme liittyvä perusta säännöstoineen omaksutaan varsin

varhain ja se pysyy omaksutun kaltaisena aina vanhuuteen asti, vaikka esimerkiksi koulutus tuo mukanaan yrityksen kognitiivisesti jäsentää ja järjeistää tätä tunneperustaa,” (Heikkinen, 2000, 196).

Ihmisen vanhetessa eletyt episodit ja muistot nousevat esiin, muodostavat ketjun solmukohtineen. Muistot ovat kuin kuultokudos, jonka takaa piiryy itse elämä ja sen ehdot kulloisessakin eletyssä tilanteessa. Heikkinen kertoo Jyväskylässä tehdyistä laajasta ikäihmistutkimuksesta, jossa omaelämäkertakertomukset on kerätty narratiiveina kokemuksettomuksina yli kahdeltasadalta ihmiseltä. Monen kohdalla on toteamus, että sota muutti kaiken ja ”sota on pahinta mitä olen kokenut”. Artikkelista käy selville, että monet kertojista näkevät lapsuusmuistot kauniina, vaikka on ollut paljon puutetta ja köyhyyttä. Tunteeseen perustuu sekin, että myönteiset asiat muistetaan hyvin. Kuvaavaa onkin erään nuoruudessaan paljon liikuntaa harrastaneen keulavoimistelijan toteamus ”Ei se tuo muisti häviä niin kokonaan kaikesta tuommosesta nuoruuden ajalta.” (Heikkinen, 2000, 199-210).

Lenore Terr sanoo omiin psykiatrin kokemuksiinsa ja useisiin tutkijoihin nojautuen lapsuuden ikävistä ja järkyttävistä kokemuksista, että aivoissa toimivat muistin mekanismit ”voivat karkottaa tietyt äärettömän tärkeät tunteet – jopa kokonaiset kokemukset – tietoisuudesta niin, että ne vaikuttavat vain asenteisiimme ja käytökseemme noustakseen sitten joskus kokonaisina muistoina mieleemme.” (Terr, 1997, 21-22). Terrin mukaan tällaisen lukkiutuneen ja tukahdutetun muiston voi laukaista jokin pieni muistinsiru, haju, näkymä, ääni tai tunnetila, joka assosioi episodisen muistin. Monesti käy niin, että yksi palautunut muisto johtaa toiseen ja niin joskus vuosikymmeniäkin täysin ”pimennossa” olleet kokemukset palautuvat kirkkaina muistoina mieleen.

6.8 Vaikeneminen ja unohtaminen

Muisteluissa sosiaalisen ja moraalisen oikeutuksen etsimisen vastapuolena voi olla yksilöllinen ja kollektiivinen unohtaminen. Saara Tuomaala on siteerannut italialaista historiantutkija Luisa Passerinia, joka on korostanut hiljaisuuksien ristiriitaisuuksien ja katkokkien merkitystä historiantutkimukselle. ”Suullisen historian tutkijalle se, mistä vaietaan tai mikä muistetaan väärin, on tulkinnallinen haaste” (Passerini, 1987). Tuomaalan kokemuksen mukaan haastattelujen perusteella niukkuus ja kuolema olivat maalaisyhteisössä jaettuja kokemuksia. Sen sijaan lisääntymiseen ja seksuaalisuuteen liittyviä seikkoja, kuten lapsen syntymää tai kuukautisia, salattiin ja hävettiin. Lisäksi suoranainen köyhyys koettiin häpeällisenä. (Tuomaala, 2000, 14).

Vaikka sota-ajan pikkupojat ovat keskimäärin kaksikymmentä vuotta nuorempia kuin Tuomaalan haastatellamat, joille seksuaalisuuteen liittyvistä asioista puhuminen tuntui häpeälliseltä, niin tilanne on edelleen aika lailla samanlainen. Kun kysyin haastateltavilta, että muistavatko he isän ja äidin halailleen ja suudelleen toisiaan, niin aika harva muisti. Jotkut jopa sanoivat, ettei

sellaisesta saa puhuakaan. Köyhyydestä ja puutteesta sen sijaan puhuttiin avoimesti ja jopa innokkaasti varsinkin, jos haastateltava oli menestynyt elämässä ja nykyinen toimeentulo oli hyvä.

Kipeitä muistoja täynnä olevassa Timo Malmin toimittamassa sotaorpojen kertomuksia käsittävässä kirjassa, *Isän ikävä*, tuo muistin valikoivuus tulee usein esille. Eino Palonen, yksi kertojista, kirjoittaa olleensa nelivuotias isänsä lähtiessä sotaan. Hän sanoo muistavansa vain joitakin isän kanssa tehtyjä yhteisiä asioita, kuten muonamiesten luo tehdyn jauhojen jakelumatkan tuolta ajalta.

Eräs kylämatka isovanhempien luo on jäänyt erityisen kirkkaana ja valoisana mieleen. ”Oli kaunis syksyinen päivä. Isä oli lainannut kartanosta hevosen ja valjasti sen kartanon parhaiden kirkkorattaiden eteen. Lähdimme vierailulle isovanhempien luo... Matka yhteen suuntaan oli 15 kilometriä. Omenoita oli sinä syksynä runsaasti puissa ja niitä ulottui ottamaan kärryiltä. Isovanhemmat olivat vieraanvaraisia ja ystävällisiä...” Tämä kaunis muisto on jäänyt nelivuotiaan mieleen. Hänen isänsä haavoittui ja kuoli 1941, kun Eino oli kuusivuotias. Sota-ajalta hän kertoo muistavansa vain vähän asioita, mutta mustat pimennysverhot ikkunoissa ovat jääneet mieleen. ”Isän siunaustilaisuudesta ja hautajaisista en muista paljoakaan. Yhden epäselvän valokuvan olen nähnyt. Siinä äiti on meidän lasten ympäröimänä.” Näin kaukaisemmat kauniit asiat ovat paremmin muistossa kuin vanhempana koetut ikävät asiat. ”Tiedot isästä ovat vähäiset, koska äidiltä ei ole voinut paljon kysellä, koska isän kuolema oli hänelle niin traumaattinen, että hän alkoi heti itkeä, kun alettiin puhua.” (Malmi, 2001, 121-122).

Heikkinen sanoo, eri tutkijoihin viitaten, että lapsuuteen liittyvät muistikuvat voivat olla hämäriä, mutta mieleen palautuvat tunnelmat ja vaikutelmat ovat usein voimakkaita. Edellä mainittuun lastenpsykiatri L.Terrin tutkimukseen viitaten hän sanoo monien muistojen säilyvän mielessä ainakin pieninä viitteinä. Laajetessaan muistin sirpaleet antavat sisällön ja merkityksen varsinaisille muistoille. Hänen mukaansa lapsuudessa tapahtuneet ikävät ja traumaattiset asiat usein unohdetaan, mutta joskus muistot palaavatkin. Lapsuuden kokemukset vaikuttavat myöhempään elämään, vaikka siitä ei olisi itse tietoinenkaan. (Heikkinen, 2000, 197-198). Samaa muistamattomuutta ja siihen liittyvää puhekyvynkin katkeamista on esiintynyt mm. Ruotsiin viedyillä sotilapsilla. (Matero & Mattila, 1999, 44).

7 SUOMALAINEN MIES JA PUHUMATTOMUUS

7.1 Nostalgiaa

Nostalgia on tunne ja mielentila, joka liittyy ihmisten muistoihin ja jopa käyttäytymiseen. Koska asia koskettaa meistä lähes jokaista, käsittelen sitä tässä omana kappaleenaan osan muistoja ja miksei myös unohdusta selittävänä lähinnä Sakari Knuuttilan ”Tyhmän kansan teorian” pohjalta:

”Kirjaimellisesti nostalgia merkitsee ikävän, erityisesti koti-ikävän sairastamista. Meillä suuren muuton sukupolvien on sanottu katkaistujen juurten vuoksi kärsineen aavesärystä, mikä ilmaisuna on metaforinen, mutta kokemuksena todellinen.” Mentalitieteen historian näkökulmasta nostalgiaa on koti-ikävän merkityksessä pidetty erityisesti sotilaiden ja kotiseutunsa syystä tai toisesta jättämään joutuneiden kansanihmisten sairautena, joka saattoi olla kuolemaksi.

”Nostalgian käsitteellisenä seuralaisena usein esiintyvä melankolia on sen sijaan mentaliteettimuotona rajoittunut oppineeseen säätyyn ja sitä on pidetty miehisenä mielentilana.” (Knuuttila, 1994, 10).

Rutherfordiin viitaten Knuuttila sanoo, että aktiivisena muotona nostalginen reaktio voidaan tulkita menneisyyden manipuloinnin strategiaksi. Näin ennen sairautena hoidettu ilmiö on tulkinnallisesti muuttunut vastakohtakseen eli ”epätäydellisen” nykyisyyden aiheuttaman ahdistuksen terapiamuodoksi. Tämän uuden tulkinnan mukaan nostalgia suodattaa menneisyydestä pois epämiellyttävät aspektit ja luo mahdollisuuden kertoa parhain päin, millaisia me ennen olimme ja millaisia olivat ne paikat, joissa me elimme.

Postmodernin käsitteistössä nostalgia jäsentää ennen muuta modernin tarkastelua, poleemisesti sanottuna muistelua. Bryan S. Turnerin mukaan sosiaalisissa ja kulttuurisissa diskursseissa nostalgialla on neljä ulottuvuutta. (emt. 1987, 150-151). Ensiksikin vanhenevan, rappeutuvan maailman hypoteesi tähdentää taakse jäänyttä, ainiaaksi menetettyä ”kultaista aikaa”.

Toinen nostalginen ulottuvuus on visio sosiaalisen eheyden ja moraalisen varmuuden pirstoutumisesta. Tämä aihe ilmenee niissä lukuisissa kuvauksissa,

joissa kadotettuna ihanteena pidetään luonnollista yhteisöä, alkukommunismia tai Rousseau'n tapaan ihmiskunnan nuoruutta. Näihin menneisyyden utopioihin punoutuvat myös sellaiset yhteiskunnallisen muutoksen teemat kuin maallistuminen, rahatalouden synty, kaupallisuus, kapitalismi, suunnitelmatalous, jne.

Kolmannella nostalgian ulottuvuudella pohditaan yksilöllisen vapauden ja itsenäisyyden menetystä. Mihän sisältyy myös yhteisöllisyyden ohenemisen oletus. Oikeastaan juuri nämä prosessit olivat esillä Rousseau'n "nuoruusutopiassa", jossa ei tunnettu perheenkään puitteissa salaisuuksia, eristäytymistä tai yksinäisyyttä. Weberin klassinen rautahäkki-metafora on tämän nostalgian yhteiskuntatieteellinen tulkinta: "yksilö on vain näennäisesti vapaa, sillä tosiasiassa hän joutuu kantamaan salaisuuksien ja eristäytymisen kahleita sekä tuottamaan yksinäisyyttä yhteiskunnallisten prosessien pakottamana."

Neljäs nostalginen ulottuvuus Turnerin mukaan pyrkii osoittamaan "yksinkertaisuuden, henkilökohtaisen autenttisuuden (luonnollisen ihmisen) sekä spontaanisesti ja yhteisöllisesti ilmenneiden emootioiden katoamisen. Ne välittömät tunteiden ilmaukset, jotka vielä olivat luonnonkansojen rituaaleissa ja juhlissa läsnä, ovat kangistuneet kaavoihin niin yläluokkaisten etikettien, kuin porvariston muodollisen käytöksenkin puristuksissa".

Julia Kristevaan viitaten Knuuttila sanoo, että muukalaisuus on vanhaan ollut nostalgian paikkaan ja melankolian aikaan suuntautunutta käytäntöä. Siinä yhdistyvät ja kerroksellistuvat useat pitkän keston menttaalimuodot, jota hegemoninen maskuliinisuus käsitteineen raudoittaa. Knuuttilan mukaan "me olemme Suomessakin jo kolmen sukupolven voimin opiskelleet nostalgisen hetken poetiikkaa lukemattomissa yhdessäolotilaisuuksissa mm. laulamalla vanhasta merimiehestä, joka oli jo unohtanut syntymämaansa eikä tuntenut ikävää." Mutta kun hän sitten sattui näkemään tutun laivan ja lipun, vaikka haalenneekin, niin hän koki sen tervehdyksenä kaukaisesta syntymämaasta ja laulu päättyi nostalgiseen huippuun "Siellä oli rannalla mökki niin harmaa alla tuuhean petäjäpuun. Silloin kyyneleet poskille vierimään sai, ja hän unhoitti kaiken muun." (Knuuttila, 1994, 11-14).

Brannenin ja O'Brienin mukaan psykiatrinen ja psykoterapeuttinen hallitseva suuntaus on pyrkinyt ohjaamaan takautuvien kertomusten kautta, yksilöt löytämään menneisyydestä kumpuavien juurien ja mieltymysten etsimisen avulla 'sisäisen lapsen'. Toinen asia on 'todellinen lapsi', joka on uusi näkemämme lapsesta ja meidän käytännöllinen suhteemme häneen.

Myöhäismodernistinen yhteiskunta on uudelleen ottanut omakseen lapsen. Lapsi kuvitellaan nyt nostalgian muodossa, kaivaten menneitä aikoja eikä tulevaisuutta. Lapset nähdään nyt ensisijaisesti rakkauden lähteenä, mutta myös kumppaneina. Varat, jotka aikaisemmin käytettiin avioliittoon, toveruuteen, ystävyYTEEN, luokkasolidaarisuuteen jne., sijoitetaan nykyisin yleisimmin lapseen. Tämä voidaan todistaa empiirisesti monella tavalla: nuoruuden affektiivinen pitkittyminen, kiistelty alue, jonka lapset muodostavat avioerossa, lapsen aseman korostaminen lapsen oikeuksien nykyaikaistamisella, moderni kuvakieli lapsesta kolmannen maailman avunantopolitiikassa ja länsimaiset kam-

panjat riippuvaisuutta ja väkivaltaa vastaan, sekä lisääntynyt mielenkiinto miesten suhteesta lapsiin ja miehistä lapsissa – kehitys, jonka sosiologian tutkimuksen kasvu on suunnannut maskuliinisuuteen ja isyyteen vuodesta 1980 alkaen.

Sosiaalisten muutosten nopeutuminen ja havaintojemme vaihtuminen noista muutoksista aiheuttaa kurimuksen, joka tarkoittaa sitä, että siinä missä lapsilla on ollut tapana tukeutua meihin tulevaisuuden suunnan antajina, nyt me tarraudumme heihin nostalgisista syistä, koska sellainen muutos on meille sietämätön ja suuntamme sekoittaja. He ovat rakkaita, ystäviä, työkavereita ja eri tasolla sosiaalisuuden edustajia. (Brannen and O'Brien, 1996, 19-20).

7.2 Mistä ei voi puhua

”Sota oli sen läpikäyneille miehille niin syvä kokemus, että se kuuluu asioihin, joista sanat eivät riitä kertomaan. Siksi niistä asioista on sotaa käymättömille turha puhua. Sodan syvintä olemusta ei voi toiselle sanoin kuvata. Olen oppinut, että sota ei ole vain ulkoinen tapahtuma, vaan syvästi koettu sisäinen elämys ja sitä ei voi toinen, sitä kokematon ymmärtää.” (Kunnallismies Väinö, Pohjanmaalta).

Tässä haastateltavani kokemusperäisessä lausumassa on mielestäni oleellisin syy siihen, miksi rintamalla olleet miehet niin vähän puhuivat kotonaan ja sivullisille sotakokemuksistaan. Eli sota oli paitsi, että se oli jättänyt heihin syvät jälkensä, tehnyt heistä myös realisteja. Kuten Väinö jatkaa, ”Sen sijaan kun sodan käyneet miehet puhuvat keskenään, niin siinä on aivan toisenlainen sävy, jopa heidän äänensä ja ilmeensä muuttuvat.”

Ehkä puhumattomuudella haluttiin myös suojella kotiväkeä vielä suuremmalta pelolta, sillä pelko oli kodeissa lähes aina läsnä, kuten useimmat haastateltavani ovat kertoneet. Mutta keskeinen syy oli varmaankin kokemusten hirveys ja järkyttävyys, mistä syystä niiden kuvaaminen niitä kokemattomille oli liian vaikeaa. Jotain hiljaisetkin miehet saattoivat kuitenkin puhua, kuten haastateltavieni vanhin Koillismaalla minulle kertoi: ”Kun isä kävi sodasta lomalla, niin ei hän paljon sodasta puhunut. Hän oli hyvin vaitonainen. Joitakin asioita hän puhui, niin kuin sen, että kun jossakin niemessä oli ollut suuri määrä suomalaisia, niin vain kaksi oli jäänyt henkiin. Myös Kivennavasta hän puhui, että kun tuli oikein kova keskitys, niin löytyi iso kivi, jonka alle miehet menivät ja siinä miehet huusivat Jeesusta avuksi. Myös hän kertoi, että talvella metsä paloi niin kuin kesällä.” (Työmies Antti, Koillismaalta).

Jos ja kun isät tämänkin verran puhuivat, niin jo se saattoi järkyttää pienten lasten mieltä ja lisäsi pelkoa. Jos ei paljon muutakaan puhuttu eikä tunteita näytetty, niin siinä oli jo ehkä kylvetty siemen puhumattomuuden kierteeseen seuraavalle sukupolvelle, mutta samalla myös ehkä sodanvastaisuudelle, kuten Antin repliikistä voisi päätellä. ”Tunteista en paljon muista, mutta eihän se oikein mukavalta tuntunut. Onhan se semmosta hommaa, ettei sitä kenellekään

soisi. Kyllä ne asiat pitäisi pystyä puhumalla sopimaan, ettei tarvitsisi kenenkään sotia” (emt.).

Tästä isien sotakokemusten puhumattomuudesta voi luontevasti siirtyä tämän päivän miesten puhumattomuuteen. Puhumattomuudesta puhutaan ja kirjoitetaan kyllä niin paljon, että herää epäily, onko se vain myytti, josta on trendikästä puhua, kun puhutaan ihmisten ongelmista heidän keskinäisissä suhteissaan. Mutta vakavasti ottaen tähän sopinee suomalaiset sananlaskut ”Ei savua ilman tulta” tai ”Totta toinen puoli”. Jälkimmäistä sanan partta perustelen sillä, että eiväthän kaikki miehet ole samanlaisia. Kyllä meidän suomalaisten miesten joukossa on paljon kaikilla kriteereillä mitattuna riittävään kommunikointiin pystyviä eri ikäisiä miehiä, jotka kykenevät ilmaisemaan ajatuksensa ja tunteensa molemmille sukupuolille ilman vähäisimpiäkään ongelmia. Mutta ensimmäiseen sananlaskuun viitaten osalla miehistä, ehkä suurella enemmistölläkin, on ongelmia, eikä niitä ole syytä vähätellä. (vrt. Lindqvist, 1986, 105 tai Sauri, 1998, 89).

Puhuminen ja puhumattomuus liittyvät kiinteästi mentaliteetin historiaan. Matti Peltosen mukaan mentaliteettien historia työskentelee arkipäiväisen ja automaattisen tasolla. Se yltyä kauemmaksi kuin yksilökeskeinen historia paljastaessaan ei- persoonallisen tason yksilön ajatusmaailmassa. Kyse ei ole enää jonkin aikakauden tai vuosisadan mentaliteetista, vaan eri luokkien, eri sukujen tai ryhmien mentaliteetista. (Peltonen, 1992, 55). Mikä on sitten se suomalainen mentaliteetti? Peltosen mukaan luokkarakenteen tutkijat ovat havainneet, että Suomessa, toisin kuin esimerkiksi muissa Pohjoismaissa, maanviljelijäväestö on ollut merkittävä lähtökohta sekä työväestön että toimihenkilöiden eri kerrosten synnylle. Suomessa maanviljelijät ovat synnyttäneet yhtä aikaa molempia luokkia. Tähän liittyy vielä käsite ”talonpoikainen maalaisköyhälistö”. Peltonen sanoo saaneensa sellaisen kuvan, että tätä määritelmää käytetään synonyymina taajamien ja kaupunkien teollisuustyöväestön kanssa. On hyvin oletettavaa, että meillä on ollut aika, ”jolloin on vallinnut sellainen kulttuurinen homogeenisuus, että se kattoi kaikki työtätekevät luokat maalla ja kaupungeissa.” (Peltonen, 1992, 131).

Tämän kulttuurisen homogeenisuuden vastapainona olivat papisto ja porvaristo, joihin nähden em. rahvas oli alistetussa asemassa. On myös huomattavaa, että Suomessa luku- ja kirjoitustaito, kuten myös koulujen perustaminen yleistyivät kansan keskuuteen muuhun Eurooppaan nähden kovin myöhään. Peltonen vyöryttää käsityksensä tästä viivästymisestä syyn kirkolle ja papistolle, joka hänen mukaansa halusi osoittaa valtiovallalle tarpeellisuutensa luku- taidon opettamisessa, siinä kuitenkin kovin hyvin onnistumatta. (emt. 94). Hidas edistyminen ei ehkä kuitenkaan johtunut papeista, kuten Peltonen väittää, vaan kansan niskuroinnista. Suomessa on julkaistu lukuisia kuntien kansakoululaitoksen historian kirjoja, joissa käy yksiselitteisesti ilmi, kuinka kiihkeästi rahvas taisteli kouluja vastaan, pitäen luku- ja kirjoitustaitoa tarpeettomana. Se oli metsäläisyyttä, josta myöhempi puhumattomuuskin juontaa juurensa.

Roosin mukaan perisuomalaiseen mentaliteettiin kuuluu synkkämielisyys. Siinä on suuri ero esimerkiksi suomenruotsalaisiin verrattuna. (Roos, 1995, 13).

7.3 Lähteminen osa miehen elämää

Eero Junkkaalaa siteeraten ”miehen puhumattomuudella on syvät juuret, mikä tekee asian käsittelemisen vaikeaksi. Ne tuskin ovat vain omassa lapsuudessa vaan kenties sukupolvien saatossa, vuosisataisessa miehisessä perinteessä. Me olemme lähteneet pellolle ja metsään mitään kyselemättä ja sen enempiä tunteilematta.” (Junkkaala, 2000, 15). Tämä sama ajatus tuli esille myös erään haastateltavani lausahduksessa, kun hän sanoi isänsä sotaan lähdöstä: ”Suomalainen mieshän on semmonen, ko tiukka paikka tulloo, niin se lyö lakin päähäsä ja lähtöö.” (Metsuri Pekka, Etelä-Savosta). Juuri tuo lähtemisen perinne on se joka on tehnyt varsinkin tunteisiin liittyvistä ja intiimeistä asioista puhumisen niin vaikeaksi. Junkkaala on oikeassa siinä, että miehet ovat olleet vuosisatojen saatossa paljon poissa kotoa elantoa hankkimassa. Lähipiirin peltojen, metsien ja eräretkien lisäksi miehet saattoivat olla pitkiä kausia savotoilla, uitoissa, merillä, kauppamatkoilla, sodissa, jne. Naiset hoitivat kotipiiriin kuuluvat asiat ja työt. Kotona isä oli auktoriteetti, jota oli toteltava. Yhteiselo lasten kanssa tapahtui pääosin työhön opettamiseen liittyen.

Veli-Pekka Lehtola on pohtinut lähtemistä ja jäämistä erityisesti Lapin kävijöiden ja pohjoisen miesten näkökulmasta, mutta sama lähtemisen vietti on käsittääkseni yleistettävissä laajemminkin suomalaisiin miehiin. Hänen mukaansa lähteminen ja jääminen ovat teema, joka toistumistaan toistuu erilaisessa mieskirjallisuudessa. Lapin kävijät ja erämiehet ovat lähtijöitä ja etsijöitä, jotka hakeutuvat vapauden valtakuntaan, olemassaolon äärirajoille ja aidon kokemuksen lähteille. He ovat ennen näkemättömien ulapoiden kävijöitä. Nainen on ranta, johon palata. Se odottaa kärsivällisesti.

Mies lähtee turvallisesta lähiyhteisöstä ja tunkeutuu eturintamaan kohti seikkailuja ja äärioloja. Itsensä irtileikkaaminen omasta ympäristöstä merkitsee irrottautumista kodista ja naisesta. Miehisuus on projekti, jossa kurkottaudutaan pois feminiinisyydestä eli passiivisuudesta ja voimattomuudesta kohti maskuliinisuutta, toiminnallisuutta ja subjektiutta. (Lehtola, 1998, 228).

Myöskin sotiin suomalainen mies on kautta historian joutunut lähtemään. Ilmeisesti tämä lähteminen ei kuitenkaan ole aina ollut vastenmielistä, juuri edellä kuvattuun maskuliinisuuden ja miehuuden viettiin viitaten. Topeliuksen Maamme kirjaa maskuliinisen kasvatuksen etuvartiona pitävä Mikko Lehtonen sanoo, että topeliaanisessa mielessä Ruotsin vallan alaisena oltaessa miehenä oleminen oli alituista eloonjäämistäistelua. Taistelua käytiin milloin omia veljiä, milloin naapurimaita tai Ruotsin suurmahtia rakennettaessa kaukaisiakin maita vastaan. ”Ajat olivat tuolloin sellaisia, jotka kysyivät voimaa ja miehuutta. Näissä oloissa jokainen mies oli ikään kuin sotilaaksi syntynyt.” (Lehtonen, 1995, 104).

Suomen miesten osallistuminen sotiin prosentuaalisesti koko kansasta nousi todella merkittäväksi vasta viime sotien aikana ja sen mahdollisilla seurauksilla on ehkä eniten merkitystä nykypäivän miehiin. Sen lisäksi, että isät eivät puhuneet rintamakokemuksista eivät he puhuneet muistakaan emotionaa-

lisia tunteita herättävistä asioista. Lyhyiden lomien aikana puheet ja toiminnot olivat varmaan suurelta osin käytännön asioiden hoitoon liittyviä ja äidin kanssa lisääntymisvietin tyydyttämiseen kuuluvia puuhia, joista ei lapsille puhuttu.

Suomen miesten lähteminen on ollut tietysti sekä vapaaehtoista että pakollista. Pakoksi sen ovat tehneet, joko kulloinenkin vallanpitäjä, valtio tai nälkä ja muut elämää uhkaavat olosuhteet. Ansion perään lähdetessä se on ollut leivän etsimistä itselle ja perheelle työn kautta. Aikoinaan torpparit, ja maatyöläiset, rengeistä puhumattakaan saattoivat joutua lähtemään kantatalojen ohella pitkillekin työmatkoille (ks. Peltonen, 1992, 268). Metsä- ja uittotöihin lähteminen on ollut tuttua suurelle osalle Suomen miehiä jo pitkästi toistasataa vuotta eli teollisen puunjalostuksen alusta pitäen. Sodan jälkeen, erityisesti jällekkennuksen ja sotakorvausten maksamisen vuoksi, hakkuut ja savotat lisääntyivät erityisesti valtion metsissä Lapissa ja muualla Pohjois-Suomessa. Sinne virtasi väkeä, miehiä, eri puolilta Suomea, mutta erityisen paljon Keski- ja Etelä-Pohjanmaalta. Tätä vaihetta Tapio Vilkuna kuvaa kirjassaan. ”Syksyllä Aukusti pakkasi reppuunsa kirveen, kuorimaraudan ja sahan puiset pääpuut. Vetä jalkaansa armeijasta kotiuttamisen yhteydessä saadut saapasruojut, maihinnousut ja pusakan harteille. Ne olivatkin pienen kotiuttamisrahan lisäksi ainoa aineellinen palkka viiden vuoden sotareissusta. Auku nousi ylämaihin Kemijoen varteen. Siellä oli yhtiöllä savotta, jossa hänellä vierähti kevättalvella saakka.” (Vilkuna, 2001, 19). Pitkään metsätyöt tehtiin kirveellä ja pokasahalla miesvoimin ja kuljetukset reellä ja hevosilla. 1950-luvulla alkoi koneellistumisen murroskausi, joka on myöhemmin muuttanut metsätyöt täysin. Aluksi tulivat moottorisahat ja maataloustraktorit sittemmin metsäkoneet. Vilkuna kuvaa tuota suomalaisen yhteiskunnan kannalta merkittävää vaihetta miesten lähtiessä maataloilille pääasiassa velaksi hankituilla traktoreilla lisääntymiseen Lapin savotoille. ”Suomi eli metsästä. Valtaosa savotan miehistä oli pikkutilallisia, jotka hakivat talviselta savotalta lisätienestää. Jos miehet olivat savotalla lujilla, helpolla ei kotona pääsyt vaimoväkikään. He hoitivat kodin ja navetan, hakkasivat puut rantteella, vetivät kelkalla heinät ja veden karjalle ja työnsivät liikenevän maidon tienvarteen, josta piti ehtiä hellan ääreen. Siinä lapset pyörivät helmoissa, pienin käsi-varrella ja syntymätön lupaavana vatsankumpareena. He olivat niitä Pentti Haanpään kuvaamia ”Pussisen akkoja”, jotka hoitivat savottamiehen kodin ja kasvattivat uutta sukupolvea rakentamaan Suomen hyvinvointia.” (emt. 21).

Siirtolaiseksi lähteminen ulkomaille on ollut myös yksi merkittävä lähtemisen muoto suomalaisille miehille (muuta lähtemisen muotoja enemmän myös naisille). Erityisen voimakasta muuttoliike on 1800-luvun loppupuolella. Jolloin ”Amerikan kuume” valtasi suomalaiset. Merkittävänä se jatkui aina ensimmäiseen maailmansotaan eli vuoteen 1914 asti. Kaikkiaan suomalaisia lähti lyhemmäksi tai pitemmäksi aikaa lähinnä Amerikkaan ja Kanadaan useita satoja tuhansia. Jonkinlaisen kuvan siirtolaisuuden volyyymista antaa se, että esimerkiksi Toholammin pitäjältä Keski-Pohjanmaalta, josta prosentuaalisesti lähti eniten ihmisiä koko maassa, muutti siirtolaisuuden huippuvuonna 1899 37 henkeä tuhatta asukasta kohti. Syitä lähtöön oli monia. Se käy ilmi seurakuntien kirkkoherrojen tekemistä merkinnöistä lähtijöiden luetteloihin: rikastumaan, turvaa

etsimään, seikkailemaan, ansiolle, sotaväkeä pakoon, onnea etsimään, työansioon. Merkittävin lähtemisen syy oli yleensä paremman toimeentulon etsiminen. Samanlainen muuttoaaltohan Suomesta oli Ruotsiin 1950-60 -luvulla Amerikkaan lähtijät olivat rohkeita aloitekykyisiä nuoria miehiä. Useimmat heistä pärjäsivät hyvin oudoissakin oloissa. Heille paremman toimeentulon hankkiminen onnistui. Osa jäi sille tielleen. Osa palasi ja monet tienasivat talonrahat matkaltaan ja rupesivat isänniksi siirtolaisuudesta palattuaan. (Kujala, 1986, 113-115). Vaikka kirkonkirjoihin ei ole merkittykään, eikä virallisissa tutkimuksissa suoraan sanotakaan, niin todellisuudessa kansan perimätiedon mukaan monessa tapauksessa siirtolaiseksi häipyneen miehen lähtömotiivina oli jo ollut, niin raa'alta kuin se tuntuukin, perheen jättäminen tai lievemmissä tapauksissa epäonnistuneen rakkauden pakeneminen, tavoitellun tytön annettua "rukka-set." Avioerohan tuohon aikaan olisi ollut häpeällinen ja hankala.

Yhteiskunnan muututtua kaikin puolin toisenlaiseksi, entisaikojen miesten lähtemiseen verrattavaa vapauden etsintää ovat nykyajan avioerot. Näin voi perustellusti väittää, kun elämän muututtua ulkonaisesti edellä kuvattuja aikoja ja olosuhteita monin verroin helpommaksi, monet miehet (ja naisetkin) ottavat ja lähtevät, jättäen perheensä oman onnensa nojaan. Eli oliko muinoinen lähteminen myös jonkinlainen parisuhteen varaventiili siinä tapauksessa, että jatkuva yhdessäolo ei oikein sujunut. V-P. Lehtolaa lainatakseni "Nainen oli ranta, joka jaksoi kärsivällisesti odottaa." Nykyisen tiukasti palkkatyöhön ja sääntöihin sidotussa elämäntavassa miehillä ei ole paikkaa eikä mahdollisuutta, mihin lähteä ja paeta tilapäisesti. Kriisin kohdatessa ei nähdä muuta vaihtoehtoa kuin erota, jos ei osata puhua. Pekka Saurin mukaan avioeroista suuri osa on turhia. Turhimpia hänen mukaansa ovat ne, joiden syynä on epäonnistuminen ulkopuolisten odotusten täyttämässä. Niiden hälventäminen ja parisuhteen kaappaaminen omiin käsiin on sekä miehen että naisen etujen mukaista. He voivat tietysti silloinkin huomata olevansa eri mieltä, mutta suhteen järjestäminen uudelle tolalle yhdessä puhuen on luultavasti sopuisampaa ja helpompaa. Miehen kannalta tällainen avioliiton loppusuora on armeliaampi kuin nykyisin kovin yleinen kokemus epäonnistumisesta ja kelpaamattomuudesta. (Sauri, 1998. 87).

Avioerot ovat selkeästi 1900-luvun viimeisten vuosikymmenien ilmiö, eivätkä ole juuri kuuluneet esimerkiksi minun tutkimusjoukkoni sukupolvien elämänpiiriin kovinkaan yleisinä ennen kuin ehkä sodan poikien lasten sukupolvessa. Vaikka avioerot ovat lisääntyneet lähes koko 1900-luvun ajan, niin Jallinojan mukaan vuoteen 1981 mennessä vain suhteellisen pieni osa avioituneista oli sittenkään eronnut. Vuosina 1915-56 syntyneiden kaupunkilaisten vanhemmista oli eronnut 8 %. Maaseudulla lapsuutensa viettäneiden vanhemmista oli eronnut 6 %. Kaikkein vähiten olivat eronneet maanviljelijät 2 %. Vuosina 1915-56 syntyneistä kaupunkilaisista kaikkiaan on eronnut 14 %. Avioeroisuus on nuorempien ikäluokkien keskuudessa vähän yleisempää kuin vanhempien. (Jallinoja, 1984, 71).

7.4 Muistojen kipeys

Estot tietyistä asioista puhumiselle ovat syntyneet usein jo lapsuudessa tai ne ovat yhteisöllisiä tabuja, joista ei kerta kaikkiaan ole sopivaa puhua. Yksilöiden kohdalla voi olla myös niin, että jokin lasta syvästi järkyttänyt tapahtuma hautautuu niin syväälle muistin uumeniin, että se ei sieltä nouse tietoisuuteen, mutta aiheuttaa kokemuksen kantajalle joskus vaikeitakin oireita. Tällaisista tapauksista amerikkalainen muistintutkija psykiatri Lenore Terr kertoo lukuisia esimerkkejä teoksessaan "Sudenlapset." Yksi tällainen tapaus oli, kun pieni tyttö joutui vierestä näkemään, miten hänen oma isänsä raiskasi hänen parhaan toverinsa ja sitten tappoi tämän kivellä hakaten. Tapaus järkytti silloin kahdeksan vuotiaan lapsen niin, että hän ei muistanut tapahtumista mitään ennen kuin ne erään mielikuvayhtymän johdosta alkoivat yli kahdenkymmenen vuoden päästä pala palalta palautua muistiin, kirkastuakseen lopulta kokonaan. Hänen todistuksensa perusteella juttu otettiin uudelleen esille ja isä sai tuomionsa. (Terr, 1997, 97). Em. tapauksessa muisti suojeli tätä naista tapahtuneen rikoksen salassa pitämisen tuskalta pitkään, vaikkakin hän tosin kärsi tuona aikana mm. erilaisista psyykkisistä vaivoista. Yksilön terveyden kannalta vaikeampia ovat ne tapaukset, joissa henkilö kantaa muistoa mieltä järkyttäneestä tapahtumasta pystymättä kertomaan siitä koskaan kenellekään. Naisilla tämä voi olla raiskatuksi tuleminen tai inestin uhriksi joutuminen, joka voi olla jopa yleisempää kuin tahdotaan uskoa. Lenore Terr kertoo hollantilaistutkimuksesta, jossa joka kuudes nainen sanoi joutuneensa elämänsä jossain vaiheessa seksuaalisesti hyväksikäytetyksi inestin kaltaisissa olosuhteissa. Hän arvioi, että tilanne on yleistettävissä muuallekin maailmaan. (Terr, 1997, 90). Olen lukenut julkaistuja päiväkirjoja, joissa kerrotaan tapauksista, että kauheiden tapausten silminnäkijöiksi joutuneet henkilöt, eivät ole koskaan pystyneet kertomaan kokemastaan edes läheisimmilleen, puolisolleen tai lapsilleen. Sodassa tällainen asia voisi olla esimerkiksi se, että joutuu ampumaan asetoverinsa esimiesten määräämänä rangaistuksena tai se, että joutuu vierestä näkemään miten jopa läheinen ystävä hajoaa vieressä silmänräpäyksessä kappaleiksi. Tällaisia tapauksia monet isät joutuivat kokemaan, eikä se voinut olla vaikuttamatta heidän tunteisiinsa, aiheuttaen myös puhumattomuutta. Tästä seurasi ankea tunnelma kotona, mistä moni nyky mies on kantanut pahaa oloa. Martti Lindqvist sanookin sattuvasti: "Vihainen, mutta vaikenewa isä ja alituisesti surullinen ja päänsärkyinen äiti ovat muuttaneet asumaan miehen ihon sisälle. Siellä he pitävät loputtomia hautajaisia." (Lindqvist, 1986, 99). Vastaavanlaiset kokemukset ovat tuttuja myös J.-P. Roosin analysoimissa elämäkertakirjoituksissa. Niitä kuvaa hyvin erään Väinön lapsuuden kuvaus, "Väinön lapsuudenkodin ihmissuhteet olivat melko jäyhät. Isä oli hyvin vähäpuheinen ja ankara. Vitsa oli oven päällä ja sitä käytettiin ahkerasti, joskin usein riitti pelkkä katse." (Roos, 1987, 96).

Käsittelin jo edellisessä luvussa joitakin asioita, mistä ihmisten on vaikea puhua ja muistoista, jotka unohtuvat ja halutaan unohtaa. Totesin Tuomaala sanoneen haastattelututkimuksiinsa nojautuen, että miltei kaikki seksuaalisuu-

teen liittyvät asiat ovat sellaisia, mistä vanhemman polven ihmiset eivät halua puhua samoin kuin äärimmäinen köyhyys. (Tuomaala, 2000, 14). Vaikka seksi ja siitä yleisellä tasolla puhuminen on miltei koko mediassa muodikasta, niin harvat ihmiset haluavat kuitenkaan puhua vieraalle ihmiselle, vaikka hän olisi tutkija, kaikkein intiimeimmistä avioliittoon ja seksuaalielämään liittyvistä asioista. Ihmiset haluavat pitää nämä henkilökohtaisimmat asiat omana salaisuutenaan. (vrt. Jallinoja, 1984), Kautta aikojen tiedetään, että miesporukoissa on puhuttu naisista ja omituisen huumorin nimissä kerrottu karkeitakin vitsejä seksistä. Nämä puheet ovat kuitenkin liikkuneet yleensä yleisellä tasolla, eivätkä ole kohdistuneet tunnettuihin yksilöihin. Uskoakseni äärimmäisen harvoin kukaan mies on alentunut sekoittamaan näihin juttuihin omaa vaimoaan. (ks. Lindqvist, 1986, 80, Numminen, 1979, 79). Monille, varsinkin miehille rakkautesta puhuminen on muutoinkin vaikeaa. Se johtuu ehkä siitä, että useimmat tunteidensa sanallisesti ilmaisemiseen tottumattomat miehet, eivät osaa sanoa mitä se rakkaus on, vaikka tuntisivatkin sen ihan oikeasti. (vrt. Varis, 1996, 110-111).

Monet asiat, joista ei voida puhua, liittyvät häpeään. Jos häpeä ja nöyryytys on koettu lapsena, se saattaa olla kantajansa taakkana koko elämän ajan. Henkilökohtainen epäonnistuminen jossakin merkittävässä asiassa tai esimerkiksi konkurssin kokeminen, ovat useimmille häpeää aiheuttavia asioita. Eikä niistä muutoinkaan mielellään puhuta. Palaan häpeään tarkemmin omassa luvussaan myöhemmin.

7.5 Sota ja salaisuudet

Sota-aikaisia asioita, joista monet miehet ovat kantaneet salaisuuden taakkaa vuosikymmenet oli asekatkenta. Samoin kuin muutamat muutkin asiat, jotka sota-ajan poikkeuslaeilla tehtiin kansalaisten oikeustajun vastaisiksi. Tämän johdosta monet yleisen ja yksilön inhimillisen edun sekä omantuntonsa saneleman oikeudenmukaisuuden mukaan toimineet tuomittiin rikollisiksi ja joutuivat vankilaan. Tällaisia olivat mm. työvelvollisuus-, säännöstely-, ja kansanhuoltolaki ja niihin liittyvät rikkomukset sekä sotasyllisyys- ja sotatilalain rikkomusten oikeudenkäynnit (Hietanen, 1992, 166-176, ks. myös Linkomies, 1970). Näistä ikävyyksistä monet perheet ovat kärsineet pitkään puhumatonta häpeää, koska vankiloihin tuomitut lainrikkijat katsoivat toimineensa isänmaan ja ihmisyyden vuoksi oikein. (ks. Lukkari, 1984).

Asekatkenta viime sotien loppuvaiheessa on ainutlaatuinen ja erikoinen operaatio Suomen historiassa. Sen suunnittelu alkoi erittäin salaisena Mikkelisä toimineen Päämajan muutamien korkeiden upseerien toimesta ja laajeni erittäin huolellisesti laaditun organisaation toteuttamana vuoteen 1945 mennessä jokseenkin jokaiseen kuntaan. Matti Lukkarin seikkaperäisen Asekatkenta kirjan mukaan erilaisia aseita ja muita sotatarvikkeita kätkettiin sodan loppuvaiheessa 35 000 sotilaan varustamistarpeen verran. (Lukkari, 1984, 251). Aseet

olivat armeijan omaisuutta, mutta ne jätettiin palauttamatta varastoihin sodan loputtua, osa vietiin ohi kirjanpidon muihin kätköihin kuin oli tarkoitettu ja osa vietiin suoraan sotarintamalta kotirintamalle. Kätkijöiden tarkoituksena oli epävarmasta rauhantilanteesta johtuen varautua pahimpaan eli siihen, että maa miehitetään. Näin toimintaa johtanut upseeristo halusi varmistaa sen, että uudessa tilanteessa aseita olisi vastarintaa varten hajasijoitettuna ympäri maan. (emt. 30-31). Neuvostoliiton saatua sodan jälkeen suuren määräysvallan Suomen asioihin ja maamme poliittisten voimasuhteiden muututtua vasemmistoemmistöiseksi ja Valvontakomission aloitettua toimintansa asekatkenta tuomittiin laittomaksi ja siihen osallistuneet rikollisiksi. Vaikka toiminta alkuvaiheessa ei laitonta ollutkaan, se toteutettiin arkaluontoisuudesta johtuen sotatilan vallitessa erittäin salaisesti armeijan ja valtion ylimmän johdon tietämättä. Sen organisoineet korkeat upseerit ottivat myöhemmissä oikeudenkäynneissä siitä täyden henkilökohtaisen vastuun ja saivat sen mukaiset tuomiot. Operaatiota toteuttamaan valittiin upseeristosta vain isänmaallisesti kaikkein luotettavimmat henkilöt, jotka loivat henkilökohtaiseen tuntemukseen ja luottamukseen perustuvan verkoston kautta maan. Sen toimesta miljoonia kiloja sotamateriaa kuljetettiin maan jokaiseen kolkkaan ja kätkettiin maahan tai mitä erilaisimpiin varastopaikkoihin. Tilanteessa oli erikoista se, että kaikki tehtiin salaa kenenkään tietämättä siitä virallisesti mitään.

Pitkään hyvinkään varjeltu salaisuus ei pysy piilossa, sillä sodanjälkeisessä herkästi räjähtävässä poliittisessä ilmapiirissä, kaikki joiden tietoon asia tuli, eivät halunneet pitää asiaa salassa. Tuli ilmiantoja, joiden seurauksena alkoi ennennäkemätön tutkinta ja sitä seurannut maamme oloissa ainutlaatuisen laaja erityislailla säädetty oikeudenkäynti. (Lukkari, 1984, 260-265).

Tutkimuksia vaikeutti asian erikoisuus ja laajuus. Myöskään koko operation rikollisesta luonteesta ei ollut yksimielisyyttä. Lehdistön reaktioista päätellen rikettä ei pidetty yleisessä mielipiteessä kovin vakavana. Tosin vasemmistolehdistö tuomitsi toiminnan jyrkästi (emt. 271). Itse toiminnassa mukana olleet pitivät toimintaa ehdottoman oikeana. Koko jutun käsittelyn ongelmallisuutta lisäsi se, että kätkentään osallistuneet olivat yleensä arvostettuja kansalaisia. Upseereita ja muita armeijan palveluksessa olevia sekä kuntien ja seurakuntien johtavia luottamushenkilöitä ja viranhaltijoita sekä muita vaikutusvaltaisia talous- ja elinkeinoelämässä toimivia (emt. 302-373). He olivat ottaneet lisäksi kuulusteluissa pääsääntöisesti sen linjan, että mitään ei tunnusteta. Lopulta kätköt kuitenkin paljastuivat ja suuri osa saatiin armeijan varastoihin takaisin. Osa on kuitenkin kateissa ja niitä löytyy vieläkin aina silloin tällöin. Kuulusteluissa oli virallisten asiakirjojen mukaan lähes 6 000 henkilöä, mutta Matti Lukkari arvelee määrän olevan paljon suurempi, koska muistiinpanot jäivät monesti epäselviksi ja paljon asiakirjoja hävitettiinkin. Pidätyksiä tehtiin asiakirjojen mukaan kaikkiaan 1 709, mutta sekin määrä lienee Lukkarin mukaan yli 2 000. Lopulta oikeudessa syytettiin kaikkiaan 2 122 henkilöä. Heistä vankeusrangautuksen sai v.1948 päättyneissä oikeudenkäynneissä yhteensä 1 488 henkilöä. Tuomiot vaihtelivat yhdestä kuukaudesta vankeutta kuuteen vuoteen kuritus-huonetta. Koko prosessin erikoisuutta kuvaa se, kuten Matti Lukkari toteaa,

että tuomiot kärsittyään ja Suomen palattua normaalioloihin useimmat tuomituista palasivat normaalielämään kunnioitettuina ja arvostettuina kansalaisina ja monet kohosivat merkittäviin yhteiskunnallisiin asemiin. (Lukkari 1984, 265-287).

Asekätkennän aiheuttamat traumat eivät kuitenkaan loppuneet oikeudenkäynteihin ja tuomittujen vankilakärsimyksiin, sillä syytteeseen joutuivat vain organisaatiossa keskeisessä vastuussa olleet. Koko asekatkentaan osallistuneiden käytännön kätkeäntäytön tehneiden määrää ei tiedä kukaan, eikä sitä tulla koskaan saamaan selville, mutta tuhansia heitä oli. Kaikkia kätkeä ei myöskään saatane koskaan selville. Tämä johtuu siitä, että kätkeäjat ovat kuolleet ja operaation salaisuudesta johtuen tieto katkesi aina kunkin tehtävän hoitaneeseen ja asiakirjoja ei ole olemassakaan. Juuri näiden kätkeäntässä parhaiten onnistuneiden aseveljien perheet ja etenkin pojat, jotka tiesivät isän puuhista, ovat kantaneet kätkeäntän ilmitulon pelkoa mielessään vuosikymmenet, koska asiasta ei voinut puhua ennen kätkeäntäjien kunnianpalautusta Neuvostoliiton romahdettua 1990-luvulla. (Erkki Kujalan kätkeäntäjien radiohaastattelut, 1994).

Puolustusministeri Elisabeth Rehn palautti virallisesti asekatkeäntäjien kunnian 2.3.1992. Hän sanoi, että ”asekatkeäntässä mukana olleet tekivät vain velvollisuutensa, mistä heille kuuluu tunnustus.” Rehn sanoi myös, että sodan jälkeen tapahtui moraalinen vääryys mukana olleita kohtaan, kun heitä tuomittiin. (Rehn, Ylen radiouutisissa, 2.3.1992).

Sen selvittäminen tyhjentyvästi, mistä ei puhuta, on jo ajatuksena melko vaikeaa. Saattaahan nimittäin olla asioita, jotka ovat ihmisten mielessä, mutta asiaa pidetään niin mahdottomana, ettei siitä uskalla tai kehtaa kenellekään puhua tai edes kysyä, onko se tullut kenellekään kanssaihmiselle koskaan mieleen. Tänä aikana voi hyvinkin olla monia asioita, joista ihmiset haluaisivat enemmän tietoa, mutta tieä, eikä media kykene nostamaan niitä esille. Se on yhteiskunnallisen tutkimuksen metodiongelma.

7.6 Miksi ei puhuta?

”Yksinäisyys on postmodernin yhteiskunnan syöpä,” sanoo Markku T. Hyypä laajassa teoksessaan *Tunteet ja oireet*. (Hyypä, 1997, 111). Siinä on tietenkin yksi pätevä syy puhumattomuuteen, jos ei ole toista ihmistä lähellä kenen kanssa voisi puhua. Tämä ei tietenkään ole ongelman koko selitys. Eivät suinkaan kaikki yksin asujat tai yksinäisyydestä kärsivät, kärsi samalla tavalla puhumattomuuden ongelmasta kuin mitä tässä tarkoitetaan. Mutta yksinäisyys on vakava ongelma, joka liittyy puhumattomuuteen siten, että vaikka toinen ihminen olisikin fyysisesti lähellä, niin siitä huolimatta kärsitään puhumattomuudesta tai kärsitään henkisen yhteyden puuttumisesta. Jussi Vilksa lainaa Georges Simeonia yksinäisyyden ongelmaa pohtiessaan, kuinka tätä oli jo pienenä poikana ahdistanut ihmisten välisen yhteyden puute enemmän kuin mikään muu.” Tarkoitan yhteyttä kahden ihmisen välillä. Vaikka meitä on miljoonia yksilöitä

tässä maailmassa, kahden ihmisen täydellinen yhteys voi olla täysin mahdoton hyvin monille. Tämä on koko universumin suurimpia traagisia tosiasioita.” (Vilksa, 1990, 14) Vilksa sanoo oppineensa vähitellen ymmärtämään miksi Siimeon pitää kahden ihmisen väliltä puuttuvaa yhteyttä näin vakavana asiana, sillä pohjimmiltaan ihminen on aina yksin. ”Me emme uskalla kohdata toisen ihmisen yksinäisyyden hätää. Epämieluisien asioiden torjuminen kiireeseen vedoten on tavallinen kunniallisena pidetty menettelytapa. Sillä voidaan myös naamioida oma elämänvoiman puute. Kiireeseen naamioitumalla estetään persoonallisen yhteyden syntyminen” (emt. 74-75). Hänen mielestään ihminen voi pohjattomassa yksinäisyyden tuskassaan turvautua vain Jumalan armoon ja etsiä aitoa yhteyttä Häneen Kristuksen sovitus työn kautta. Vilksa sanoo, että ”vakaumukseltaan ateistinen psykiatri saattaa uskoa, että ahdistunut ihminen ”valaistuu” terveeksi, kun perin pohjin selitetään lapsuuden ihmissuhteet, lapsen ja vanhempien ristiriidat, vanhempien ja lasten keskinäisen rakkauden ja vihan ajaton ristiriita. Lukemattomat yksinäiset, ahdistuneet ihmiset kertovat loputtomia tarinoita pettymyksistä ja odottavat, että yksinäisyyden ympärillä oleva muuri rikkoutuu, kun kaikki lapsuuden pimennoissa olleet salaisuudet paljastetaan.” Mutta läheskään aina näin ei hänen mukaansa tapahdu. (Vilksa, 1990, 51). Yhtenä psyykkisenä puhumattomuuden syynä voi olla myös lapsuudesta asti juontuva vaimentaminen eli se, että vanhemmat ovat väärillä kasvatustasenteillaan osoittaneet pienestä pitäen, että häntä ei hyväksytä. Tässä suhteessa uskon monesta ihmisestä tulleen ”puhumattoman” sen vuoksi, että hän ei ole koskaan saanut puhua. Thomas Gordon sanoo, että monet ihmiset menevät täysin takalukkoon huomattessaan, että heitä ei hyväksytä. Useimmiten syyt siihen juontavat lapsuudesta. Lapsen ei ole annettu pienenä esittää omaa kantansa hyväksyttävästi, vaan vanhempi on jyrännyt ja keskeyttänyt hänet aina omalla mielipiteellään. Ellei vanhempien hyväksyntä välity lapsille ei se myöskään voi vaikuttaa heihin. Hyväksyntä on osoitettava jollakin näkyvällä tavalla eikä vain passiivisesti. (Gordon, 1978, 42-49, vrt. Laurinen, 1998, 122).

Yksinäisyyden ja yhteyden puutteen ongelmaa voidaan syventää vielä meidän jokaisen sisällä olevalla muukalaisuuden käsitteellä. Bulgarialaissyntyinen Ranskassa asuva, (siis itsekin muukalainen) tutkija Julia Kristeva on sitä mieltä, että ”Outo on minussa, meissä, olemme kaikki muukalaisia. Jos minä en ole muukalainen, ei muukalaisia ole.” Freudiin viitaten hän sanoo, että meidän pitäisi oppia huomaamaan muukalainen itsessämme. (Kristeva, 1992, 198). Näin tuo Jussi Vilksan väite ihmisen ainaisesta yksinäisyydestä saisi sivustatukea todelliselta muukalaisuuden asiantuntijalta, jonka mukaan muukalainen on aina sivullinen ja nöyryytetty, mutta autonominen ja vapaa. ”Tämän äärimmäisen vapauden nimi on kuitenkin yksinäisyys.” (emt. 18-22). Näissä pohdinnoissa ollaan syvällä ihmisen minuudessa ja suhteessa toisiin. Ulospääsynä näistä ihmismielen yksinäisyyden ongelmista voisi kysyä, että onko tämä sukua nyt niin muodikkaalle keskustelulle yksilöllisyydestä. Pohtiessaan elämänpolitiikkaa Eräsaari sanoo, että ”singulaarisuus on keskeinen modernin yksilöllisyyden muoto, jossa yksilö on vapautunut perinteisestä yhteisöllisyydestä, jossa autistisesti itseensä uppoamisen figuurikin kokee muodonmuutoksia.” (Eräsaari, 1998, 100).

Pohdittaessa ihmisten väliseen yhteyteen ja puhumattomuuteen liittyviä ongelmia Suomessa, on syytä ottaa huomioon kansamme historiaan olennaisesti vaikuttaneet hengelliset herätysliikkeet. Niillä on ollut syvä vaikutus niin yksilöiden hengelliseen kasvuun ja ihmisten Jumala-suhteen selkeytymiseen kuin toisaalta yhteisöllisyyteen. Varsinkin 1800-luvulla, jolloin keskeisimmät meidän vanhoista herätysliikkeistämme, joidenkin yksilöiden usein äkkinäisen uskonnollisen herätyksen kautta syntyivät, laajeten joissakin tapauksissa nopeastikin jopa kansanliikkeeksi. Irma Sulkunen näkee herätysliikkeiden synnyn jo alkuna kanslaisyhteiskunnan syntymiselle. Hänen mukaansa 1700-luvulla alkaneella herätysliikekaudella sääty-yhteiskunta murtui palalta. Sulkunen tuo naistutkimukseen liittyvänä historiana esille, kuinka kalantilaisen Liisa Eerikintyttären herätyksestä v. 1756 vyöryn omaisesti liikkeelle lähteneen hurmoksellisen liikehännän johdossa olivat aluksi poikkeuksetta naiset, mutta pian liike kirkollistui ja täysin miehityi. (Sulkunen, 1991, 59-60). Teoksessaan *Suomalainen ahdistus*, Juha Siltala käsittelee laajasti ja syvällisesti herännäisyyden eli körttiläisyyden syntyä ja liikkeen sisällä käytyä oppitaistelua etenkin 1800-luvun puolivälissä. Herännäisyydellä oli, varsinkin sen valta-alueilla Savossa ja Pohjanmaalla merkittävä yhteisöllinen vaikutus. Siltala tuo yhden mielenkiintoisen ajatuksen tähän yksinäisyyden ja yhteyden pohdintaan.

”Jos ihmistä vaaditaan hyväksymisen ehtona ja totaalilla hylkäämisellä uhaten muuttumaan joksikin muuksi, he joutuvat ylläpitämään symbioottista terroria sekä itsensä että toisten suhteen ja rakentamaan elämänsä depressiivisen hallinnan pohjalle.” (Siltala, 1992, 15). Sitaattia ei ole ymmärrettävä tässä hengelliseksi uskoon tuloon pakottamiseksi, koska se aitona on aina Jumalan teko. Vaan siten, että missä tahansa yhteisössä, jos siihen liittyy pakottamista tai alistamista, niin se aiheuttaa ahdistusta hylkäämisuhan kohteeksi joutuneessa.

Markku T. Hyypän edellä mainittu lausahdus, kuinka yksinäisyys on postmodernin yhteiskunnan syöpä, on hätähuuto yksilöllistyneen elämäntapamme mukanaan tuomasta kaventuneiden ihmissuhteiden ongelmasta. ”Se jäytää vanhuksia, joiden puoliso on kuollut tai joiden omaiset muutoin ovat hylänneet. Vanhoilla ihmisillä esiintyy paljon yksinäisyyteen liittyviä psykosomaattisia oireita ja tauteja. Vanhat ihmiset sairastavat kroonisia ruumiillisia sairauksia. Jos niihin ei liittyisi psykosomaattisen tasapainon häiriöitä, he ehkä selviäisivät tautiensa kanssa. Sosiaalinen tuki parhaimmillaan särkee sosiaalisen eristyneisyyden, joka etenkin suurissa kaupungeissa vainoo vanhoja ihmisiä.” (Hyypä, 1997, 111).

”Leskeys jouduttaa kuolemaa yli 70-vuotiaiden keskuudessa. Miehen kohdalla puolison kuolema on erityinen kuoleman riski. Leskeyden terveysongelmat osoittavat, kuinka psykosomaattista terveyden menettäminen ja kuoleminen on. Suru ja virikkeettömyys latistaa aivotoimintaa, joten vanha ihminen tuntee itsensä saamattomaksi, masentuneeksi ja haluttomaksi. Jos ympäristö pystyy tarjoamaan virikkeitä, aivot ja ne omistava ihminen virkistyy psykosomaattisesti tasapainoiseksi ja elämänhaluiseksi.” emt. 112). Hyypän mukaan teoreettisen tarkastelun perusteella tuntuu todennäköiseltä, että yksinäisyys ja sosiaalinen syrjäytyminen ja terveyssyrjäytyminen käyvät yhtä jalkaa

myös nuorten kohdalla. Kokemusperäiset eli empiiriset havainnot puhuvat myös tämän näkemyksen puolesta. Haastattelujen perusteella nuoret 20-vuotiaat pitävät terveyttään hyvänä. Silti joka viidennes kokee erilaisia oireita. Päälimmäisinä vatsavaivat ja mielenpurkaukset ovat nuorilla yllättävän yleisiä. Oman ilmoituksensa mukaan joka viidennellä on mainittuja oireita päivittäin. Se on paljon. Terveysongelmien taustoja tunnetaan huonosti, mutta kotitausta ja huono sosiaalinen asema näyttävät yleisiltä vaivojen kylkiäisiltä. Jokapäiväistä toimintakykyä alentava pitkäaikaisvamma esiintyy joka kymmenennellä nuorella. Heille se puhkaisi allergisuuden. Astma ja allergia ovatkin lisääntyneet vuodessa 20 vuoden aikana jopa kolminkertaiseksi. Nyt ei olla tietoisia, mistä se johtuu. (Hyyppä, 1997, 109) Näillä Hyyppän tutkimuksilla haluan osoittaa, että yksinäisyydellä ja puhumattomuudella on paitsi henkisiä, myös ruumiillisia terveysvaikutuksia.

Pohtiessaan miehen puhumattomuutta Eero Junkkaala vetoaa suomalaisen miehen karuun ja työkeskeiseen menneisyyteen ja vaikeistakin paikoista selviämiseen, joka vielä karaistiin sodassa. ”Meidän mielestämme suomalaisen miehen on oltava juuri tällainen. Mutta nyt meitä sodan jaloissa kasvatettuja vaaditaan yhtäkkiä puhumaan. Se tuntuu aivan kohtuuttomalta vaatimukselta. Emmehän me ole ennenkään puhuneet. Ja hyvin olemme tähän asti selvinneet, mitä nyt korkeintaan muutamat ovat tappaneet itsensä. Sitten jos joskus on melkein vahingossa tehnyt mieli puhua jotain, olemme nopeasti puristaneet huulemme yhteen ja vältäneet kiusauksen.” (Junkkaala, 2000, 16). Näin Junkkaala pohtii vähän ironisesti yleistäen tätä suomalaisen miehen käyttäytymistä ja myöntää, että olemme lyöneet suunnattomasti päätä seinään ja tuhonneet paljon hyviä alkuja ihmissuhteissa. Hän kyselee monikko muodossa koko mies-suvun puolesta, että voimmeko enää korjata jälkiämme ja muuttua toisenlaisiksi ja tahdommeko edes sitä, varsinkaan kun ei tiedä, mitä muutoksen toisessa päässä on. Sitten hän jatkaa: ”Silti luulen monen miehen laillani kaipaavan muutosta. Ystävämme, vaimomme ja lapsemme ovat saaneet kantaa puhumattomuutemme taakkaa riittävän kauan. Olisi aika ryhtyä tekemään jotain. Mutta mitä?” (emt. 17). Siinä onkin vaikea kysymys, sillä liian monesti on käynyt, kuten Matti Kortteisen Lähiö-tutkimuksen erään perheen riitojen selvittelyssä, jossa mies oli jo ottanut esineiden ja huonekalujen heitonkin käyttöön, niin Kortteinen toteaa, ”Juuri voimakkaiden syyllisyydentunteiden vuoksi ei asiasta voitu jälkikäteen puhua, sen sijasta tilanne hyvitetiin.” Tämä hyvittäminen oli sitä, että vaimo sai muutaman päivän tapauksen jälkeen kaikki tahtonsa läpi. ”Mara alkoi olla kunnolla itsekin omaa käyttäytymistään säikähtäneenä. Vähitellen kuitenkin alkoi tuntua, että syyllisyyteen perustuva ”kunnollisuus” ei ratkaissut perhe-elämän ongelmia.” ”Sitku se rupes tekeen remonttia keittiössä, ni se nappaili täällä ittekseen, ja sit siinä oli sellasta aggressiivisuutta ilmassa, aika paljonkin...” (Maija) (Kortteinen, 1982, 189). Kortteisen mukaan ratkaisun heikkous oli siinä, että vaimo asetti miehelleen tämän juopottelun ja huonon käytöksen vuoksi sanktioita eli hyvitystä esimerkiksi uuden mekon ostamisen muodossa ja mies yritti olla kunnolla. Mutta kun asiasta ei perin pohjin puhuttu, niin tämä pattitilanne lisäsi miehen aggressiivisuutta, koska hän joutui pa-

kon ja syyllisyyden edessä alistumaan vaimonsa tahtoon.

Nummisen keski-ikäisten miesten haastatteluihin perustuvassa teoksessa miltei läpikäyvänä teemana on miesten kertomukset ongelmista vaimojensa kanssa ja seikkailuista seksisuhteissa vieraiden naisten kanssa ja syrjähyppyjen perustelut. Näistä kertomuksista paistaa hyvin usein miesten kypsymättömyys avioliittoon ja kyvyttömyys kokonaisvaltaisen yhteyden löytämiseen itsensä ja puolisonsa välille, siis miehenä ja naisena toisiaan rakastavana ja henkisesti ymmärtävänä parina. Kuvaava on erään 42-vuotiaan toista kertaa naimisissa olevan miehen kertomus.

”Olen kypsynyt ja paljon onnellisempi kuin 25-vuotiaana. Hurjat myrskyt, tunnekuohut ja perheriidat ovat takana. Minä hakkasin vaimoa ja vaimo löi minua paistinpannalla... Olin murrosikäinen vielä 30-vuotiaana. Vasta 35-vuotiaana aloin rauhoittua. Siihen saakka hyvän ja huonon tuulen kiekko pyöri minussa järjettömästi ympäri, eikä tasapainoa ollut ollenkaan. Mielialani olivat täysin viettieni ohjaamia. Yleensä olin vihamielinen, hyökkäävä, hyvin aggressiivinen. Kaikki oli purkautumatonta seksuaalisuutta... Aloin harkita psykiatril- le menoa, mutta sitten luin kirjoja ja keskustelin vaimon kanssa ja huomasin, mikä minua riivaa. Onneksi löysin puhumisen. Se on usein ainoa keino selvitä ja laukaista tilanne.” (Numminen, 1979, 302).

Kun puhumattomuuden syitä etsitään, niin eri syistä aiheutunut sisäinen paha olo tekee tilanteen monesti niin ahdistavaksi, että mies ei voi puhua. Tämä on ymmärtääkseni nimenomaan miehinen ongelma. Tässä miehen ja naisen ero on suuri (vrt. Hoikkala, 1996, 131 tai Sauri, 1998, 139-146). Martti Lindqvistin mukaan useimmilla miehillä on kaipuu onnesta. Jokaisella on ollut unelmansa, niin monesti petetyt ja kielletyt. Mies siis vetää jossakin vaiheessa luukut kiinni sekä menneisyyteensä että tulevaisuuteensa ja uhraa itsensä näköalattomalle elämälle. Tai ainakin riski tehdä näin on suuri. Lindqvist arvelee, että ehkä jollakin tasolla on kysymys onnen väärin ymmärtämisestä. Haetaan paketoitua, ostettua tai varastettua onnea. Elämään sisältyvä hyvä pyritään omistamaan ja piilottamaan. (Lindqvist, 1986, 86).

7.7 Häpeä

Häpeä on tunne, jolta tuskin kukaan ihminen on välttynyt tai jos on, niin sitten henkilö on täysin emotionaalisesti tunteeton. Häpeä ja sen sukuiset ilmiöt ovat Ikosen ja Recharidin mukaan Thanatosreaktioita, joiden ensimmäiset ilmaukset esiintyvät jo varhaisimmassa lapsuudessa. Ne sammuttavat ensimmäiset pyrkimykset tavoittaa vastavuoroisuutta. Se alkaa vauvan vierastamisesta, kun vastassa eivät olekaan tutut äidin kasvot, vaan vieras, jolloin vuorovaikutusta ei synny. (Ikosen & Recharidt, 1995, 129). Lewis on Kososen mukaan määritellyt, että häpeän tunteen edellytyksenä on, että häpeävällä on emotionaalinen suhde ulkopuoliseen, toiseen. (Kosonen, 1998, 97). Häpeä on tunne, joka syntyy omassa sisimmässä, mutta sillä voidaan myös lyödä toista, tarkoituksellisesti hä-

päisemällä. Lapsia kontrolloidaan häpäisemällä. Häpäiseminen tapahtuu suoraan sanomalla, minä häpeän sinua. Tai lasta mitätöidään vertailemalla, nauramalla hänen kustannuksellaan, puhumalla tai koskettelemalla häntä sopimattomasti, laiminlyömällä hänen tarpeensa, emotionaalisella tai fyysisellä hylkäämisellä, kunnioituksen puutteella ja riittämättömällä vanhemmuudella. (Blomster, 2001, 23)

Amerikkalainen Helen Block Lewis on häpeätutkimuksen asiantuntija, johon monet tutkijat tukeutuvat. Ikosen ja Rechartin lainauksessa hänen mukaansa ”häpeä on kliinisesti paljon tärkeämpi ja paljon yleisempi kuin aikaisemmin on ymmärretty. Se on usein kätkettyä ja sitä on monesti vaikea tunnistaa. Se tunnistetaan usein syyllisyydeksi, mutta ero on siinä, että syyllisyys koskee yleensä jotakin itsen aktia, mutta häpeä koskee koko itseä.” Häpeän ilmiöitä ovat muutamia ruumiillisia reaktioita kuten, punastuminen, hikoilu ja vapina, lamaantuminen, apatia, liikapuheisuus, liikaesiintyminen, häpeämättömyys, piittaamattomuus ja kyynisyys. Häpeä synnyttää raivoa, joka kohdistuu sekä itsen, että toisiin. Häpeäraivon käynnistämät kosto ja väkivaltamielikuvat tai niitä toteuttava käyttäytyminen herättävät puolestaan syyllisyyttä. Depression aiheuttajina ovat häpeälamaannus ja häpeäraivo usein syyllisyyttä primaarisempia. (Ikonen & Rechart, 1995, 136).

Anthony Giddensin mukaan häpeä liittyy minäkäsitykseen, kun taas syyllisyys riippuu olennaisesti ulkoisista mekanismeista. Syyllisyys kantaa moraalisesta rikkomuksen sivumerkitystä. Se on ahdistusta, joka johtuu epäonnistumisesta tai kyvyttömyydestä tyydyttää moraalikäskyn tiettyjä muotoja henkilön käyttäytymisessä. Se on ahdistuksen muoto, joka on erittäin vallitseva sellaisissa yhteisöissä, joissa sosiaalista käyttäytymistä hallitaan vanhentuneilla moraalisiin sääntöillä ja perinteisillä rangaistusmuodoilla. Häpeä on hänen mielestään suuremmin yhteydessä perusluottamukseen kuin syyllisyys, koska syyllisyys koskee käyttäytymisen tai havaitsemisen erityismuotoja pikemminkin kuin uhaten minän rehellisyyttä sellaisenaan. Toisin kuin syyllisyys, häpeä suoranaisesti kaipaa sekä oman itsen että ympäröivän sosiaalisen ympäristön turvallisuutta. Mitä enemmän minäkäsitys ilmenee sisäisesti vihjailevana, sitä enemmän häpeä tulee näyttelemään perusroolia aikuisen persoonallisuudessa. Yksilö ei enää elä ensisijaisesti ulkoapäin tulevien moraalisiin sääntöjen varassa, vaan minän rakenteen refleksiomaisessa merkityksessä. Tämä on Giddensistä tärkeä kohta, sillä siitä seuraa, että nyky-yhteiskunta ei perustu, kuten Freud ajatteli, toivon kieltämiseen. (Giddens, 1994, 153).

Häpeää syntyy tilanteissa, joissa tapahtuu seksuaalista nolaamista, epäonnistumista, tappioita kilpailuissa, sosiaalista töykeyttä, yksityisyyden loukkausta tai naurettavaksi tuleamista, (Kosonen, 1998, 96). Lewisiin viitaten Kosonen sanoo, että ”häpeävä tuntee itsensä naurettavaksi, hämmentyneeksi, harmistuneeksi, nöyryytetyksi tai epäkunnioitetuksi.” Häpeää yritetään karta, koska se on aina tuskallinen kokemus. Myös Helen Block Lewisiin tukeutuen Kosonen arvioi, että häpeän tunteminen on naisille yleisempää kuin miehille. Tämä selityksi hänen mukaansa sillä, että häpeän tunne on paljon riippuvainen ympäristöstä. Eli mitä enemmän henkilö on riippuvainen, sitä herkemmin hän häpeää.

Tutkimusten mukaan naiset myös ryhmänä ovat enemmän riippuvaisia ympäristöstä kuin miehet. (emt. 96-97). On hyvin uskottavaa, että naiset kokevat häpeää miehiä enemmän, mutta tuskin kukaan normaalilla tunne-elämällä varustettu mies ei kokisi häpeää joskus. Uskoisin, että miehelle epäonnistuminen ja miehisyysloukkaukset ovat häpeällisiä. Tästä johtuen juuri viime vuosien suuri työttömyys on mitä ilmeisimmin aiheuttanut valtavan määrän häpeää ja kärsimystä. Tämä on tullut esiin myös Pekka Saurin yölinjalla -ohjelmissa, josta hän on kirjoittanut kirjankin. Mm. seksipuhelimiin soittaminen ja itsetyydytys aiheuttavat myös Saurin kokemusten mukaan häpeää. Seuraavasta erään Arton puhelusta yölinjalle voi päätellä, että myös miehille ympäristö ja työkaverit voivat olla tärkeitä: ”Kyllä mua jollakin tavalla hävetti, että mä olin työttömänä. Ei siitä päässyt mihinkään, että mut oli irtisanottu sen takia, että mua ei enää tarvittu. Mä en ollu firmalle tarpeeks tärkeä. Mutta toinen asia mikä oli vaikea kestää oli se, ettei enää ollu sitä työporukkaa, minkä kanssa oli vuosia viettänyt kaikki päivät. Sekin on semmonen asia, ettei sitä osaa ajatella, kun käy töissä.” (Sauri, 1998, 178)

Häpeän ilme on alaspainunut pää ja alasluotu katse. Häpeä on peräisin ennen muuta vastavuoroisuuden tavoittelusta. Se koskee koko itseä. Ihminen voi pyrkiä korjaamaan syyllisyyttä herättävän teon, mutta häpeä tuntuu korjaamattomalta ja koko minän perusteitaan myöten väärältä, siksi se vaatii koko itsen muuttamista. (Ikonen & Rechartt, 1995, 138).

Salme Blomsterin mukaan perhehäpeä sitoo perheen jäsenet yhteiseen peiliin. Pelin perussääntö on, että älä puhu, älä kuule, älä näe. Perhehäpeää voivat aiheuttaa mm. itsemurhat, alkoholismi, abortti, raiskaus, inesti, työn menetys, sairaudet tai monet muut vastaavat asiat. Hänen mukaansa ”kaikenlaiselle häpeälle yhteistä on se, ettei siitä haluta puhua muille. Häpeään liittyy aina salailua, peittelyä, vaikenemista ja tukahduttamista jopa kieltämistä.” (Blomster, 2001, 18-23, vrt. Cork, 1990, 19, Terr, 1997, 228).

Häpeä on todellakin tunne, joka vaikuttaa paljon ihmisten keskeiseen kanssakäymiseen. Se on monesti yksi olennainen syy siihen, miksi jostakin asiasta ei voi puhua tai miksi vakavissa tapauksissa ei voi puhua ollenkaan. Häpeällisen salaisuuden kantaminen vaikuttaa pitkän päälle ihmisen mieleen masentavasti ja voi aiheuttaa jopa depressiota. Ikonen ja Recharttin mielestä yksi parhaimpia häpeän tunteen lievittäjiä on huumori. Jos ihminen voi nauraa omille vajavuuksilleen, niin se helpottaa jo paljon. (Ikonen & Rechartt, 1995, 140).

8 SUOMI SODASSA

8.1 Isät rintamalla

Knut Pipping kirjoitti aikanaan väitöskirjan sodasta. Tässä 1947 valmistuneessa väitöskirjassaan hän kuvaa sotaa tavallisten sotilaitten näkökulmasta pääosin sen aineiston pohjalta, mitä hän keräsi omasta konekiväärikomppaniastaan 2. KKK/ JR 12 sodanaikana ja sotapäiväkirjoista. Teoksessaan ”Komppania pienisyhteiskuntana” hän kertoo sodasta rintamamiesten kokemuksina ja komppaniasta sen miesten sosiaalisena yhteisönä. Tutkimus perustuu rintamamuisiinpanoihin ja siinä korostuu miehille tärkeät henkilökohtaiset asiat näissä poikkeusoloissa, ei niinkään taistelujen ja suurten linjojen kuvaukset, joita esitellään virallisen tahon sotahistorioissa. Koska oma tutkimukseni perustuu sodassa olleitten isien poikien muistoihin, niin katson aiheelliseksi tuoda tässä vaiheessa muiden pohdintojen taustaksi tietoa sodan historiasta sekä miesten elämästä itse sotatilanteessa mukana olleen tutkijan kokemana. Näin Pipping kertoo komppaniansa tilanteesta jatkosodan ensimmäisenä kesänä 1941. ”Yhdeksäs elokuuta koko pataljoona oli koossa Suvannossa, jonne se oli saapunut eri vaiheiden kautta pitkin sateen liottamia teitä. Se lastattiin autoihin ja kuljettiin muutamassa tunnissa Kiestinkiin. Jo seuraavana päivänä se pantiin vahvennukseksi niille suhteellisen heikoille voimille, jotka hyökkäsivät Kiestinki-Louhi -suunnassa, ja seuraavien vuorokausien aikana se eteni noin 15 km. pitkin Kiestinki-Louhi -rautatietä. Täällä se kohtasi kuitenkin vihollisen ylivoimaisten joukkojen kovaa vastarintaa ja oli aika ajoin lähes saarroksissa. Yhteydet taaksepäin olivat useimmiten poikki, ja sotapäiväkirjat kertovat mm. ruuanpuutteesta: Olemme saaneet vähän elintarvikkeita 21.8. saimme elintarvikkeita kahdeksi vuorokaudeksi, sen jälkeen vihollinen valtasi rautatien. 26.8. saimme hieman ruokatarvikkeita hevostärryillä.” Maasto oli täällä, kuten tavallisesti Pohjois-Karjalassa, soista; oli suuria, vetisiä suoalueita ja pieniä järviä pitkien, matalien, hiekkaisten ja mäntyä kasvavien harjujen välissä. Suurimman osan aikaa satoi, niin että miehistö ei väsynyt pelkästään nälästä ja ainaisesta valvomisesta, vaan myös kastumisesta ja kylmyydestä. Nämä neljä elokuun viikkoa,

nk. ”Motti”, olivat komppanian historian verisimmät; vaikka se oli saanut täydennysmiehistöä elokuun puolessa välissä, oli siitä kuudes syyskuuta jäljellä vain pieni joukko, joka silloin irrotettiin ja siirrettiin takaisin Kiestinkiin. Divisioonan komentajan kolmas syyskuuta armeijakunnan esikuntaan tekemän selonteon mukaan pataljoona oli ”täysin loppuunväsynyt. Lääkärin lausunnon mukaan terveydentila on huono. On taistelukelpoinen levättyään jonkin aikaa ja saatuaan täydennystä.” (Pipping, 1978, 36-37).

Edellä oleva kuvaus kertoo sitä, mitä sota pahimmillaan oli ja millaisiin inhimillisiin kärsimyksiin ja rasiin miehet siellä joutuivat. Komppania, jonka yli kolme vuotta kestäneestä toiminnasta Pipping teki tutkimuksensa, oli koottu pääosin viiden pohjoisimman suojeluskuntapiirin miehistä. Vähemmistö oli kuitenkin eri puolilta Suomea aivan etelää myöden. Joukossa oli myös pieni joukko ruotsinkielisiä, kuten Pipping itsekin. Ammatiltaan he olivat myös heterogeeninen joukko, vaikka suurin osa olikin maanviljelijöitä, kun lisäksi miehistä huomattava osa oli Lapista, heillä pääammattina olivat metsätyöt. Pipping sanookin, että alun perin komppaniaa voi kutsua Lapin komppaniaksi, mutta vuosien mittaan se muuttui enemmän yleisvaltakunnalliseksi, koska täydennysmiehiä tuli kautta maan. Se oli pienoisyyhteiskunta, jonka keskivahvuus oli n. 180 miestä.

8.2 Miten sotaan jouduttiin

Kun ensimmäinen maailmansota oli päättynyt Saksan tappioon 11.11.1918 vanhoivat miljoonat ihmiset, että tällainen suursota ja joukkoteurastus ei saa enää toistua. Euroopassa alkoikin vilkas jälleenrakennus ja voimakas nousukausi, joka loi toivoa tulevaisuuteen. Samaan aikaan tehtiin kansainvälisiä sopimuksia, joiden tavoitteena oli taata pysyvä rauha. Sotaa ei pitänyt enää tulla. Pian kuitenkin huomattiin, että kaikki ei ollut niin hyvin kuin miltä päällisin puolin näytti. Jari Leskisen ja Antti Juutilaisen toimittamassa Talvisodan pikkujättiläisessä koko talvisota ja siihen johtaneet syyt maailmansotien välillä kansainvälisessä politiikassa on kuvattu hyvin seikkaperäisesti.

Ensimmäisen maailmansodan päättymisen jälkeen luotujen hienojen ristikäisten liittosopimusten, takuiden ja hyökkäämättömyyssopimusten kaaduttua kuin korttitalo, alkoi kehitys kohti uutta sotaa, sanoo dosentti Martti Turtola Talvisodan historiassa. Turtolan mukaan ”Hitlerin noustua valtaan Saksassa tammikuussa 1933 alkoi kello tikittää kohti väistämätöntä sotaa. Ainoa keino sodan estämiseksi olisi ollut Hitlerin raivaaminen tavalla tai toisella pois vallasta. Kaikki muu oli vain ajanpeluuta ennen suurta voimainkoetusta.” (Turtola, 1999, 15-16).

Kansainvälisen tilanteen kiristyttyä äärimmilleen solmivat Saksa ja Neuvostoliitto yllättäen avunantosopimuksen lisäpöytäkirjoineen 23.8.1939, mikä tiesi sodan lähtölaskennan alkaneen. Poliitikko ja tiedemies Edvin Linkomies, joka toimi myöhemmin sodan aikana pitkään Suomen pääministerinä, kertoo

muistelmissaan olleensa Saksassa juuri tuohon aikaan arkeologien kansainvälisessä kongressissa ”jouduin silminnäkijänä havaitsemaan vaikutuksen, joka juuri kongressipäivinä tehdyllä Saksan ja Neuvostoliiton sopimuksella oli kongressissa mukana olleeseen kansainväliseen tiedemiesjoukkoon.” (Linkomies, 1970, 36).

Saksan ja Neuvostoliiton lisäpöytäkirjaa ryhdyttiin toteuttamaan nopeasti, sillä Saksa hyökkäsi ilman sodanjulistusta Puolaan 1.9.1939. Muutamaa päivää myöhemmin Ranska ja Iso-Britannia joutuivat lunastamaan takuulupauksensa Puolalle ja julistivat sodan Saksaa vastaan. Toinen maailmansota oli syttynyt (Turtola, 1999,38). Turtola kuvaa sodan kulkua Talvisodan pikkujättiläisessä: ”Puola murskattiin muutamassa viikossa, ja vanhan valtakunnan lopulliseen paloitteluun osallistui myös Saksan uusi liittolainen Neuvostoliitto. Muilla suunnilla oli pahaenteisen rauhallista. Tämä johti jopa toiveajatteluun, ettei sopimus koskisi lainkaan Suomea. Stalin toteutti kuitenkin johdonmukaisesti sopimustaan ja informoi siitä myös saksalaisia.” (emt. 38).

Syksyn aikana Neuvostoliitto esitti neuvottelukutsut kaikille Baltian maille Virolle, Latvialle ja Liettualle tukikohtasopimuksista. Kaikki nämä maat allekirjoittivat ilman vastarintaa sopimuksen, joka mahdollisti massiivisten Neuvostojoukkojen sijoittamisen niiden alueille. Myös Suomi kutsuttiin neuvotteluihin Moskovaan, missä Suomelle esitettiin samanlaisia sopimuksia kuin Baltian maillekin ja lisäksi huomattavia alueluovutuksia. Suomen hallitus ei vaatimuksiin suostunut. Turtola toteaaakin, että ”Suomen hallituksen ottama asenne erosi Baltian maista kuin yö ja päivä.” (Turtola, 1999, 38).

Edvin Linkomies kuvaa vankilassa (Linkomieshän tuomittiin muiden jottavien poliitikkojen tavoin sotasyllisyysoikeudenkäynnissä vankeuteen sodan päätyttyä) kirjoittamissaan muistelmissa tilanteen kehittymistä ja neuvotteluja: ”Se, mitä Suomelta vaadittiin, oli siis aluksi ainoastaan hallituksen jäsenten tiedossa, eikä vaatimuksista muutenkaan vuotanut täsmällisiä tietoja tämän ahtaan piirin ulkopuolelle. Vaatimukset pidettiin ankarasti salassa tietenkin siksi, että pelättiin niiden, jos ne tavalla tai toisella tulisivat julkisuuteen, muodostuvan Neuvostoliitolle arvovalta-asiaksi, jolloin niistä ei enää olisi tingitty. Vaatimusten pitäminen täydellisesti salassa oli tietenkin epäedullista sikäli, että eduskuntapiireissä ei päästy ajoissa selville tilanteen suuresta vakavuudesta. Toiselta puolen puolustusvoimien liikekannallepano ylimääräisten harjoitusten muodossa sai jokaisen käsittämään, että sodan uhka oli olemassa.”

Linkomiehen mukaan eduskuntapiireissä vallitsi yleensä näihin aikoihin verraten jyrkkä mieliala. ”Vaikkei oltukaan selvillä siitä, että vaatimukset olivat niin suuret kuin sittemmin nähtiin, arvattiin, että meiltä vaadittiin alueluovutuksia. Eduskunnan suuri enemmistö oli sitä mieltä, että joihinkin rajantarkistuksiin Kannaksella voitiin myöntyä ja Suomenlahden pikkusaaret luovuttaa, mutta suurehkojen maa-alueiden ja Suursaaren luovuttaminen ei voinut tulla kysymykseen. Hankoon kohdistuvasta vaatimuksesta ei tässä vaiheessa vielä ollut kenelläkään asiaan vihkimättömällä edes aavistusta. Kun kuitenkin Baltian valtioilta oli vaadittu ja saatu sotilaallisia tukikohtia, voitiin otaksua, että sellaisia meiltäkin ehkä vaadittiin. Mutta samalla pidettiin selvänä, ettei tuki-

kohtia voitu antaa, koska niiden luovuttaminen olisi merkinnyt vakavaa uhkaa itsenäisyydelle. Eduskuntapiireissä oltiin siksi selvänäköisiä, että tajuttiin Baltian maiden itsenäisyyden olevan mennyttä. Oli tosin sellaisiakin edustajia, vaikka vain vähemmistönä, jotka vastustivat kaikkia alueluovutuksia. Näistä edustajista osa lähti siitä ajatuskannasta, että vapaaehtoinen luopuminen Suomen ikivanhasta historiallisesta alueesta, johon kenelläkään vieraalla ei voinut olla oikeutta ja jolta käsin ei voitu ketään uhata, olisi merkinnyt kansan moraalisen vastustuskyvyn tahallista heikentämistä.” (Linkomies, 1970, 41-42).

Neuvostoliiton ja Saksan jaettua suuren osan Eurooppaa etupiireihinsä ja Suomen torjuttua päättäväisesti Neuvostoliiton esittämät alueluovutukset oli sodan uhka Suomen osalta jo ilmeinen.

8.3 Sota syttyy

Tutkimukseni kohteen, sodanaikaisten pikkupoikien, samoin kuin vielä pitkään sodan jälkeenkin syntyneiden nuoruutta hämmensi ristiriitaiset tiedot sodan syttymisestä. Poliittinen ilmapiiri oli sellainen, että vielä 1960-luvulla kiisteltiin siitä, kuka ampui kuuluisat Mainilan laukaukset. Varsinkin vasemmistolaiset nuoret, kärjessään taistolaiseen opiskelijaliikkeeseen kuuluvat, lietsoivat innoissaan sodanvastaisuutta ja Suomenkin käymien sotien turhuutta. Tästä hyvänä esimerkkinä käy mielestäni Eeva Peltosen kuvaamat yhteenotot isänsä ja sukulaismiestensä kanssa, kun hän oli sanonut isälleen, että ”vastoin parempaa tietoaan hänkin oli siellä Suomen itse aiheuttamassa sodassa toikkaroinut.” Tällaiset opiskelijanuorten taholta, esittämät (yleensä kiivaastikin) kannanotot suuttivat asiantilan tietävää vanhempaa polvea ja hämmensivät nuoria historiaa tuntemattomia. Kiistelyä sodan syttymisen historiallisesta totuudesta käytiin tietysti monilla eri tasoilla, mutta juuri kodeissa ja sukulaisten kesken käydyt väittelyt viilensivät sukupolvien välejä. Käsittelin jo aikaisemmissa luvuissa ihmisen muistia ja sen toimintaa ja siinä yhteydessä myös sitä, miten ikävät asiat saattavat hävitä kokonaan ihmisen muistista. Sitä kuvaa hyvin myös Peltosen toteamus edellä olevan lausahduksen aiheuttaman konfliktin jälkitilanteesta. ”En ihmettele, että tätä tuhahdusta seurannut tilanne on hävinnyt mielestäni.” (Peltonen, 1997, 99). Peltosen perhe ei varmaankaan ole harvinaisuus tällaisten otatusten osalta 1960-70 lukujen Suomessa. Yhteiskunnan tasolla ristiriitaisuudet olivat myös jyrkkiä ja heijastelivat samoja näkemyseroja mitä niissä kodeissa, joissa lapset olivat kääntyneet sodan syiden uustulkintaan. Tätä kuvaa hyvin ja monelta kantilta Marja Tuominen väitöskirjassaan ”Me kaikki ollaan sotilaitten lapsia” (Tuominen, 1991, 131-136).

Talvisodan pikkujättiläiseen kirjoittaneiden historiantutkijoiden mukaan asiassa ei ole mitään epäselvää. Neuvostoliitto aloitti sodan muka suomalaisten hyökkäykseksi naamioidulla Mainilan provokaatiolla. (Tämä on tunnustettu jo myös Neuvostoliiton puoleltakin).

”Suomalaiset tähytäjät totesivat 26.11.1939 klo 15:n aikaan useita räjähdyksiä rajan toisella puolella inkeriläisessä Mainilan kylässä. Molotov jätti jo samana iltana nootin Suomen-Moskovan lähettiläälle. Siinä hän ilmoitti, että Suomen alueelta oli ammuttu neuvostoliittolaisia joukkoja, jolloin kolmetoista sotilasta oli kuollut tai haavoittunut. Suomalaiset tutkivat heti asian ja totesivat, että suomalaisen tykistön ja kranaatinheittimistön kantama ei edes ulottunut Mainilan kylään asti. Myös myöhemmät sotavankitiedot vahvistivat, että Neuvostoliiton erikoisjoukot olivat järjestäneet tämän provokaation.

Neuvostoliitto vaati, että suomalaisten on heti vedettävä joukkonsa 20-25 kilometrin päähän rajasta. Suomen hallitus ilmoitti, että tulitoimintaa oli kyllä havaittu, mutta Neuvostoliiton puolella rajaa. Hallitus oli kuitenkin valmis neuvottelemaan molemminpuolisesta joukkojen vetämisestä. Tapahtumat olivat vyörymässä Neuvostoliiton suunnitelmien mukaan, joihin kuului hyökkäämättömyyssopimuksen irtisanominen kaksi päivää myöhemmin 28.11.1939. Samaan aikaan Neuvostoliiton tiedotusvälineet ja propaganda, masinoidut työläisten ja työläisnuorison joukkokokoukset tuomitsivat Suomen hallituksen menettelyn. Rajaloukkaukset lisääntyivät eri puolilla.

Vielä 29. marraskuuta Yhdysvallat tarjosi välitysapuaan, mutta neuvostohallitus ilmoitti, ettei ulkopuolisia palveluksia tarvittu. Samana iltana Neuvostoliitto katkaisi diplomaattisuhteet Suomeen. Kuitenkin vielä sitä ennen edustusto ehti toimittaa nootin, jossa Suomen hallitus ilmoitti suostuvansa myös yksipuoliseen joukkojen vetäytymiseen. Samalla ehdotettiin sovittelulautakunnan perustamista. Kaikki oli turhaa, koska Stalin oli kerta kaikkiaan päättänyt aloittaa voitollisen sodan. Hyökkäämällä Suomeen ilman sodanjulistusta Neuvostoliitto rikkoi – kuten Paasikivi myöhemmin päiväkirjoissaan useaan otteeseen totesi – kolme sopimusta välitysmenettelyineen. Ne olivat Tarton rauhansopimus vuodelta 1920, Suomen ja Neuvostoliiton välinen hyökkäämättömyyssopimus vuodelta 1932 ja uusittuna vuodelta 1934 sekä Kansainliiton peruskirja, jonka Neuvostoliitto oli allekirjoittanut ja hyväksynyt vuonna 1934.” (Turto-la, 1999, 44-45).

Neuvostoliiton provokaatioista ja sotatoimien aloittamisesta jo ennen varsinaista hyökkäystä, joka tapahtui 30.11.1939 sen todisteena, että he ottivat kolme suomalaista rajamiestä vangiksi Petsamossa jo 28.11. Miehet joutuivat olemaan vankileireillä eri puolilla Neuvostoliittoa aina huhtikuun 20. päivään 1940. Tästä kertoi yksi vankina olleista Kokkolassa asuva Veikko Salkio radiohaastattelussa. (Keski-Pohjanmaan maakuntaradion haastattelu Erkki Saavalainen/Veikko Salkio 9.1.2002.)

Talvisota alkoi Neuvostoliiton massiivisella hyökkäyksellä valtakuntien rajalla ja ilmapommituksilla 30.11.1939. Tuolloin pommitettiin mm. Viipuria ja Helsinkiä. Samana päivänä tasavallan presidentti Kyösti Kallio nimitti sotamarsalkka Carl Gustaf Mannerheimin puolustusvoimien ylipäälliköksi ja antoi julistuksen sotatilasta: ”Valtakunnan puolustuksen turvaamiseksi ja oikeusjärjestyksen voimassapitämiseksi julistetaan Suomen tasavalta sotatilaan.” (Talvisodan pikkujättiläinen, 1999, 161-162).

Talvisodan alkamispäivänä Suomi kärsi jo huomattavia tappioita. On las-kettu, että kaikkiaan lähes kaksisataa suomalaista menehtyi rintamalla ja koti-rintaman pommituksissa heti ensimmäisenä päivänä. Heistä 91 siviiliä kuoli Helsingin pommituksissa. Tuona päivänä jäi idästä etenevien vihollisjoukkojen jalkoihin myös runsaasti siviiliväestöä etenkin Salmassa, Suojärvellä, Suomus-salmella ja Petsamossa. Neuvostoliitto internoi heidät. Vaikka sodan raju alku yllätti suomalaiset, oli sotaan toki jo valmistauduttu. Ylimääräiset kertausharjoitukset oli pidetty syksyllä ja joukkoja oli keskitetty kautta koko rajalinjan. Niin-pä rintamajoukkojen tappiotkin rajalinjalla alkamispäivän kaatuneina jakautui-vat Suomenlahden aalloilta aina Petsamon Lounajärvelle asti. (emt. 816).

Vaikka sotaa oli osattu pelätä ja odottaa tuli sen alku eduskunnalle ja suomalaisille sittenkin yllätyksenä. Sitä todisti radiohaastattelussani sosialide-mokraattinen kansanedustaja myöhemmin ministeri Matti Lepistö, jota haastat-telin talvisodan alkamisen 50-vuotispäivänä 1989. Lepistö sanoi, että hän oli kolmen muun kansanedustajan kanssa vierailu- ja tutustumismatkalla Karjalas-sa olevien joukkojen luona juuri 30.11.1939. Lähtiessään Helsingistä edellisiltana ei heillä ollut aavistustakaan sodan syttymisestä matkansa aikana. He mat-kustivat samassa junassa Neuvostoliiton suurlähetystön virkailijoiden kanssa. Nauttiessaan yhdessä aamiaista junan ravintolavaunussa ennen Viipurin ase-maa, ei kumpikaan osapuoli tiennyt, että maat ovat hetken päästä sodassa kes-kenään. Vasta edustajaryhmän tultua Kiviniemeen he kuulivat, että sota on syt-tynyt. Seurueen matka jatkui kuitenkin suunnitelmien mukaan armeijan autolla suomalaisten joukkojen luona päivän mittaan eri paikkakunnilla. Lepistö kertoi, että palatessaan illan pimeydessä Viipuriin he näkivät koko rajan olevan tuli-merenä. Sitä näkyä hän ei uskonut vielä viisikymmentä vuotta myöhemmin unohtavansa koskaan.

Matkalla oli mukana myöskin eduskunnan varapuhemies Viljami Kallio-koški. Lepistö kertoi Kalliokosken saaneen seuraavana päivänä puhelimella yhteyden eduskuntaan ja kuulleen, että eduskunta evakuoidaan Helsingistä Kauhajoelle, Etelä-Pohjanmaalle. Seurue ei sitten enää palannutkaan Helsinkiin, vaan jatkoi viikonvaihteen kotona käynnin jälkeen suoraan evakkoon. Näin no-peasti tilanne muuttui kansanedustajillakin. Kuvatessaan eduskunnan toimin-taa Kauhajoella Lepistö vakuutti, että koko eduskunta oli sodan syttymisestä ja tilanteen nopeasta muuttumisesta hämmentynyt ja täysin yllättynyt. Hän ker-toi, miten he viettivät Suomen itsenäisyyspäivää 6. joulukuuta odottavissa ja apeissa tunnelmissa ilman mitään erityisempiä juhlallisuuksia. Lepistö muistaa mm. Urho Kekkosen, sittemmin tasavallan presidentin, tuskailleen silloin, että ”täällä menee aika hukkaan. Pitäisi päästä kuularuiskun kanssa sinne missä muutkin ovat.” (Kujala – Lepistö, 30.11.1989, Keski-Pohjanmaan maakuntara-dio.)

Pitkän aikaa sotien jälkeen on pohdittu sitä, olisiko talvisota voitu välttää. Dosentti Martti Turtolan, Talvisodan historiassa, esittämän näkemyksen mu-kaan kysymys onkin asetettava toisin. ”Millä hinnalla sota olisi voitu välttää?” Hän toteaa, että Suomi olisi voinut hyvinkin luovuttaa ilman kohtalokkaita seu-rauksia osia Petsamosta ja Suomenlahden saaret. Muita Neuvostoliiton vaati-

muksia Turtola pitää sellaisina, ettei itsenäinen maa voinut niitä hyväksyä. Ne olisivat hänen mukaansa heikentäneet oleellisesti Suomen puolustuskykyä ja asemaa. Erityisen vaikeana hän olisi nähnyt naapurin laivastotukikohtan tulon lähelle Helsinkiä, Hankoon. ”Vaarallinen vaatimus koski myös Hankoa tai sen lähelle luotavaa laivastotukikohtaa. Se olisi katkaissut kohtalokkaalla tavalla Suomenlahden, varsinkin kun Neuvostoliitolla oli Virossa tukikohtia.” (Turtola, 1999, 46).

Pohtiessaan sitä olisiko talvisota voitu välttää Turtola lainaa sekä marsalkka Mannerheimin että J.K. Paasikiven lausuntoja, jotka molemmat olivat sitä mieltä, että pohjoismaisella yhteistyöllä ja nimenomaan Ruotsin tuella yhteisestä puolustuksesta sota olisi voitu välttää. Tästä neuvoteltiin useaan otteeseen, kuten Turtola ja Linkomies yhtäpitävästi kertovat. Nämä neuvottelut eivät kuitenkaan johtaneet tulokseen, eikä ilmoitusta Ruotsin tuesta saatu. Tässä lainaus Paasikiven muistelmista Talvisodan pikkujättiläisessä: ”Jälkeenpäin ajatellessani ja Neuvostoliiton tavattomasta sotilaallisesta voimasta huolimatta en saata tulla muuhun tulokseen, kuin että tieto Suomen ja Ruotsin yhteisestä puolustuksesta olisi voinut todennäköisesti estää talvisodan, varsinkin jos Suomen puolelta samalla olisi neuvotteluissa noudatettu v.1939 riittävän varovaista ja järkevää linjaa.” (emt. 45).

Viitattuaan Suomessa vallinneeseen kansalaismielipiteeseen, joka olisi jakautunut Neuvostoliiton ehtoihin myöntymisen osalta jyrkästi kahtia ja Ruotsin tuen mahdottomuuteen, kun Tanska ja Norjakin miehitettiin, päättyy Turtola loppupäätelmään: ”Jos ja kun sota oli käytävä, siinä kansainvälispoliittisessa tilanteessa talvisota käytiin Suomelle edullisimpaan mahdolliseen aikaan.” (Turtola, 1999, 46).

Kansalaismielipide maan puolustamiseksi oli talvisodan syttyessä vahva. Sen muistavat myös haastatteleman sen aikaiset pikkupojat. Vaikka heille esittämiini kysymyksiin ei sisältynytkään sellaista kysymystä, missä olisi pitänyt arvioida, miten kotona sotaan suhtauduttiin, niin monet kertoivat siitä omasta halustaan. Tässä pari kannanottoa:

”Ei meillä kotona pelätty. Se otettiin taistelutilanteena. Vaikka kotini oli tehdasalueella ja asukkaat olivat suurelta osalta tehtaan työläisiä, niin kaikki olivat sitä mieltä, että maata pitää puolustaa ja panna vastaan viholliselle ja että sotilaat ovat oikealla asialla.” (Talonmies Heikki Kymenlaaksosta).

”Kyllähän siinä vakavia oltiin, että miten tällainen pieni maa kuin Suomi pärjää suuralle idän punaiselle viholliselle. Mutta ei siinä kotona mitään kauhun tunnetta ollut, kun koko ajan oli se henki, että vastaan pannaan.” (Johtaja Asko Helsingistä).

8.4 Talvisodan uhrit

Aivan tarkkaa lukua talvisodan uhreista tilastoihin ei luonnollisestikaan ole saatu, vaikka eri lähteistä kerätyt tiedot onkin kirjattu yksittäisen henkilön tarkkuudella. Talvisodan pikkujättiläisen mukaan suomalaisten kokonaistappi-

ot 105 päivää kestäneestä talvisodasta olivat kuolleina, kadoksiin jääneinä ja haavoittuneina 68 000 – 70 000 henkilön välillä. Heistä sotatoimissa kuoli 26 662 henkilöä. Siviiliväestön kärsimistä tappioista on luotettavat vain pommituksissa ja kauppalaivastossa menehtyneistä 957 henkilöstä. Siviilikohteissa pommitusten jälkeen vammoihinsa kuolleiden määrä jäänee selvittämättä. Arviomäärästä eri asteisesti haavoittuneita on 43 557. (Talvisodan pikkujättiläinen, 1999, 828).

Kuolleiden, kadonneiden ja haavoittuneiden lisäksi henkisesti uhreiksi voidaan laskea tuhannet sotaesket, sotaorvot ja kaatuneitten vanhemmat sekä satoihin tuhansiin nouseva sukulaisten joukko. Kärsimään ovat joutuneet myös sotainvalidien omaiset. Mittaamaton on myös se henkisen kärsimyksen ja aineellisen puutteen määrä, minkä sota aiheutti suoranaisesti rintamalla taistelleiden puolisoille ja lapsille ja välillisesti koko kansalle. Näitä uhrauksia käsitellään tässä tutkimuksessa.

Neuvostoliiton henkilötappiot olivat uusimpien venäläisten tilastojen mukaan kaatuneina ja vankeina lähes 85 000 henkeä lisäksi haavoittuneina, vammautuneina, sairastuneina ja paleltuneina liki 248 000 henkeä eli kaikkiaan 333 084 henkeä, mikä on lähes viisinkertainen määrä suomalaisuhreihin verrattuna. Suomalaisten selviytymistä sodasta näinkin pienin tappioiden viholliseen verrattuna ja itsenäisyytensä säilyttäen suurvallan murskaavan ylivoiman edessä, ihmeteltiin ja ihailtiin laajasti maailmalla.

Pippingin mukaan jatkuvan kuoleman- tai haavoittumisuhan alaisina miehet tulivat jokapäiväisessä elämässä melko välinpitämättömiksi vaaran suhteen. Tavallisesti komppaniassa oli mieliala korkealla, kun se lyhyen rintaman takana vietetyn levon jälkeen marssi etulinjaan, eikä minkäänlaista levottomuutta lisääntyneen vaaran vuoksi voitu havaita. Miesten usein hämmästyttäväkin uhkarohkeus ei kuitenkaan ollut harkitsematonta, kerskailevaa välinpitämättömyyttä. Jokaisen sellaisen käyttäytymismuodon perustana oli kerätty kokemus. Tiedettiin mitä riskejä voitiin ottaa ilman vakavia seurauksia. Jos tilanne näytti kääntyvän vaaralliseksi, ryhdyttiin välittömästi tarpeellisiin varotoimenpiteisiin. (Pipping, 1978, 160-161).

Armeija kunnioitti syvästi kaatuneitaan, joiden ruumiit kuljetettiin aina kotiin, kun se vain oli mahdollista. ”Epäkunnioitus katsottiin erittäin sopimattomaksi ja jopa muuten melko häpeämätön rintamaslangi puhui aina ruumiista keskusteltaessa kaatuneista suomalaisista. Vihollisruumiita kutsuttiin estottomasti raadoiksi, ja ne haudattiin massahautoihin ilman erityisiä menoja. Kuolleita kohdeltiin vähintään yhtä kunnioittavasti kuin haavoittuneitakin, joille omistettiin aina suurta huolta ja joita jokainen oli velvollinen auttamaan.” (emt. 165).

8.5 Suomen kansa yhdistyi

Suomen kansa oli jakaantunut pahasti kahteen osaan punaisiin ja valkoisiin 1918 -sodan aikana ja pitkään sen jäljiltä. Vaikka tämän kansakuntaa syvästi

niin henkisesti kuin aineellisestikin raadelleen sodan jälkeen alkoikin voimakas kaikinpuolisen kehityksen kausi, niin kahtiajako kesti lähes talvisotaan asti. Sitä edisti vielä 1930-luvun alussa ollut pula-aika ja samoihin aikoihin kiihtynyt poliittisten äärilaitojen aina väkivallantekoihin asti johtanut kansalaistoiminta. Kansan eheytyessä toteutui tasavallan presidentiksi 1937 valitun Kyösti Kallion unelma, minkä hän oli lausunut kansalaissodan jälkitilanteessa Nivalassa keväällä 1918. Näin Kallion tuolloista tilannetta ja puhetta siteeraa Lauri Haataja Talvisodan historiassa: ”Vainottuna punaisessa Suomessa ollut senaattori oli vaatinut koston sijasta ryhtymistä rakentamaan uutta itsenäisyyttä, missä tarvittaisiin sekä punaisia että valkoisia, kaikkia suomalaisia. Oli luotava sellainen Suomi, jossa kaikki olivat tasavallan kansalaisia ja kaikki tunsivat olevansa yhteiskunnan jäseniä. Kansan menestys ja tulevaisuus vaativat yhteistunnon aikaansaamista.” (Haataja, 1999, 203).

Tutkijat pitävät suorastaan ihmeenä sitä, että niin rikkirevitty ja sisäisesti epäluuloinen kansa, jossa myös puolueiden yhteistyö oli jyrkästi vastakohtaista pystyi niin nopeasti eheytyemään. Osaltaan siihen vaikutti kansainvälisen poliittisen ilmapiirin jännittyminen ja jo ilmassa leijuva sodan pelko. Se sai mm. monet kansalaisjärjestöt ja yhteiskunnan eri piirit huolestumaan puolustusvalmiuden tilasta. Tällöin järjestettiin esimerkiksi keräyksiä, joilla järjestöt hankkivat puolustusvoimille lentokoneita. Eheytymistä edisti ratkaisevasti myös poliittisen elämän kehittyminen ja puolueiden entistä parempi kyky tehdä yhteistyötä. Professori Timo Soikkanen arvioi ”Talvisodan pikkujättiläisessä,” 1937 syntyneen uuden hallituskuvion, maalaisliitto – sosialidemokraatit + edistyspuolue, olleen historiallisen tärkeä koko nuorelle kansakunnalle ja erityisesti niille valtakunnan vaiheille mitä oli edessä.

”Kansallisen sovinnon kannalta punamultayhteistyön synty oli täysin ratkaiseva. Kaataessaan tabun, jonka mukaan hallitustason yhteistyö oli jakoviivan punaiset – valkoiset yli mahdotonta, se loi eheytymiselle kokonaan uuden poliittisen perustan. Tapahtuman käännteentekevyys tuntui käsin kosketeltavalla tavalla.” (Soikkanen, 1999, 52-58).

Paitsi jyrkkä jakautuminen punaisiin ja valkoisiin eli vasemmistoon ja oikeistoon, oli kansaa jakanut myöskin kielipolitiikka. Erityisesti punamultahallituksen kielipolitiikka oli ärsyttänyt oppositiossa olevia suomenruotsalaisia. Myöskään oikeistolaiset eivät sulattaneet heti maalaisliiton ja sosialidemokraattien veljeilyä. Uhkaava sota yhdisti kuitenkin kaikkia yhteiskuntapiirejä niin, että pääministeri saattoi radiopuheessaan 4.11.1939 todeta, että ”kieli-, puolue-, luokka- ja aaterajat ovat hävinneet” (emt, 63). Ennen maan johdolle sittenkin yllättäen tullutta sodan uhkaa (vrt. Linkomies, 1970, 40 ja Matti Lepistön radiohaastattelu 30.11.1989) suomalaisia oli lähentänyt toisiinsa myös Helsingissä kesällä 1940 pidettäväksi suunnitellut olympiakisat. (Talvisodan pikkujättiläinen, 1999, 62).

Ilmapiirin muuttuminen ja vihanpidon nopea lientyminen sai eri osapuolet ihmettelemään, että miten tällainen kansan yksimielisyyden syntyminen oli mahdollista. Eri tahot jopa kilpailivat siitä, kuka tämän oli saanut aikaan. Pahansuopaisuutta, epäluuloa ja kieliriitoja oli viljelty jo siksi kauan, että kun siitä

päästiin niin se teki kansan tasavertaiseksi. Soikkanen kirjoittaakin Talvisodan historiassa osuvasti. ”Juuri sosiaalidemokraatti ja suomenruotsalainen K.-A. Fagerholm oli kaikin puolin oikea mies lausumaan talvisodan kynnyksellä: ”Lujemmin yhteenliittyneenä kuin mitä meidän kansamme on tällä hetkellä ei mikään kansa voi olla. Sataprosenttisesti kansamme on kerääntynyt vapautta ja itsenäisyyttä varjelemaan.” (Soikkanen, 1999, 63). Merkittävä osuus tässä kansan yhdentymisessä oli myös kansalaisjärjestöjen yhteistyöllä ja naisten kotirintamatoiminnalla. Naisten suorittamassa vapaaehtoistyössä ei tunnettu enää sotaa edeltävän ajan jyrkkää rajaa esimerkiksi lottien ja työläisnaisten välillä. Lähtymistä tapahtui myös organisaatioiden kesken. Aivan hämmästyttävä olikin entiseen vihanpitoon nähden Lotta Svärd järjestön ja sosialidemokraattisen työläisnaisliiton talvella 1940 tekemä yhteistyösopimus ja mahdollisuuden antaminen Lotille liittyä työläisnaisliittoon ja vastaavasti naisliiton jäsenille liittyä lottajärjestöön. Irma Sulkunen sanookin Miina Sillanpää-tutkimuksessaan, että yhteistyön hyväksyminen Lottien kanssa sekä osallistuminen Työvalmiusliiton toimintaan merkitsi vasta alkutahtia sille naisten organisatoriselle yhdentymiselle, mikä välirauhan aikana käynnistyi. Lyhyessä ajassa sosialidemokraattiset naiset liittyivät Naisedustuskomiteaan sekä lukuisiin muihin aikaisemmin vierastamiinsa kansallisiin nais- ja avustusjärjestöihin. (Sulkunen, 1989, 132-133, vrt. Satka, 1994, 93).

Tätä suomalaisten isänmaallisuuden voimakasta heräämistä talvisodan alla ja aikana voidaan selittää myös sillä, mitä Erik Allardt on sanonut sosiaalisista arvoista. Hänen mukaansa ”Isämaallisuus on sosiaalinen arvo tai pikemminkin toisiaan lähellä olevien arvojen kokonaisuus. Se merkitsee joka tapauksessa taipumusta reagoida tietyllä tavalla tietyissä tilanteissa ja sen erityinen kohde, isänmaa, on selvästi opittu.” (Allardt, 1983, 51). Tässä on mielestäni kysymys samasta kollektiivisen tajunnan ja yhteisön moraalin käsitteestä ja sen toteutumisesta, mitä Emile Durkheim pohtii metodisäännöissään. Hän sanoo myös, että yhteiskunnalla on valta määrätä lait ja tuomita rikollisiksi, niitä rikkovat. (Durkheim, 1895-1982, 86). Näinhän tapahtui esimerkiksi sotaa pakoileville kypyaartilaisille ja rintamakarkureille.

Sama yhteen kuuluvuuden tunne joka lisääntyi koko kansan keskuudessa, oli Pippingin mukaan vahva myös siinä pienenisyhteiskunnassa, jonka komppania muodosti. ”Kun eri komppanioista olevat miehet keskustelivat yksiköistään ja johtajistaan, he yrittivät voittaa toisensa joko kehumalla oman komppaniansa erinomaisuutta tai kiroamalla sen kurjaa johtamista. Pääasia oli, että oma yksikkö esiintyi muista erottuvana; pienempi merkitys oli sillä, oliko se huonompi vai parempi. Samalla tavalla miehet yrittivät voittaa toisensa tarinoilla siitä, kuka oli ollut pahimmassa kranaattisateessa, tai ollut mukana kovimmassa simpukuksessa tai ankarimmissa ryypäjäisissä, ts. yritettiin korostaa omaa ja ryhmän ylivoimaisuutta kerskumalla erikoisilla kokemuksilla. Miesten oman yhteisön erityisluonteen korostaminen viittaa siihen, että he tunsivat tiettyä mielenkiintoa osastoaan kohtaan. Lisäksi heidän haluttomuutensa lähteä siitä osoittaa, että he itse asiassa viihtyivät ryhmässään tai ainakin pitivät sitä muita yhteisöjä parempana.” (Pipping, 1978, 214).

Tukikohtien eri ryhmien toisiinsa omaksuma eristäytyvä asenne ei Pippingin mielestä merkinnyt, että komppanian miehet olisivat tunteneet vastenmielisyyttä pataljoonan muita komppanioita kohtaan.” Heidän suhtautumisensa oli päinvastoin pelkästään hyvántahtoinen: hehän kuuluivat kaikki samaan suurempaan yhteisöön.” (emt. 213).

8.6 Jatkosodan syttyminen

Kun rauha talvisodan lopettamiseksi solmittiin Suomen kannalta raskain ehdoin 13.3.1940 siitä puhuttiin alun alkaen välirauhana. Suomi oli joutunut luovuttamaan Moskovan rauhansopimuksessa Neuvostoliitolle runsaasti maa-alueita. Sen suomalaiset kokivat erittäin raskaana. Eräs haastateltavani muisteli, että ”Helsingissä monet ihmiset kulkivat surunauhat käsissä ja liput olivat puolitangossa.” (Johtaja Asko Helsinki).

Suomen välirauhan aikana suuri osa muuta Eurooppaa oli sodassa. Suomessakin, aika keväästä 1940 sodan syttymiseen asti kesäkuun lopulle 1941, oli talvisodan menetyksistä ja väsymyksestä huolimatta monin tavoin varustautumista. Samalla toki kohennettiin monella tavoin sodasta kärsimään joutuneiden sosiaalisia oloja ja parannettiin erityisesti työväestön lasten koulutusmahdollisuuksia. Eri yhteiskuntapiirien yhteistyö maan kaikinpuolisessa kehittämisessä jatkui tiiviinä, ”talvisodan henki”, kuten Ohto Manninen kuvailee, ei ollut mihinkään kadonnut. (Manninen, 1988, 20).

Myös poliittisella tasolla käytiin vilkasta neuvottelutoimintaa. Suomi oli lähentynyt Saksaa ja antanut sen joukoille kauttakulkuluvan Suomessa. Saksalaisia pesiytyikin suuret määrät Pohjois-Suomeen. Silloinen eduskunnan varapuhemies ja tuleva pääministeri Edvin Linkomies kuvailee muistelmissaan sodan alkuhetkiä näin:

”Miltä kannalta tahansa asiaa katseleekin, on selvänä johtopäätös, että jos ei Suomi olisi aktiivisesti ryhtynyt sotatoimiin Neuvostoliittoa vastaan, se olisi passiivisena joutunut Neuvostoliiton ja Saksan välisten taistelujen temmellyskentäksi ja sitä tietä sodan loppuvaiheessa venäläisten joukkojen miehittämäksi, Suomelle olisi käynyt niin kuin sodan päättyessä kävi Puolalle. Kiihkeimmät hallituksen politiikan jälkiviisaat arvostelijat ovat sanoneet, että jopa Saksan miehitys olisi ollut parempi kuin sota Neuvostoliittoa vastaan. Tällainen ajatus on peräti naiivi. Sillä Norjan ja Tanskan esimerkki, johon viitataan, ei ole sovellettavissa Suomeen, joka on Neuvostoliiton rajanaapuri ja jota Neuvostoliitto oli tavoitellut etupiiriinsä.” (Linkomies, 1970, 45).

Oiva Ketonen toteaa jatkosodan syttymisen syitä pohtiessaan, että Suomen päätöksestä aloittaa jatkosota on kovin vähän dokumentteja. Oikeastaan vain Linkomiehen muistelmat. Hän piti luonnollisena Suomen sotaan ryhtymisen, koska Neuvostoliitto oli pommittanut Suomea Saksan aloitettua sodan Neuvostoliittoa vastaan. Tämä liittyy Ketosen esimerkkeihin siitä, miten jokaisella asialla voi olla useampia selityksiä. Ketonen toteaa yhteenvetona, että ”Kaikissa

vaihtoehtoisissa selityksissä edellytetään toimintaan ja ratkaisuihin osallistuneiden henkilöiden tarkoituksen tuntemista. Tietämättä myös jää, oliko Suomen ylimmällä johdolla v. 1940-41 mahdollisuutta tietää, että sen suorittama tilanteen arviointi oli oikea. Se on vaikeasti vastattava, mutta johdon vastuun kannalta keskeinen ja ratkaiseva kysymys.” (Ketonen, 123-127).

8.7 Sota eli elämänsä

Maan johdon ja Pippingin kuvaaman komppanian 2.KKK/ JR 12 miesten huolet liikkuivat kovin eri tasoilla, mutta samoista elämisen peruskysymyksistä oli kuitenkin kyse. Maan hallitus kantoi huolta siitä, miten kansalle ja se itsenäisyydelle käy, miten saada armeijalle riittävästi aseita ja muita varusteita sekä miten saada niin armeijalle kuin koko kansallekin riittävästi ruokaa ja muita elämisen kannalta välttämättömiä hyödykkeitä? Tilanteen vakavuutta kuvaa sodanaikaisen maatalousministeri Viljami Kalliokosken muistelmä, ”Kevättalvella 1942 jouduttiin turvautumaan siemenviljan syöntiin. Itämeren poikkeuksellisen vaikea jäätilanne keskeytti laivaliikenteen viikkokausiksi. Jakeluvarastot ehtyivät uhkaavasti.” (Kalliokoski, 1973, 94, vrt. Hietanen, 1992, 90-101). Samat huolet, mutta yksityisen ihmisen ja inhimillisten tarpeiden ääri rajoilla olivat myös rintamamiesten pienois-yhteiskunnan jäsenillä etulinjan komppaniassa. Pippingin mukaan pienet, henkilökohtaisiin oikeuksiin, nautintoihin ja tarpeisiin liittyvät asiat saivat komppanian miesten elämässä suuren merkityksen. Sen sijaan jos oli kysymys miesten yhteisistä toiminnoista kk-ryhmän sisällä, siis tehtävistä, jotka vaativat kaikkien miesten yhteisvaikutusta, niin ryhmän sisäinen valvonta toimi automaattisesti. Kiväärin kaikki miehet olivat tasaver-taisia ja yhtenäinen työnjako vallitsi käytännössä kaikkialla.

Mutta jos oli kysymys miesten erikoistehtävistä, niistä toiminnoista, jotka kuuluivat kullekin johtuen hänen tehtävästään konekiväärimiehenä, niin silloin ryhmän sisäinen kontrolli toimi huomattavasti heikommin. Jokainen katsoi oman tehtävänsä jossakin määrässä yksityisasiakseen ja hoiti sen oman mielen-sä mukaan. Sellaisissa tapauksissa ei odotettu apua tovereilta eikä myöskään puututtu näiden asioihin.

Miesten yhteisiin tehtäviin kuuluivat tavallisesti vartiointi ja kuivamuonan jako, joskus puunhakkuu ja vedennouto sekä taisteluissa toiminta kiväärillä. Kuivamuonan jaossa miehet kerääntyivät annosten ympärille ja katsoivat, ettei minkäänlaista vääryyttä tapahtunut. (Pipping, 1978, 128-130).

Pippingin tutkimuksesta saa se yleiskuvan, että miesten asenne sotaan oli kaksijakoinen. Taistelut ja kaikki siihen liittyvät velvollisuudet hoidettiin antaumuksella ja tinkimättä, mutta kaikkia turhilta tuntuvia muodollisuuksia vihattiin ja moniin asioihin ja arvoihin suhtauduttiin toisin kuin siviilissä, jopa välinpitämättömästi. Vastuuntunnosta on hyvä kuvaus Kannaksen Ihantalasta kesäkuussa 1944. Kun venäläisten suurhyökkäys Karjalan Kannaksella alkoi, pataljoona asetettiin ensin hälytysvalmiuteen ja ”lähetettiin vastahyökkäykseen

28.6. Seuraavan viikon se taisteli taukoamatta, torjui hyökkäyksen toisensa jälkeen ja menetti kolme neljäsosaa miehistöstään, mutta saadessaan vaihdon 4.7. jätti samat asemat, jotka se oli ottanut vastaan. Muutamien vuorokausien lepo ja runsas täydennysmiehistö vahvistivat sitä niin, että se pystyi ottamaan vastuun vanhasta kaistastaan, jonka se piti 9.8. saakka, jolloin se siirrettiin lepoon.” (Pipping, 1978, 42).

Voimakasta sotaväsymystä tai vastustusasenteen ilmaisua ei kuitenkaan ollut havaittavissa, sillä asennoituessaan rintamaelämään miehet eivät yhdistäneet arkipäivän harmeja politiikkaan. He pyrkivät sopeutumaan ja saamaan irti parhaan mahdollisen tilanteesta, johon he kuitenkin eivät voineet vaikuttaa. He elivät niin tiiviisti mukana aina sen hetkisessä tilanteessa, että menettivät yhteyden suurempaan kokonaisuuteen. Pippingin mukaan ”Päällystö oli varsin tietämätön komppaniassa ja pataljoonassa vallitsevasta mielialasta. Ylempiin esikuntiin menevät mielialailmoitukset olivat useimmiten jonkin verran kaunistelevia.” Päällystö yritti kaikin keinoin säilyttää joukoissa sotilaallisen kurin ja järjestyksen muodollisuuksineen taistelujen ulkopuolellakin, siinä kuitenkin kovin hyvin onnistumatta. Kurista Pipping sanoo: ”Varsin tavallista oli, että kurin ulkoisia tunnusmerkkejä noudatettiin huonosti. Miehet laiminlöivät tervehtimistä, käyttäytyivät harvoin sotilaallisesti esimiehiään puhutellessaan eivätkä osoittaneet kovinkaan suurta täsmällisyyttä toteuttaessaan annettuja käskyjä.” (emt. 196-197).

Sotaolot ja pitkään jatkunut rintamaelämä muutti osaltaan myös miesten suhtautumista moraali- ja siveellisyysasioihin. Valtion ja oman henkilökohtaisen omaisuuden välillä ei pidetty tarkkaa lukua. Valtiolta varastamista ei useinkaan pidetty tuomittavana. ”Katsottiin myös täysin sallituksi kavaltaa valtion varusteita. Kuitattiin esim. aivan uusi hieno villapaita komppanian varusvarastosta ja myytiin se loman aikana jollekin siviilihenkilölle. Sen jälkeen ostettiin halvalla vanha kulunut villapaita tai tuotiin sellainen kotoa. Tämä vuorostaan tuotiin varusmestarille tai vaihdettiin parempaan. Miehet pitivät armeijan omaisuutta kaikille kruunun asetakissa palveleville kuuluvana. Jos oli päästävä käsiksi johonkin haluttuun tavarahan, joka oli toisen käytössä, toimittiin ilman suuria omantunnon tuskia.” (emt. 169-171).

Myös viina, tupakka ja korttipeluu tulivat useimmille miehille Pippingin mukaan erittäin tärkeiksi sodan aikana. Tuntuu huvittavalta lukea miten paljon monet näkivät vaivaa saadakseen enemmän tupakkaa kuin muona-annoksiin kuului. ”Miesten rahan tarve kohdistui lähinnä huveihin. Pääosalle riitti palkka kohtalaisesti, mutta monet yrittivät täydentää sitä korttipelivoitoilla. Saadakseen uutta alkupääomaa hävittyään kaiken käteisensä miehen oli joko lainattava tai ansaittava lisää jollakin tavalla. Tupakka oli aina menekkitavaraa, josta sai neljä, viisi kertaa enemmän kuin ostohinta komppanian vääpelillä. Kaikki tupakoimattomat hankkivat itselleen sievoisen lisätulon myymällä sekä annosetta ostotupakkansa. Alkupääomaa tarvitsevat pelurit, viinanjanoiset ja tupakannälkäiset myivät tavaroitaan saadakseen lisää rahaa: villapaitoja, karttakoteleita, pistooleja, korttipakkoja, haitareita ja omia käsitöitään. Kun hinnat olivat yleensä alhaisia, monet pitivät parempana arpoa omaisuuttaan. He kulkivat

korsusta korsuun ja myivät arpoja.” Pipping sanookin, että ”Luulen voivani perustellusti väittää, että tupakka nieli suurimman osan miesten palkasta. Seuraavaksi suurimman veron otti viina.” (Pipping, 1978, 174-176).

Pitkä sota-aika ja epänormaaleissa oloissa eläminen pääasiassa vain miesten kesken, nosti tutkimuksen mukaan naiset aivan erityiseen asemaan miesten elämässä ja puheissa. Pipping toteaaakin, että homoseksuaalisuutta ei esiintynyt. ”Koko käyttäytymisessään miehet olivat silmiinpistävän heteroseksuaalisia, ja he arvioivat usein lomiaan seksiasteikon mukaan alkoholiskaalan lisäksi. Saitko naida? oli lähes vakiokysymys, joka esitettiin lomalta palaavalle, ja tämä kysymys tulkitsee myös miesten käsityksen naisesta: nainen oli ennen kaikkea seksiohjeksi. Miehet katsoivat rajoittamattoman viinan ja naisten saannin olevan elämän korkein hyvä, jota heidän täytyi olla vailla rintamapalveluksensa vuoksi. Päättellen siitä, kuinka usein keskusteltiin viinasta ja naisista tai miten ne olivat miesten toisilleen kertomien tarinoiden kohteina, suuri osa heidän päiväunistaan on täytynyt pyöriä pullon ja pillun ympärillä” (Pipping, 1978, 179-184).

8.8 Jatkosodan tappiot

2. KKK/ JR 12 on hyvä esimerkki armeijan joukko-osastojen ja yksittäisen komppanian toiminnasta. Knut Pippingin laatiman taulukon mukaan koko komppanian 41 kuukauden elinkaaren aikana siinä palveli yhteensä 608 miestä. Heistä 52 eli 8,5 % oli mukana yli 37 kuukautta eli lähes koko ajan. Ihantalan taistelujen jälkeen vain pieni joukko alusta lähtien mukana olleita oli enää ajamassa saksalaisia pois maasta Lapin sodassa. Enemmistö eli 62 % oli kuulunut tähän komppaniaan enintään 12 kuukautta. Komppanian tappiot koko ajalta olivat 66 kaatunutta, 241 haavoittunutta, 22 kadonnutta, 174 sairastunutta eli yhteensä 503 miestä 608:sta kärsi näiden vuosien aikana tappioita. Heistä kuitenkin palasi riveihin 290, joten komppanian kokonaistappio oli 213 miestä. (Pipping, 1878, 54-56).

Jatkosodan uhreista kokonaisuudessaan ei ole aivan niin tarkkaa lukua kuin talvisodan uhreista, joskin sotatoimialueen ja kokonaisuudessaan puolustusvoimien henkilöstötappioista luvut on kirjattuna aivan henkilön tarkkuudella. Heitä on runsaat 208 000, joista 58 000 kaatuneita tai kadonneita. Loput ovat eri tavoin vammautuneita. Lisäksi Suomen rintamalla Pohjoisessa, Saksan miestappiot olivat noin 84 000, joista kuolleita runsaat 16 000. Epätarkkuutta on lähinnä siviiliväestön ja välillisesti sodan aiheuttamien vammojen takia kuolleiden luvuissa. Jo nämäkin luvut osoittavat, että sodan aiheuttama suru ja kärsimys on ollut hirvittävä. Tämän lisäksi on huomattava, että Suomi menetti n. 13 % maa-alastaan Neuvostoliitolle ja sen seurauksena lähes puoli miljoonaa ihmistä joutui jättämään kotinsa ja aloittamaan uuden elämän evakkoina säilyneessä Suomessa. Huomattava on myös, että sodat jättivät n. 50 000 orpoa ja kymmeniätuhansia sotalleskiä sekä satojatuhansia surevia omaisia. Neuvostolii-

ton puna-armeijan tappiot olivat vielä monin verroin suuremmat, sillä Venäjän puolustusministeriön teettämän karkean arvion mukaan heidän tappionsa olivat 820 000 henkilöä, mistä määrästä kuolleita oli noin 270 000. (Jatkosodan historia osa 6, 1994, 488-491). Suomen, Saksan ja Neuvostoliiton aineelliset tappiot Suomen rintamilla sodissa 1939–1945 olivat suunnattomat, enkä kajoa niihin tässä tutkimuksessa, koska se menee jo selvästi tutkimusaiheeni ulkopuolelle.

9 HAASTATTELUTUTKIMUKSEN METODOLOGINEN PERUSTELU

9.1 Empiirinen osa teemahaastatteluna

Alusta pitäen tarkoitukseni on ollut käyttää metodina lähinnä hermeneuttista tutkimusotetta, koska haastattelututkimuksessa täytyy ymmärtää, vertailla ja tulkita miesten erilaisia elämäntarinoita. Myös havainnoivaa tutkimusotetta on ollut tutkimuksen jossain vaiheessa aiheellista käyttää. Tulosten tarkastelussa pysyttelen kuitenkin teemahaastattelutekniikalla esiin saatujen tulosten analysoinnissa. Havainnoiva ote voi joissakin tilanteissa olla avuksi muilla tavoin esiin tulleita asioita täydentämässä.

Tutkimusjoukon määrittäminen ja etsiminen oli vaikea tehtävä, sillä ai-oin alusta pitäen tiivistää joukon runsaaseen kahteenkymmeneen. Näytteen pitäisi olla kuitenkin hyvin edustava joukko suomalaisista varttuneen keski-ian miehistä. Rajasin tutkimusjoukkoon otettaviksi vain 1929–1941 syntyneitä eri puolilla maata asuvia ja eri kansankerroksiin kuuluvia miehiä. Lähtökohtana oli, että miesten isät ovat olleet sodassa ja että heillä itsellään on lapsia. Katson, ettei empiiriseen tutkimukseen osallistuvien koehenkilöiden määrän tarvitse tässä tutkimuksessa olla suurempi, koska maassamme on jo tehty paljon tämän alan selvityksiä. Erityisesti erilaiset elämäkerta-kirjoituskilpailut ovat tuoneet valaisevaa aineistoa runsaasti eri laitoksille. Perustelen tutkimusjoukon kokoa ja edustavuutta Mäkelään viitaten, ettei kvalitatiivisen aineiston riittävydelle ole olemassa tarjolla selviä mittalukuja. Straussiin (1988) viitaten Mäkelä sanoo, että ”Tavaksi on tullut puhua aineiston kylläntymisestä: aineiston kerääminen voidaan lopettaa, kun uudet tapaukset eivät enää tuo esiin uusia piirteitä.” (Mäkelä, 1990, 52). Tosin en väitä, etteikö sota-ajan pikkupoikien elämäntarinoista löytyisi vielä paljon uusiakin piirteitä.

Sota-ajan poikien lisäksi haastattelin muutamien heidän jälkeläisiensä saadakseni selville, millaisia he itse ovat olleet isinä ja miten sodan vaikutukset ovat siirtyneet seuraaville polville.

Tällaisella tutkimusotteella tehtävän tutkimuksen tulosten arviointi ei ole aivan helppoa. Elämänlaadun ja ihmisen sisäisten tunteiden mittaaminen on ainakin tilastollisella analyysillä melko vaikeaa. Määrittelin tuloksen teoreettishistorialliseksi analyysiksi. Pyrkimyksenä on saada selville erityisesti lasten elämää sodan aikana. Miesten kokemukset omasta isästä, isänä olemisesta ja isän merkityksestä sekä sodan vaikutuksesta siihen. Tavoitteenani on saada selville myös se, voiko sodalla olla vaikutusta vielä tämän ajan nuorten ihmisten perhe-elämään. Uskon, että ainakin tältä osin tutkimukseni tuo jo tehtyjen mies-tutkimusten joukkoon jotakin uutta.

9.2 Tutkimuksen metodologisia ongelmia

Yhteenvedona voisin todeta koko tutkimuksesta ja metodeista, että tutkimukseni suurin ongelma on ehkä monitieteisyys. En kuitenkaan näe sen olevan kovin suuri haitta. Saattaa olla, että tunne-elämää analysoitaessa eteen tulee kausaali-teoreettinen ongelma. Tällöin voi olla vaikea todistaa, mikä seikka on vaikuttanut mihinkin. Toisaalta tästä tuskin tarvitsee tällaisessa tutkimuksessa ongelmaa tehdäkään, koska jokaisen haastateltavan miehen tarina on jo sellaisenaan arvokas ja ainutkertainen. Ajattelen, että tässäkin yhteydessä voi käyttää yleispätevää metodinormia, ”että valitaan sellainen analyysitapa, joka tuo parhaiten vastauksen ongelmiin.” (Hirsjärvi, ym. 1992, 55).

Uskon, että tästä aineistosta voidaan luoda kuvaa suomalaisen miehen elämästä, isyydestä ja sodan vaikutuksesta siihen pääasiassa yksilöiden kokemusten kautta. Aina voidaan tietysti kysyä, kuinka pitkälle muutaman yksilön kokemuksista voidaan tehdä yleispäteviä johtopäätöksiä. Väitän, että hyvin pitkälle, sillä Siltalaa siteeraten ”mikrosirussa on kristalloituneena kulttuurin makrorakenne.” Hänen mukaansa ”arkielämän vähäpätöisimmästäkin yksityiskohdasta voi oivaltaa yleisempiä muotoja.” (Siltala, 1994, 17-18).

Emile Durkheim pohtii metodisäännöissään yhteisöjen moraalialia ja kollektiivista tajuntaa. Hän sanoo, että jos yhteiskunnalla on valta tuomita ja rangaista, se määrittelee jotkut teot rikollisiksi ja kohtelee niitä sellaisina. Ei siis voi olla yhteiskuntaa, jossa yksilöt eivät eroaisi kollektiivisesta tyypistä enemmän tai vähemmän ja joillakin on myös joku poikkeava ominaisuus. ”Tätä luonnetta ei niille anna jokin sisäinen merkitys, vaan se merkitys, jonka kollektiivinen tajunta niille antaa. Ne ovat itse moraalien ja lain normaalille kehitykselle välttämättömiä.” (Durkheim, 1982, 86-87).

Näin ollen mikrosiruissakin täytyy olla monia ulottuvuuksia, jotta makrorakenne todella kirkastuu. Allardtin mukaan sosiaalista elämää ei voida selittää ihmisten tietoisuudella tai ihmisten aineellisilla ehdoilla, vaan tärkeintä on vuorovaikutussuhteiden kuvaus. Ranskalaiseen Alain Touraineen viitaten Allardt sanoo, että yhteiskunta on toimintajärjestelmien kokonaisuus, jolla on historiallinen perusta ja jolle tietyt kulttuuriset suuntautumiset ovat ominaisia. (Allardt, 1983, 28).

Ongelmana voidaan tietysti pitää myös sitä, että onko empiirisen osan tutkimusjoukkoni riittävän suuri, jotta sen perusteella voidaan tehdä johtopäätöksiä. Tällaisia kysymyksiä voidaan mielestäni esittää jokaisesta tutkimuksesta, jossa ei analysoida jokaisen haastateltavan vastausta erikseen. Tämähän johtaisi luonnollisesti mahdottomuuteen. Siksipä perustelen omaa metodiani itsensä Emile Durkheimin lausumalla, kun hän pohti metodisääntöjä: ”Luokittelua ei pidä tehdä kaikkien yksilöllisten ominaisuuksien täydellisen inventoinnin perusteella, vaan vain muutaman, huolella valitun ominaisuuden nojalla. Kun luokittelu on tehty hyvin, sen tietämiseksi, onko fakta yleinen koko lajin keskuudessa, ei tarvitse havainnoida kaikkia tämän lajin yhteiskuntia vaan muutama riittää. Jopa yksi hyvä havainnointi riittää monissa tapauksissa, kuten usein yksi hyvin laadittu koe riittää lain aikaansaamiseksi.” Durkheimin ajatuksen mukaan tämä vastaa siihenkin kysymykseen, että ”eikö tieteen sääntönä ole kohota yleiseen vasta erityisen ja nimenomaan kaiken erityisen havainnoimisen jälkeen?” (Durkheim, 1982, 94-95).

Yhdyn myös Oiva Ketosen ajatukseen, kun hän sanoi, että ”tieteellinen tieto ja tieto yleensä on perusteitansa myöten julkista ja yhteistä ja kuuluu kaikille. Tutkijan ja erityisesti historioitsijan keskeinen probleema on olennaisen erottaminen epäolennaisesta.” (Ketonen, 1981, 16).

Koen omassa tutkimusongelmassani näitä historian tutkijan ongelmia. Haastatteluja ja miesten kertomuksia luettaessa on tietysti syytä huomioida, että kertomukset ovat tässä ajassa kerrottuja tarinoita vanhoista ajoista. Tällöin muistin merkitys korostuu ja muut inhimilliset tekijät voivat vaikuttaa kerrontaan. Kerronta on kuitenkin kautta linjan niin vahvaa, omakohtaiseen kokemukseen sekä tunteeseen perustuvaa ja vieläpä yhtäpitävää, että väitän tämän olevan yleispätevästi arkielämän historiaa Suomesta.

9.3 Elämäntarinat, historia ja identiteetti

Erityisesti naisten elämäntarinoita tutkinut Anni Vilkkö sanoo, että ainakin naisten kirjoittamissa elämäntarinoissa äiti ja isä liittyvät tiiviisti siihen, mihin omien elämäntapahtumien muisteleminen ja jäsentäminen pyrkivät kurottautumaan eli lapsuuteen ja nuoruuteen. Vilkon mukaan näiden elämänvaiheiden ja niihin merkittävästi vaikuttaneiden ihmisten muistelemisessa on kysymys oman taustan ja elinolojen kuvauksesta. Äiti ja isä konkreettisinä henkilöinä avaavat muistoissa reittejä oman sosiaalisen ja biologisen perimän tarkasteluun. ”Persoonina ja toimijoina he ovat sitä maisemaa, jota eletty ja eletävä elämä kantaa mukanaan. He ovat voimakkaasti läsnä nykyhetkessä.” (Vilkkö, 1997, 197).

Käytyään läpi satojen eri ikäisten ja eri viiteryhmiin kuuluvien naisten elämäntarinoita Vilkkö on tullut siihen tulokseen, että ”kirjoittajien tavoitteena ei tunnu olevan omien vanhempien tarkka ja monipuolinen kuvaaminen. Sen sijaan he keskittyvät ilmaisemaan jotain siitä yhteydestä, suhteesta tai langasta,

joka yhdistää päähenkilön vanhempiinsa.” (emt. 198). Vilkon mukaan elämäntarinoiden lukija tulee tietämään ennen kaikkea jotain siitä, kuinka kertoja ja hänen vanhempansa suhtautuivat tai suhtautuvat toisiinsa (osan vanhemmat elävät vielä). Ja kuinka kiinteä ja pysyvä tai tiivis keskinäinen yhteys on ollut. Tämä on oman identiteetin muovaamista.

Lainaan tähän kolme siteerausta Vilkon esittämistä isä-muistojen esimerkeistä hänen aineistostaan:

”Kerran pääsin isän kanssa kahdestaan kokemaan pitkää siimaa; tyyni kesäilta, minä olin airoissa ja ohjailin venettä pitkin kaislikon reunaa, isä koki siimaa. Illalla söimme tarjottimen kokoista savustettua lahnaa. Se oli onnellinen hetki. Tuoksu ja yksi kala-reissu, mitättömän tuntuista muistoja, ja kuitenkin niissä on jotain ehjää ja ikuista. (S 207.55)”

”Muistan kuinka isä opetti lukemaan, tai rakensi meille pihaan keinun. Tai voin vieläkin aistia sen aurinkoisen päivän, kun isä tuli suopelloilta työstä, lippalakissaan ihania punaisia ahomansikoita. Ne olivat lapsuuden huippuhetkiä, eikä niihin sisällynyt mitään muuta kuin annos normaalia isän rakkautta. (S 203.48)”

”Autoin isää hänen puusepänverstaassaan. Saan vieläkin nenääni sahanpurun ja puun tuoksun, kuulen yhä korvissani sirkkelin äänen, kun otin puita vastaan isältä. Vaikka isä ei juuri puhunut, murahteli enimmäkseen, varsinkin jos kaikki ei mennyt kuten piti, oli hyvä olla isän lähellä. Välillämme vallitsi sanaton yhteisymmärryksen henki. (S 272.48)”

Nämä olivat siis kaikki naisten muistoja isästään. Anni Vilkko sanoo, että vaikka monet lapsuuden muistot päätyvät omaelämäkertaan siksi, että muistamme ne ja ajattelemme niiden siksi olevan tärkeitä. Ne eivät kuitenkaan ole irrallisia osia elämäkerrassa, vaan ankkuroituvat lujasti kunkin kertojan elämän kokonaistarinaan. (Vilkko, 1997, 201).

Muistot voivat olla myös ikäviä, kuten selviää seuraavasta elämäntarinasta, joka muutti kertojan ja hänen äitinsä elämää ratkaisevasti:

Anna menettää isän (jakso 35-vuotiaan virkanaisen lapsuuden kuvauksesta):

”Olin täyttänyt kesällä 4 vuotta, kun myöhään samana syksynä isäni kuoli tyypillisen sokeritautisen kuoleman: juopottelun jälkeinen kooma vei hänet mukanaan.

Kuolinpäivän ja sitä edeltävän päivän tunnelma on jäänyt mieleeni kuin lyhyt filmipätkä. Edellisen päivän aamulla katselimme ikkunasta; äiti, 2-vuotias pikkuveljeni ja minä miten isä ajoi pois kotoa polkupyörällä, maassa oli hiukan lunta, mutta vielä pyöräkeli. Tunnelma oli ahdistunut, isän mustatakkinen selkä piirtyi selvästi mieleeni hänen loitotessaan aina kauemmas. Äidin puheesta ymmärsin, että isä oli tekemässä jotain väärää. Äiti tiesi hänen taas kerran sortuvan lääkärin insuliinipistoksia varten antaman ihonpuhdistuspriini juomiseen ja sen jälkeen muunlaisen juotavan hankkimiseen.” (emt. 106).

Itse asiassa eri lähteissä analysoiduissa kirjoitetuissa elämäntarinoissa tuntuu olevan ikäviä muistoja jopa enemmän kuin mukavia ja kauniita muistoja. Useimmiten kirjoitetaan niistä tapahtumista ja muistoista joilla on ollut ratkaiseva merkitys muistelijan elämälle. Muistin lisäksi myös ruumis voi kantaa näitä ratkaisevia muistoja ihmisen elämän tärkeistä hetkistä joissa kanssaihminen, juuri vanhempien, osuus on suuri. Arto Tiihosen mukaan ruumiilliset koke-

mukset ovat alttiita sosiaalisille vaikutuksille – isän suhtautuminen – ainakin nuorten minuuden rakentumisessa. Haastatteluissa kerrottujen tarinoiden mukaan ”suhde omaan ruumiiseen, sen kykyihin ja heikkouksiin muokkautuikin paljolti sen kautta miten merkitykselliset toiset ihmiset suhtautuvat ihmisen omaan tekemiseen”. Se ei tarkoita Tiihosen mukaan sitä, että yksilö alistuisi näihin sosiaalisiin odotuksiin, vaikka joskus näinkin käy, vaan se voi yhtä hyvin synnyttää nuorena vastareaktion tai jopa onnistuneen kombinaation toisten liiallisten tai kätteettömien odotusten ja omien itselle tunnetuksi tulleiden tarpeiden ja kykyjen suhteen. Tässä mielessä ruumiillisuus on sosiaalinen suhde. (Tiihonen, 1997, 111)

Muistot saattavat nostaa mielikuvia menneisyydestä, jolloin vasta pitkänkin ajan päästä todella ymmärtää sen hetkisen kokemuksen merkityksen ja tunnetilan. Tästä hyvänä esimerkkinä on Arto Tiihosen kertomus, kun hän otsikolla Lihaan kirjoitettua – Ruumiissa kohdattua, kertoo miten hän pitkän pyörämatkan viimeisillä kilometreillä täysin uupuneena, koki tunneyhtymän menneisyyteen:

”Palaan 14 vuotta taapäin ja hiihtokilpailuihin, jossa minä olin samassa ruumiillisessa tilassa – en ehkä yhtä uupuneena, mutta yhtä paljon itseäni eteenpäin työntävänä, kun kaksi kilpakaveria yritti ohittaa minut viestien viimeisellä kilometrillä. Selväköisyys: tajuan siinä pyöräillessäni, miten minun piti silloin nuorena poikana näyttää isälleni, että olin mies, että en antanut periksi, että pärjäsin. Ymmärrän, miten se ulkoapäin olin ohjautunut, miten minun ja perheeni historia pakotti minut siihen suoritukseen silloin. Miten olin vain osa sukuni miesten kiertokulussa ja niissä paikoissa – kuten välttämättömässä urheilumenestyksessä –, joita minulla siinä kierrossa ja siinä ympäristössä, taloudellisessa ja poliittisessa kulttuurissa oli. Kun ruumiini on siinä äärettömän uupumuksen ja kuolemankin, rajatilassa uskallan kokea ja ymmärtää sellaista, mitä en ollut uskaltanut ennen kosketella tai käsitteellistää. En pelkää mitään.” (Laitinen & Tiihonen, 1990) (Tiihonen, 1997, 112).

Artikkelista, johon tämä Tiihosen kuvaus liittyy, Eeva Jokinen sanoo Ruumiin siteet -kirjan esittelyssä, vihjeissä, että luku kehottaa meitä kohtaamaan oman ruumiinsa ”elävänä ruumiina” ja olemisen tavan tulkkina. Se kehottaa tuntemaan miten ruumiillistuneet tunteet muotoutuvat merkittävässä ruumiillisissa kokemuksissa, ruumiin muistoissa ja niistä kerrotuissa tarinoissa. (Jokinen, 1997, 16). Ajatus on kiehtova ja kokeilemisen arvoinen. Siinä on jotakin samaa kuin aikaisemmin kuvaamassani L. Terrin muistin palautumisella hetkellisten mielikuvien ja tunnetilojen kautta. Tässä ruumiin räsitusten ja tunnetilojen yhdistelmässä kokemuksen huikeutta lisää äärimmilleen viety itsensä voittaminen ruumiillisessa jaksamisessa.

Giddensin mukaan henkilökohtaiset ongelmat, koettelemukset ja kriisit sekä henkilökohtaiset suhteet ilmaisevat aina jotakin nykyajan sosiaalisesta maisemasta. Hänen mukaansa nykymeno tuo suuria muutoksia yksilön sosiaaliseen ympäristöön, vaikuttaen avioliittoon ja perheeseen samoin kuin muihinkin instituutioihin. Kuitenkin ihmiset kantavat mukanaan henkilökohtaisessa elämässään paljon siitä, mitä he ovat aina kantaneet, omaksuen kuitenkin niin hyvin kuin voivat sosiaalisia muutoksia ympärillään. Sosiaaliset olosuhteet eivät nimittäin ole erillisiä ihmisen elämästä, eivätkä ne suinkaan ole ulkonaista ympäristöä heille. Painiskelemalla henkilökohtaisten ongelmien kanssa, yksilöt

yrittävät aktiivisesti rekonstruoida ympärillään olevaa sosiaalisen toiminnan kokonaisuutta. Nykymaailma tietenkin ulottuu yksilön toimintaympäristön ja persoonallisten kokemusten ulkopuolelle. Se on tupaten täynnä riskejä ja vaaroja, jossa termi kriisi, ei niinkään ilmene keskeytyksenä, vaan enemmän tai vähemmän jatkuvana asiantilana. Kuitenkin se myös tunkeutuu syvälle oman identiteetin ja persoonallisten tunteiden sydämeen. Uusi identiteetin merkitys (new sense of identity) on ajankohtainen versio oman itsensä löytämisen prosessista, jota nykyajan sosiaaliset olosuhteet vaativat kaikilta meiltä. Tämä prosessi on yksi muoto aktiivista väliintuloa ja muutosta. (Giddens, 1991, 12).

Laura Marcus käsittelee teoksessaan *Autobiographical discourses* elämäkertojen teorioita ja yksilön sekä yhteisöjen sosiaalista suhdetta ja niiden merkitystä historiassa. Hän esittää teorioiden tueksi myös Diltheyn väittämät. Marcusen mukaan Dilthey väittää, että historialliset voimat täytyy nähdä riippumattomina yksilöstä ja historia ja yksilö täytyy aina käsittää suhteessa toisiinsa, jossa yksilö on yhdistävän rakenteen keskuksessa. Kaikki historia alkaa yksilöiden elämän ilmaisusta. Tässä on Diltheyn väittämän mukaan ensisijainen historian lähde. Kuten elämää ylläpitää tietoisuus itsestä, kaikilla elämänvaiheilla on lähtökohtansa tässä itsetietoisuuden kategoriassa. Jatkuvuus sitoo yhteen erilaiset elementit: kuten me seuraamme muistojen ketjua pienestä lapsesta aikuisuuteen, jolloin saavutetaan ulkomaailman silmissä vahva itsetietoisuuden sisäistäminen, me suhteutamme vaikutukset ja reaktiot johonkin, joka muovaa itseään ja siten kehittää itseään sellaiseksi, joka määräytyy jollakin tavalla sisältäpäin. Omaelämäkerrassa me kohtaamme elämän ymmärtämisen korkeimman ja valoisimman muodon. Omaelämäkerrassa on historian alkuperäinen lähde. Se on siis ensimmäinen askel elämänkaaressa omaelämäkerrasta elämäkertaan ja edelleen historiaan. (Marcus, 1994, 144-145).

Barbara Myerhoff sanoo tutkimustensa perusteella, että elämäkokemuksia ei pyyhitä pois ikään kuin niitä ei olisi koskaan ollutkaan. Ne ovat kietoutuneet nykyhetkeen. Muisti oli usein ongelmallinen ja muistamattomuus koettiin hyvin kiusallisena. Henkilön tai asian jopa sanan unohtaminen oli tuskaa.

Muisti on jatkuvaa kulkua heikoista sumuisista varjoista erittäin kirkkaiisiin kokonaisuuksiin. Äärimmäisissä muodoissaan muisti voi tarjota, ei vain mahdollisuuden palauttaa menneisyys, vaan elää se uudelleen sen alkuperäisessä tuoreudessa muuttumattomana ilman välillä tapahtuneita muutoksia ja tapahtumia. Kaikki alkuperäiseen tapahtumaan liittyvät sensaatiot, emootiot ja assosiaatiot palautuvat. Marel Proust on analysoinut enemmän kuin kukaan toinen tätä prosessia, kuinka se toimii ja kuinka tärkeitä sellaiset hetket ovat. Prosessi ei sekoita tahtoa eikä tietoisuutta. Sellaiset hetket ovat lahjoja mystisiä intensiivisiä huippukohtia. Henkilön minä ja henkilön muistot koetaan ikuisesti pätevinä. (Myerhoff, 1992, 238).

9.4 Haastattelujen toteutus

Olin syksyllä 1999 Vivamo-opistolla Lohjalla tiettävästi ensimmäisessä Suomessa järjestetyssä ”Me sota-ajan lapset” seminaarissa. Siellä oli nelisenkymmentä ihmistä, pääasiassa naisia, muistelemassa lapsuuden kokemuksiaan sota-ajalta. Oli hämmästyttävää, miten paljon siellä itkettiin. Ihan tuntui konkreettisesti siltä, että nyt padot aukeavat ja kyyneleet, jotka isän poissaolon, haavoittumisen tai kuoleman johdosta, pelon, ahdistuksen ja puutteen keskellä jäivät itkemättä, pääsevät vasta nyt valtoimenaan virtaamaan.

Vähän samaa olen kokenut haastatellessani näitä sota-ajan pikkupoikia heidän kotonaan. Asia on yllättävän herkkä. Useimmat nyt kuusikymppiset ja siitä yli olevat miehet ovat haastattelun jossain vaiheessa itkeneet ja ääni on värähdellyt useaan otteeseen. Olen huomannut, että isän muisteleminen nostaa todella tunteet pintaan ja siitä on vaikea puhua.

Kun asetin tutkimukselleni tavoitteeksi selvittää sodan vaikutuksen miesten tunne-elämään sukupolvien saatossa, niin se on osoittautunut kyllä liian vaikeaksi tieteellisesti selvittää. Isästä varsinkin, jos hän on kuollut, on monella todella vaikea puhua. (Vrt. Innanen, 2001, 39). Toisaalta tunteiden tulkitseminen, ja se mistä mikäkin seikka johtuu, on sellaista asiaa, että ei sitä pysty tyhjentävästi selittämään. Niinpä olen tinkinyt ongelmanasettelustani ja tuon esille poikien kertomuksia kokemuksista sellaisina kuin he ovat ne kokeneet ja muistavat. On huomioitava, että kuusikymmentä vuotta on ihmisen iässä niin pitkä aika, että osa asioista on unohtunut ja inhimillistä on sekin, että muistaa jonkun asian toisin kuin se todellisuudessa oli. Tämä on niin sanottu onnellisuusmuuri, jonka läpi ihminen muistinsa suodattaa, kuten jo aikaisemmissa luvuissa on todettu. Olen kuitenkin vakuuttunut, että haastattelujen aikana monet miehet elivät lapsuuden tapahtumat uudelleen, kuten kuvasin Myerhoffin teoriaa edellisessä kappaleessa.

Minusta nämä kertomukset kokemuksista ovat jo sinänsä niin arvokkaita, että niistä kannattaa tehdä väitöskirjatutkimus, jotta jälkipolvillekin jää kuva siitä, mitä heidän vanhempansa ja esivanhempansa joutuivat lapsena kokemaan. On myös niin kuten Ulla Kosonen koulumuistotutkimuksessaan sanoo, että ”aikuisena pystymme palaamaan muistoihin, asettamaan tapahtumat erilaisiin konteksteihin ja näkemään myös oman osuutemme tapahtumissa” (Kosonen 1998, 25).

Lähdin tekemään tätä empiiristä osaa tutkimuksestani siitä lähtökohdasta, että etsin maamme kaikista maakunnista miehiä, jotka ovat olleet 2–10-vuotiaita, heidän isiensä ollessa sodassa ja jotka itse ovat isiä. Lähtökohtana oli myös se, että he ovat eri ammateista, erilaisia koulutettuja ja yhteiskunnan eri tasoilta. Ehtona oli myös, että he muistavat jotakin sota-ajasta ja osaavat ilmaista ajatuksensa kertomalla nauhalle siitä, mitä muistavat ja miten se on heidän elämäänsä vaikuttanut.

Tällaisten miesten löytäminen eri puolilta maata ei ollut mikään helppo tehtävä, mutta eri kanavia käyttäen miehet kyllä löytyivät. Tavoite ei aivan täy-

sin toteutunut, sillä haastattelussa osoittautui, että kahden miehen isä ei ollutkaan ollut sodassa, toinen oli kuollut tautiin pian talvisodan päätyttyä ja toinen oli ollut paperitehtaalla rajan pinnassa töissä, jotta elintärkeä tehdas saatiin sota-aikanakin pyörimään. Molempien poikien kaksi vanhempaa veljeä oli kyllä rintamalla ja muutoinkin heidän kokemuksensa olivat niin merkittäviä, että otin heidät otokseen mukaan. Samoin on laita kahden muun pojan osalta, vaikka osoittautui, että heillä itsellään ei olekaan lapsia. Koko sodan aikaisten poikien populaatioon he sopivat hyvin, sillä siinä joukossa on monenlaisia kohtaloita.

Olen haastatellut yhteensä 23 miestä. Heidän ikäjakautumansa syntymävuosien mukaan on seuraava:

1929	1932	1934	1935	1936	1937	1939	1940	1941
1	2	5	4	3	1	3	1	3

Lisäksi olen haastatellut muutamia näiden miesten poikia. Kahden kertomukset olen ottanut mukaan elämäntarinoihin. He ovat syntyneet 1961 ja 1964. Heidän kannanottonsa eivät ole kuitenkaan tilastovertailuissa mukana, koska kysymykset eivät ole vertailukelpoisia.

Tein haastattelut narratiivisella teemahaastatteluotteella, joten ne eivät ole sanasta sanaan samoilla kysymyksillä tehtyjä, mutta vertailtavuuden varmistamiseksi runsaat kolmekymmentä keskeistä kysymystä olen esittänyt samalla tavoin kaikille. Haastattelut tehtiin yleensä, muutamaa poikkeusta lukuun ottamatta, haastateltavien kotona. Viivyin heidän luonaan yleensä useita tunteja ja nauhoitukset kestivät vaihtelevasti puolesta tunnista puoleentoista tuntiin. Toisilla oli paljon enemmän kerrottavaa kuin toisilla.

En ole litteroinut haastatteluita paperille sanasta sanaan, vaan olen purkanut ne haastattelupöytäkirjan muotoon siten, että kaikki oleellinen on tullut kirjattua. Pöytäkirjat ovat pituudeltaan 2–6 liuskaa. Käytän haastatelluista ja heidän ammasteistaan sekä kotipaikoistaan intimiteettisuojan säilyttämiseksi peitenimiä. Haastattelujen 35 keskeistä kysymystä ovat kirjan liiteosan alussa.

Uskallan väittää, että tässä tutkimuksessa esiteltävässä 25 suomalaismiehen muistojen, kokemusten ja ajatusten aineistossa on oleellinen osa sota-ajan lasten ja heidän lastensa kollektiivista muistia niistä tuntemuksista, joka oli lähes kaikkien suomalaislasten osana viime sotien ja sen jälkeisenä aikana. Aineistosta keskeisimpinä esille nousevat kokemukset, kuten sodan kovuuden, lapsuudessa omaksutut eetokset työn ja selviytymisen vaikeistakin tilanteista esittelen analysoituna omissa luvuissaan. Varsinaisiin elämäntarinoihin olen poiminut laajasta haastattelujen materiaalista erilaisia tarinoita siten, että niissä tulee esille mahdollisimman hyvin elämää eri puolilta maata, erilaisista perheistä ja erilaisista kokemuksista.

10 SOTA LAPSEN SILMIN

Johdanto

Muutammat asiat nousevat haastatteluista aivan selkeästi muista edelle. Ne ovat työ, pelko ja selviytymään oppiminen.

Työ: Poikien kertomukset siitä, kuinka pienenä lapsena piti tehdä raskaita töitä, tuntuvat varmaan tämän päivän nuorista ihmisistä aivan uskomattomilta. Mutta uskottava on, kun useat pojat kertovat samaa, että jo viisivuotiaana piti lähteä äestämään joko yhdellä tai parihevosilla peltoja. Muutammat pojat muistelevat, että pari kesää ennen kouluun menoa oli kuljettava karhin perässä. Myös monet muut auttamistyöt tulivat pojille pakollisiksi heti kun vain kynnelle kykenivät. Kun töistä puhutaan, on huomattava, että Suomi oli tuohon aikaan vielä merkittävältä osalta maatalousmaa ja useimpien poikien koti oli maatila, vaikka nyt asuvatkin kaupungeissa ja muissa ammateissa. Työt olivat näin ollen raskaita maatalon töitä, sekä paljon puun pilkkomista ja veden kantoa.

Pelko: Erilaiset pelot nousevat tuloksissa selvästi hallitsevaksi muistoksi. Pelon tunteen on täytynyt olla voimakas, kun vielä kuudenkymmen vuoden päästä suurin osa pojista muistaa nämä pelot. Yleisin pelon aihe oli ehkä selittämätön epävarmuuden tunne, joka aiheutti levottomuutta, painajaisunia ja yökastelua. Kodeissa vallitsi myös usein pelko siitä, miten isälle käy sodassa. Tuleeko hän takaisin elävänä. Kuolemanpelkoa lisäsivät sankarivainajien hautajaiset ja odotus siitä kenen vuoro on seuraavana. Myös monet yksittäiset asiat kuten lentokoneiden ääni, pommitukset ja pimennysverhot aiheuttivat pojille pelkoa, joka muistetaan vieläkin elävästi.

Selviytymään oppiminen: Myönteisenä asiana suurin osa pojista sanoo kokevansa, että sota-aika opetti heidät kaikista vaikeuksista huolimatta elämässä selviytyjiksi. Puute lähes kaikista tarvikkeista ja se, ettei ollut aikuisia miehiä auttamassa, pakotti useimmat pojat kekseliäiksi, kärsivällisiksi ja monien vaihtoehtojen yrittäjiksi. Tähän kuuluu myös tyytyväisyyden oppiminen, sillä harvat sanovat olevansa katkeria.

10.1 Lähtökäsky

Palaan töihin, pelkoon ja selviytymiseen tarkemmin tuonnempana, mutta ensin sotaanlähtökäskystä. On hämmästyttävää, miten muutamille pojille on jäänyt lähtemättömästi mieleen käskyn tuoja ja tunnelma kotona, kun tilanne selvisi. Tässä siitä muutamia esimerkkejä:

”Päällimmäinen muisto sodasta on se, kun hiihtäjä tuli saunan takaa ja toi viestin, että isän on lähdettävä sotaan. Se oli kova pala. Näin äitin ja isän kasvoista, että nyt on vakava paikka. Se oli liikekannallepanoilmoitus. Isä oli silloin kotona, kun se tieto tuotiin keskipäivällä. Saattelimme isän Puttaan asemalle. Isällä oli reppu selässä, äiti itki ja isälläkin oli silmät kyynelissä ja itkin kai se minäkin. Siinä ne halusivat ja hyvästelivät toisiaan ja suutelivat niin kuin isä ja äiti hyvästellessään tekevät.” (Tehtaan Hannu Pohjois-Suomesta).

”Sodan alku, kun isä joutui lähtemään rintamalle ja evakkoon lähtö. Ne jäivät lähtemättömästi mieleen. Muistan isän sotaan lähdön, kun hän oli puita pilkkomassa ja silloin tuli pyörällä armeijan pukuun pukeutunut mies, jolla pistooli vyöllä. Hän antoi isälle paperilapun ja siinä keskustellessa selvisi, että isällä on kaksi tuntia aikaa lähtöön. Kaikki sen kylän miehet kokoontuivat silloin koululle. Kun äiti kuuli tämän, niin itku häneltä tietysti pääsi. Meillä oli sauna lämpiämässä, kun se tieto tuli, mutta niin kiire lähtö isälle tuli, että kylpemättä häneltä jäi.” (Siirtolaismies Kauko Karjalasta).

”Se oli perheessä outo tunne, kun isälle tultiin sanomaan, että pittää lähteä sotaan. Se pahinta, kun sanojat tuli yöllä. Näin oli jo silloin kun talvisota syttyi. Mutta muistan erityisesti silloin 1941, kun äitin veli tuli yöllä sanomaan, että nyt pitäisi lähteä. Heräsin siihen ja oudolta se tuntui. Kotona tunteet olivat ikävät, kyllä siinä itkettiinkin. Mutta ei se isä siinä sen kummempaa. Suomalainen mieshän on semmonen, ko tiukka paikka tulloo, niin se lyö lakin päähänsä ja lähtee.” (Metsuri Pekka Etelä-Savosta).

”Muistan isän lähdön jatkosotaan. Oltiin ojan pohjuussa, kun sinne tuli sotilaspuvussa oleva mies. Isä sanoi, että kyllä hän tietää, mikä tämä on. Siihen jäi ojan kaivuut. Minun piti siitä jatkaa. Olin vajaan 12-vuotias.” (Työmies Antti Koillismaalta).

Nämä tilanteet ovat olleet pojille niin järisyttäviä, että ne ovat jääneet lähtemättömästi heidän mieleensä. Siinä hetkessä murtui heidän siihenastinen turvallinen elämänsä. Lapsi tajusi, että isän lähtö merkitsi epävarmaa tulevaisuutta ja toisaalta äidin ja isän vakavista ilmeistä ja itkusta hän saattoi päätellä, että tästä seuraa jotakin ikävää ja siitä alkoi pelko.

10.2 Pienenä työhön

Ehkä kaikkein oleellisin asia, mikä sodan kärsimyksistä Suomen kansan osalta puhuttaessa on tähän asti jäänyt julkisuudessa käsittelemättä on lasten joutuminen ruumiilliseen työhön kohtuuttoman nuorena. Jopa 4–5-vuotiaana pojat tekivät miesten töitä. Toinen yhtä hämmästyttävä seikka on se, etteivät tuon ajan pojat ole siitä yhtään katkeria. Monet kyllä sanovat, ettei sitä lapsuutta ollut ollenkaan, mutta he kokevat, että työhön joutuminen oli välttämätöntä ja se tehtiin isänmaan hyväksi. Useimmat haastateltavistani kokivat sen miehekkää-

nä ja vielä kiittelevät siitä, että siinä oppi tekemään omin käsin ja niillä taidoilla sekä keinojen keksimisillä on selvinnyt myöhemmin elämässä hyvin.

Näin miehet muistelevat:

”Kyllä ne leikit jäivät isän kanssa vähäisiksi. Isällä oli aina kiire töihin. Itsekin jouduin töihin heti kun kynnelle kykenin. Muistan, että jo parina kesänä ennen kouluun menoa minun tehtävänäni oli kesantopellon karhihteminen hevosella. Eli viisivuotiaana aloitin hevosmiehen hommat. Tämä oli yleistä, että lapset joutuivat pienestä pitäen töihin ja mitä raskaammista töistä selvisi, niin sitä miehekkäämmältä tuntui. Ei siihen työhön varsinaisesti pakotettu, mutta se oli itsestään selvää, että työtä piti jatkaisen leipänsä eteen tehdä. Ei se pahalta tuntunut. En ole siitä yhtään katkera. Pikemminkin päinvastoin, olen kiitollinen, että olen oppinut pienestä pitäen työtä tekemään.” (Maanviljelijä Hannu Savosta).

”Itse olin niin sanotusti miesten töissä ensi kertaa ruisriihellä lyhteitä panemassa kupoihin. Olin siellä ihan muutaman vuoden ikäisenä jo sota-aikana. Niin pienenä, että osasin juuri sinne kävellä ja sain mennä. Hevoshommiin jouduin ensimmäisen kerran heinätoivissa kuorman päällä jo alle kymmenvuotiaana, mutta 1950 eli 10-vuotiaana, kun rakennettiin navettaa olin ajomiehenä, kun ajettiin raunioista kiviä, kun sementistä oli kova puute.” (Maanviljelijä Eemeli läntisestä Suomesta).

”Töitä oli tavattoman paljon ja pienestä piti olla mukana, mutta tein sen minkä jaksoin. Muistan olleeni ensimmäisen kerran hevosella myllyllä kuusivuotiaana. Siellä myllyssä toiset myllymiehet nostelivat minun viljasäkit pois kyydistä ja taas jauhot takaisin kärryyn. Siellä meni vain niin myöhään iltaan, kun vesimyllyssä jauhatusta kävi joskus hitaasti, että ilta ehti sauttaa ennen kuin pääsin kotiin. Niinpä olin nukahdannut kärryyn ja vanha viisas hevonen oli pysähtynyt, kun huomasi, että ajomies nukkuu. Herättyäni en enää uskaltanut istua pimeässä kärryssä, vaan kävelin hevosen edessä ja talutin sitä. Se tuntui turvallisemmalta.” (Myyntimies Jussi Pohjanmaalta).

”Kyllähän sitä jo pienenä piti tehdä puita rantteella ja kantaa tupaan. Karjaa piti myös ruokkia ja kun kaivot kuivuivat, niin vettä piti vetää kaukaakin karjalle ja juottaa niitä.” (Automies Kalle Lapista).

”Ensimmäisen raskaan työn muistan keväältä 1943, kun olin yhdeksänvuotias, niin teimme keväällä äidin kanssa lehmäaitaa. Minä yritin hakata rautakangella tolppia maahan, mutta rautakanki oli liian raskas, enkä jaksanut. Sitten äiti rupeesi hakkaamaan ja minä kiristin lankaa. Kyllähän sitä oli siihenkin asti pitänyt aina jotain pientä tehdä, kuten kantaa puita.

Minulla on muisto, että se oli hankalaa ja vaivalloista se elämä. Nälkää ei varsinaisesti ollut. Mutta se puute oli kaikesta muusta. Ei meillä ollut valoja, eikä ollut vettä. Meillä oli pahanen kaivo, jossa oli vain vähän vettä ja sekin ruosteista. Lumesta oli sulatettava pyykkivesi.

Muistan kuinka keväällä äiti sanoi minulle, että ota lapio ja mene veto-ojalle katsomaan, joko sinne on laskeutunut vettä. Se olikin ilon päivä, kun sinne oli lumesta sulanut vähän kirkasta vettä. Minä hain ämpärin, johon lipitin kauhalla kolme ämpärillistä vettä ja näin äiti pääsi pyykille. Pienet asiat olivat silloin suuria. Kaivossa olisi ollut vähän ruosteista vettä, mutta kun oli kovia pakkastalvia, niin kaivo kuivui, ettei siellä ollut minkäänlaista vettä. Vettä jouduttiin ajamaan kylälle jopa naapurikyliltä, kun koko kylältä loppui vesi.” (Poliisi Matti Länsi-Suomesta).

”Sotilaspojissa oli kaikenlaista avustus- ja keräystoimintaa. Koulu toimi normaalisti poikkeusaikojen lukuunottamatta. Kuitenkin siten, että kaupunkikouluissakin oli syksyisin kahdenviikon korjuuloma ja kaupunkilaislapsetkin lähetettiin maalle perunnannostoon ja muihin syystöihin. Samoin keväällä olimme kylvö- ja istutustöissä. Kotona piti käydä kaupassa koulun jälkeen ja se harmitti suuresti, kun aina oli pitkät jonot ja kädet piti olla täynnä kortteja, kun kaikille tarvikkeille oli omat korttinsa. Lihakauppa, maitokauppa ja sekatarvikauppa olivat kaikki erikseen. Ei silloin ollut nykyisen kaltaisia marketteja ja tavarataloja. Se vei aikaa, kun jokaiseen kauppaan oli omat jonot.” (Johtaja Asko Helsingistä).

”Jouduin itse aikuisten töihin jo 8-vuotiaana, jolloin olin propsin parkkuulla. Sitten jo alle kymmenvuotiaana olin halon hakkuulla. Kolmetoistavuotiaana päihitin hakkuutöissä jo miehetkin. Silloin minuun tuli oikein työraivo ja sitä minä maksan vieläkin, koska kaikki nivelet rikkoontuivat heikolla ravinnolla tehdystä liiasta työstä.” (Opettaja Aapo Hämeestä).

Haastatteluissa tuli selkeästi esille, etteivät miehet muistele katkeruudella varhaista työhön joutumistaan. Tämä tulee esille myös Kortteisen tutkimuksissa. Hän sanoo asenteen työntekoon ja ahkeruuteen kasvaneen näissä oloissa luonnostaan myönteiseksi (Kortteinen, 1992, 65). Tämä asenne on ominainen ehkä nimenomaan juuri tutkimukseni kohteena olevien ikäluokkien pojille (ja varmaan myös tytöille). Marja Tuominen määrittelee väitöskirjassaan J-P. Roosiin viitaten ns. suurten ikäluokkien syntymävuosiksi 1945–49. Juuri sitä ennen syntyneet ovat suuren muutoksen sukupolvea, jonka lapsuuden kokemusvarastoon kuuluivat ensisijaisesti sota ja puute (Tuominen, 1991, 48). Itse lisäksiin tuohon vielä työn. Suuren ikäluokan lapsilla lapsuuden kokemukset ovat jo toisenlaiset. Vaikka hekin joutuivat elämään lapsuutensa jälleenrakennuksen työntäyteisessä ilmapiirissä, niin ehkä heitä ”säälittiin” jo hiukan enemmän kuin edellistä sodan ikäpolvea.

10.3 Pelko

Pelko on ollut yleinen tunne Suomessa sodan aikana. Haastattemistani miehistä lähes kaikki muistavat, että pelkoa oli. Pelot olivat eri henkilöillä erilaisia. Lapset saattoivat pelätä hetkellisesti jotain erityistä tilannetta. Äiti ja muut mahdollisesti kotona olevat vanhemmat ihmiset pelkäsivät tietysti koko maan tilannetta. Äidillä ja lapsilla oli yleisenä pelkona myös se, miten isälle käy.

Esimerkkinä siitä miten jokin erikoinen asia, jota aikuiset eivät ehkä edes mitenkään erikoisena pidäkään, saattaa aiheuttaa lapsille pelkoa ja jäädä lähtemättömästi mieleen. Poikien sotamuistoissa se on mustat pimennysverhot eli ns. Molotovin kardiinit. Useimmat miehistä kertoivat niiden jääneen pelottavina mieleen, kun siihen liittyi monesti vielä pelottava lentokoneiden ääni. Nämä mustat verhot oli määrätty vedettäväksi ikkunoiden eteen aina pimeän tullen, jos valo sytytettiin huoneeseen. Lapset eivät aina tajunneet toimenpiteen merkitystään, mutta he tajusivat, että jotain outoa ja salaperäistä on tekeillä ja se aiheutti turvattomuutta ja aikuisissa oleva pelko tarttui lapsiin.

Näin kuvailee useimpien haastateltavien tuttua tunnetta maanviljelijä Eemeli läntisestä Suomesta:

”Päällimmäinen muisto sodasta on pelko. Se oli siinä mielessä kun kaikki pelkäsivät ja kaikki puhuivat siitä sodasta. Me lapset pelkäsimme, kun venäläiset lentokoneet lensivät kotimme yli Vaasaa pommittamaan ja kun piti olla mustat verhot ikkunoitteen edessä, niin se oli kamalaa.”

Haastattemistani 23 miehestä 7 sanoi pelänneensä usein, 6 silloin tällöin, 3 joskus, 6 ei muista ja vain yksi muistaa, ettei hän tuntenut pelkoa milloinkaan.

Pelkojen aiheet todellakin vaihtelevat. Kuka muistaa pelänneensä Itä-Suomessa rintamalta kantautunutta tykistön ääntä, joka kuului muuten todella kauas. Pommikoneiden pelko oli yleistä. Sitten pelättiin venäläisiä desantteja ja sotavankeja, joita oli taloissa. Ehkä yleisin pelon aihe oli kuitenkin sanoin selittämätön epävarmuuden tunne, joka liittyi kuoleman pelkoon, kun rintamalta tuotiin ruumiita ja piti pelätä, milloin oma isä tuodaan arkussa tai jos hän haavoittuu pahasti. Monet miehet kertoivat, että pelko vaikutti heihin siten, että he näkivät paljon unia sodasta. Toiset taas sanoivat olleensa yökastelijoita. Eli jatkuva jännitys aiheutti sen, että pissa tuli yöllä alle isoiltakin pojilta.

Tässä joitakin esimerkkejä:

”Epävarmuuden aikaa se oli. Olin allekastelija toisellekymmenelle vuodelle asti. Pidän sotaa yhtenä psyykkisenä syynä siihen. Sotaan liittyi evakkotaival talvisodan aikana. Ainoa muistikuva evakosta on se, että asuimme Pyhäjärvellä eräällä koululla. Minä kuulemma sairastin keuhkokuumeen. Sen hoito märillä kääreillä oli vähemmän miellyttävää.” (Yrittäjä Jukka Itä-Suomesta).

”Kyllä sodasta puhuttiin ja kuunneltiin radioa, mutta sekään ei ollut kunnossa, kun silloin kaikki loppui. Myös naapureista kaatui paljon miehiä. Minun lapsuuteen kuuluu vain kuolema ja puute, koska pulaa oli kaikesta. Pelkoakin oli, mutta ei aina kovin vahvana. Toki silloin pelättiin, kun lähikaupunkeja pommitettiin niin, että meilläkin ikkunat helisivät. Meilläkin pelättiin, että ikkunat menevät rikki. Minulle on jäänyt sellainen kuva, että äitini ja vanhempi sisareni itkivät ikkunan edessä ja puristelivat nyrkkejään, että mitä tästä tulee.” (Opettaja Aapo Hämeestä).

”Elämä oli vähän semmosta pelonalasta. Se tuli siitä, kun ei ollut kuin naisväkeä ja sitten nuoria ja vanhoja. Tuntui turvattomalta, kun ei ollut miehiä kylällä.” (Metsuri Pekka Etelä-Savosta).

”Muistan yhden tapauksen venäläisten lentokoneiden vierailusta Himangalla. Se oli laskiaistiistaina 1944. Me lapset oltiin päineen kotona. Päivä oli oltu mäessä ja sitten illalla äitikin oli lähtenyt naapurin emännän kanssa iltakävelylle, niin silloin alkoi kuulua lentokoneen jurina ja minä heti tunnistin, ettei ole tuttu ääni. Ei ole tällaista lentokoneen ääntä ennen tällä taivahalla kuultu. Me sammutimme heti valot ja istuimme kaikki neljä pimeässä tuvan penkillä tiukasti kylki kyljessä kiinni ja jännitettiin mitä tuleman pitää. Koneet lähestyi ja lähestyi ja viimein tuntui, että ne ovat aivan meidän päällä. Olimme vähän peloissamme ja samalla kuului valtava pamahdus ja tuntui, että pommi putosi. Pelko vain lisääntyi, että mitä tästä nyt seuraa, kun pommeja rupeesi putoilemaan. Ikkunatkin tärisivät ja tuntui vähän pahalta. Äitikin tuli sitten onneksi kotiin ja sitten tilanne oli ohi ja koneet menivät menojaan. Velipojan kanssa puhuimme, että mennään aamulla navetan taakse katsomaan miten on käynyt. Arvelimme, että siellä on varmasti iso kuoppa, kun jysäys oli niin kova. Seuraavana päivänä tuli aikamoinen pettymys, kun huomasimme ettei siellä mitään pommia eikä kuoppaa ollutkaan. Myöhemmin kuulumme, että pommit olivat pudonneet kymmenien kilometrien päähän.” (Poliisi Matti Länsi-Suomesta).

Miten pelko on vaikuttanut näiden sota-ajan lasten myöhempään elämään, on vaikeasti selitettävissä. Se on myös hyvin yksilöllistä. Aivan varmana voi kuitenkin pitää, että monille niistä on jäänyt jonkin asteisia traumoja. (vrt. Lampi, 1983, 91). Eräs yleisönosasto kirjoittaja totesi kiirastorstain Keskipohjanmaalehdessä, että sota-ajan ikäluokat maksavat vieläkin sotakorvauksia, ”sillä moni kärsii yhä epämääräisistä kivuista, masennuksista ja muista vaivoista, jotka joutuvat sota-ajan pelottavista kokemuksista.” (Keskipohjanmaa, 12.4.01, s. 14).

Myös äskettäin ilmestynyt sotaorpojen haastatteluihin perustuva Timo Malmin kirja Isän ikävä, on täynnä tuskaa, pelkoa ja ikävää, kun yli kolme-

kymmentä isänsä sodassa menettänyttä kertoo muistoistaan. Myös monet haastattelemistani miehistä kertovat, että he näkivät paljon unia sodasta ja uskovat, että se johtui pelosta. Jotkut kertovat, että pelottavat sotaunet seurasivat vielä pitkään sodan jälkeenkin. Esimerkiksi näin ”Muistan yhden unen, jossa vihollisen kone jäi kiertämään ja pyörimään meidän talon yläpuolelle. Se uni on jäänyt koko iäksi selkeänä mieleeni” (Postimies Eero Savosta).

Marja Tuomisen mukaan Pentti Linkola pohti kohua herättäneessä pamfletissaan Isänmaan ja ihmisen puolesta v. 1960 pelkoa toisesta näkökulmasta. Vastustaessaan uutta sotaa ja siihen valmistautuvia asevoimia, hän käsittelee pelkoa sodan ja rauhan propagandan yhtenä osana. Pelon siirtämisen keinoja miettiessään Linkola sanoo, että ”vaikka vanhempien kokemista traumaista ei suoraan ja jatkuvasti puhuttaisikaan, niiden heijastukset tihkuvat läpi. Varsinkin jos kokemukset ovat olleet voimakkaita ja kaikkein varmimmin silloin, kun niiden seuraukset koskettavat sosiaalistavan kasvatustavan ydintä eli syyllisyyden tunnetta tai sen pelkoa.” (Tuominen, 1991, 134-136).

10.4 Surua ja ahdistusta

Haastattelemissani oli monia eri kohtaloita sota-aikana kokeneita poikia. Vaikka otanta oli sattumanvarainen, niin joukkoon tuli kuitenkin useita eri erityisryhmiin ja erilaisia kokemuksia omaavia miehiä. Joukossa on valtaosa ns. normaalitapauksia eli sodasta ehjänä palanneiden sotaveteraanien poikia kanta-Suomesta, sitten on sotatoimialueilla lähellä itärajaa ja Lapissa sekä Helsingissä lapsuutensa eläneitä. Nämä lapset joutuivat kokemaan hälytyksiä ja katsomaan sotaa silmästä silmään, miltei yhtä läheltä joskus kuin sotilaatkin. Näiden lisäksi on sotaorpoja, haavoittuneiden ja asekatkijoiden poikia sekä yksi Ruotsissa sotalapsenakin ollut.

Sen pelon lisäksi, mitä kaikki kokivat, oli näillä ”erikoistapauksilla” vielä erikoispelkonsa ja ahdistuksensa. Sellaisia saattoivat olla evakossa koetut ikävyydet, kuoleman kohtaaminen ja isän menettäminen, isän paha haavoittuminen, pommitusten pelko, kiusaaminen toiseen kirkkokuntaan kuulumisesta, asekatkennän paljastumisen pelko ja puute ihan jokapäiväisestä leivästä eli ruuasta, vaatteista, vedestä, lämmöstä ja valosta.

Tässä joitakin esimerkkejä poikien kertomuksista:

”Isä oli jo talvisodassa ja kun hän sitten kaatui heti jatkosodan alussa, niin olen kokenut niin, että se oli äidille sellainen kokemus, että hän ajatteli Juhani Ahon Juhani Ahon ”että ei tule enää ehyttä elämästä”. Elämä särkyi isän kaatumisen vuoksi niin pahoin, että sota täytyi vaieta ja kieltää pois koko kodin elämästä. Kodista katosi elämän täydellisyyden tavoittelu, eli elettiin eteläpohjalaisen sanonnan mukaan ”hyvä kun joinki”. Mentiin vain päivästä toiseen periaatteella, että kunhan jotenkin selvitään.” (Sotaorpo toimittaja Aimo Pirkanmaalta).

”1941 syksyllä lähdimme evakkoon Teerijärvelle ruotsinkieliselle Keski-Pohjanmaalle. Meitä ei kyllä meinattu päästää sisälle ensin ollenkaan. Mutta kun viranomaiset suostuttelivat talonväkeä monta tuntia, niin viimein pääsimme portailta talon kamariin asumaan. Ensimmäinen kortteeripaikka oli ihan kohtuullinen, mutta toinen paikka Jeussin kylän kansakoululla oli surkein asumispaikka mitä lapsuudestani muistan. Ensinnäkin se oli kylmä ja kostea ja ahdas ja kun saunaa lämmitettiin, niin vesi tuli katosta ja vuodevaatteet kastuivat. Kun oli kylmä talvi, niin se oli kurjaa ja kylmää.” (Automies Kalle Lapista).

”Meidän perheemme on uskonnoltaan ortodoksi ja se olikin äidille ainoa henkireikä päästä ortodoksisiin jumalanpalveluksiin ja aina hän otti lapset mukaansa. Mutta sen muistan vielä kouluajoilta, että tämän ortodoksiseen uskoon kuulumisen takia minä sain ryssän nimellä kulkea. Koulutoverit pilkkasivat näin toiseen kirkkokuntaan kuuluvaa. Se oli aika inhottavaa. Mutta 1950-luvulla suhtautuminen alkoi muuttua suvaitsevammaksi.” (Maisteri Markku Satakunnasta).

”Kun hän (isä) haavoittui 1944 vaikeasti Ihantalassa, niin hän kirjoitti kottiin, että sirpale oli vähän raapaissut päätä, vaikka kuula oli mennyt läpi päätä, puolet päätä oli halvaantunut ja leukaluut olivat särkyneet. Vammojen takia hän joutui jäämään sairaalaan sodan loputtua ja pääsi kotiin vasta maaliskuussa 1945. Se kotiin tulo oli järkyttävä, kun myö pojat ei tunnettu issää. Myö pelättiin issää. Hänen kasvonsa olivat niin pahasti muuttuneet, että emme häntä tunteneet ja se tietysti koski kovasti isään, kun omat lapset eivät tunteneet.” (Postimies Eero Savosta).

”Ruuasta oli meilläkin kova puute. Pahimmillaan ei ollut muuta kuin nappavesi, joka oli keitettyä vettä, johon oli pantu sekaan vain sipulia ja suolaa. Siihen kasteltiin paljasta leipää ja kyllä se oli olevinaan hyvää. Äiti oli kyllä ovela säännöstelykorttien kanssa. Kun meidän perheessä ei juotu kahvia, eikä muitakaan nautintoaineita, niin äiti vaihtoi näillä kupongeilla naapurien rouvilta voikortteja ja muita, joilla sitten taas saatiin ostaa enemmän ruokaa. Välillä ei ollut muuta kuin valkoista laardia laittaa leivän päälle. Kyllä me kärsittiin suoranaista nälkääkin, että olimme aliravittuja, kuten sanotaan. Se oli yksi peruste siihenkin, että meidän perheen lapsista sitten kolme pääsi aikanaan sotalapsiksi Ruotsiin.” (Liikemies Tauno Etelä-Suomesta).

”Siinä Kemijärven asemanseudulla oppi näkemään ruumiita todella paljon. Vainajia tuotiin siihen risteyspaikkaan monesti kymmenittäin, eikä ne olleet aina arkuissaan. Siinä heidät tunnistettiin ja jos olivat kemijärveläisiä, niin ne jäivät siihen ja vietiin sitten haudattavaksi omaan kirkkomaahan, jos taas olivat muualta ne laitettiin vaunuihin ja kuusenoksa pantiin merkiksi, että siinä on vainajia. Siellä me pikkupojat oltiin seuraamassa ja katsoimme miten kullekin oli käynyt. Siellä oli paljon repaleisia vainajia. Keneltä oli käsi irronnut, keneltä pää, keneltä olivat vaatteet ja koko ruumis riekaleina. Ei me pojat osattu niitä pelätä. Siihen tottuu hyvin pian, vaikka ne olivat ruumiita, niin se tuntui aivan luonnolliselta, että näin on käynyt. Sota totuttaa ihmisen kaikkeen. Varsinkin pieni lapsi omaksuu äkkiä kaikki uudet tilanteet. Samoin oli ammusten osalta. Mehän kaivoimme käsiin kaikki räjähtämättömätkin ammuksset mitä löydettiin ja sitten räplättiin.” (Konekuski Ville Lapista).

”Kyllä minä uskon, että miehet raaistuivat sodan aikana ja myös alkoholin käyttö lisääntyi. Tietävästi alkoholin käyttö sota-aikana oli runsasta. Isänikin oppi sodassa paitsi polttamaan tupakkaa, myös juomaan alkoholia. Se heijastuu, joistakin äidille lähettämistään kirjeistäkin. Äiti kärsi tavattomasti isän alkoholin käytöstä.” (Mikkopappi Uudeltamaalta).

Alkoholin käyttö ilmeisesti lisääntyi sodan aikana ja sen jälkeen. (Pipping, 1978, 181). Tässä tutkimuksessa sitä en pysty todistamaan, sillä enemmistöllä haastattelemistani ei ollut siihen kantaa. Kuitenkin osa haastatelluista oli sitä mieltä, että juopottelu oli hyvinkin yleistä. He kertoivat myös, että siitä oli suuri riesa heidän perheissään, kun isä joi. Ongelma oli suurin ilmeisesti sotainvalidien osalta, sillä he rupesivat juomaan erilaisten syiden takia, kun sota vielä jatkui ja

valtaosa miehistä oli vielä rintamalla. Sotainvalidien Veljesliiton historiassakin on tästä oma lukunsa ”Alkoholi aiheutti ylimääräisen ja vaikean huoltotyön alueen Veljesliitossa. Vuoden 1942 lopulla asiasta käytiin neuvotteluja viranomaisten kanssa. Sotainvalidit olivat ryhtyneet pitämään itseään etuoikeutettuina, joille oli sallittava sellaistaikin, mitä yhteiskunnan normit eivät muille suoneet.” (Seppälä, 1990, 121 vrt. Hännikäinen, 1998, 166).

Irmeli Hännikäinen on tehnyt tutkimuksen sotainvalidien vaimoista. Näissä vaimojen kertomuksissa viittaillaan miehen psyykkisiin vammoihin, uniin ja painajaisiin, jotka ovat yleisiä kaikilla rintamamiehillä. Näin kertoo eräs sotainvalidin puoliso:

”Kyllä miesten mieli oli hyvin masentava ne oli loppuun ajettu. Muistan mieheni, kun hän saapui ei se mieltä ylentäny, vaikka emme olleet viiteen ja puoleen kuukautteen nähneet. Se oli ilo, että vielä elävien joukossa, mutta kyllä meni kauan ennen kuin tottui siviilielämään. Aina näki painajaisia hän jopa huusikin yöllä ihan kuin suuressa hädässä. Vastaus oli aina, että hän on tappelemassa ja jääden aina häviölle.”

Veteraanitutkimuksiin viitaten Hännikäinen sanoo, että 7 prosenttia entisistä rintamamiehistä näkee edelleenkin sota-aiheisia unia usein, 59 prosenttia joskus. (Hännikäinen, 1998, 165). Nämä vaimojen kokemukset ovat tässä yhteydessä merkittäviä todeta, sillä isän kärsimyksiä ja öisiä huutoja, joutuivat lapsetkin läheltä seuraamaan. Ahdistuksella ja pettymyksillä on vaikutus, myös ihmisen minä-ihanteeseen. Pentti Ikonen sanoo, että ihmisen pettyessä toiveisaan ja pyrkimyksissään hän voi kääntää tapahtuman narsistiseksi loukkaukseksi itseään kohtaan. Tällöin hän tuntee itsensä riittämättömäksi ja huonoksi. Juuri näitä narsistisia loukkauksia joutuivat monet pojat pieninä vaikeiden olosuhteiden takia kokemaan. Ikosen mukaan jo lapsuudessa koetut pettymykset saattavat vaikuttaa ihmisen psyykeen koko hänen ikänsä, vaikka oppiikin sitä vastaan suojautumiskeinoja mm. ideologioiden avulla. Kuitenkin ”pettymysten ja kiistetyn todellisuuden paljastumisen pelon nostattama viha ja kiukku saavat heistä luontevan kohteen” (Ikonen, 1988, 124-133).

Tuominen toteaa sodan jälkeisten tapahtumien pohdinnoissaan, että sodan ja puutteen kokeneille sukupolville tulevaisuus ei voinut tuoda enää mitään pahempaa kuin oli menneisyys ja siksi tämä näkyy heidän toiminnassaan. (Tuominen, 1991, 77).

10.5 Johtopäätökset

Edellä olevat esimerkit siitä, miltä sota on näyttänyt lapsen silmissä ja mitä se on heille konkreettisesti aiheuttanut, tuovat näkyviin sodan kovan todellisuuden myös siviiliväestön osalta. Sotahistorioissa ja -kertomuksissa sotaa kuvataan yleensä vain suurena kokonaisuutena yhteiskunnan kannalta ja rintamolosuhteita siellä taistelevien miesten kärsimyksistä. Nämä haastattelututkimuksen tulokset osoittavat, kuinka lapsi jo hyvin pienenä pystyy tajuamaan pelon siten, että se jää hänen muistiinsa elävänä kokemuksena, eikä vain alita-

juntaan. Lasten kärsimykset ja tunteet jäävät yleensä aikuisilta huomaamatta ja niin varmaan tapahtui Suomessakin viime sotien aikana. Uskonkin, että sodan poikien (ja tyttöjen) siirtyessä eläkkeelle, jolloin heiltä vapautuu entistä enemmän aikaa muistoille, sota-ajan muistoja ja kokemuksia nostetaan eri muodoilla esille vielä hyvinkin paljon.

Tämän luvun pokien kertomukset pienenä työhön joutumisesta ja kokemukset monista ahdistusta aiheuttaneista tilanteista aiheuttavat mielestäni risti-riitaisia pohdintoja esimerkiksi tälle ajalle, jolloin lapsityövoiman käyttöä pidetään turmiollisena ja yritetään estää siellä, missä sitä vielä on käytössä. Onko työ sittenkään lapselle pahasta, jos se on mielekästä, eikä liian raskasta ja pitkäaikaista? Sodan pojat ainakin väittävät selvinneensä elämässä hyvin, vaikka olivat jo alle kouluikäisinä lapsityövoimaa, joka joutui tekemään raskasta ja vaarallistakin työtä pitkiä päiviä. Sellaiseen ei ole syytä enää palata.

Henkisten kärsimysten, ikävyyksien ja ahdistavien kokemusten yksilöihin jättämiä seurauksia on vaikea arvioida muutoin kuin asianomaisten itsensä kokemusten kautta. Ihmisillä on kuitenkin olemassa paljon selittämätöntä kipua ja ahdistusta, kuten edellä on tullut esille. Nämä oireet kuuluvat jo enemmän lääketieteen ja psykologian piiriin, joten en ryhdy niitä tässä arvioimaan. Toivon, että nämäkin kokemukset innostaisivat tulevaisuudessa tutkijoita kiinnittämään lapsuuden aikaisen tuskan tutkimiseen ja ehkäisemiseen huomiota. Sodan aikaisille kokemuksille ja sen ikäluokan ahdistuksille ei muuksi voine muuttua.

11 SODAN KOVUUS

Johdanto

Lähtiessäni selvittämään sodan merkitystä isyyteen, mietin paljon, millä mittareilla sitä voi yleensäkin mitata. Päädyin lopulta valitsemaan aineistostani neljätoista kysymystä, joiden vastaukset ilmaisevat ainakin jotakin tähän ongelmaan liittyvää. On tietysti kovin uskallettua väittää, että kvantitatiivinen kysely antaa näin vaikeaan ja tunnepitoiseen aiheeseen oikeita vastauksia. Rohkenen kuitenkin uskoa, samalla tavoin kuin koko tutkimuksenikin osalta, että nämä haastattelussa saadut vastaukset antavat luotettavan tuloksen siitä, mitä sodan kovuus on näiden miesten ja heidän isiensä tunteisiin vaikuttanut.

Vaikka kysymyksessä onkin laadullinen tutkimus, valitsin nämä 14 kysymystä siksi, että niihin saaduista vastauksista voidaan tehdä sellainen kvantitatiivinen yhteenveto, josta voidaan tehdä johtopäätöksiä tunne-elämäänkin liittyvistä kokemuksista. Kysymyksiä miettiessäni jouduin ottamaan huomioon aiheen vaikeuden ja tutkimuksen kohdejoukon tietoisena siitä, kuinka vaikeaa suomalaiselle miehelle on puhua tunteistaan.

Olen seuraavassa jaotellut kysymykset kolmeen eri teemaan: Tunteet, sota leikkinä ja totena sekä isän ja pojan vuorovaikutus. Kustakin teemasta on taulukko, joissa on yhteenveto 23 miehen vastausten jakautumisesta kommentteineen ja analysointeineen.

11.1 Tunteet

KAAVIO 1

Tunteet	Usein	Harvoin	Ehkä joskus	En muista	Ei koskaan
Oliko sinulla ikävä isää	5	4	3	5	6
Puhuiko isä sodasta	2	5	4	4	8
Oletko itse puhunut	4	8	8	0	3*
Osoittiko isä äidille hellyyttä	1	4	3	8	8
Osoitanko itse hellyyttä	3	8	8	1	2

(huom. * kahdella ei ole lapsia)

Otin ikävän yhdeksi kysymykseksi, koska ikävällä voi mitata tunnesidettä, joka on isän ja pojan välillä. Tosin ikävällä ei ole samanlaista vaikutusta ihmisen psyykeen kuin esimerkiksi pelolla, joten voi olla, että lapsena koettu lievä ikävä on jo vuosikymmenten kuluessa unohtunutkin.

Hämmästyttävää kuitenkin on, että lähes puolet ei muista ikävöineensä koskaan isäänsä. Toki hieman enemmän on niitä, jotka muistavat ikävöineensä ja runsas viidennes useinkin. Nämä luvut antanevat suuntaa isä-poikasuhteen lämmöstä ja kiinteydestä.

Hellyyden osoitusten osalta on huomattava, että tässä tuli esille se, mitä on tehty lasten nähden. Monet miehet sanoivat, että isällä ja äidillä oli hyvä suhde, mutta eivät he koskaan lasten nähden hyväilleet tai halailleet toisiaan. Samoin sanovat miehet omasta avioliitostaan. Vaimolle osoitetaan hellyyttä, mutta ei lasten nähden.

Isien muuttumisesta sodassa ja puhumattomuudesta sota-asioista sen jälkeen on kansan keskuudessa paljon eri yhteyksissä puhuttu. Haastattelututkimus osoitti, että tilanne ei tässäkään suhteessa ole kaikkien rintamamiesten osalta yhteneväinen. Tulos kallistuu kuitenkin selkeästi puhumattomuuden puolelle, sillä puolet ei muista tai ovat varmoja, ettei isä koskaan puhunut kotona sodasta. Seuraavassa joitakin vastauksia ja kommentteja kuvaamaan näitä muistoja.

”Muistan elävästi kyllä kerran isän sanan, kun hän jostain syystä tusjaantu meihin poikiin, niin hän sanoi, että työ että pojat perkele tiijä elämästä mittään. Tällä uskon hänen tarkoittaneen juuri näitä sotareissuja, joita me emme olleet kokeneet. Sota oli miehille niin raju yhteinen kokemus, että se opetti ymmärtämään toisia siellä olleita. Siten ymmärrän isän ymmärtäväisen suhtautumisen moniin sodan jälkeen alkoholi-soituneisiin sotakavereihin, vaikka hän muuten oli karski mies, eikä sellaista hyväksynyt.” (Maanviljelijä Hannu Savosta).

”Isälle jäi sodasta tuskallisia kokemuksia. Äiti on kertonut, että isä näki vuosikausia painajaisunia ja kyllä hänen eristäytymisensä oli paljolti sodan vaikeitten kokemusten seurausta.” (Virkamies Pekka Karjalasta).

”Kyllä minä uskon, että miehet raaistuivat sodan aikana ja myös alkoholin käyttö lisääntyi. Tietävästi alkoholin käyttö sota-aikana oli runsasta. Isänikin oppi sodassa paitsi polttamaan tupakkaa, myös juomaan alkoholia. Se heijastuu, joistakin äidille lähettämistään kirjeistäkin. Äiti kärsi tavattomasti isän alkoholin käytöstä. Luulen,

että miehet purkivat ahdistustaan ja pelkoaan viinaan. Alkoholien käyttöön liittyy aina väkivaltaa, vaikka sitä perheissä piilotellaan viimeiseen asti.” (Mikko-pappi Uudeltamaalta).

”Kun isä ei puhunut sodasta, niin uskon sen johtuvan siitä, että sota oli hänelle niin rankka kokemus, että hän halusi päästä siitä muistoissakin eroon. Ja toisaalta olen myöhemmin oppinut ajattelemaan niin, että sota oli sen läpikäyneille miehille niin syvä kokemus, että se kuuluu asioihin, joista sanat eivät riitä kertomaan. Siksi niistä on sotaa käymättömille turha puhua. Siitä voi kyllä sanoinkin puhua, mutta sodan syvintä olemusta ei voi toiselle sanoin kuvata. Sen sijaan kun sodan käyneet miehet puhuvat keskenään, niin siinä on aivan toisenlainen sävy. Olen oppinut, että sota ei ole vain ulkoinen tapahtuma, vaan syvästi koettu sisäinen elämys ja sitä ei voi toinen, sitä kokematon ymmärtää. Näin minä sen kokemukseni perusteella ajattelen.” (Kunnallismies Väinö Pohjanmaalta).

Uskon kokemukseni perusteella Väinön osuneen tässä arviossa aivan oleelliseen seikkaan. Tämä tosin on mielenkiintoinen näkökulma ja tuo esiin sen, että sota todellisuudessa on aivan eri tilanne kuin koulupoikien sotaleikit ja muut harrastukset, joista Martti Grönfors sanoo Askewin ja Rossin koulututkimuksiin viitaten, että pojat kilpailivat keskenään, eivätkä luottaneet toisiinsa. (Grönfors, 1994, 71). Sodassa aseveljeys oli lujaa luottamista.

”Kyllä sota ja haavoittuminen vaikutti isään sillä tavalla, että hän oli sodan jälkeen ihmisarka ja hermostunut. Hän näki painajaisunia. Hän äänteli unissaan. Ääntely oli niin kovaa, että me lapset heräsimme usein isän öisiin huutoihin. Kyllä minä itsekin näin sota-aikana unia. Ne illat olivat kauheita, kun oli peitetyt ikkunat, idästä kuuluivat pommitukset ja lentokoneiden ääni olivat niin pelottavia, että illoin piti käydä äidin selän taakse nukkumaan. Siinä oli vähän turvallisempaa, mutta ikkunaan päin ei kärsinyt katsoakaan.” (Postimies Eero Savosta).

”En voi sanoa, että isä olisi sodassa mitenkään muuttunut. Hän oli tavallinen suomalainen mies, joka ei pahemmin tunteillut, mutta oli kaikessa aivan asiallinen. Kuri meillä oli kova. Selkään sai aina, kun jotakin pahaa teki, mutta ei sitä pahana pitänyt, jos koki, että oli sen ansainnut.” (Siirtolaismies Kauko Karjalasta).

”Kyllä se isä vähän sodassa muuttui. Ehkä se vähän karskimpi oli. Isä oli semmonen äkkioton mies, että mitä meinasi, niin se teki äkkiä. Ja mitä se meinasi niin se sanoi sen äkkiä, eikä sitä tarvinut outella hyvin kauan.” (Metsuri Pekka Etelä-Savosta).

Isän muuttumisen arvioiminen oli monille pojille vaikeaa, jo senkin vuoksi, että muistikuvat sotaa edeltäneeltä ajalta olivat nuoresta iästä johtuen hämärät. Käytin kyllä jatkokysymystä, onko äitisi kertonut, muuttuiko hän. Useilla pojilla oli se käsitys, ettei isä paljonkaan muuttunut. Merkille pantavaa on, että ne muuttamat isät joiden pojat muistivat olleen luonteeltaan iloisia ja hyväntuulisia, olivat sitä sodan jälkeenkin. Selvästi enemmän oli kuitenkin niitä arvioita, että isä muuttui enemmän tai vähemmän äkäisemmäksi.

Näistä otteista käy hyvin selville se, miten sodan pojat kokevat, että pelko, työ ja isän puhumattomuus ja muuttuminen äkkipikaisemmaksi vaikeuttivat poikien omaakin kasvua tunneherkäksi isäksi. Vaikka en pidäkään kaikilta osiltaan Marja Tuomisen siteeraamia Pentti Linkolan ajatuksia yleistettävänä totuuksina, niin hänen toteamuksensa sotilaskasvatukseen liittyvässä kritiikissä, että ”sen vaarallisimpana piirteenä on pidettävä herkkyyden ja lämmön tietoisuutta ja tahallista tuhoamista nuorista pojista, joista on päätetty tehdä miehiä” (Tuominen, 1991, 136) voidaan yhtyä. Sillä monet sodasta palanneet miehet to-

teuttivat tätä periaatetta joko tietoisesti tai tahtomattaan myös omiin poikiinsa siviilissä. Myös Martti Grönfors sanoo pohtiessaan miehistä kulttuurista ja väkivaltaa, että ”isän rooli kasvattajana vaikuttaa luonnollisesti lasten käyttäytymiseen ja väkivaltaisuuteen” (Grönfors, 1994, 70). Näin ollen voidaan päätellä, että kun useimmat isät olivat sodan jälkeen äkäisiä ja ruumiillistakin kuritusta käytettiin, niin sama tai ainakin saman suuntainen ankaruus on heijastunut poikiinkin isinä.

11.2 Sota leikkinä ja totena

Vaikka Suomi kävi viime sodat pääasiassa itärajalla ja lopuksi Lapissa, niin sotatilaan liittyvää toimintaa oli, jossakin muodossa kautta maan, joten lapset eivät voineet välttyä kokemasta sodan läsnäoloa. Valtavien mieskomppanioiden näkeminen pysyineen sekä tykkien, hyökkäysvaunujen ja vierasta kieltä puhuvien sotilaiden tai vankien seassa eläminen oli pienen lapsen psyykelle rankkaa. Se ylitti täysin kaiken lapsen ajatusmaailman ja siihenastiseen kokemuspäiriin kuuluneen.

”Se sodan alkuvaihe oli meillä lapsilla lähinnä sotilaiden liikkeiden seuraamista. Siitä meidän kotimökin ohi meni jatkuvalla syötöllä erilaisia joukkoja. Meni miehiä rivistöissä, hevosajoneuvoja, tykkeitä ja joskus vietiin vankeja. Se oli lapsista jännittävää, eikä siinä paljon ehditty leikkimään sotaleikkejä. Se oli täyttä totta. Pommituksia pelättiin, kun ne pommit tulivat niin lähelle, että joskus meni kotimökistä toiselta puolen rakennusta paineilman vaikutuksesta kaikki ikkunat sisälle. Me juoksimme aina pommituksen jälkeen katsomaan mihin osui ja miten kävi.” (Konekuski Ville Lapista).

”Kun katselimme silloin veljeni kanssa sitä joukkojen menoa, niin ihmettelimme sitä joukkojen valtavaa määrää ja miten kakkia tuollaisia vehkeitä, tykkeitä ja muita on ollekaan voitu tehdä. Emme sen kummemmin pelänneet ihmettelimme ja jännitimme vain mitä tässä tapahtuukaan. Vanhempien kasvoista näimme, että jotakin vakavaa on tekeillä. He pelkäsivät ja siitä se pelko tarttui meihin lapsiinkin ja sitä kesti koko sodan ajan.” (Liikemies Tauno Etelä-Suomesta).

”Sitten tulivat venäläiset vangit. Se oli talvi 1942, kun heitä tuli meille neljä heti keralla. Aluksi heitä peljättiin, mutta pelko oli turhaa, sillä he suhtautuivat tilanteeseen oikein hyvin.

He aloittivat työn kaatamalla puutarhassa olleita edellisenä talvena paleltuneita omenapuita polttopuiksi, koska talossa ei ollut yhtään polttopuita. Sitten he tekivät kaikkia talon töitä ja heistä oli suuri apu. Sotavangit kohtelivat minua hyvin. Näiden neljän lisäksi meillä oli vielä yksittäisiä vankeja.” (Opettaja Aapo Hämeestä).

”Muistan saksalaisajasta, kun ne majoittuivat Haukiputaalle ja pitivät siellä harjoituksia. Pääsimme sinne ihan vapaasti katsomaan kaikkea mitä ne tekivät. Se oli pienestä pojasta jännittävää, kun sai kerätä hylsyjä ja katsoa kaikkea mitä ne tekivät. Nehän yrittivät vikitellä myös kylän naisia. Mutta sitten kun alkoi Lapin sota, niin sitten kaikki muuttui. Kylällä puhuttiin niistä naisista, jotka olivat saksalaisten kanssa. Mutta ei sitä muuten kerrottu, miksi saksalaiset olivat siellä. Sanottiin vain, ne ajavat venäläisiä pois. Ne polttivat lähtiessään rakennuksia ja räjäyttivät siltoja. Sitä ihmeteltiin, että miksi niin pitää tehdä? Silloin kun kaikki oli rauhallista, niin saksalaisilta saatiin ruokaakin. Saatiin puuroa ja valaan lihaakin. Me tehtiin saksalaisille kaikenlaisia palveluksia ja saatiin siitä aina jotakin palkaksikin. Sitten kun tuli evakkoita Karjalasta, niin niiden poikien kanssa aina piti tapellakin. Sitten isompana saatiin saatellakin evakkotyttöjä.” (Tehtaan Hannu Pohjois-Suomesta).

Näistä kertomuksista käy selvästi ilmi, miten lapset suhtautuivat uuden, vaikka järkyttävänkin kokemiseen. Ensin tuli säikähdys ja pelko, mutta varsin nopeasti he sopeutuivat tilanteeseen ja alkoivat elää tilanteen mukana, peläten ehkä vähemmän kuin aikuiset. Samoin selviää, että vaikka oli sotatila ja vieraat sotilaat olivat vihollisia, niin inhimillisuus toimi rintaman takana ja ystävyysuhteita solmittiin. Hannun kertomuksessa tulee esille myös se, miten lapset joutuivat näkemään sotilasromanssit ja tragediat, joita eivät silloin ymmärtäneet.

Seuraavassa kaaviossa on tuloksia, jotka heijastavat sodan kovuutta poikien kokemana. Siinä on kysymys jo aikaisemmin esillä olleesta pelosta. Sotaleikit ja ruumiillinen kuritus ovat yksiselitteisiä. Isän äkäisyyteen liittyy myös hänen muuttumisensa sodassa, jota edellä jo pohdittiin.

KAAVIO 2

Sodan kovuus	Usein	Harvoin	Ehkä joskus	En muista	Ei koskaan
Pelkäsitkö sodan aikana	7	6	3	6	1
Leikitkö sotaleikkejä	6	3	4	7	3
Saitko ruumiillista kuritusta	3	2	9	9	0
Oliko isä äkäinen	6	7	5	3	2

Pelkoa koskevaan kysymykseen siis vain yksi poika vastasi, ettei pelännyt koskaan. Myös ruumiillinen kuritus on ollut yleistä, sillä yksikään poika ei muista, ettei olisi joskus saanut kuritusta, yli 20 % enemmänkin kuin vain joskus.

Edellä olleesta taulukosta kävi selville, että 23 pojasta 13 eli hieman yli puolet muistaa leikkineensä kavereitten kanssa sotaleikkejä joko usein tai ainakin joskus. Kokemukseni mukaan koko Suomen sodan aikaisia pikkupoikia ajatellen määrä saattaa olla pikemmin ala- kuin yläkantissa. Otan tähän esimerkin vuoksi näytteeksi muutamia poikien kertomuksia, joskus hurjistakin leikeistä. On huomattava, että siellä missä oli sotilaallista toimintaa lähellä, niin pojilla oli mahdollisuus saada käsiinsä kovempia paukkuja kuin muualla, mutta osatiin sitä sisämaassakin.

”Sellaisia sotaleikkejä leikimme, että panimme ison tuvan lattialle haulikon hylsyjä riviin ja niitä yritimme pallolla kaataa. Kait ne olivat vihollisia, kun ne kaatuivat. Sodan jälkeen näin paljon unia. Usein olin niissä unissa kotipihalla olevien raunioiden seassa viholliskoneita piilossa. Niissä unissa tulivat esiin ne sotatapahtumat, mistä aikuiset olivat kertoneet.” (Maanviljelijä Eemeli läntisestä Suomesta).

”Leikkeihin oli kyllä aikaa ja ne liittyivät paljon sotaan. Meillä oli sellainen tilanne koulussa, että opettajan aviomies kaatui jo sodan alkuvaiheessa. Ehkä tästä syystä heidän Yrjö-poikansa oli erityisen kiinnostunut sodasta. Hän teki puusta pyssyjä ja niin me sodimme kaikki välitunnit niillä leikkipyssyillä. Porukka jaettiin kahtia. Toiset olivat suomalaisia ja toiset ryssiä ja sitten me ammuimme toisiamme. Siinä tuli haavoittuneita ja vainajia. Välistä tuli tulkinta erimielisyyksiä ja sitten asiat selvitetiin käsirysyllä.” (Kunnallismies Väinö Pohjanmaalta).

”Sotaleikkejä leikittiin paljon. Ammuksia ja paukkuja haettiin sieltä harjoitusalueelta ja niitä räjäyteltiin. Meillä pojilla oli oma korsukin, jossa asuttiin paljon leikeissä. Me tehtiin tussareita ja niitä paukuteltiin. Se oli hurjaa leikkiä. Yksi hyvä ystäväni teki pyöränpumpusta tussarin ja laittoi siihen kovan latingin. Se löi sytytettäessä takaisin ja poika loukkasi pahasti, mutta saatiin nopeasti lääkäriin ja hänet saatiin pelastettua.

Sellaisia pommejakin tehtiin käteen, että siinä oli vain 2-3 sekunnin palo aika. Sitten se heitettiin sorakuopan reunalta menemään ja kyllähän se leimahti ja pamahti kovaa. Kaikki yritettiin tehdä vanhemmilta salaa, mutta kyllähän ne meitä nuhtelivatkin, kun saivat leimahduksista vihiä meidän touhuista.” (Talonmies Heikki Kymenlaaksosta).

”Leikit olivat sota-aikana aika karkeit. Sotatoimialueelta löytyi paljon ammuksia ja muita sotatarpeita. Me pojat kaivelimme niitä ammuksia ja kannoimme mm. konekivääripesäkkeestä ammuksia kalliolle nuotioon ja räjäyttelimme siinä niitä. Sehän oli hauskaa ja jännittävää. Vahinkoja ei meille sattunut, mutta kyllä tutuille pojille sattui. Eräältäkin koulukaverilta meni pistoolin kuula poskesta läpi ja tuli toiselta puolelta ulos. Tämä kaikkihan piti tehdä vanhemmilta salaa. Äidiltä olisi varmaan tullut tukkapölyä, jos leikit olisivat tulleet tietoon. Kerrankin yritettiin räjäyttää tykin ammusta pudottamalla kiviä penkalta sen päälle, mutta ei se räjähtänyt. Sitten tuli isompia poikia paikalle, jotka ymmärsivät tilanteen vaarallisuuden ja niin kannoimme se ammuksen läheiseen suohautaan, jossa se on varmaan vieläkin.” (Siirtolaismies Kauko Karjalasta).

”Kerrankin olin sellaisessa tilanteessa, että saksalaiset ampuivat tykeillä niin rajusti niitä koneita, että 30-40 sentin ammusten hylsyttivät pitkin tietä ja minä siellä seassa. Sitten huomasin, että raskaista pommikoneista putosi pommit aivan minun päällä. Nehän putosivat siihen sadan metrin päähän. Sieltä nousi lehmän kokoisia kiviä ja multaa korkeina patsaina ilmaan. Samalla oli yhtä aikaa viisi valtavaa tulipatsasta edessä. Sellaista näytelmää en ole nähnyt elokuvissakaan. Kyllä minä näin paljon jännittäviä ilmataisteluita, kun venäläiset ja saksalaiset lentokoneet taistelivat aivan meidän yläpuolella. Väliin niitä tippui alas ja laskuvarjolla alas hypänneet lentäjät otettiin vangiksi.” (Konemies Ville Lapista).

Nämä esimerkit olivat leikkien rajuimmasta päästä. Tämä Villen kertomus ei ollut enää leikkiä, vaan oikeaa sotaa, jonka keskelle hän joutui karattuaan veljensä kanssa evakkopaikasta kävellessä 80 kilometriä isänsä luo Kemijärvelle.

Meillä Suomessa ei ole tiettävästi tehty tutkimuksia omien sotien vaikutuksista lapsiin. Kansainvälisiä tutkimuksia on jo jonkin verran. V. 1999 ilmestyneessä amerikkalaisessa tutkimusjulkaisussa ”How Children Understand War and Peace” on myös suomalaisen tutkija Raija-Leena Punamäen artikkeli yhteiskunnan väkivaltaisuuksien tutkimusten mukaisista vaikutuksista lapsiin. Punamäen mukaan yhteiskunta on perinteisesti käsitetty häiritsevänä tai suojelevana tekijänä lapsen kehityksen kannalta. Väkivaltainen yhteiskunta estää tasaisen sosiaalistumisen, särkee lapsuuden viattomuuden ja vaatii lasten ottavan aikuisen vastuuta liian aikaisin. Rauhallinen yhteiskunta sen sijaan voi näyttellä sellaista yliminän roolia, joka suojelee kehittyviä lapsia sisäisiltä, usein tuhoisilta impulsseilta. Samalla tavoin tutkimus, jonka tarkoituksena on tutkia rauhan ja sodan ymmärtämistä ja asenteita niitä kohtaan, olettaa että väkivaltainen yhteiskunta häiritsee, heikentää ja ehkäisee lasten kykyä ajatella ja muodostaa käsitteitä. Kognitiivisesti ja affektiivisesti maailman järjestämisen prosesseja pidetään suoranaisten ympäristön todellisuuden heijastumina. Tutkijat kuvaavat esimerkiksi kuinka armoton, väkivaltainen ilmapiiri ja sotilaallinen väkivalta tunkeutuu perheen ihmissuhteisiin ja persoonallisuuden kehittymiseen ja tuottaa sääntöjä moraaliseen ajatteluun. Suurta huomiota on kiinnitetty siihen mahdollisuuteen, että poliittinen väkivalta vahingoittaa lasten maailmankuvaa: he oppivat hyväksymään väkivallan tapana ratkaista ongelmia sekä tottuvat emotionaaliseen jännitykseen ja synkkään tulevaisuudenkuvaan. Useimmat teoriat osoittavat, että käsitteellinen kehitys nousee lapsen ja hänen

sosiaalisen ympäristönsä vuorovaikutuksesta, pikemminkin kuin suoraan heijastaen ulkoista todellisuutta. Lapset yhdistävät Punamäen mukaan väkivaltaisen ympäristön siihen tapaan, jolla he ajattelevat, muistavat ja tekevät järkeviä sääntöjä luonnollisella toiminnallaan kuten leikkimällä ja oppimalla. (Punamäki, 1999, 132-133). Martti Grönfors viittaa vastaavanlaisiin tutkimuksiin ja sanoo, että sosiaalinen sukupuoli syntyy, kun ihminen imee itseensä tiedostamattomia viestejä ympäristöstä esimerkiksi sota-aikana. (Grönfors, 1994, 66). Väkivallan katsominen on yhteydessä myös ahdistuneisuuteen, mikä osoittaa, että väkivallan näkeminen ruokkii pelkoa. Pelkohan on puolestaan vahva motiivi väkivaltaiselle käyttäytymiselle. (Pulkkinen, 2002, 20).

Mc Leron ja Cairns selvittävät Punamäen kanssa samassa teoksessa Pohjois-Irlannin lasten kokemuksia sodasta artikkelissa ”Children, Peace, and War in Northern Ireland.” Heidän mukaansa Pohjois-Irlannin nuorten käsitykset sodasta muodostuivat kuten muidenkin nuorten yleensä, jotka ilmaisevat sodan negatiivisina tapahtumina ja sotatoimina. Yksi odottamaton tulos kuitenkin oli se, että nuoret huomattavan lisääntyvässä määrässä mainitsivat sotatoimien näkökohtia ja negatiivisia sodan seurauksia tulitauon alettua. Tutkijoiden mukaan mahdollinen selitys tälle voidaan johtaa väitteeseen, että lasten on todennäköisimmin tultava toimeen ahdistuksen kanssa. Yrittämällä tavalla tai toisella kieltää uhkan olemassaolo. On mahdollista siksi, että ennen tulitaukoa, nuoret tunsivat olevansa kykenemättömiä käsittelemään ahdistusta, joka nousi päivittäisistä tappojen ja haavoittumisten uutisoinnista ja siten kielsivät uhkan olemassaolon. Kun uhka oli ohi, he kykenivät ilmaisemaan vapaammin puhuesaan reaktioistaan sotaan, mikä tuotti enemmän assosiaatioita sotatoimiin, negatiivisiin sodan seurauksiin ja negatiivisiin tunteisiin. (Mc Leron & Cairns, 1999, 153).

Lastenpsykiatri Fraser (1974) joka toimi Belfastissa Pohjois-Irlannissa toi Cairnsin mukaan esille tuon ajan tyypillisen lapsiuhrin, joka oli joutunut erityisen väkivallan kohteeksi, mikä oli johtanut sellaisiin asioihin kuin pyörtymis-kohtauksiin, astman puhkeamiseen tai unihäiriöihin. Myöhemmin nämä pyrkivät jatkumaan ja usein pahenemaan ajan myötä. Chiemanti et al. (1989) tutkivat tuhannen lasta Libanonissa, joilla usein ahdistus ilmeni huutamisena ja kirkuamisena, itkuna, yliaktiivisuutena ja psykosomaattisina oireina. Monet tutkijat ovat esittäneet Etelä-Afrikan Cambodan tapauksista, että lapset kärsivät jälkitraumaattisia stressioireita, masentuneisuutta, psyykkistä turtuneisuutta, avuttomuuden tunnetta, ahdistusta, pelkoa, epämääräistä tärinää, levottomuutta, alhaista itsetuntoa, sekavuutta, jäykkyyttä ja itsemurhatunteuksia. Myös unihäiriöitä, ylivilkkausta, keskittymisen puutetta, muistin menetystä ja psykosomaattisia häiriöitä. (Cairns, 1996, 32-33).

Sota ja väkivallan näkeminen voi siis aiheuttaa lapsille kaikkea tällaista. Mitä kaikkea se suomalaislapsille on aiheuttanut, niin siitä ei koskaan saada varmaan täyttä selvyyttä. Oman tutkimusjoukkoni pojat eivät juuri valita, vaikka kovia ovat kokeneetkin. Asian tiivistykseksi sopii Villen ajatus:

”Ajattelen tuota aikaa niin, että sotaa ei tarvitsisi ollenkaan. Siitä ei jää muuta kuin huonoja muistoja. Se on niin, kun sitä on kokenut nämä siinä herkimässä iässä, niin ne kuvat on jääneet sinne mieleen ja sitä on jäänyt sellaiseen kaavaan, ettei siitä pääse

erilleen. Se oli lapselle liian raakaa. Minulta kuoli paras leikkikaverikin kahden metrin päähän. Armeijan auto ajo päälle, vaikka makasimme ojassa. Heittäydymme sinne, kun huomasimme, että se tulee päälle.

Olen nähnyt myös monet kerrat, kun nuori ja terve ihminen kuolee yhtäkkiä. Silloin tuli mieleen, että noinko helppoa se on.” (Konekuski Ville Lapista).

Sodan omalaatuisen kovuuteen liittyy sotilaiden isyys. Vaikuttaako sotilaan ura isyyteen jollakin erityisellä tavalla. Aineistoni ei riitä kovin pitkälle meneviin johtopäätöksiin siltä osin, mutta joitakin seikkoja katson aiheelliseksi tuoda esille. Klaus Theweleit otaksuu, että aikoinaan wilhelmiläisessä Saksassa vain harvat Ihmiset kasvoivat individualistisesti. Sotilaiden olosuhteista normaalin mieheen oli kovin vähän yhteyksiä. Perusmuodossaan aito ”psykosomaattinen” miestyyppeiksi olisi ollut saksalainen normaalitapaus. (Theweleit, 1987, 212). Theweleitin kuvaukset hänen mainitussa teoksessaan ”Männer Phantasien” sotilaiden seksistisestä maskuliinisuudesta antavat heistä varsin omituisen kuvan. Saksalaisen sotilaskoulutuksen mukaan ruumis totutetaan nauttimaan kivusta vastauksena läheisyyden kaipuuseen. Näin saavutettu miehisyys toimii koneiston osana. Kun hän kokee kipua kipurajalla, niin hän on aina sotatilassa, sillä miehellä on aina raja puolustettavanaan. (emt. 238-240).

Vaikka tässä on otettu esimerkiksi Saksa, niin kyllä kai armeijat kaikkialla ovat toimineet saman tavoitteen saavuttamiseksi. Väkivaltaan kouluttaminen sotatilatilanteessa on armeijan tehtävä. Siellä opitaan miehistä kulttuurista, josta Martti Grönfors sanoo, että ”miehisen kulttuurin väkivalta on sosiaalisesti tuotettu ilmiö ja siksi sen määrittämisen on ulotuttava varsinaisen käyttäytymisen lisäksi myös niihin mielikuviin, odotuksiin, eleisiin, olemukseen, puheeseen ja kieleen, jotka liittyvät väkivallan yleiseen miehiseen kulttuuriin ja joilla luodaan pohja, potentiaali ja oikeutus varsinaiselle väkivaltaiselle käyttäytymiselle.” (Grönfors, 1994, 73).

Sodan poikien otokseeni sattui kolme ammattisotilaan poikaa ja vielä yksi sodanaikaisen reserviläisupseerin poika. Haastattelutilanteessa saamieni vaikuttimien ja tunne-elämää koskevien vastausten perusteella käsityksekseni muodostui, että heidän kaikkien isäsuhteensa oli etäinen. Isä oli ollut autoritääriin eivätkä pojat olleet ikävöineet häntä sota-aikana. Näiden esimerkkien pohjalta ei otoksen pienuuden vuoksi voi tietenkään yleistäen väittää, että upseerien ja rajavartiolaisten lapset olisivat muita tunteettomampia. Mutta koska nämä pojat muodostavat tutkimusjoukostoni yli viidenneksen ja heidän kertomuksissaan oli paljon yhtäläisyyksiä, niin katson aiheelliseksi ottaa heistä kahden kertomuksista otteita tähän kohtaan.

”Ei minulla sen kummempaa isän ikävöintiä ollut. Se oli niin luontevaa, kun kaikkien isät olivat sodassa. Se oli ainoa huoli ja tunne, että tuleeko hän ehjänä takaisin. Ei isä koskaan sellaista tunnetta esittänyt, että olisi leikkinyt tai pitänyt minua sylissä. Hän oli muutenkin hiljainen ja jäykkä. Luokkatovereiden kanssa leikittiin tinasotilaila sotaleikkejä. Mutta ei leikkeihin yleensä kovin paljon aikaa jäänyt, kun piti läksyt tehdä ja käydä sotilaspoikaharjoituksissa. Sota oli jatkunut niin pitkään, ettei siinä kovaa pelkoa päässyt syntymään. Lisäksi oli tämä suojeluskunta, sotilaspoika ja pikukulotta toiminta opiskelevan nuorison keskuudessa ja siellä oli se henki, että mikäs tässä. Pannaan vastaan.” (Johtaja Asko Helsingistä).

”Isä ja äiti olivat sodassa. He olivat poissa kokemuspiiristä ja asenne oli sellainen, että tulevat jos tulevat. Minä pärjäsin mummon kanssa. En minä pelännyt sotaa ollenkaan. En minä pelännyt vanhempienkaan puolesta, koska heihin ei ollut syntynyt oikein mitään siteitä. Ei minulla koskaan ollut isää ikävä, koska hän oli minulle enempi tällainen teoreettinen asia kuin isä käytännössä.” (Virkamies Pekka Karjalasta).

Pekka oli ainut haastateltavistani, joka sanoi empimättä, ettei hän koskaan tuntenut pelkoa. Vaikka kuusi miestä ei muistanutkaan varsinaista pelkoa olleen, niin eivät he siitä niin varmoja olleet, etteikö joskus olisi pelottanutkin. Pekalle ei ollut muodostunut läheistä suhdetta vanhempiinsa, koska hän syntyi välirauhan aikana ja vaikka hän muistaa yhdessä äitinsä kanssa kokemansa pommihyökkäyksenkin.

”Asuimme sota-aikana ensin jonkun aikaa Sortavalassa, ja sieltä on ensimmäiset sotakokemukset, kun asuimme kerrostalossa ja pommitusten alettua pakenimme pelolle, jossa oli avo-ojia. Sinne ojaan äiti minut työnsi ja kävi itse päälleni suojaksi.” (emt.)

Etäiset suhteet vanhempiin selittynevät ehkä myös sillä, että molemmat vanhemmat olivat sodassa. Isä oli upseerina ja äiti lottana. Pekka oli mummonsa hoidossa pienestä pitäen ja evakkomatkoilla. Koska emotionaalinen tunneside vanhempiin oli jäänyt heikoksi, myös sellaisten tunteiden kokeminen kuin ikävä ja pelko jäivät etäisiksi.

Pelkoja tutkinut Antero Toskala sanoo, että lapsen suuntautuessa vanhemmistaan pois päin hän alkaa liikaa kontrolloida myös omia turvattomuuden tai pelon kokemuksiaan. Hän pyrkii hallitsemaan myös turhautumiaan ja pettymyksiään ja hänen on vaikea sisällyttää kielteisiä tunteita omaan elämyskenttäänsä. Lapsen tunteiden käsittelykyky jää heikoksi ja tunteiden kokemisen hän siirtää omasta elämyksestään kehon tasolle. Lapsi havaitsee tarkkaan ulkomailman vaarat, mutta ei omia sisäisiä tilojaan. (Toskala, 1997, 61). Juuri näitä piirteitä oli helppo havaita Pekan kertomuksesta, kun hän puhui tunteistaan lähes 60 vuotta myöhemmin.

”Tunteita ei vanhempani näyttäneet muille se tapahtui vain kahden kesken. Minua ei lapsena hellitty. Minä en sitä lapsena kaivannut. Äitini sanoo, että minä en pysynyt hänen sylissään. Mutta kyllä minä avioliitossa olisin sietänyt varmasti enemmänkin hellyyttä, kuin mitä meillä on ollut.

Muutot olivat vaikeita, koska ympäristö ja kaverit piti jättää monta kertaa. Sillä on varmasti ollut vaikutusta minuun ja myöhempiin ratkaisuihini. Sotilaitten elämä on yleensäkin muuttamista. Minulla oli kolme eri kansakoulua, sitten menin 9-vuotiaana oppikouluun. Oppikoulua kävin kaikkiaan viidessä koulussa eri paikkakunnilla. Kyllä se lapsuus oli rikkonaista ja jatkuvaa elämänpiirin ja oppimisympäristön muuttamista.

Minulle on kerrottu, että en ole kovin tunteellinen ja minä olen ruvennut vähitellen uskomaan siihen. Minä en yleensäkin pysty osoittamaan kovin näkyvästi tunteita, enkä pidä muidenkaan ylenpalttisesta tunteilusta. Se tuntuu minusta vastenmieliseltä ja monesti jopa irvailen sitä. En voi väittää, että järki voittaisi tunteita. Kyllä minäkin tunnen, mutta tukahdutan ne järjellisin syin.

Omassa avioliitossani en ole ainakaan pyrkinyt välttelemään hellempää tunteita, mutta vaimoni ei tästä fyysisestä lähentelystä erikoisemmin välitä, vaan rakastaa enemmänkin sanoilla.

Kyllähän sota raaisti miehiä. Sodan jälkeinen aika oli monilla miehillä irrallista. He ottivat takaisin sitä, mitä olivat menettäneet. Ihmiset olivat juurettomia. Kaikessa oli kuitenkin keskeisenä ajatuksena sen rakentaminen, mitä oli särkynyt eli työtä tehtiin

lujasti, mutta välillä irroteltiin myös rajusti. Se irrottelu oli kapakoissa käyntiä, jalo-
viinan juontia, tanssimista ja kaikkea sellaista siihen kulttuuriin kuuluvaa villiä me-
noa.” (Virkamies Pekka Karjalasta).

11.3 Isän ja pojan vuorovaikutus

KAAVIO 3

Isän ja pojan vuorovaikutus	Usein	Harvoin	Ehkä joskus	En muista	Ei koskaan
Pitkö isä sinua sylissä	3	5	5	5	5
Teittekö töitä yhdessä	5	8	6	1	3
Leikkikö isä kanssasi	1	3	4	5	10
Piditkö itse lastasi sylissä	0	8	10	0	5 *
Leikitkö lapsesi kanssa	0	3	16	0	4 *

(huom. * kahdella ei ole lapsia)

Tuloksista voidaan nähdä, että kovin vähän ovat isät poikia sylitelleet kummasakaan sukupolvessa. Jos sodan pojat eivät saaneet isiltään hellyyttä usein, niin eivät pojat itsekään pystyneet paljonkaan tilannetta muuttamaan omalta osaltaan. Vahva työkeskeisyys isien ja sodan poikien vuorovaikutuksessa näkyy selvästi siinä, että paljon enemmän isät ovat tehneet poikiensa kanssa töitä, kuin leikkineet yhdessä. Useimmat pojat perustelevat vähäistä omaa lasten kanssa leikkimistään juuri työkiireillä.

Jouko Huttusen isä-poika tutkimustulokset 1980-luvulta osoittivat myös, että mitä enemmän isä on poikansa kanssa ja kiinnittää häneen huomiota, sitä enemmän pojalla on mahdollisuus havainnoida ja jäljitellä isäänsä (Huttunen, 1990, 176, ks. Donaldson, 1983, 102). Sosiaalisella vuorovaikutuksella on lapsen kehityksen kannalta monia tärkeitä merkityksiä. Esimerkiksi lukemaan oppimisessa Laurisen mukaan vuorovaikutteiset lukutilanteet osoittivat, että lapset havainnoivat luettua tekstiä ja kirjan kuvia tavalla, joka edisti heidän kehitystään. (Laurinen, 1998, 122).

Hämmästyttävää on, että peräti yli 40 % pojista sanoo, ettei isä leikkinyt koskaan hänen kanssaan ja kun lukuun lisätään vielä ne jotka eivät muista näin tapahtuneen, niin määrä nousee lähelle kuuttakymmentä prosenttia.

Sodan kovuutta ja vaikutusta poikien elämään kuvaa myös se, että jokseenkin kaikilla on arvio siitä, mitä se on heidän elämälleen merkinnyt, että elivät tällaisen lapsuusajan. Se jäi syvästi mieleen.

Haastateltavat tuovat esille hyvin monia puolia sodan merkityksestä sekä itselleen että yhteiskunnalle ja ihmisille yleensä. Kukaan ei sano, että sodalla ei ole ollut mitään merkitystä hänen elämälleen. Useimmat ovat sitä mieltä, että se on vaikuttanut tunne-elämään erityisesti ahdistuksen ja sodan aikaisen pelon ja elämän ankeuden kautta. Monet ovat myös jyrkkiä sodan vastustajia. He ovat sitä mieltä, että asiat pitää pystyä kansojen välillä sopimaan neuvottelemalla. Myös rauhankasvatuksen pitäisi aloittaa pienistä lapsista. Erityisen tyytyväisiä

haastatellut ovat siitä, että sota-aika opetti heidät selviytyjiksi.

”En pidä sitä pahana. Olen silloin oppinut pitämään itsestäni huolen. Olen oppinut itsenäiseksi ja jopa itsepäiseksi. Myös itsekseni toimeentulevaksi. Olen oppinut, että jos jokin asia ei mene eteenpäin, niin otetaan vähän takaisi ja yritetään toisesta kohdasta uudestaan. Se yksi asia aina ole ainoa mahdollisuus. Jos yksi asia tökkää, niin kokeillaan toista. Olen selviytyjätyyppi. Siihen sota-aika opetti. Se opetti nohevaksi keksimään keinoja ja tekemään omin käsin. Ennen kaikkea kaikenlainen puute opetti pärjäämään. Koskaan ei tule sellaista tunnetta, että minä en osaa. Vaan täytyy ajatella, että kyllähän tämä tästä kun vain aloitetaan.” (Yrittäjä Jukka Itä-Suomesta).

”En osaa sanoa olenko katkera. Sitä pitää ajatella niin monelta kantilta. Voi olla, että minun kannalta on parempikin asia, että olen saanut kokea tällaisen lapsuuden. Olen saanut kokea puutetta, joka on oikeastaan elämäni kannalta plussaa. Lapseni eivät ole tällaista aikaa kokeneet, eikä heillä ole ollut tällaisia vaikeuksia eikä puutetta, joten elämä voi tuntua liiankin helpolta, jolloin on aikaa huonoillekin harrastuksille, joita minulla ei ole ollut.” (Puuseppä Tuomo sisä-Suomesta).

”Kyllä sota vaikutti ainakin toiseen polveen, sillä esimerkiksi minulle isä teki selväksi, jos leuka alkoi väpättämään, että miehet ei itke. Miehen pitää olla karski ja karu. Kyllä minä uskon, että sota vaikuttaa vielä minun kautta kolmanteenkin polveen. Myöskään kirota ei saanut isän kuullen. Myös se, etten koskaan oppinut sinuttelemaan isääni enkä äitiäni, vaan aina teitittelin heitä, oli eräänlaista läheisyyden torjumista.” (Kunnallismies Väinö Pohjanmaalta).

”Nämä ovat olleet kovia kokemuksia, mutta se oli jännittävää. Kyllähän niitä on tuhansia kertoja käynyt mielessä läpi, mutta ei se ole minun mielenrauhaa sillä tavalla häirinnyt, että olisin unia nähnyt, vaikka katkeraltahan se tuntuu. Olisi se lapsuus toisenlainen voinut olla. Se on niin, kun suoraan sanotaan, että ei meillä ollut normaalia lapsuutta ollenkaan. Se on täynnä sotamuistoja. Koko paras lapsuus meni sodan seuraamiseen ja kaikki muu, mitä lapsuuteen normaalisti liittyy, jäi aivan toissijaiseksi.” (Konekuski Ville Lapista).

11.4 Väliyhteenveto

Vaikka taulukot osoittavat, että suomalaiset miehet ovat hyvin vähän leikkineet poikiensa kanssa, niin työnteon he ovat aina seuraavalle polvelle opettaneet. Se tuli haastatteluissa selkeästi esille. Leikki tuntui olevan sodan pojillekin vähän vieras asia ja usein siihen katsottiin kuuluvaksi sellaiset vapaa-ajan toiminnot kuin kalastus, marjastus ja urheilu. Ne ovat sellaisia toimintoja, jotka monet miehet voivat vielä hyväksyä, vaikka kokisivatkin suoranaisten leikin miehelle sopimattomaksi ja turhaksi ajanhukaksi. Myös pojista juuri onkiminen tai marjastus isän kanssa oli tuntunut hauskalta, ja niitä hetkiä muisteltiin lämmöllä. Työ ja vastuuntunto ovat niin ”verissä” suomalaisella miehellä, että voidaan puhua työeetoksesta. Juuri sodan pojilla ja heitä hieman vanhemmilla eli sota-aikana sotilaspojissa toimineilla sen voidaan perustellusti sanoa juontavan sota-ajasta. Silloin lapsille korostettiin velvollisuuden tunnetta, koska isät ja kaikki aikamiehet ovat rintamalla puolustamassa maata, niin kotonakin täytyy jokaisen yrittää tehdä työtä voimiensa mukaan isänmaan hyväksi. Tämä oli äitien ja isovanhempien opetus ja vaatimus, jonka pojat vieläkin hyvin muistavat. Monet miehet toivat esiin myös sen, että äidin auttaminen ja töihin osallistuminen

koettiin luonnollisena, koska jo lapsi tajusi sanomattakin miten paljon äidillä on työtä, huolta ja vastuuta. Uskon, että Roosin määrittelemät ”toinen ja kolmas sukupolvi”, joita luvussa 5. kuvasin, ovat imeneet eetoksensa työntekoon ja vaikeuksista selviytymiseen juuri sota-ajan ja jälleenrakennuskauden aikana. He ovat myös pääosin elämäänsä tyytyväisiä, koska joutuivat lapsuudessaan oppimaan niukkuuden ja säästäväisyyden. Vain pienestä osasta elämässään epäonnistuneista on tullut tyytymättömiä ja katkeroituneita.

Useimpien epäonnistuneidenkin kohdalla syyt löytynevät sodasta, sillä kaikki juopottelemaan ja varastamaan oppineet eivät suinkaan kyenneet muuttamaan elämäntapojaan siviiliin tultuaan. He eivät myöskään pystyneet näin ollen antamaan pojilleen kovin hyvää esimerkkiä eikä elämän lähtökohtia. (Pipping, 1978, 173). Sotilaselämästä poisoppiminen ei varmaan ollut kaikille, varsinkaan herkimmissä nuoruusiässä sinne vuosikausiksi joutuneille, mikään helppo asia. Sotilaselämä on niin täysin erilaista kuin siviili- ja perhe-elämä. Pipping sanookin Komppania tutkimuksessaan pienoisyhteiskunnan kuria kuvattaessaan, että ”ulkopuoliselle olosuhteita tuntemattomalle tarkkailijalle komppanian samoin kuin koko armeijan on täytynyt näyttää hämmästyttävän kuritomalta seurueelta.” (emt., 197, vrt. Theweleit, 1987, 238).

Pohdittaessa sodan vaikutusta isyyteen sukupolvien saatossa, palaan vielä tässä luvussa aikaisemmin olleeseen Raija-Leena Punamäen tutkimukseen, jossa hän sanoo, miten ”tutkijat kuvaavat esimerkiksi kuinka armoton, väkivaltainen ilmapiiri ja sotilaallinen väkivalta tunkeutuu perheen ihmissuhteisiin ja persoonallisuuden kehittymiseen, ja tuottaa sääntöjä moraaliseen ajatteluun.” (Punamäki, 1999, 133). Väkivaltaa on toki aina ollut, mutta kyllä sitä meillä Suomessakin oli sodan jälkeen hyvin paljon. Tappelut olivat yleisiä. (Hietanen, 1992, 160-162). Yksioikoisesti voitaisiin tietysti sanoa, että sieltähän ne juontavat tämän päivän kasvattajien juuret. Asia ei tietenkään ole niin yksiselitteinen, mutta huomion arvoinen kuitenkin. Mielenkiintoista on kyllä havaita, että haastattelututkimukseni tuloksissa monet sodan pojat kertoivat olevansa jyrkkiä sodan ja kaikenlaisen väkivallan vastustajia.

Kuten edellä on todettu, kaikki tutkimukset osoittavat, että isien ja poikien läheinen suhde ja runsas yhdessäolo, sylissä pitäminen ja leikki parantavat heidän tunnesidettään ja se lisää emotionaalisuutta. Tämän hyvän saaminen käytännöksi perhe-elämässä näyttää tämänkin vuorovaikutuskyselyn perusteella aika heikolta. Vaikka sodan pojat eivät koe saaneensa isiltä paljonkaan hellyyttä, eivät ole pystyneet juuri enempää antamaan omille lapsilleenkaan. Yhdessä suhteessa taulukko näyttää kuitenkin selvää edistymistä. Vaimoilleen sodan pojat ovat antaneet helliä halauksia selvästi isiään enemmän myös lasten nähden. Se voi olla merkki siitä, että tulevaisuudessa uusi mies on löytymässä. Ainakin tässä tutkimuksessa haastatellut pojanpojat vakuuttivat suunnan jatkuvan. Tämä tulee esille seuraavan luvun elämäntarinoissa.

12 SODAN POIKIEN ELÄMÄNTARINAT JA NIIDEN KOODAUS

Olen valinnut sodan poikien joukosta kahdeksan miestä, joiden tarinat esitän seuraavassa lähes kokonaisuudessaan. Joistakin kertomuksista on otteita ollut jo esillä aikaisemmin, joten siltä osin saattaa tulla toistoa, mutta en kommentoi niitä enää uudelleen. Tutkimuksen kannalta olennaisia asioita analysoin kertomusten yhteydessäkin, vaikka laajemman pohdiskelun käynkin miesten tarinoiden jälkeen. Liitän tähän joukkoon myös niiden kahden pojanpojan tarinat, joita haastattelin nauhalle.

12.1 Automies Kalle Lapista

Kalle on syntynyt helmikuussa 1936 Lapissa. Perheessä oli kaikkiaan viisi lasta, neljä poikaa ja yksi tyttö. Isä oli muurari, joka teki paljon muitakin töitä, ja koti oli työläisperheen koti. Kalle on ammatiltaan postiautonkuljettaja. Hänellä ja vaimollaan on kaksi poikaa.

”Sotamuistot ovat surullisia siitä lapsuusajasta, ei ne mitään mukavia ole ja lapsuutta meillä ei sen sodan takia oikeastaan ollut ollenkaan, varsinkaan nuorimmilla. En muista kyllä isän sotaan lähtöä, mutta sen muistan, miten hänelle siellä kävi. Isä invalidisoitui sodassa toiskätiseksi. Hän haavoittui Kiestingissä ja käsivamma haittasi hänen terveyttään niin paljon, että työnteko oli tuskallista. Se rasitti myös sydäntä niin paljon, että hän kuoli sydänkohtaukseen 48-vuotiaana elokuussa 1945 eli heti pian sodan jälkeen. Isän käsi oli niin kipeä, että elämä oli tuskallista, koska käsi kiuveltui. Se käsi olisi leikattu sinä syksynä, kun hän kuoli.

Pahimman Kemijärven taistelun aikana olimme evakossa Jaantilassa. Ennen evakkoon lähtöä, elämä oli sellaista, että aina piti nukkua vaatteet päällä, koska pommituksia oli niin paljon, että aina piti olla valmiina lähtemään sirpalesuojaan, joka oli meidän kotimökin toisella puolen tietä. Aina sitä ei jaksanut sirpalesuojaankaan lähteä, vaan kerrankin olin jäänyt peittoihin nukkumaan, kun toiset lähtivät. Äiti tuli kauhuissaan hakemaan, mutta mitään ei sattunut. Niitä hälytyksiä oli niin tiheään, että sitä oli aina niin väsynyt, ettei joka hälytykseen jaksanut herätä.

Kyllähän se pelko lapsillakin oli, mutta uskon, että suurempi pelko oli aikuisilla, että miten sodassa käy ja miten toinen sodasta selviää pois. Ei meillä nälkää nähty, vaikka

koti köyhä olikin. Mutta vaatteista ja varsinkin kengistä oli kova puute. Isompien veljien kengät siirtyivät kyllä pojalta pojalle ja käytettiin varmaan niin loppuun kuin suinkin.

En muista, että sotaleikkejä varsinaisesti olisi leikitty. Koska sota todellisuudessa oli aina päällä. Mutta ainahan lapset jotakin leikkii. Erityisen suosittu leikki meillä oli, kun teimme potkurijunia, joihin panimme monta potkukelkkaa peräkkäin ja niillä laskettiin kumpareita alas.

Kyllähän sitä jo pienenä piti tehdä puita rantteella ja kantaa tupaan. Karjaa piti myös ruokkia ja kun kaivot kuivuivat, niin vettä piti vetää kelkalla korvoissa kaukaakin karjalle ja juottaa niitä. En kokenut sodan aikana varsinaista isän ikävää, mutta jonkulaista tuntemuksia oli siitä, että kaikki ei ole kohdallaan, kun vain äiti on kotona. Siitä isän haavoittumisesta en muuta muista, mutta tajusin, että jotakin pahaa on tapahtunut, kun se käsi oli aivan avuton.

En kuullut isän koskaan puhuvan kotona sodasta. En ainakaan muista. Mutta luulen, että kyllä ne sotatapahtumat olivat päällimmäisiä puheenaiheita, kun hän ikätoveri- taan tapasi.

1941 syksyllä lähdimme evakkoon Teerijärvelle ruotsinkieliselle Keski-Pohjanmaalle. Meitä ei kyllä meinattu päästää sisälle ensin ollenkaan. Mutta kun viranomaiset suosittelivat talonväkeä monta tuntia, niin viimein pääsimme portailta talon kamariin asumaan. Se tuntui pahalta, kun emme me sinne omasta tahdosta tultu, vaan sotaa pakoon meidät sinne tuotiin. Se oli väsyneestä lapsesta ikävää siinä portaalla ja muutenkin se kohtelu. Ensimmäinen kortteeripaikka oli ihan kohtuullinen, mutta toinen paikka Jeussin kylän kansakoululla oli surkein asumispaikka mitä lapsuudestani muistan. Ensinnäkin se oli kylmä ja kostea ja ahdas ja kun saunaa lämmitettiin, niin vesi tuli katosta ja vuodevaatteet kastuivat aivan märiksi. Kun oli kylmä talvi, niin se oli kurjaa ja kylmää. Evakkoreissu kesti niin pitkään, että vasta kevättälvella 1945 palasimme Kemijärvelle. Pääsin siskon kanssa autokyytillä Rovaniemeltä Kemijärvelle, mutta äiti tuli lehmien kanssa kävelen tuon 80 kilomerin matkan.

Ikävää kuolleesta puhua näin jälkeenkin päin. Kun isä alkoholisoitui haavoittumisen jälkeen ja hänen elämänsä oli katkeraa, eikä yhteiselämä äidin kanssakaan sujunut oikein hyvin. Sen lapsena vaistosi ja sitten kun isä tuli viinapäissään kotiin, niin se ei ollut aina mukavaa. Itku tuli monesti silmään, kun näki, miten isä kohteli äitiä. Meidän piti monesti lähteä kotoa karkuun, kun isä oikein riehui päissään. Silloin evakossa Jeussin kylässä piti monesti juosta vessaan, ettei oikein saanut selkäänsä, kun isä riehui. Kyllä se näin kasvatuksen kannalta oli ikävää. Mutta hän menetti haavoittumisen takia mielenrauhansa, eikä voinut enää hallita itseään. Se tuntui silloin nuorena pahalta, mutta aikuisena sitä on oppinut vähän paremmin ymmärtämään. Alkoholialia käytettiin kyllä sota-aikana ja sen jälkeen paljon, jos sitä käytetään nykyäänkin. Humalaisia oli aina paljon pyörimässä tuolla kirkonkylällä.

Kyllä sota jätti edellä kerrotuista syistä varmaan minun sielun sopukoihin ikäviä tuntemuksia. Sitä ei saanut lapsena nähdä äidin ja isän hellyyden osoituksia toisilleen, vaan tunnepuoli oli aika ankeaa. Ei vanhemmat myöskään lapsille mitään hellyyttä osoittaneet, varsinkaan isä. Äiti ehkä paremminkin joskus. Toisaalta kyllä sitten kun jotakin isän kanssa yhdessä tehtiin, niin siinä saattoi olla ihan mukaviakin hetkiä, mutta liikutetussa tilassa se yhdessä olo ei ollut kyllä mieltä ylentävää.

En muista kyllä, että isä olisi koskaan pitänyt minua sylissä. On hän saattanut senkin joskus tehdä, mutta en kyllä muista. Kyllä se isän kotonaolokin oli sellaista, ettei siinä koskaan tällaista päässyt tapahtumaan, vaikka ei olisi ollut työssä eikä päisäänkään.

Omille lapsille ei ole tullut paljon kerrottua näistä, mutta jonkun verran kyllä. Aukko siinä kohdassa kyllä on. Nämä kokemukset ovat opettaneet sen, että olen itse koettanut elää siten, että olisin omille lapsille ollut parempi isä. Olen ehkä jäävi itse sanomaan miten olen siinä onnistunut. Ehkä lapset voivat siitä kertoa, mutta sen voin sanoa, että olen ainakin yrittänyt olla erilainen isä, kuin mitä oma isäni oli minulle.

Olen yrittänyt päästä näiden kokemusten yli, vaikka joskus tulee aina sellainenkin mieli, että olisiko elämä ja se tunne-elämäkin ollut toisenlainen, jos en olisi lapsuudessa tällaista kokenut.

En nähnyt koskaan äidin ja isän hyväilevän toisiaan, eikä meitä lapsiakaan. Olen kyllä itse koettanut elää niin, että vaimo ja lapset olisivat hellyyttä saaneet. Olen ajatellut niinkin, että täytyy ainakin yrittää olla niin, ettei olisi kovin paljon moitittavaa näissä asioissa, sitten kun tuonne pilven reunalle muutetaan. Vaimohan siitä tietysti on paras sanomaan, onko saanut hellyyttä piisalle, mutta olen ainakin yrittänyt olla sellainen, kun hyvän isän pitäisi olla.

En minä katkerakaan ole. Ehkä sitä siinä vaiheessa, kun oli nuori ja olisi halunnut kouluihin ja oppia, niin olisi kaivannut ohjausta ja muuta, mutta eihän siihen sodan ja sen seurausten takia ollut mitään mahdollisuutta. Ne oli ne harrastuksetkin niin puutteellisia siinä. Sitä on vaikea sanoa, mitä sota on vaikuttanut miesten tunne-elämään, mutta rohkenisin sanoa, että kyllä jokainen joka sodan koki lapsena, on sillä tavalla tunneihminen, että sota on jättänyt jälkensä mieleen ja tunteisiin. En minä unia ole sodasta nähnyt, mutta tuolla erämaassa ja kalapuroilla samoillessa tulee sota-ajat useinkin mieleen, eikä se aina niin mukavalta tunnu. Varsinkin, kun näkee nykyajan lasten elämää, niin tulee mieleen haikeana ajatus, että olisipa omassa lapsuudessakin ollut näin.”

Kertomuksesta selviää, että ankeista lapsuuden kokemuksista huolimatta Kalle on säilyttänyt elämänmyönteisyytensä, halun menestyä elämässä ja olla parempi isä lapsilleen kuin oma isä oli ollut. Siinä Kalle oli aivan ilmeisesti onnistunutkin, kuten myöhemmin esille tulevassa haastattelussa hänen Paavo poikansa todistaa. Eli tässä lappilaisperheessä ei toistunut samanlainen ja niin kovin yleinen kierre, kuten Juha Siltala kuvailee juopon ja räyhäävän isän poikaa, josta hänen äitinsäkin sanoi: ”Se on tuo Pertti semmonen jäykkä, ihan kuin isänsä” tai kuten Vasilin kohdalla ”kaikki hyvät mielikuvat kääntyivät turmion sävyisiksi. Ahdistus uhkasi periytyä purkamattomana polvesta polveen” (Siltala, 1994, 39-40).

Kallen perheen onnettomuudet seurasivat toistaan. He joutuivat lähtemään kaksi kertaa evakkoon sodan jaloista. Sitten isän haavoittuminen sekä vielä onneton alkoholisoituminen ja kuolema. Lisääntynyt miesten juopottelu ei ollut vain tämän perheen ja Kallen lapsuuden ongelma, vaan se tuli esille muutamissa muissakin haastatteluissa ja kuten olen jo aikaisemmin todennut. Myös Korhosen isätutkimuksissa alkoholista aiheutunut hermostuneisuus on tullut esille. ”Usein miehet liittivät isän labiiliuden ja heikkohermoisuuden sotakokemuksiin.” (Korhonen, 1999, 143). Erityisen paha ongelma alkoholi oli sotainvalideilla (vrt. Seppälä, 1990, 121). Kuten Kalle totesi hänen isänsä menetti haavoittumisen takia mielenrauhansa ja itsensä hallinnan. Näin kävi varmaan monelle sotainvalidille, sillä terveyden menettäminen aiheutti heille paitsi ruumiillista tuskaa, myös tuskaa tulevaisuudesta ja huolta perheen elättämisestä, kuten Kallenkin isällä. Sulkusen mukaan alkoholin kulutus lisääntyy usein normatiivisen kontrollin heikennyttyä ja sosiaalisten merkitysten muututtua. (Sulkunen, 1980, 164). Seppäsen tutkimuksiin viitaten hän sanoo, että alkoholin käytön lisääntyminen johtuu yleensä moraalikäsitteiden muutoksista. Nousut tapahtuvat hyppäyksittäin, usein joidenkin ulkoisten syiden vaikutuksesta ja asettuvat sitten pitkiksi ajoiksi uudelle tasolle. (Sulkunen, 1980, 165).

Tässä Kallen kertomuksessa isästään on mielenkiintoinen viittaus Kiestinkiin, jossa isä haavoittui. Viittaus tuo mieleen Knut Pippingin komppanian, joka myös taisteli Kiestingin suunnalla ja tämän seudun nimi toistuu usein Pippingin tutkimuksessa. (Pipping, 1978, 36-39). Liekö tuon komppanian juopottelun ja Kallen isän kohtalon välillä yhteyttä. Kallen tyyneys ja suhtautuminen lapsuuden kokemuksiinsa on ihailtavaa, sillä hän on selvinnyt niistä elämän karioista, joihin monet vastaavassa tilanteessa ovat joutuneet. Hän on säilyttänyt mielenhallinnan, vaikka haikeus joskus luonnossa nouseekin mieleen. Ehkä kuitenkin juuri Lapin luonto, harrastukset, vastuullinen työ ja omien lasten kanssa onnistuminen, ovat vierottaneet katkeruuden.

12.2 Kauppias Paavo Lapista

Paavo on edellä sotatarinansa kertoneen Kallen nuorempi poika. Siis edellä kuvatun sodan seurauksiin alle viisikymppisenä kuolleen sotainvalidin pojanpoika, joka on syntynyt myös Lapissa v.1964 ja asuu siellä edelleen liikemiehenä. Hänellä on vaimo ja kaksi lasta .

Näin Paavo vastaili osittain samoihin isyyttä ja sota koskeviin kysymyksiin kuin isänsäkin. Osa kysymyksistä tehty nimenomaan sotaveteraanin pojanpojalle.

Onko isäsi kertonut sota-ajasta?

”Kyllä hän on kertonut minkälaista se oli. Esimerkiksi, jos jätin ruuan syömättä, niin kyllä hän sanoi, että ei sitä meillä nuorena jätetty ruokaa syömättä. Se oli syötävä, kun isä kerran käski ja aina siinä muisteltiin sota-aikaa.

Isä on kertonut, että kun he evakosta tulivat, niin talo oli miinotettu ja mummola oli pioneerien ja poliisien käytävä ensin läpi. Hän oli 8-vuotias, kun ukki kuoli. Isä joutui silloin talonmiehen hommiin, kun vanhemmat veljet olivat sodassa. En muista, että isä olisi pitänyt sylissä, ei ainakaan kovin monesti. Leikitty on yhdessä. Aina, kun isä postiauton ajosta tuli ja ehti, niin kyllä hän meidän lasten kanssa möykkäsi. Tehtiin kaikenlaista. Käytiin kalalla ja marjassa. En jaksa muistaa, että minulla olisi ollut ikävä isää, kun hän oli postiauton ajossa, koska hän ei kuitenkaan ollut monta päivää kerrallaan reissussa.

Uskon, että isä on sota-ajan lapsena vähän jurompi kuin muut, mutta kyllä minä hänet olen kokenut isänä. Ehkä sota-aika vaikuttaa minuun, mutta en osaa sitä tiedostaa, että miten. Kun ajattelen näitä isän sota-ajan ankeita kokemuksia, niin olen onnellinen, ettei ole tarvinnut niitä kokea. Kuri meillä on kotona aina ollut, mutta kyllä sillä tavalla vapaa kasvatus on ollut, että omaa järkeä on saanut käyttää. Koen, että olen saanut hellyyttä ihan riittävästi. Itse olen sen verran nykyaikainen isä, että pystyn osoittamaan lapselleni ja vaimolleni hellyyttä kaiken kansankin nähden.

Olen paljon ajatellut, kuinka ankeaa lapsuus oli edellisillä polvilla ja miten nyt eletään vapaan kasvatuksen aikaa ja paljon on jätetty kasvattamattakin. Kyllä minä näen kasvatuksen paljon helpompana kuin isän aikaan on ollut ja tunne-elämä on paljon pinnemmassa, kuin siihen aikaan on ollut. Nykyajan lasten häiriökäyttäytymiseen voi olla se syy, että kaikki tuodaan lapselle liian valmiina. Tokihan lapsella pitää lapsuus olla, mutta ei kaikkia pidä tarjota valmiina. Itse olen omat rahani tienannut marjametsästä, niin pienestä kun muistan. Isän kanssa kuljettiin kalassa ja marjassa. Kun täytin 15 vuotta, että pääsin töihin, niin heti menin töihin, enkä ole ollut päiväkään kortistossa.

Lapsuuden leikeistä vielä, että kyllä me sota- ja pyssyleikkejä leikittiin, kuten uskon, että pojat sellaisia leikkii aina. En tiedä, miten on tänä päivänä, mutta kyllä ainakin meidän aikana. Kaivoimme pienenä sodan aikaisia ammuksia maasta ja niillä värkättiin. Hyvä että on vielä kaikki sormet tallella.”

Vaikuttaako sota vielä kolmannessa polvessa miesten tunne-elämään?

”Kyllä varmasti vaikuttaa. Kaikki eivät osaa sitä vain tiedostaa. Mutta vaikuttaahan siihen tietenkin isä poikiensa ja äidit tyttäriensä kautta. Kyllä minä omille lapsilleni kerron sota-ajasta yleissivistävässä mielessä, mutta en varmaankaan samalla tarkoituserällä, mitä meille kerrottiin. Kerron kyllä isän ja isoisän kokemuksista sen, mitä heidän kertomuksistaan vielä muistan. Sodalla on minulle se merkitys, että omalla maalla kävellään ja se on paljon se, kun ei tarvitse olla pakolaisleireillä, kuten monissa muissa maissa. Sotaan suhtaudun, sillä tavalla, että sellaista ei tarvitsisi koskaan enää tulla. Tavallinen ihminen ei kyllä pysty sen ehkäisemiseen paljon vaikuttamaan. Kyllä se on paljon päättäjien hanskassa ja ulkopolitiikan varassa. Täällä Lapissa käy paljon venäläisiä ja saksalaisia turisteja, joiden maiden kanssa isoisä soti ja isä oli heitä paossa, mutta ei se tunnu enää millään tavalla. Ei sitä muistella.”

Paavon kertomuksesta loistaa tyytyväisyys ja elämänmyönteisyys. Vaikka hän sanoo ja uskookin, että isoisän ja isän kokemukset vaikuttavat häneen, niin hän ei pysty kuitenkaan sitä erittelemään. Perheenisän tehtävään ja kasvatukseen Paavo tuntuu suhtautuvan kuten Kasvatus 2001 julkaisun mukaan useat nuoret miehet nykyään: ”Nuoret miehet tekivät kasvatusajattelulleen tilaa isien ja isoisien kasvatustapojen pohjalta, uutta ja vanhaa yhdistäen. Omassa lapsuudessa hyviksi koetut kasvatuskeinot otetaan käyttöön omien lasten kasvatuksessa, mutta huonoksi koettuja ei hyväksytä osaksi omaa ajattelua.” (Mykkänen – Hirsjärvi-Laurinen, 2001, 387).

Sotaan hänellä on kielteinen ja hyvin realistinen näkemys tavallisen kansalaisen mahdollisuuksista vaikuttaa siihen. Mutta yksilötasolla hänen raikas näkemyksensä kansainvälisestä ystävydestä ja yhteistyöstä on omiaan edistämään rauhaa. Isän ja isoisän rankoista kokemuksista huolimatta hänellä ei ole ”ryssä” - eikä saksalaisvihaa.

12.3 Siirtolaismies Kauko Karjalasta

Kauko on syntynyt Pälkjärvellä nykyisen itärajan takana huhtikuussa 1935. Isä ja äiti olivat maanviljelijöitä ja perheessä oli kaksi lasta eli Kaukon lisäksi vanhempi sisar. Nykyisin Kauko perheineen asuu lähellä Joensuuta Pohjois-Karjalassa.

Päällimmäiset muistot sodasta ovat, sodan alku, kun isä joutui lähtemään rintamalle ja evakkoon lähtö. Ne jäivät lähtemättömästi mieleen.

”Muistan isän sotaan lähden, kun hän oli puita pilkkomassa ja silloin tuli pyörällä armeijan pukuun pukeutunut mies, jolla pistooli vyöllä. Hän antoi isälle paperilapun ja siinä keskustellessa selvisi, että isällä on kaksi tuntia aikaa lähtöön. Kaikki sen kylän miehet kokoontuivat silloin koululle. Kun äiti kuuli tämän, niin itku häneltä tietysti pääsi. Meillä oli sauna lämpiämässä, kun se tieto tuli, mutta niin kiire lähtö isälle tuli, että kylpemättä häneltä jäi. Muistelen, että isä ei käynyt koko talvisodan aikana lomalla. Näin hänet sotilaspuvussa vasta, kun talvisota oli päättynyt ja me olimme lähteneet evakkoon, niin siellä hän kävi meitä katsomassa.

Kyllä aluksi oli ikävä isää, mutta sittenhän siihen tottui, että sitä piti jo luonnollisena. Kotona puhuttiin paljon sodasta, kun naapurin emäntiä kävi, niin he puhuivat, että kuka oli milloinkin saanut kirjeitä ja mitä rintamalta kuului. Sitten rupesi tulemaan niitä ikäviä kirjeitä, joissa kerrottiin miesten kaatumisista. En silloin oikein ymmärtänyt, mistä on kyse, mutta vaistosin kyllä, että jotakin pahaa se on kun naiset itkivät. Ei siitä sodasta oikein ollut mielikuvaa, kun ei ollut televisioita niin kuin nykyään, eikä ollut oikein mitään muutakaan tietoa.

Evakkotaipaleesta, muistan sen, että oli kaunis talvinen pakkaspäivä, kun lähdimme hevosella tätini luo. Se tapahtui sillä tavalla, että taas tuli lumipukuinen mies pistoolivyöllä ja sanoi, että nyt pitää lähteä. Äiti pillahti itkemään. Sisareni ja minä haettiin matkalaukkuja, mihin hän rupesi kiireellä pakkaamaan nukkeja ja minulla tärkein tavara oli puuhevonen, joka piti saada mukaan. Karja oli jo siirretty aikaisemmin lähelle rajaa yhteen taloon, koska lähtö ei tullut ihan yllättäen.

Sotaan oli jo totuttu kun illoin taivaanranta loimusi aina punaisena tulipaloista, vaikka varsinaisia sodan ääniä ei kuulunutkaan.

Ensimmäinen evakkopaikka meillä oli Siilinjärvellä. Siellä asuimme Kolmisopen kylässä siellä asuttiin välirauhan aika ja 1942 pääsimme palaamaan takaisin tänne kotiseudulle, josta lähdettiin taas uudelleen evakkoon 1944. Koti jäi sinne, sillä uusi raja vedettiin viisi kilometriä kotiani länemmäksi. Asemasodan aikana isä pääsi käymään usein lomalla. Se oli odotettu tapahtuma, kun isä toi sieltä usein puhdetöinä tehtyjä leluja. Kaikkein mieluisin tuliainen oli, kun kerran isä toi minulle koiran, joka oli jäänyt sota-alueelle johonkin taloon. Se oli älykäs ja oli oppinut tekemään kaikenlaisia temppuja, kun miehet olivat sitä jo siellä korsussa opettaneet.

Isä puhui sodasta hyvin vähän. En usko, että hän puhui kovin paljon äidillekään. Mutta sitten kun tuli sotakavereita ja saman kyläläisiä käymään, niin sitten hän kyllä puhui paljonkin sodasta. Kyllä minä mielelläni niitä juttuja kuuntelin ja siinä hahmottui vähitellen kuva koko sodasta ja siinä kehittyi minulle todellinen ryssäviha, joka on tainnut periytyä lapsilleni saakka.

Kun isä palasi sodasta tai tuli lomalle, niin kyllä hän piti sylissäkin ja siten oltiin paljon yhdessä, kun aina oli jotakin korjattavaa, kun sukset ja muut leikkikalut olivat rikki, niin isä korjaili niitä. Siinä oli isästä iso apu. Aina isän lähdettyä lomalta oli mieli haikea, mutta kyllä siihen tottui ja haikeus unohtui. Leikit olivat sota-aikana aika karmeita. Sotatoimialueelta löytyi paljon ammuksia ja muita sotatarpeita. Me pojat kaivelimme niitä ammuksia ja kannoimme mm. konekivääripesäkkeistä ammuksia kalliolle nuotioon ja räjäyttelimme siinä niitä. Sehän oli hauskaa ja jännittävää. Vahinkoja ei meille sattunut, mutta kyllä tutuille pojille sattui. Eräältäkin koulukaverilta meni pistoolin kuula poskesta läpi ja tuli toiselta puolelta ulos.

Tämä kaikkihan piti tehdä vanhemmilta salaa. Äidiltä olisi varmaan tullut tukkapölyä, jos leikit olisivat tulleet tietoon. Kerrankin yritettiin räjäyttää tykin ammusta pudottamalla kiviä penkalta sen päälle, mutta ei se räjähtänyt. Sitten tuli isompia poikia paikalle, jotka ymmärsivät tilanteen vaarallisuuden ja niin kannoimme se ammuksen läheiseen suohautaan, jossa se on varmaan vieläkin.

Töihin jouduin heti kun kynnelle kyettiin. Heinätöissä piti olla jo välirauhan aikana eli viisivuotiaana. Sitten kouluaikana kerättiin kaikkea vanhaa tavaraa talkoilla. Kaikki materiaali kelpasi kierrätykseen ja uudelleen käyttöön. Kaikesta materiaalista oli kova puute, joten kaikki kelpasi. Se oli vähän nykyisen 4-H -toiminnan kaltaista talkootoimintaa. Meillä oli talkookirjat, mihin suoritukset merkattiin. Niistä saatiin sitten joitakin rintamerkkejä, kuten lapion ja kirveen kuvia palkkioksi.

Koulua kerkesin käydä Pälkjärvellä kaksi vuotta ja jatkoin sitä sitten toisella evakko-reissulla Laihialla. Siellä eteläpohjalaisessa koulussa oli vaikeuksia, kun murre oli niin erilaista ja tappeluista tuli herkästi. Ehkä se ei varsinaista koulukiusaamista ollut, mutta sinne päin. Eli kyllä paikalliset mielellään haastoivat tappelua. Meillä karjalaisilla oli tukena yksi isokokoinen suistamolaispoika, jolle ei kukaan tappelussa pärjännyt. Seitsemännen luokan koulua kävin vielä täällä Pohjois-Karjalassa, johon

muutimme 1948. Vanhemmat perustivat tänne kylmän asutustilan, ja siitä lähtien koti on ollut täällä.

Toinen evakkoon lähtö oli ensimmäistä haikeampi, kun oli tullut jo kavereita, mutta toisaalta uudet maisemat ja edessä olevat vaiheet toivat uteliasta jännitystä niin, että siinä taas haikeus unohtui. Lehmät vietiin mukana Laihialle evakkoon, meillä oli muistaakseni kolme lehmää. Niiden maidosta riitti ruokaa, enkä muista, että ruuasta olisi koskaan ollut puutetta, vaikka sota-aikana oli kaikesta tiukkaa.

Asutustila raivattiin kylmään korpeen. Puut kaadettiin pokasahalla ja hakkuuaukealle kuokittiin pelto kuokalla käsipelillä. Koneita ei ollut. Se oli nuorelle 13-vuotiaalle pojalle rankkaa hommaa. Mutta ei sitä pahana pitänyt, kun se oli silloin kaikilla saman ikäisillä siirtolaispojilla sama tilanne.

Korttiajan muistan hyvin ja sen kuinka mustapörssi kukoisti. Pisteitä kerättiin ja vaihdettiin. Kaupungista tuotiin maalle esimerkiksi kankaita ja täältä vietiin sinne vastavuoroisesti lihaa ja voita. Kaikki tämä kauppa tapahtui pimeässä ja salaa, koska se oli kiellettyä ja viranomaiset yrittivät estää sitä.

Asekätkennästä en tullut tietämään muuta kuin yhden tapauksen, kun Laihialla syttyi yhden talon sauna palamaan ja palokunta tuli paikalle, niin isäntä sanoi, että älkää menkö sammuttamaan, sillä se voi olla vaarallista. Eikä mennyt kuin vähän aikaa, niin pauke alkoi kuulumaan. Se oli vissiin koko saunan ullakko ammuksia täynnä.

Evakossa meitä ymmärrettiin ja kohdeltiin hyvin. Siihen vaikutti ehkä sekin, että sen talon isäntä, jossa olimme evakossa, oli kaatunut sodassa ja ainakin kaksi poikaa oli haavoittunut. Eli ainakin he ymmärsivät sodan vakavuuden ja myös meidän evakoiden tilanteen. En voi moittia millään tavalla, että meitä olisi huonosti kohdeltu.

En voi sanoa, että isä olisi sodassa mitenkään muuttunut. Hän oli tavallinen suomalainen mies, joka ei pahemmin tunteillut, mutta oli kaikessa aivan asiallinen. Kuri meillä oli kova. Selkään sai aina, kun jotakin pahaa teki, mutta ei sitä pahana pitänyt, jos koki, että oli sen ansainnut.

Isän ja äidin suhteesta en oikein pysty sanomaan mitään. Ei siinä ainakaan ulospäin mitään kitkaa näyttänyt olevan. Hyvin he pärjäsivät loppuun asti. Olen kertonut lapsille sodasta jonkin verran, siitä millaista silloin oli, mutta ei nyt kovin paljoa.

Sota vaikutti minun elämään tietysti pahimmillaan sen, että ilman sitä elämä olisi kai kulunut siellä Pälkjärvellä, mutta nyt sitä on saanut kiertää vähän eri puolilla. En tiedä onko siitä varsinaista haittaakaan ollut.

Kyllä minä jonkun verran katkera olen kaikista menetyksistä. Sitä kuuli lapsena niin paljon pahaa veli venäläisestä, että siitä on jäänyt lähtemätön ryssäviha. Ei se tosin enää niin pahalta tunnu, koska käyn melkein viikottain Venäjällä, mutta kyllä se katkeruus aina välillä sisimmästä pulpahtaa esiin. Suhtautuminen venäläisiin on vähän kaksijakoinen. Tavallinen köyhä rahvas aivan sääliittää, mutta sitten nämä nuoret kauppamiehet ja mafian roistot kyllä ärsyttävät, eikä niille oikein myötätuntoa pysty antamaan. Samoin näyttää, että pikkuvirkamiehetkin, kuten tulli, oikein nauttivat siitä, kun saa kiusata suomalaisia rajalla. Käyn ostamassa Venäjältä halpaa bensaa ja tupakkaa.

Kyllä minä käyn usein kotipaikallakin, vaikka ei siellä paljon mitään katsottavaa ole, kun vain vesakot on jäljellä. Muistan sieltä jokaisen kiven ja kannonkin lapsuudesta. Ensimmäisillä kerroilla tuli siellä katkeruus, mutta nyt siihen on tottunut. Omaa lapsuutta ja nykyisten lasten lapsuutta on vähän vaikea verrata, mutta kyllä silloin oppi ainakin töitä tekemään ja valmistautumaan elämään, toisin kuin mitä nyt. Nyt näyttää siltä, että kaikki tulee vähän liian helpolla.

Kyllä se ryssäviha on tarttunut omiin lapsiinkin, eli kyllä heillä näyttää olevan aika lailla samanlaiset ajatukset kuin minullakin. En minä sitä kyllä niin hirveästi ole heille tyrkyttänyt.

Olen minä omia lapsia sylissä pitänyt, mutta kyllä täytyy sanoa, että kovin vähään se on jäänyt, sillä silloin kun lapset olivat pieniä, niin sitä oli niin tiukasti työelämässä kiinni, ettei sitä aikaa tahtonut jäädä. Omalla isällä oli aikanaan sama tilanne eli työ vei ajan, ettei hän paljon ehtinyt minua sylissä pitämään. Pojat näyttävät viettävän kyllä enemmän aikaa lastensa parissa kuin minä heidän kanssaan. Ehkä sitä aikaa on nyt jo paremmin tai sitten he ovatkin jo toisenlaisia eli uhraavat aikaansa perheelle enemmän kuin minä aikanaan.

En minä huomannut sodan jälkeen sen enempää Laihialla kuin täällä Pohjois-Karjalassakaan kovin pahaa juopottelua eikä tappeluita sodan jälkeen, en oikein osaa sanoa, olisivatko miehet raaistuneet.

Ehkä sota vaikutti sen, että työtä oli enemmän kuin ehti tekemään. En tiedä oliko korpien raivaaminen oikein, mutta ainakin sillä sidottiin yksi sukupolvi ja siirtoväki, niin lujasti työhön, että sillä ei ollut aikaa ruveta murehtimaan eikä kaipailemaan mennyttä.

Sodasta olen sitä mieltä, että ne pitäisi pystyä ennakolta ehkäisemään. Ei sellaisia pitäisi enää tulla. YK:n rooli on vähän liian jälkijättöistä. Sen pitäisi pystyä torjumaan sodat ennakkoon.

Itse jouduin näkemään sodan niin läheltä, kun asuimme sotatoimialueella. Katselimme, kun viholliskoneet tulivat idästä ja Suomen koneet nousivat ilmaan Värtsilän lentokentältä, niin ne kävivät taisteluita monesti juuri meidän kylän ja kotijärven yläpuolella. Muistan yhdenkin kauniin kesäisen illan, kun olimme ongella, niin alkoi tulla venäläisiä pommikoneita raskaasti juristen ja samaan aikaan lähti suomalaiset hävittäjäkoneet Värtsilästä. Siinä alkoi taistelu järven päällä ja kun kuulat tippuivat veteen, niin me ajattelimme, että nyt ne ampuu meitä. Läksimme kiireesti soutamaan piiloon, ettei vain kävisi köpelösti. Ei niillä tietysti meitä ollut tarkoitus ampuu, vaan keskenään taistelivat, mutta kun kuulia tippui veteen aivan viereen, niin kyllähän se pelotti, että pakoon piti lähteä. Enemmän se kyllä jännitti, sillä taisteluihin oli niin totuttu.

Kylällä liikkui sitten kaikenlaisia juttuja, että metsissä liikkuu alasammuttujen venäläiskoneitten lentäjiä ja desantteja. Niitä varten koottiin kylän vanhoista kotona olevista papoista joukko-osastokin, heitä pois häätämään, mutta ei niitä löytynyt. Joskus kyllä emännät huomasivat aamulla navettaan mennessään, että lehmän alta lähti mies pakin kanssa metsään. He olivat käyneet yön pimeydessä lypsämässä lehmiltä maidot ravinnokseen. Olivatko ne venäläisiä lentäjiä, desantteja tai oman kylän kypykaartilaisia sitä ei kukaan tiedä, koska ei heitä kiinni saatu.

Desantit antoivat tarkkoja tietoja omille joukoilleen ja pommikoneille suomalaisten joukkojen liikkeistä ja niiden perusteella saatettiin pommittaa yksittäisiä talojakin, jos ne saivat tietää, että siellä on sotilaita. Eli heidän tiedustelu rajakylissä toimi tehokkaasti.”

Kaukon kertomus tuntuu tyypilliseltä evakkopojan tarinalta. Vaikka hän sanookin olevansa katkera ja ”ryssävihasta” hänkään ei pääse, niin siitä huolimatta hän on realistinen ja on sopeutunut kohtaloonsa, jonka sota määräsi. Talvisotaa pakoon joutui lähtemään kaikkiaan n. 400 000 karjalaista. Heistä 70 % palasi jatkosodan aikana takaisin kotiseudulleen aloittamaan uutta elämää, vaikka monien perheiden isät olivatkin sodassa kuten Kaukonkin. Silvo Hietanen kirjoittaa, että vuodet 1942–43 olivat toiveikkaita, vaikka elettiinkin asemasodan ankeassa varjossa. Vuoden 1943 lopusta lähtien alkoi Saksan häämöttävästä tappiosta johtuen kuitenkin jälleenrakentajien mieliin hiipiä pelko uudesta evakkomatkastasta. Se toteutui viimeisillekin syyskuussa 1944, jolloin uusi raja vedettiin Moskovan rauhan 1940 rajoja myöten. (Hietanen, 1992, 130). Siirtovä-

en asuttaminen sodan jälkeisinä vuosina sodan jälkeen uusille alueille oli ainutlaatuinen koko maailmassa. Suomeen ei syntynyt pakolaisleirejä, kuten useimmissa hävinneissä maissa sotien jälkeen. Huomattava osa maataloussiirtoväestä sai maanhankintalain nojalla uuden tilan, sillä siirtoväki jätti kaikkiaan 45 000 hyväksytyä maansaantihakemusta (emt. 311). Suurin osa näistä joutui rakentamaan tilansa asumattomaan korpeen kuten Kaukonkin vanhemmat. Lapset joutuivat olemaan luonnollisesti raivaustöissä mukana voimiensa mukaan.

Verrattuna edellä olleeseen Kallen tarinaan molemmat menettivät sodassa paljon, mutta eri tavoin. Kalle menetti isänsä ensin haavoittumiselle ja viinalle, mikä pahensi pojan lapsuutta, ja sitten lopullisesti kuolemalle miltei keskellä sodan kaaosta. Kauko menetti kotinsa, mutta sai säilyttää isänsä, joka ei haavoittunut eikä alkoholisoitunutkaan. Isän palaaminen terveenä ja uuden maan saaminen, vaikkakin raivaamattomasta korvesta, antoi tälle perheelle ja Kaukolle pohjan uuteen elämään, vaikka menetykset olivat olleet kovat. Aika tuntuu korjanneen molempien miesten osalta lapsuuden ikäviä kokemuksia ja kummatkin tuntuvat iloitsevan, että lastenlapsilla on onnellisempi lapsuus kuin heillä.

12.4 Liikemies Tauno Etelä-Suomesta

Tauno on syntynyt Hämeessä marraskuussa 1935. Isä oli siellä sahalla töissä. Tauno oli 4 kk:n, kun perhe muutti Lahteen, jossa isä ryhtyi hevosajuriksi. Perheessä oli 10 lasta, joista Tauno on neljänneksi vanhin. Taunolla ja hänen vaimollaan on kaksi lasta, tyttö ja poika.

”Muistan talvisodan syttymisen. Katsoimme veljeni kanssa ikkunasta, kun Karjalan katua lähti kulkemaan valtavat jonot ajoneuvoja, tykkejä ja miehiä pyörillä ja jalan. Silloin ihmiset sanoivat, että sota syttyy. Sitten pian eräänä yönä tuli hälytys, jolloin perheen oli lähdeävä pommisuojaan naapuritalon kellariin. Isä ja äiti veivät muut lapset sinne, mutta jostain syystä minä en herännyt ja jäin peittojen ja tyynyjen alle, kun toiset heittelivät niitä päälleni ja jäin yksin taloon nukkumaan, kunnes heräsin valtavaan pamaukseen. Talon pihaan oli pudonnut palopommi, joka räjähti ja ikkunasta näkyi pelottava valon loimu ja talo keinui kuin laiva. Samalla isä tuli ovesta hakemaan minua. He olivat laskeneet lapset siellä pommisuojaan ja huomanneet, että yksi puuttuu. Isä sanoi, että nyt poika äkkiä ylös. Hyppää minun selkään, niin vien sinut suojaan. Kun menimme ulos, niin näin kun pommi putosi naapuritaloon, joka syttyi palamaan. Siinä paloivat perheen isä ja äiti. Kuin ihmeen kaupalla perheen tytär selvisi hengissä pudottuaan alakertaan, josta pelastui ulos palosta. Häneltäkin oli palanut tukka ja oli saanut muitakin palovammoja. Sitten tuli palokunta ja sammuusväkeä sammuttamaan paloa ja pelastamaan ihmisiä. Tämä oli kohdaltani talvisodan alku, joka on jäänyt ikuisesti mieleeni.

Kun katselimme silloin veljeni kanssa sitä joukkojen menoa, niin ihmettelimme sitä joukkojen valtavaa määrää ja miten kakkia tuollaisia vehkeitä, tykkejä ja muita on ollemaan voitu tehdä. Emme sen kummemmin pelänneet ihmettelimme ja jännitimme vain, mitä tässä tapahtuukaan. Vanhempien kasvoista näimme, että jotakin vakavaa on tekeillä. He pelkäsivät ja siitä se pelko tarttui meihin lapsiinkin ja sitä kesti koko sodan ajan.

Muistan isän sotaan lähdön. Hänen ei tarvinnut heti ensimmäisten joukossa lähteä, koska hänellä oli suuri perhe ja kaksi hevosta hoidettavana ja ajettavana ihmisten palveluihin. Hänen piti kuitenkin käydä joka aamu ja ilta suojeluskuntatalolla ilmoittautumassa, kuullakseen koska hänellekin lähtö tulee. Minä sain olla aina joskus isän mukana siellä ilmoittautumassa. Eräänä päivänä se lähtö sitten isällekin tuli. Hän sulloi vähäisiä tavaroita reppuun ja lähti muiden mukaan.

Muistan, kun isä tuli lomalle ja olimme ruokkimassa hänen kanssaan hevosia ja olimme juuri lähdössä sieltä, kun tuli hälytys ja niin me lähdimme isän kanssa potkukelkalla kotiin. Se oli noin kilometrin matka ja juuri kun pääsimme kotimme kohdalle, niin pommikone tuli päälle. Näin kuinka lentäjä katsoi sieltä meitä. Isä nakkasi minut potkukelkasta ojaan talon sokkelin juureen ja hyppäsi itse minun päälle. Pommeja putoili tehden tuhojaan ja tulitus kaupungin puolustuksesta oli ankaraa. Näin kuinka Lahden kaupungintalon tornista miehet ampuivat konekiväärillä vimmatusti niitä koneita ja suomalaiset hävittäjät ajoivat venäläiskoneita takaa ja tiputtivat niitä maahan.

Näin tällä tavalla itsekin sotaa. Kyllä isäkin puhui sodasta jonkin verran. Hän puhui etenkin siitä ruokapuolesta ja puutteesta. Hän kertoi, että miehet olivat kaataneet kerran hirvenkin siellä saadakseen miehille lihaa, kun ruokaa ei tahtonut olla.

Kyllä isä ja äiti puhuivat sodasta keskenään isän lomilla käydessä. He kävivät myös kirjeenvaihtoa. Mutta sillä tavalla sota oli usein esillä kotona, kun äiti oli uskovainen ihminen, niin hän rukoili usein Taivaan isää ja jätti hänen haltuunsa sodan varjeluksen. Hän rukoili usein Jumalaa lapsilaumansa puolesta, että me selvittäisiin ja näin tapahtuikin.

Pahimmillaan niitä hälytyksiä saattoi tulla 3-4 kertaa yössäkin. Siksi sovittiin monesti jo illalla miten yöllä toimitaan. Äiti neuvoi lapsia laittamaan vaatteet, kengät ja sukat jo valmiiksi päälle, koska hälytys voi tulla koska tahansa, niin silloin ehtii paremmin pommisuojaan naapurin kellariin.

Näin me juoksimme monena yönä moneen kertaan sinne suojaan. Myös kaikki ikkunat piti olla peitettynä. Ulkona kiersi mies tarkistamassa, että kaikki on pimeänä, jos jostakin näkyi vähänkin valoa, niin heti hän tuli sisälle huomauttamaan ja kaikki aukot piti peittää.

Sitten puhuttiin desanteista ja niitä myös pelättiin. Pelko oli jatkuvaa. Siinä meni hermot sellaiseen kuntoon, että varsinkin pojilla oli yökastelua. Minäkin kärsin siitä koko ajan. Se johtui jatkuvasta pelkotilasta ja se oli kova kokemus. Äiti laittoikin sanomalehtiä lattialle makuualustoiksi, sillä eihän hän aina mitenkään ehtinyt pestä kastuneita vaatteita.

Sitten tuli jo välillä tieto, että isä olisi kuollut sodassa punatautiin, joka raivosi rintamalla. Mutta onneksi näin ei ollut käynyt ja riemu oli suuri, kun isä eräänä päivänä tulikin kotiin, vaikkakin heikossa kunnossa kalpeana ja tyhjä reppu selässä. Virheellinen tieto oli johtunut jostakin paperien sekaantumisesta sairaalassa, jossa isä oli todellakin punataudissa hoidettavana. Kyllä tieto ehti sävähdyttää ja tehdä erikoisesti äidin hyvin murheelliseksi.

Isä oli lapsirakas ihminen ja kyllä hän rentoutui meidän parissa. Sylissä pitoa en oikein muista. Sotakavereitten kanssa he muistelivat rintamatapahtumia ja silloin me lapset kuuntelimme korvat tarkkana, mitä miehet puhuivat.

Isä lähetti myös kenttäpostia ja erityisen rakas minulle oli kerran omalla nimelläni isältä tullut kortti, jossa hän lähetti terveisiä ja kyseli terveyttä ja koulun sujumista. Se on vieläkin tallessa minulla se kortti.

Ruuasta oli meilläkin kova puute. Pahimmillaan ei ollut muuta kuin nappavesi, joka oli keitettyä vettä, johon oli pantu sekaan vain sipulia ja suolaa. Siihen kasteltiin paljasta leipää ja kyllä se oli olevinaan hyvää. Äiti oli kyllä ovela säännöstelykorttien kanssa. Kun meidän perheessä ei juotu kahvia, eikä muitakaan nautintoaineita, niin

äiti vaihtoi näillä kupongeilla naapurien rouvilta voikortteja ja muita, joilla sitten taas saatiin ostaa enemmän ruokaa. Välillä ei ollut muuta kuin valkoista laardia laittaa leivän päälle. Kyllä me kärsittiin suoranaista nälkääkin, että olimme aliravittuja, kuten sanotaan. Se oli yksi peruste siihenkin, että meidän perheen lapsista sitten kolme pääsi aikanaan sotalapsiksi Ruotsiin.

Se Ruotsin matka oli sellainen, että 13.3.1944 lähdin tuhansien muiden sotalasten joukossa kanssa Ruotsiin. Olin silloin 8-vuotias. Kun olin ollut puolivuotta siellä niin kuusivuotias Maija siskoni tuli sinne ja tapasimme yllättäen rautatieasemalla, kun minut vietiin ottamaan vastaan Suomesta tulevia lapsia. En tiennyt ennen mitään hänen mahdollisesta tulostaan, ja vielä myöhemmin tuli sisar Annelikin sinne.

Minulla on mahdottoman hyvät muistot ja kokemukset siitä sotalapsiajasta. Minulla on edelleenkin sinne erinomaisen hyvät suhteet. Siitä Personin perheestä tuli minulle kuin toinen koti. Minua kohdeltiin siellä aivan erinomaisesti. Siinä talossa oli monenlaisia eläimiä ja minä sain hoitaa talonväen kanssa niitä. Minua ei myöskään pakotettu kouluun. Kieltä opin siinä talon väen kanssa puhuessa kaikista asioista.

Ne antoivat minulle siinä perheessä kaiken huomion. Olin erityisasemassa, kun olin pieni ja heiveröinen, niin minulle annettiin paljon ylimääräisiä herkkupaloja. Elämäni riemullisimman hetken koin, kun ajoimme taksilla mustan auton nahkaisella takapenkillä Maija siskon kanssa asemalta siihen taloon, mihin hänet sijoitettiin. Siellä hypimme ja keikuimme ja minä huusin ruotsiksi, että minä olen Suomen presidentti. Minua harmitti, kun en päässyt Maijan kanssa samaan taloon. Myöhemmin kuitenkin osoittautui, että uusi perheeni oli aivan ihana ja heidän hoidossaan minä pääsin niistä kaikista traumoista ja paineista, mitä minulla sodan takia oli, aina yökastelusta lähtien.

Kyllähän minulla varsinkin alussa oli ikävä kotiin, mutta se unohtui, kun viihdyin niin hyvin siellä. Olin siellä lähes kaksi vuotta. Unohtui siinä ajassa kokonaan suomenkielen, joten koulun käynnin aloittaminen oli sitten taas vähän vaikeaa, kun olin käynyt vain yhden luokan ennen Ruotsiin lähtöä, enkä ollut käynyt siellä koulua lainkaan. Olin viihtynyt pitempäänkin, mutta äiti vaatimalla vaati minua kirjeistään palaamaan, että pääsen kouluun.

Tulo Suomeen oli kuitenkin järkyttävä. Minua tuotiin hoitokodistani kahdella hevosella kirkkorattailla ja Edvard-pappa antoi minunkin ajaa hevosilla. Eli lähtö oli mahdava, kun hevosilla tuotiin ja kolme suurta laatikkoa oli tavaraa tuomisiksi. Meidät sotalapset kerättiin eri puolilta Ruotsia Tukholmaan, ja siellä lähtäisiksi Ruotsin kuningas kätteli kaikki lapset. Minäkin sain häneltä valokuvan ja tuntui tosi hienolta, kun se oli niin hienoissa vaatteissa ja kätteli minua. Sen muistan ikuisesti.

Tulossa Suomeen oli sitten hämmentävää, kun elintasoero oli niin valtava. Olin kyllä jonkin verran tietoinen Suomen tilanteesta, kun Edvard-pappa oli kuunnellut Suomen uutisia ja kertoi niistä minulle.

Tulimme Suomeen laivalla ja sieltä junalla Lahteen. Sitten meidät laitettiin rautatieaseman seinustalle riviin ja siinä omaiset yritti meitä tunnistaa. Se ei ollut aivan helppoa, sillä niin me tulijat kuin kotimaassakin olleet olimme muuttuneet ja kasvanneet niin paljon, että tunnistaminen oli vaikeaa. Minä en tuntenut heti vastassa ollutta veljeäni, eikä hän tuntenut minua. Vasta kun hän reuhtoi minua rinnoista ja katsoi silmiin, niin hän hihkaisi, että siinä sinä olet Teppana. Siinä kävi pääni rautatieaseman seinään ja juuri sille paikalle on nyt laitettu sotalapsien paluusta kertova reliefi.

Sitten tuli isä hevosella hakemaan minua ja tavaroita. Kyllä minä olin kauhuissani, kun hevonen oli laiha ja kurja ja vielä kirjava kuin lehmä. Ajattelin, että näinkö huonoksi täällä on olot menneet, että lehmällä ajetaan. Kärryt olivat pienet kovapyöräiset lantarattaat, joten kaikki näytti sen Ruotsista lähdön loiston jälkeen todella ankealta. Myös isä oli laiha ja harmaa, niin etten tahtonut tuntea. Innoissaanhan isä oli minun tulosta ja heitteli tavarani kärryille ja niitä oli niin paljon, että hyvä kun mahtuivat kaikki kyytiin. Siinä minä sitten kävelin kärryn perässä kotiin. Raija-sisko tuli vielä

välillä vastaan. Hänet minä tunsin heti. Kotia lähestyttäessä lähdin innolla katsomaan, että vieläkö muistan kotiportin ja löysin minä sen. Siinä äitikin tuli heti vastaan ja siinä tietysti halattiin ja itkettiin. Siitä se sitten alkoi, mutta kyllä elintason pudotus oli rankka.

Isään ja sotaan palatakseni vielä, niin kyllä isä siten sodassa muuttui, että häneen tuli tiettyä kovuutta. Hän oli sitten pahempi hermostumaan. Mutta kyllähän hänen elämänarvonsakin tietysti muuttuivat. Kokemusta oli tullut niin paljon lisää. Perhetilannehan oli todella vaikea, kun oli paljon ja monenikäisiä lapsia, niin vaatimustaso oli kova, että edes jotakin saisi jokaisen tarpeisiin. Kun oli tyttöjä ja poikia, niin siinä oli tekemistä, että sai jokaiselle vaatetta, ruokaa ja tarpeellisia tavaroita. Se edellytti sitä, että me vanhemmat lapset jouduimme jo varhain huolehtimaan pienemmistä.

Äitihän se pääasiallinen kasvattaja oli, mutta kyllähän siinä aina isääkin tarvittiin, ettei aivan menty hölmöyksiin. Mutta yksi hyvä harrastus, joka auttoi monelta pahan teolta oli urheilu. Mutta siinä oli se ongelma, että mistä saadaan urheiluvälineitä. Nekin oli sitten vain itse tehtävä, kun ei mistään saanut rahaa niiden ostamiseen. Ei silloin ollut aikaa eikä tarvetta tupakanpolttoon eikä alkoholiin, huumeista puhumatakaan. Kyllä harrastukset olivat terveitä. Jääkiekko ja -palloumailat tehtiin itse kieroista puusta. Samoin luistimet, sukset ja muut tarpeet. Siinä kasvoi vanhempien kunnioitus, kun he yrittivät meitä viedä eteenpäin.

Meillä oli tietyt arvot, joita noudatettiin. Joulut olivat sellaisia, että joka aatto isä kaivoi ison perheamatun esiin ja luki sieltä jouluevankeliumin. Hän oli oppinut sen tavan jo kotonaan Sysmässä. Hänen perheessään oli ollut 16-lasta. Me asuimme niin ahtaasti, kun lapsia oli paljon ja kotona oli kaksi huonetta ja keittiö. Siinä asui 12 henkeä. Kuusikin piti laittaa kattoon, kun tilaa ei ollut lattialla. Senkin alle mahtui jonkun sänky. Ei jouluissa paljon lahjoja ollut.

Kun olen itse isä, niin kyllä minä itsessäni näen paljon samoja piirteitä kuin isässäkin oli. Eikä ne niin huonoja asioita ole. Minulla on suuri kunnioitus isää kohtaan, sillä hän oli suuren perheen arvostettu isä.

Kyllä sota on minuun jättänyt jonkun jäljen. Sotaveteraaneilla ja meillä sotalapsilla on tietty kohtalon yhteys. Meihin sota on jättänyt jäljen, mutta toivottavasti se ei näy enää seuraavassa sukupolvessa. Seuraavien sukupolvien on vain huolehdittava siitä, että sellaista ei enää koskaan tule. Sen sota opetti, että toimeen pitää tulla vaikeissakin olosuhteissa. Se opetti myös isänmaan rakkautta ja sen, että maan turvallisuuden eteen pitää tehdä kaikki voitava. Myös lasten näkökulma pitäisi ottaa kaikessa kriisisuunnittelussa huomioon. Meillä sotalapsilla olisi siihen paljon annettavaa kokemustemme pohjalta, mutta sitä ei ole hyödynnetty.

Kyllä me leikimme sota-aikanakin ja sen jälkeen monenlaisia leikkejä, vaikka leikkikaluja oli vähän. Kaikki oli itse tehtyjä. Isä teki yhden autonkin puusta. Sodan jälkeen emme leikkineet sotalaikkejä, mutta intiaanileikkejä sotineen kyllä.

Silloin sodan aikana me ryömimme aidan alta Salpausselän rinteille, missä oli ilmapuolustuksen tukikohta. Sieltä keräilimme hylsyjä vartioilta salaa. Teimme niistä paukkuja, kun jostain saatiin ruutia. Hylsyn päätä typistettiin jollakin kivellä tai muulla esineellä ja sitten paukku räjäytettiin suurella kivellä ja kyllähän se jysähti. Joskus heitettiin paukkuja nuotioon ja kyllähän siinä koko nuotio lensi ilmaan. Tästä syystä poliisitkin joskus jahtasi meitä. Ne oli isompien poikien keksintöjä. Aivan pieniä ei otettukaan mukaan, mutta minä olin juuri siinä rajalla, että pääsin mukaan, kun olin 10-vuotias.

Kyllä minä olen sodasta kertonut lapsilleni, niin pojalle kuin tyttärellekin omia kokemuksia. En osaa sanoa onko se mennyt perille. Minulla on kyllä vahva maanpuolustushenki. Uskon, että kyllä pojallakin on, sillä on hänkin asepalveluksen suorittanut.

Sitä minä haluaisin vielä korostaa, että koulukirjoissa olisi enemmän asiaa sotaajasta. Esimerkiksi sotalapsista niissä ei kerrota yhtään mitään ja se on valitettavaa.

Minä toimin sotalapsi- ja maanpuolustusjärjestöissä sen takia, että voin toteuttaa sitä mitä edellä sanoin. Suomen sotalapsioperaatio oli maailman suurin lasten siirto, joka päättyi onnellisesti. Me olemme vanhin sotalapsisukupolvi, joka on elossa. Siinä on työkenttää, että tätä asiaa tehdään tunnetuksi. Se on jäänyt unohduksiin, mutta siitä pitää voida puhua. Se on terapiaa ihmisille itselleen ja se on hyödynnettävissä yhteiskunnan moniin tarpeisiin. Näin juuri turvajärjestelyjen suunnittelussa, jossa nykyisin huomioidaan aina vain aikuiset. Kaikessa pitäisi myös ottaa aina huomioon pieni lapsi, joka jää usein tarpeineen aikuisten jalkoihin, kun kaikki tehdään aikuisten ehdoilla.

En minä ole katkera tästä vaikeasta kohtalosta. Kun kerran sotaveteraanitkin ovat kantaneet kohtalonsa, niin kyllä me sotalapsetkin. Ei siinä paljon vaihtoehtoja ollut, eikä ole.

Kyllä äiti ja isä toisilleen hellyyttäkin osoittivat, mutta kyllähän se leivän tienaaminen vei isältä niin ajan, kun aamulla piti lähteä aikaisin töihin, että ei siinä paljon ehtinyt hyväilemään. Viikonloppuisin, heillä oli joskus hyviä yhteisiä hetkiä, jos kaikki oli hyvin, eli perheellä oli ruokaa ja asiat muuten kunnossa. Sitä auttoi paljon se, että äiti oli harras uskovainen. Hän kävi helluntaiseurakunnassa ja vei isänkin usein sinne. Kyllä se pehmensi niitä meidän perheen elämän arvoja.

Kyllä minä itse koetan osoittaa vaimolle ja lapsille hellyyttä. Vaikka onhan siinä pitkän elämän varrella ollut kaikenlaista, ettei se aina niin helppoa ole ollut. Mutta kyllä me olemme tässä pärjälleet. Olemme olleet naimisissa kohta 40 vuotta eli kyllä se tuo avioliiton pituuskin osoittaa, että toimeen on tultu keskenämme.”

Taunon hurjista sota-ajan leikeistä ja suuren lapsiperheen köyhyydestä varmaan moni ikä- ja kohtalotoveri löytää yhtymäkohtia omaan elämäänsä. Otin Taunon sotatarinaa tähän näin pitkästi siitä syystä, että näin tallentuu sitä sodan aiheuttamaa kärsimystodellisuutta, josta harvoin julkisuudessa puhutaan. Taunon tarinassa tulee selkeästi esille, miten vaikeaa vähävaraisten vanhempien oli kaupunkioiloissa viedä suurta lapsilaumaansa eteenpäin rauhankaan oloissa. Puhumattakaan kuinka vaikeaksi tämä muuttui sodan sytyttyä niin vanhemmille kuin lapsillekin. Tauno kuvaa hienolla tavalla äitinsä uskoa ja keinoja näissä tilanteissa. Varmaan juuri äidin, rautaisen kansannaisen, luovuttamaton tahto ja nöyrä usko Jumalan huolenpitoon auttoivat myös lapsia selviämään, vaikka traumoineenkin sodan kokemuksista. Tällaiset äidit, joita on paljon, ovat tehneet suunnattoman arvokkaan työn tämän kansan uusintamisessa. Samaa on sanottava myös isästä. Vaikka Taunon isä ei pystynyt antamaan lapsilleen aineellisesti loistokasta lapsuutta sodan jälkeenkään, niin omalla esimerkillään ja kekseliäällä taidollaan hän hankki poikiensa arvostuksen ja kunnioituksen. Tämä köyhän miehen esimerkki on täysin vastakkainen niihin lukuisiin isiin, joiden pojat ovat katkeria, usein varakkaillekin isilleen huonosta isä-poikasuhteesta ja laiminlyönneistä. Yksi esimerkki räikeimmästä päästä Nummisen kirjan tyyliin on, ” Isäni oli juhlistu sotasankari ja minä kusen hänen haudalleen ” (Numminen, 1979, 164, vrt. Siltala, 1994, 400).

Taunon kertomus jännittävistä ja vaarallisista leikeistä sekä urheilusta kuvaa, miten lapset ovat sopeutuvia, vaikka hermot olivatkin lujilla. Hän kuuluu niihin sotalapsiin, joista sodan vaikutuksia tutkinut Silvo Hietanen sanoo: ”Mutta suuri enemmistö on varttunut jälleenrakennus-Suomen arjessa pahemmilla kasvukivuilla aikuisuuteen.” Hietasen mukaan Suomesta vieraili Ruotsissa yhteensä 76 000–85 000 sotalasta. Heistä 8 000 talvisodan aikana. Tarkkaa

lukumäärää ei voida sanoa, koska moni yksityisesti lähetetyistä lapsista teki useamman kuin yhden matkan. Näiden lisäksi Norjassa ja Tanskassa oli sotien aikana muutamia tuhansia sotalapsia. Kaikilta lapsilta tämä ”sotapakolaisuus” ei sujunut suinkaan ongelmitta. Osasta tuli henkisesti kodittomia. Monet olivat Taunon tavoin unohtaneet suomen kielen, mikä teki paluusta vaikean. Hietanen toteaa, kuten Taunokin, että ”vaikka kotiinpalajaat kokivat jälleennäkemisen riemun, möyhensivät heidän mieliään kuitenkin uudelleen sopeutumisen ongelmat. Varsin monet olivat menettäneet henkiset yhteytensä Suomen kotiin, jonka ahtaat ja puutteen sävyttämät olot tuntuivat vierailta Ruotsin yltäkylläisyyden jälkeen. Kaiken kaikkiaan sotalapsilla on yhtä monta tarinaa kuin oli aikanaan matkalle lähtijöitäkin.” (Hietanen, 1992, 154).

Valtaosa sotalapsista oli evakoita tai suurista kaupungeista ja asutuskeskuksista. Keskeisin syy oli lasten saaminen turvaan pommituksilta. Toisarvoisen syy oli perheen köyhyys ja vaikeat asunto-olot. Koko toiminta perustui ruotsalaisten halukkuuteen auttaa sodasta kärsivää Suomea ottamalla lapsia hoitoon pois sodan jaloista. Osa hoitovanhemmista kiintyi näihin lapsiin niin, ettei heitä haluttu antakaan enää takaisin ja osaa lapsista eivät omat vanhemmat halunneetkaan takaisin. Kaikkiaan Ruotsiin jäi noin 15 000 lasta. Aivan tarkkaa määrää ei ole pystytty saamaan selville. Suomessa virallista sotalapsitoimintaa hoiti lastensiirtokomitea maan hallituksen ja eduskunnan säätämien ohjeiden mukaisesti. Koko toiminta herätti myös kriittistä arvostelua, sillä monet tahot niin Suomessa kuin Ruotsissakin olisivat pitäneet parempana ratkaisuna suoran avun antamista lapsille koteihinsa. Oppositio kuitenkin vaiennettiin sotasensuurin toimin. Useiden lasten jäämisestä sijaisvanhemmille käytiin kärkeä oikeudessa vielä 1950-luvulla, jolloin eduskuntakin asiasta keskusteli pitäen 15 000 lapsen menetystä Ruotsille suurena. Vähitellen asia kuitenkin painui julkisuudelta unohduksiin. Vain sotalapset ovat kantaneet Taunon tavoin henkilökohtaisia muistoja mielessään vuosikymmenet. (Hietanen, 1992, 142-152).

On sanottu, että sotalasten tarinoita on niin monta kuin oli lähtijääkin. Tämä pitää paikkansa. Yksi ikävistä kohtaloista oli Nummisen haastatteleamalla helsinkiläispojalla, joka oli jäänyt isättömäksi kaksivuotiaana juuri sodan alla isän tehtyä itsemurhan. ”Sodan aikana olin Ruotsissa sotalapsena. Kun tulin takaisin Suomeen, minut pistettiin suomenkieliseen kansakouluun. Se oli selvä virhe. Jos olisin säilyttänyt sujuvan ruotsinkielentaitoni, olisin varmaankin nyt Ruotsissa, jossa asuu paljon rennompi ja avaramielisempi kansa ja jossa on ainakin minun alallani kymmenen kertaa suuremmat mahdollisuudet. Sitä paitsi Helsingin koululaisten keskuudessa riehui kamala hurriivi juuri silloin, kun tulin tänne, ja minua pilkattiin säälimättä, koska en osannut hyvin suomea. Asuin äidin kanssa Kruunuhaassa. Isättömyys ja se yleinen hurjittelu näkyivät minussa yhä rajumpana villiintymisenä. Minusta tuli jengiläinen, ja jengistä, jossa olin, joutuivat vankilaan kaikki muut paitsi minä.” (Numminen, 1979, 140). Materon ja Mattilan haastatteleminen sotalasten kertomusten mukaan suomenkielen unohtaminen oli ollut suuri ongelma heistä monille, kuten muukin sopeutuminen. ”Suhteen jälleennäkemistä omiin vanhempiin haastatelta-

vamme kuvailivat ongelmalliseksi tapahtumaksi. Sotalapsiaika oli ollut kaikilla haastateltavillamme niin pitkä, että sillä väistämättä oli vaikutusta lapsi-vanhempisuhteeseen. Bowlby puhuu siitä, miten lapsi eron päätyttyä usein hyljeksii vanhempiaan. Hän on myös sitä mieltä, että jos ero on ollut liian pitkä voi hyljeksintä jäädä pysyväksi. Sotalapset pitivät eron selvänä seurauksena vieraantumista omista vanhemmista, ja enemmistö heistä koki jonkinasteisen vieraantumisen tunteen jääneen pysyväksi. Näytti siltä, että vanhemmat olettivat lasten sopeutumisen tapahtuvan vähitellen itsestään. Monien vanhempien aika kului perheen perustoimeentulon turvaamisessa eikä aikaa Ruotsista palanneiden lasten erityishuomioimiseen riittänyt. Toisaalta kokemus on ilmeisesti ollut myös vanhemmille niin vaikea, että siitä ei ole lasten kanssa puhuttu. Sopeutumista perheeseen ja ympäristöön haittasi huomattavasti myös suomen kielen puuttuminen. Osa haastateltavista muisti suomen kielen oppimisen ongelmallisena ja aikaa vievänä prosessina, kun taas ruotsin kielen he muistivat oppineensa helposti ja nopeasti.” (Matero & Mattila, 1999, 36). Opinnäytetyöhönsä Sari Matero ja Annakaisa Mattila haastattelivat kymmentä sotalasta, joista kolmea palaamatta jäänyttä Ruotsissa. Kandidaatintyössään he toteavat, että tähän asti Suomessa ei olla paljonkaan puhuttu sotalapsista, vaikka heitä oli enemmän kuin yksi nykyinen ikäluokka n. 70 000. Aiheesta on tehty kaksi akateemista väitöskirjaa ja lisäksi on ilmestynyt artikkeleita ja jonkin verran muistelmateoksia, lähinnä sotalasten itsensä kirjoittamina. Tekijöiden mielestä se, että sotalapsi kysymys on jäänyt taka-alalle johtuu osittain poliittisista syistä. (Matero & Mattila, 1999, 4).

Koko sotalapsi historia on sellainen erikoisuus, että halusin ottaa sen tässä tutkimuksessa pohdittavaksi. Varsinkin, kun siihen tarjoutui tilaisuus Taunon elämäntarinan kautta. Hän tuli haastattelututkimukseen normaalilla sodan poikien etsinnällä. En ollut ajatellut mitenkään erikoisesti saada nimenomaan sotalasta mukaan. Perustelen sotalasten asian käsittelyä tässä tutkimuksessa myös sillä, että tämä maailman suurin lastensiirto-operaatio koski lukuisia tutkimuskohteeni, sodan poikien kohtalotovereita ja heidän isä-poikasuhdettaan. He ovat näin ollen osa suomalaista, osittain unohdettua, sotahistoriaa.

12.5 Kunnallismies Väinö Pohjanmaalta

Väinö on syntynyt perheen viidentenä lapsena elokuussa 1934. Vanhemmat olivat maanviljelijöitä, kuten hän itsekkin. Sivutyönään isä oli puutavarayhtiön tukkipomo, mistä johtuen hän oli paljon poissa kotoa, mikä harmitti Väinöä jo pienenä.

Päällimmäiset muistot sodasta:

”Voimakkain kokemus on, kun olimme pääsiäisenä laskemassa mäkeä, niin alkoi Pietarsaaren pommitus, josta kuului lentokoneiden jylinä ja pommien leimahdukset. Mäestä piti juosta kotiin ja sänkyyn äidin selän taakse peiton alle maate. Missä äiti lohdutteli, ettei tässä mitään hätää ole. Äiti sanoi, että isä on itärajalla puolustamassa meitä.

Toinen sodan läheisyyden tuntu liittyy läheisten tuttujen, sukulaisten ja oman kylän miesten kaatumisiin ja sankarihautajaisiin. Silloin pieni poikakin oppi tuntemaan, mitä sota on todellisuudessa yksityisen ihmisen tasolla. Lentokoneen ääni oli tuttua, kun lähellä on Kauhavan sotilaslentokenttä, mistä koneet lensivät kodin yllä lähes päivittäin, joten ei viholliskoneiden ääni niin hämmästyttävää ollut.

Minä opin jo varhain lukemaan ja näin pystyin lehdistä seuraamaan maailman sota-tapahtumia. Erityisen voimakkaana muistan Stalingradin kukistumisen. Siitä nousi huoli, että kuinka meidän suomalaisten käy, jos Saksa häviää. Muistan myös Normandian maihin nousun, miten se oli tervalta haisevassa Ilkassa vedetty monen paltan levyisenä sivun yli. Se mielikuva sodan kokonaistilanteesta syntyi oman lukemisen ja vanhempien ihmisten keskustelujen sekoituksena. Pelko oli siinä, että pimenysverhot piti olla ikkunoissa. Isän sotaan lähdestä ei ole mielikuvaa.

Lomalla käynneistä on muistoja. Muistan erityisesti, kun isää odotettiin lomalle ja sitten kun hän tuli, niin äiti lähti häntä illalla 9-10 aikaan hevosella kirkolta hakemaan. Enhän minä sitten jaksanut kotona odottaa, vaan lähdin heitä pimeässä suksessa vastaan. Hiihdin pari kilometriä heitä vastaan. Kun he näkivät minut, niin äiti siunasi, että kuka herranjukeli sieltä pimeästä tulee vastaan. Kun he sitten tunsivat minut, niin pääsin rekeen isän ja äidin väliin kiväärin viereen ja niin sitä köröteltiin kotiin. Kovasti se isä puristeli, kun poika tuli vastaan.

Toinen muisto on, kun isä lähti kerran lomalta, niin tunnelma kotona oli haikea. Sitteen sattui niin, että olimme kylän poikien kanssa tekemässä tappurapyssyjä ja siinä hommassa luiskahtikin aika sivu iltakymmenen. Kun sitten tulin kotiin, niin isä tuli rymisten kamarista ja jyrisi, että mihinä helevetissä sinä jätkä oot hampparoinu. Eikö sinun pitäisi vähän ajatella äiteestäki, kun hän joutuu huolehtimaan siitä, miten täällä kotona pärjätään. Hän piti minulle pitkän läksytyksen siitä, miten miesten pitää täällä elää. Kyllä minulta siinä itku pääsi ja mieli oli pahana pitkän aikaa siitä, että isän oli pitänyt sillä tavoin pahoittaa mielensä minun tähteni.

Siinähan pantiin heti pienen pojan päälle miehen mantteli, että miten pojan pitää olla, että äiti jaksaisi kotiasioiden kanssa.

Sodan loppuajoilta muistan, kun meillä oli sotavankina kesän töissä venäläinen kassakka Vasili. Hän oli 160 senttinen iloinen tanakka mies ja kun isä 185 senttinen tulinen mies tuli lomalle, niin jännitin etukäteen heidän kohtaamistaan. Minä jännitin, että miten isä osaa ottaa oikein sen venäläisen vangin meidän kotona, kun minä olin jo sen Vasilin kanssa mitä parhaat kaverit. Mutta vaikka hän oli minun kavერი, niin minä ymmärsin, että hän edustaa isälle vihollista. Muistan kun he ensimmäisen kerran kohtasivat meidän tuvassa. Pieni Vasili arasti sivuille pälyillen ja isä ylhäältä tarkkaillen, että mikä tuo mies on. Ei siinä mitään. Homma lähti menemään heti oikeaan suuntaan, mutta kyllä minä sitä etukäteen kovasti pelkäsin, että miten siinä käy. Minä olin silloin kymmenvuotias. Vasili osasi vain muutaman sanan suomea, mutta minä opin nopeasti venäjää ja niin minä olin äidin ja Vasilin välillä tulkkina, kun työasioista puhuttiin ja asioita selvitettiin.

Minulla oli isään sota-aikana ja siitä lähtien koko loppuelämän sellainen ristiriitainen suhde, sitä voisi kuvata minun puoleltani siten, että se oli pelonsekainen kunnioitus, mutta kuitenkin hän oli läheinen isä. Tämä tunne johtui siitä, että isä oli karkea ja jyrkkä iso mies, mutta toisaalta hän oli hyvin herkkä. Juuri se, kun isä nuhteli minua silloin lomalla käydessään, vaikutti todella kovasti. Se on niin, että kun iso mies puhuu pienelle pojalle vihaisesti tarpeettoman kovalla äänellä, niin se koskee poikaan kovasti. Tästä jäi sellainen jälki, että pelkäsin ja kunnioitin isää, mutta samalla meillä oli lämmin isä-poikasuhde.

Isä puhui sodasta kotona ainoastaan omasta haavoittumisestaan. Mistään muista sota-asioista hän ei kotiväelle puhunut, ei sodan aikana eikä sen jälkeen. Sen sijaan haavoittumisensa hän kertoi hyvinkin tarkasti.

Äiti sen sijaan kertoi meille paljon sodasta. Hän kertoi usein siitä, mitä varten isä on sodassa. Sitten hän kertoi, mitä isä kirjoitti rintamalta. Hehän kävivät todella vilkasta

kirjeenvaihtoa. Äiti kertoi aina, että isä odottaa, että lapset kirjoittaisivat hänelle. Se oli tärkeä asia, että lapset kirjoittivat hänelle. Kyllähän me hänelle kirjoitettiinkin ahkerasti, paitsi minua vanhempi veljeni Matti oli laiska kirjoittamaan. Isä säilytti nämä kirjeet ja niistä on vielä suuri määrä minulla tallella. Meidän kirjeemme olivat lyhyitä lapsen kirjeitä, mutta se oli isälle tärkeintä, että hän sai kotoa lapsilta postia. Kyllä sota oli kotona keskeinen puheenaihe. Se oli sitä erityisesti siksikin, kun maatilalta, lypsykarjatilalta viedään keskeisin työntekijä eli isäntä sotaan, niin jo se jokapäiväinen töiden tekeminen aiheuttaa niin paljon huolta, että siitä oli jatkuva puhe, että näistä selvittää sodan ohella.

Työt meillä tehtiin äidin ja lasten voimin. Mutta kun vanhimmat lapset olivat tyttöjä, niin heille miesten työt olivat vähän outoja. Vanhin 1924 syntynyt sisareni tarttui kyllä rohkeasti töihin ja hän ajoi esimerkiksi heinäaikana niittokoneella kaikki heinät nurin. Sitten meillä oli sosiaalitoimistosta sijoitettuna yksi Artturi. Hän oli kyllä riski ja vantera mies, mutta hänellä ei ollut mitään omaa aloitteellisuutta, mutta toisen ohjauksessa teki mitä sanottiin. Omat työni olivat jo alle kymmenvuotiaana puitten pieniminen ja kantaminen sekä veden vinttaaminen karjalle ja tupaan vinttikaivosta aina koulupäivän jälkeen. Samoin hevosten ruokkiminen. Kouluun menin ensimmäiselle luokalle juuri seitsenvuotispäivänäni v.1941. Muistan kun kävelin kouluun kädet housun taskussa ja sitä oltiin niin miestä, niin miestä, että oikeen. Sitten sattui semmonen kummellus, kun opettajaa piti tervehtiä, niin minä katsoin, että toiset niaavat ja toiset pokkaavat. Ajattelin, että tuo niaaminen on helpompaa ja niin sanoin nimeni ja niiasin opettajalle. Kyllä minä sain siitä sitten kokea kiusaamista jälkeen päin pitkän aikaa.

Leikkeihin oli kyllä aikaa ja ne liittyivät paljon sotaan. Meillä oli sellainen tilanne koulussa, että opettajan aviomies kaatui jo sodan alkuvaiheessa. Ehkä tästä syystä heidän Yrjö-poikansa oli erityisen kiinnostunut sodasta. Hän teki puusta pyssyjä, ja niin me sodimme kaikki välitunnit niillä leikkipyssyillä. Porukka jaettiin kahtia. Toiset olivat suomalaisia ja toiset ryssiä ja sitten me ammuimme toisiamme. Siinä tuli haavoittuneita ja vainajia. Välistä tuli tulkinta erimielisyyksiä ja sitten asiat selvitetiin käsirysyllä. Mäessä toiset olivat tankkeja, toiset tykkejä, joten sodan luonne oli laskettelussakin.

En osaa ajatella jäikö sodasta mitään sen kummempaa. Se oli sittenkin normaalia nuorten poikien arkielämää. Sota oli niin kaukana, että se oli vähän samanlaista kuin luimme kirjoista intiaanien sodista, niin leikkeihin nekin tulivat. Tuskin niistä meille kuitenkaan mitään jälkiä tunteisiin jäi. Pahiten mieleen sodasta jäi ne monet läheisten kuolemat. Kotielämässä sen sijaan pelko oli aina läsnä varsinkin illoin. Nukkumaan mennessä kaikki olisivat halunneet tulla äidin kanssa nukkumaan. Kun kaikki eivät sopineet äidin kanssa rinnakkain nukkumaan, niin osa nukkui toisin päin sängyn jalkopäässä. Sitä haettiin äidistä sitä turvaa ja lämpöä ja läheisyyttä, kun isä oli pois. Äidin puhe oli siinä sängyssä rauhoittavaa. Hän puhui meille, että sitä varten ne miehet siellä rintamalla ovat, että ne taistelevat meidän puolesta. Hän teroitti myös sitä, että kyllä Taivaan Isä pitää meistä huolen. Hän kehotti meitä rukoilemaan Jumalalta apua ja uskomaan siihen, että kyllä Hän meitä auttaa. Kyllä sillä oli rauhoittava vaikutus.

Äidin ja isän kirjeenvaihdosta saa sen kuvan, että se jolla oli suurempi huoli tulevaisuudesta oli isä. Hän kirjeissään suri sitä, miten me täällä kotona pärjäämme. Äiti taas loi kirjeissään hänelle uskoa siihen, että kyllä me pärjäämme ja että eiköhän kaikki kuitenkin lopulta hyvin järjesty. Kirjeissä oli selviä eroja sodan eri vaiheista. Erityisesti asemasodan aikana 1942 isä tuntuu olleen todella harmistunut turhan panttina olemiseen, kun ei ole mitään tekemistä. Aika menee hukkaan, mies vanhenee kovaa kyytiä ja lamaantuu toimeettomuuteen. Paljon parempi olisi olla kotona rauhan töissä. Äitin kirjeet sinne olivat taas kertomuksia siitä, mitä kotiin kuuluu. Mitä kuuluu sukulaisille ja kylälle yleensä. Mutta ainakin toinen puoli kirjeistä oli kyselyä talon töistä ja asiain hoidosta.

Sodan loppuvaihe ei ollut enää niin tuskallista, kun isä oli haavoittuneena Kauhajoen toimintayksikössä vääpelinä ja sen tiesi, että kyllä hän sieltä kotiin tulee. Tosin hän pääsi sieltä kotiin vasta myöhemmin, kun sota oli jo loppunut. Hänen kotiin tulonsa

jälkeen on jäänyt selkeänä mieleen, kun hän meni ensimmäisen kerran liiteriin pienimään puita ja muutaman puun halkaistuaan hän pani kirveen maahan ja sanoi, ettei tästä tule mitään, kun selkään ottaa niin kipeää. Tämä on pakko lopettaa. Se jäi pojan mieleen pahana enteena. Isä oli haavoittunut, eikä tiennyt kuinka pahoin oli käynyt. Hän oli saanut miinakentän räjähdyksessä pitkän ilmalennon, jonka seurauksena oli tullut pahoja sisäisiä repeämiä. Vatsan alueen vammat oli leikattu jo sota-aikana, mutta 20 vuotta myöhemmin selvisi, että hänen molemmat munuaisensa olivat irronneet. Se aiheutti kovan selkävivun, minkä takia raskaat maataloustyöt ja tärinä, mikä puun hakkuustakin tuli, olivat hänelle vaikeita.

Omalta kohdaltani sodan seuraus liittyy juuri näihin sodan jälkeisiin aikoihin, sillä kun isäni menetti työkykynsä maataloustöihin ja vanhempi veljeni sairastui ja invalidisoitui, niin minä jouduin ottamaan vastuu miesten töistä jo kymmenvuotiaana. Yhdessä tehdyt työt isän kanssa olivat lähinnä työnteon yrityksiä. Pahinta oli, kun olin isällä ajomiehenä kynnetäessä parihevosilla. Siinä on yleensäkin se tilanne, oli siinä kyntömiehenä kuka tahansa, niin kaikki vastukset mitä siinä tulee, on ajomiehen syytä. Ja nyt kun isällä oli selkä kipeä ja hän yritti sitä auraa saran päissä käännettäessä vääntää, niin se oli hänelle tuskaista ja kun hevospari oli oikein epätaustainen. Toinen vireä ja toinen oikein laiska, niin kyllä minä pelkäsin isää, kun hän oli kiukkuinen ja ajomies sai kuulla kunniansa. Kyllä minä jännitin ja ne olivat rankkoja päiviä. Kyllä sota ja haavoittuminen lisäsivät isän kiukkua ja äreyttä, vaikka temperamenttia oli ollut jo ennen sotaakin.

Kyllä isällä meillä sillä tavalla oli aikaa, että saimme aina joululahjaksi puukot ja siten muutaman päivän päästä laskettiin yhdessä haavoja. Sitten oli aamuisin pukeutumiskilpailuja ja kun hän tuli sodasta, niin hän tykkäsi loikoilla sängyssä ja meidän poikien piti olla kahta puolta hänen kainaloissaan. Siinä hän hankasi parransängellä meidän leukoja, että meillekin alkaisi kasvaa parta. Se oli melkein joka aamuista leikkiä.

Ei isä ja äiti koskaan hellyyttä ja hyväilyä toisilleen lasten nähden osoittaneet. Se oli yksityinen asia, mutta kyllä he kovasti kaipasivat aina yhteen. Sota-ajan kirjeistäkin näkee, että kaipaus toistensa luo oli syvä. Myös riita ja tora olivat tuntemattomia. Heidän yhteiselämänsä oli vähäeleistä, mutta syvää kiintymystä ja läheisyyttä. Kuitenkin he olivat joröjä eteläpohjalaisia niin, ettei hyväilyjä lapsille näytetty.

Kyllä sota-aikana oli isää ikävä. Häntä kaipasi tekemään pikku apuja. Esimerkiksi suksien kuntoon laittoa ym. varten, joten kyllä häntä aina kaipasi tulevaisuudelle ja pikkutuliaiset sieltä olivat tärkeitä. Kun isä ei puhunut sodasta, niin uskon sen johtuvan siitä, että sota oli hänelle niin rankka kokemus, että hän halusi päästä siitä muistossakin eroon. Ja toisaalta olen myöhemmin oppinut ajattelemaan niin, että sota oli sen läpikäyneille miehille niin syvä kokemus, että se kuuluu asioihin, joista sanat eivät riitä kertomaan. Siksi niistä on sotaä käymättömille turha puhua. Siitä voi kyllä sanoinkin puhua, mutta sodan syvintä olemusta ei voi toiselle sanoen kuvata. Sen sijaan kun sodan käyneet miehet puhuvat keskenään, niin siinä on aivan toisenlainen sävy. Olen oppinut, että sota ei ole vain ulkoinen tapahtuma, vaan syvästi koettu sisäinen elämys ja sitä ei voi toinen, sitä kokematon ymmärtää. Näin minä sen kokemuksen perusteella ajattelen.

Eihän meidän lasten sota päättynyt sodan loppumiseen, vaan sitten se vasta oikeastaan alkoi rankkana työnä meidän piti korjata sodan vauriot. Se oli sitä jälleen rakentamista ja ankaraa maataloustyötä, jota oli aina enemmän kuin ehti tekemään. Kun elämä oli ainaista työnteoa, niin minusta on kehittynyt ihminen, joka ei osaa elää muuta kuin työn kautta. Läheiset sanovat, että olen työnarkomaani.

Toinen positiivinen asia on se, että sota kasvatti minusta selviytyjän ihmisenä. Olen oppinut sen, että ihminen oppii ainakin suorittavalla puolella kaiken sen, mitä hän viitsii ruveta tekemään. Ehkä näin on osittain myös henkiselläkin puolella. Uskon, että isoäidiltäni oppimassa sanonnassa ”älä koskaan sano etten minä osaa, vaan sano en minä viitti,” on aika paljon perää. Sodan jälkeinen elämä opetti mitään pelkäämättömäksi selviytyjäksi. Ei minulla oikeastaan lapsuutta ollut tai se oli hyvin lyhyt. En tiedä olenko katkera, mutta kyllä silloin nuorena kun niitä vastuuta piti ottaa, niin

rankalta se tuntui. Silloin ajattelin, että jos minulla on joskus lapsia, niin kyllä minä teen kotona työt, ettei lasten tarvitse heti raskaita töitä tehdä. Mutta eihän siitä selaista tullut. Kyllä meidän lapset joutuivat pienenä paljon enemmän tekemään kuin naapurien lapset.

En minä paljon lapsille ole sodasta kertonut. Siinä minä olen isäni poika. Itselläni lapsille on jäänyt liian vähän aikaa. Siinäkin lupaukset eivät toteutuneet. Kyllä se joskus katumusta lykkää.

Sodan opetus minulle on, että kyllä sodan käyneen sukupolven elämä oli paljon kovempaa vielä kuin minun. Minä olen saanut tehdä vain suorittavaa työtä, vaikka tiukillakin, niin koskaan ei ole tarvinnut pelätä henkensä puolesta. Tavoite oli olla erilainen isä kuin oma isäni, mutta kyllä siinä elämän tiukimmassa vaiheessa, kun työtä oli paljon ja talous tiukalla, niin sitä oli omille lapsille kiukkuinen ja kätttyinen aivan kuten oma isäkin meille. Aviopuolisoina uskon meillä olevan vaimoni kanssa samantlaiset suhteet kuin vanhemmillanikin. Mutta yhteiskunnallisiin asioihin nähden vaimoillamme on erilainen käsitys. Äiti kannusti isää menemään. Vaimoni taas halusi minun olevan enemmän perhekeskeinen ja on vastustanut menemisiäni yhteisiin asioihin. Emme mekään ole lasten nähden halanneet. Halataan paljon, muuta siinä ei katsojia suvaita. Poikani näyttää olevan kyllä aivan erilainen isä, kuin minä olen ollut. Minä en ole koskaan kapaloanut lasta, mutta poikani hoitaa lapsia aivan siinä missä lasten äitikin.

Kyllä tässä on sellainen sukupolvien välinen erokin, että minun sukupolveni miehet työnnettiin esimerkiksi lasten synnytyksistä eroon. Silloin heti meidän naislääkärikin sanoi, että nämä synnytysasiat kuuluu vain naisille, ei siinä miehiä tarvita. En ole ollut koskaan synnytyksessä mukana. Nyt poikani on ollut molemmissa synnytyksissä mukana. Kyllä minä sanoisin, että pojassa on tuossa suhteessa polvi parantunut. Toisaalta omana aikanaani työtahti oli niin tiukkaa ja miesten ja naisten työt niin erillään, että se erotti isät lapsistaan, enkä pidä sitä näin jälkeen päin hyvänä. Tämä nykyinen systeemi on parempi.

Nykyajan lapsillakin pitäisi olla tekemistä, sillä jos ihminen ei nuorena opi kantamaan vastuuta eikä opi tuntemaan tekemisestä saatua onnistumisen iloa, niin ei hänestä kasva vastuuntuntoista ihmistä myöhemminkään.

Kyllä sota vaikutti ainakin toiseen polveen, sillä esimerkiksi minulle isä teki selväksi, jos leuka alkoi väpättämään, että miehet ei itke. Miehen pitää olla karski ja karu. Kyllä minä uskon, että sota vaikuttaa vielä minun kautta kolmanteenkin polveen. Myöskään kirota ei saanut isän kuullen. Myös se, etten koskaan oppinut sinuttelemaan isääni enkä äitiäni, vaan aina teitittelin heitä, oli eräänlaista läheisyyden torjumista.

Uskon, että sukupuolten väliseen yhteyteen sodalla ei ole vaikutusta. Sukupuolten välinen ero miesten ja naisten välillä on niin luonnonmukainen, että siihen ei yhden tai kahdenkaan sukupolven poikkeuselämällä ole vaikutusta. Luonto vetää sukupuolet lähelle toisiaan ja siihen kuuluu hellyys ja sukupuolielämä sekä kyky ilmaista ajatuksiaan ja tunteitaan, eikä siihen sodalla ole vaikutusta. Myös sodan aikainen kirjeenvaihto isän ja äidin välillä oli tärkeää, sillä jos puolisoitten välillä ei ole vuorovaihtusta, niin tukahtuuhan se.”

Monissa perheissä isän ja äidin välinen kirjeenvaihto kodin ja rintaman välillä oli vilkasta. Siten hoidettiin paitsi henkilökohtaista yhteydenpitoa, myös maatilojen hoitoon liittyviä asioita, kuten Väinökin kertoo. Talon emäntinä toimineiden äitien tehtävä oli todella vaativa. Sota-ajan naiskansalaisuutta tutkinut Mirja Satka sanookin, että ”Maatilojen emännät olivat strategisesti tärkeällä paikalla. He joutuivat tarttumaan kaikkiin talon töihin. Samalla emännän työn tärkeys korostui. Sota-aikana sen tärkein kriteeri oli maatilalan tuotannon jatkuminen ja siihen sopeutettu laadukas perheenemännäisyys. Rationaalinen tuottajaemäntä oli avainhenkilö sekä kansakunnan turvallisuuden että toimeentulon kannalta. Yk-

silötasolla emännöyys oli erilaisista pakoista selviämistä. Mittavasta maatalojen työvoima-avusta huolimatta niillä työskennelleiden työvoima oli vähintäänkin riistonalaista”. (Satka, 1994, 84).

Väinön tarinan kaltaisia kokemuksia on varmaan monella sotainvalidin lapsella. Isän vammauduttua sodassa oli lasten ja nimenomaan poikien tartuttava miesten töihin monesti aivan liian nuorena, kuten Väinökin miehen paikkaa täyttämään kymmenvuotiaana. Aivan tavallinen sodan pojan kokemustarina tämä ei kuitenkaan ole, sillä hänellä on jo suvun perintönä ”työ verissä” ja lahjakkuus, joka velvollisuuden tunteeseen liittyen ajoi hänet, kuten isänsäkin hoitamaan omien asioiden lisäksi myös yhteisiä luottamustehtäviä. Työhön uppoutumisessaan Väinö on tyypillinen sukupolvensa edustaja ja sodan seurauksena selviytymään oppinut. Siltalan mukaan miehille työ on mielialojen säätelykeino itsetarkoitus eikä sen tekeminen lopu koskaan. Työllä mies ottaa tunteisiin etäisyyttä ja korostaa luonteenlujuuutta. Lukuisten työnarkomaanimiesten elämäkertoihin perehdyttyään Siltala sanoo, että ”ahdistuksen sitomiskeinona työnteko on monesti kaavamaisista, ulkoiseen voittoon tähtäävää pakkotoimintaa eikä mielikuvituksesta peliä. Mutta onnistuessaan pakkotoiminta luo sentään rajatun tilan kohdata omia tunteita ilman kohtuuttomia riskejä. Siten työ antaa useimmiten myös todellista tyydytystä.” (Siltala, 1994, 149). Haastattelusta voi todeta, että Väinöllä ei suinkaan ole vain rajattu tila tunteille, vaan hän pystyi erinomaisella tavalla erittelemään tunteitaan ja analysoimaan lapsuuden kokemuksiaan ja niiden vaikutusta elämäänsä. Minusta hänen esittämänsä näkemykset perinteisestä kasvatuksesta ja roolijaosta esimerkiksi lääkäreiden ja kättilöiden suhtautumisessa miesten synnytyksessä oloon tai lasten hoitoon sekä puolisoitten hyväilyihin ja hellyyden osoittamiseen ovat aitoja tosia monissa suomalaisperheissä.

Väinö sanoi myös suoraan sen, mikä lähes myytinomaisesti liitetään suomalaisen miehen tunne-elämän kuvauksiin eli ” mies ei itke”. Tämä on se isien opetus, joka on seurannut miehiä ties kuinka kauan sukupolvesta toiseen. Leukakaan ei saa väpättää. Miten lie tämä luonnollisen tunteen ilmaisun patouttaminen onkaan aikoinaan saanut alkunsa, mutta hyvin se on perille mennyt ja laajalle levinnyt. Lujalle suomalaiseen perusmiehisyyden käsitteeseen on iskositettu pojille jo pienestä pitäen, että miehen pitää olla kova ja itkeminen on naismaista. (Kontula, 1995, 173). Mutta kovankin kuoren alla on persoona, jossa tunteet etsivät ulospääsyä. Jussi Vilska sanoo, että mies saa itkeä. ”Kuinka helpottavaa onkaan, ettei minun tarvitse hävetä itkemistäni. Olen antanut itselleni luvan itkeä, kun on itkun paikka. Myös mies saa itkeä.” (Vilska, 1986, 11).

Väinön terävää analysointikykyä osoittaa hänen pohdintansa sodan olemuksesta ja miesten sotakokemusten puhumattomuudesta, joita olen siteerannut jo aikaisemmissa luvuissa. Väinön kuvaus omasta isästään sekä hänen ja isänsä isä-poikasuhteesta antavat myös ajattelemisen aihetta pohdittaessa suomalaista miestä isänä. Uskon, että se on useiden miesten osalta juuri tällainen, ristiriitainen. Toisaalta poika näkee isänsä, ja aivan oikein, karskina ja pelottavana, mutta silti turvallisena ja herkkänäkin, joskin etäisenä. Kuten Merja Korhonen iskevästi asian ilmaisee: ”Vaikka isä olisi ollut etäinen, erillinen ja poissa, häneltä on odotettu paljon, ei vähiten pysyvyyttä ja turvaa; isään on totuttu si-

joittamaan puolijumalallisia ominaisuuksia. Poissaolevanakin isä on toiminut auktoriteettina tai vähintäänkin pelkoa herättävänä taustahahmona.” (Korhonen, 1999, 105).

12.6 Maisteri Markku Satakunnasta

Markku on syntynyt kesäkuussa 1941 evakossa Pohjanmaalla kaksi viikkoa sen jälkeen, kun jatkosota oli alkanut. Vanhemmat olivat lähteneet evakkoon Suojärveltä Karjalasta sotaa pako. Perheessä oli kaikkiaan kahdeksan lasta. Itsellään Markulla on kolme lasta, poika ja kaksi tytärtä. Hän toimii johtavassa asemassa yhteiskunnan palveluksessa.

Lähtö kotoa oli tullut hänen perheelleen niin äkkiä, että äidiltä oli jäänyt leipomus kesken. Taikina oli tehty, mutta hän ei ehtinyt leipoa sitä valmiiksi. Lehmät oli jouduttu jättämään navettaan vain heiniä oli laitettu eteen. Evakuointi määräyksen tullessa heille oli annettu kaksi tuntia aikaa lähtöön. Perhe oli lähtenyt omalla hevosella Värtsilän asemalle. Isän ollessa sodassa suuri lapsiperhe, jossa oli halvaantunut mummo, viimeisillään raskaana oleva äiti ja serkkutyttökin mukana, oli päätynyt monien vaiheiden jälkeen Etelä-Pohjanmaalle, jossa Markku oli syntynyt. Välillä he olivat jo käyneet Suojärvelläkin, kun rajalinja oli siirtynyt entisen kodin itäpuolelle, mutta siitä matkasta Markku ei muista vielä mitään. Tilanteen muututtua rintamalla perääntymisvaiheeksi, oli perhe joutunut lähtemään uudelleen evakkoon ja silloin he tulivat Kivijärvelle, josta Markulla on jo omakohtaisia muistoja.

”Ne muistot ovat kamalat ja ne muistot ovat seuranneet läpi elämän. Asuimme pienessä ahtaassa mökissä suuri perhe. Pommikoneiden pelottavat äänet ja ainaiset pimennysverhot ovat jääneet mieleen. Aina kun hälytyssireeni soi, piti vetää kardiinit ikkunain eteen. Sitten me suuri lapsilauma istuimme nurkassa hiiren hiljaa kuunnellen tapahtuuko mitään. Taas kun uusi hälytyssireenin ääni kuului, niin hälytys oli ohi. Näitä hälytyksiä tapahtui usein ja se oli pelottavaa.

Muistan myös kansanhuollon toiminnan, kun sieltä yritettiin lapsiperheille antaa jonkinlaista apua. Siitä saatiin vähän helpotusta puutteeseen, mutta vähäistähän se oli. Mieluisana muistona minulla ovat isän eli kuten me häntä sanoimme Tatan lomilla käynnit sodasta siellä meidän evakkopaikassa. Hän toimi kokkina. Se oli varmaan vähän parempi paikka siellä rintamalla kuin muut tehtävät, koska hän toi sieltä aina tuliaisiksi meille jotakin hyvää, kuten hedelmiä, suklaata ja muita sellaisia herkkuja, joita muuten ei saanut.

Isä kirjoitti harvoin rintamalta kotiin. Muistan kerran, kun oli kulunut jo pitkä aika, eikä Tatasta ollut kuulunut mitään, niin äiti jo huolestui, että onkohan hän enää elosakaan. Mutta sitten kun hän tuli terveenä lomalle, niin huoli meni pois, mutta sellainen kuva minulle jäi, että kyllä hän koko ajan ajatteli, että viimeisellä reissulla tässä ollaan, ettei sieltä ole paljon lapsille ja vaimolle kirjoittelemistakaan.

Se meidän mökki oli todella pieni, kun siinä oli vain yksi huone ja pieni eteinen, jossa säilytettiin meidän vähäisiä ruokatarvikkeita. Täytyy vain ihmetellä miten sitä yleensä jokapäiväinen särvin perheelle saatiin, kun meitä oli kaikkiaan kahdeksan lasta. Vaikka minä en paljon oman perheen ulkopuolelta asioita muistakaan, niin sen muistan, kun puhuttiin, että kaikenlaiset väkivallanteot olivat aika yleisiä.

Tietääkseni isä ei sodan aikana miksiäkään muuttanut. Ei äiti koskaan mitään sellaista puhunut. Itsehän en muista isää sotaa edeltävältä ajalta. Hänellähän oli paljon huolta suuresta lapsilaumasta, mutta ei hän äkäinen ollut. Isä oli iloinen seuramies ja kova laulamaan. Monesti hän keinutteli meitä lapsia polvella ja lauloi siinä meille.

Isä teki elämänsä kovaa raskasta työtä. Saimme asutustilan Lieksasta, jota sitten rai-vattiin ja siinä piti lastenkin olla mukana pienestä pitäen. Ihailen isää siitä, että hän piti siitä huolen, että jokainen lapsi sai käydä oppikoulun, vaikka köyhissä oloissa asuttiin. Minutkin hän vei itse oppikoulun pääsykokeisiin ja jännitti kovasti, miten minulle käy ja hyvinhän siinä kävi.

Kyllä isä leikki paljon meidän lasten kanssa. Yhdessä myös tehtiin kaikenlaisia töitä. Isä oli monitoimimies, joka teki monenlaisia töitä. Hän muun muassa suutaroi eli teki kaikki jalkineet omalle perheelle ja lisäansiokseen suutaroi muillekin. Vaikka per-heemme muutti monesti evakkoajana, niin minä en muista muita muuttoja kuin viimeisen, jolloin perheemme muutti Kuopiosta Lieksaan. Se oli suuri ja merkittävä tapahtuma pienelle pojalle.

Kyllä sota varmaan on vaikuttanut minuun ja nyt varsinkin viime aikoina, kun olen saanut olla ainoana suomalaisena rauhanlähettiläskaupunkien hallituksessa ja maa-ilmanlaajuisessa työssä mukana, niin sitä on oppinut näkemään sodan ja rauhan merkityksen eikä mikään konflikti ja lasten kärsimykset jätä minua kylmäksi, vaan katselen sodan kärsimyksiä televisiosta varmaan keskimääräistä herkemällä mie-lellä.

Meidän perheemme on uskonnoltaan ortodoksi ja se olikin äidille ainoa henkireikä päästä ortodoksiin jumalanpalveluksiin ja aina hän otti lapset mukaansa. Mutta sen muistan vielä kouluajoilta, että tämän ortodoksiseen uskoon kuulumisen takia minä sain ryssän nimellä kulkea. Koulutoverit pilkkasivat näin toiseen kirkkokuntaan kuuluvaa. Se oli aika inhottavaa. Mutta 1950-luvulla suhtautuminen alkoi muuttua suvaitsevammaksi.

Kyllä minä luulen, että jokainen joka on käynyt evakkotaipaleen läpi osaa kyllä antaa arvon turvallisuudelle ja rauhan työlle. Uskon myös, että he ovat aika sopeutuvaisia tähän yhteiskuntaan. Kyllä me karjalaiset olemme joskus yhteen kokoontuessamme sellaista ajatusleikkiä leikkineet, että miten jos joku toinen kansanosa olisi joutunut vastaavaan tilanteeseen, niin olisivatko he yhtä hyvin sopeutuneet, kuin miten me olemme sopeutuneet ja kestäneet kaikki koettelemukset. Se on tehnyt meidät nöyräk-si. Minusta nöyrä sanaa käytetään hyvin paljon väärin. Minulle sillä on kuitenkin omaa merkityksensä ja käytän sitä hyvin harkiten, sillä tiedän mitä nöyryys merkit-see.

Aloitin kouluni Lieksassa Surpeenvaaran kansakoulussa, siellä aloitin myös oppi-koulun, joten kyllä se Pohjois-Karjala oli pitkään kotiseutu, mutta kyllä se nyt on jo pitkään ollut Satakunta, koska täällä olen varsinaisen elämäntyöni tehnyt. Juuret lap-suuden kotiseutuihin ovat niin heikot, ettei ne enää sillä tavalla tunnu. Oli sykähdyt-tävää käydä myös Etelä-Pohjanmaalla katsomassa sitä taloa sotaveteraanien järjes-tämällä vierailumatkalla, jossa olen evakkomatalla syntynyt. Sain heiltä jo edellis-kerralla kuvan siitä talosta. Se oli koskettava tilaisuus. Mutta siteet syntymäpaikkaan ovat heikot.

Luulen, että isänä olemme isäni kanssa perussuhtaumisessa lapsiin suunnilleen sa-manlaisia, mutta ihmeellisellä tavalla historia toistaa itseään, kun isä oli sodassa ja silloin pois, kun minä olin pieni ja niin kävi minullekin, että työtehtävien takia jou-duin olemaan paljon pois kotoa, silloin kun lapset olivat pieniä. Mutta kun poika tuli murrosikään, niin silloin muutin päiväjärjestyksestä niin, että pystyin olemaan paljon pojan kanssa yhteisissä harrastuksissa ja nyt olen löytänyt tasapainon ja saanut siitä tunnolleni rauhan. Se vaivasi minua kovasti, kun jouduin olemaan niin paljon pois kotoa silloin, kun lapset olivat pieniä. Minulla on kolme lasta. Kaksi vanhinta tytärtä on naimisissa ja heillä on yhteensä viisi lastenlasta. Heidän kanssaan yritän olla mahdollisimman paljon, kun asutaankin samoilla kulmilla, joten eivät he kovin kau-aksi vanhemmistaan ole halunneet asettua.

Pojalleni olen kertonut hyvin vähän siitä millaista oli sota-aikana. Silloin tuli kerrotua, kun hän oli reserviupseerikoulussa, että millaista se on kun on tositilanne päällä. Ei nuorilla nykyisin ole niin kovin paljon kiinnostusta menneistä asioista, kun Suomessa on jo niin pitkään ollut vakaat olot.”

Markun tarina on elävä kuvaus siitä, miten köyhissä oloissa syntynyt evakkolapsikin voi lahjakkaana ja sinnikkäällä yrittämisellä yletä siirtolaisasutustilallisen pojasta korkeaan ja arvostettuun asemaan yhteiskunnassa. Markun haastattelussa loistaa nöyrä kunnioitus ja kiitollisuus isäänsä kohtaan, joka halusi kouluttaa lapsensa, niin pitkälle kuin halusivat. Tämä antoi myös Markulle mahdollisuuden siirtyä aivan toiseen yhteiskuntaluokkaan kuin vanhempansa ja sukunsa. Siirtolaisuus ja köyhyydessä eläminen toisten nurkissa lapsuudessa sekä vielä vähemmistökirkkokuntaan kuuluvana teki hänestä sosiaalisen ja omien sanojensa mukaan nöyrän. Se on toisenlaista nöyryyttä kuin Siltalan kuvaamien köyhissä oloissa kasvaneiden katkerien ja onnettomien miesten ja heidän äitiensä nöyryys. (Siltala, 1994, 226-228).

Markun kertomus todistaa sen, mitä luvussa 6. kirjoitin pikkulasten muistista. Katherine Nelsonin tutkimuksiin viitaten Pirjo Korkiakangas sanoo pikkulasten muistavan aikuisena yksittäisiä tapahtumia jo 1–2 vuoden iältä. (Korkiakangas, 1996, 33). 1941 kesäkuussa syntyneen Markun kuvaukset hälytysten ja pommitusten muistamisesta Kivijärvellä 2-vuotiaana tukevat näitä tutkimuksia. Kokemukset ovat olleet niin voimakkaita, että ne jäivät lapsen mieleen lähtemättömästi. On mielenkiintoista, että hän muistaa niin mieluisia kuin ikäviäkin asioita. Isän odotettu kotiintulo pienine herkkutuomisineen, on ollut ymmärrettävästi huikea kokemus. Sen sijaan terävää huomiointia pieneltä pojalta osoittaa pimennysverhojen, hälytys sireenin, kansanhuollon ja kylällä tapahtuneiden väkivallan tekojen muistaminen.

12.7 Postimies Eero Savosta

Eero on syntynyt Savossa lokakuussa 1937 Mikkolan talon savusaunassa. Hän on maanviljelijä perheen kolmesta pojasta vanhin. Hänellä itsellään on myös kolme poikaa. Ammatiltaan Eero on maanviljelijä/suntio/postinkantaja. Sota-aikana hänen syntymäkodissaan asui hänen vanhempiansa lisäksi isoisa ja neljä isän veljeä, jotka kaikki lähtivät sotaan.

Päällimmäiset muistot sodasta ovat kesäsodasta vuodelta 1941.

”Isä oli silloin uittotoissa, kun viesti sotaan lähdestä tuli. Hän lähti sieltä kotiin, missä lämmitettiin sauna päivällä, kun hän sitten illalla lähti. Saunan lämmittäminen päivällä oli niin ihmeellistä, että riensimme innoissamme naapuriin kertomaan, että meillä kylvetään tänään päivällä saunassa ja isä lähtee sotaan. Me emme varmaan ymmärtäneet täysin mitä se sotaan lähtö on. Silloin lähti Mikkolan talosta kaikkiaan viisi miestä sotaan. Se oli talossa suuri muutos ja lisäsi valtavasti työtaakkaa äidille ja isoisälle. Muita naisia talossa ei ollut, koska isän veljet olivat vielä poikamiehiä. Tosin palvelija oli. Tällä väellä piti kaikki maataloustyöt tehdä.

Kotona varottiin puhumasta sodasta, mutta kyllähän me pojat aika aikaisessa vaiheessa opittiin tietämään, mitä se sota on. Muistan varsinkin talviajalta vihollisko-

neiden laivueet taivaalta, mustilla verhoilla pimennetyt ikkunat, myös desanteista puhuttiin, niitä piti pelätä. Kaikki tämä toi pelkoa varsinkin lapsiin.

Kuolema tuli sillä tavalla sodasta läheiseksi, kun isän serkku Hattulan Kauko kaatui aivan naapurista, kun lisäksi kaatui muitakin tuttuja kylän miehiä, niin kyllä se järkytti, mutta kaikki oman talon miehet tulivat elävinä takaisin. Tosin isä pahoin haavoittuneena.

Kyllä minä muistan hyvin isän sotilaspuvussa, kun hän kävi lomalla. Isä kävi harvoin lomalla, mutta ne olivat todella odotettuja tapahtumia. Isä toi aina jotakin leluja, mitä hän oli tehnyt rintamalla. Muistan mm. polkuhevosen, minkä hän oli iltapuhutteilla tehnyt. Isä ei kertonut sotatapahtumista kotona silloin sota-aikana eikä jälkeenkään päin. Käsittääkseni hän ei puhunut niistä äidillekään.

Kun hän 1944 haavoittui vaikeasti Ihantalassa, niin hän kirjoitti kotiin, että sirpale oli vähän raapaissut päätä, vaikka kuula oli mennyt läpi päästä, puolet päästä oli halvaantunut ja leukaluut olivat särkyneet. Vammojen takia hän joutui jäämään sairaalaan sodan loputtua ja pääsi kotiin vasta maaliskuussa 1945. Se kotiin tulo oli järkyttävä, kun me pojat ei tunnettu isää. Me pelättiin isää, kun hän tuli kotiin. Hänen kasvonsa olivat niin pahasti muuttuneet, että emme häntä tunteneet ja se tietysti koski kovasti isään, kun omat lapset eivät tunteneet. Kyllähän se meistä pojistakin tuntui pahalta sitten, kun tajuttiin, että se on isä ja miten hänelle on käynyt.

Muistan kyllä, että isä piti minua joskus sylissä, mutta kyllä se harvoin oli, sillä hän osallistui niin tiiviisti sodan aikana rästiin jääneisiin talon töihin, ettei leikeille paljonkaan aikaa jäänyt.

Kyllä sota ja haavoittuminen vaikutti isään sillä tavalla, että hän oli sodan jälkeen ihmisarka ja hermostunut. Hän näki painajaisunia. Hän äänteli unissaan. Ääntely oli niin kovaa, että me lapset heräsimme usein isän öisiin huutoihin.

Kyllä minä itsekin näin sota-aikana unia. Ne illat olivat kauheita, kun oli peitetyt ikkunat, idästä kuuluvat pommitukset ja lentokoneiden ääni olivat niin pelottavia, että illoin piti käydä äidin selän taakse nukkumaan. Siinä oli vähän turvallisempaa, mutta ikkunaan päin ei kärsinyt katsoakaan. Muistan yhden unen, jossa vihollisen kone jäi kiertämään ja pyörimään meidän talon yläpuolelle. Se uni on jäänyt koko iäksi selkeänä mieleeni.

Ikävöin aina kovasti isää ja muistan kun isä oli lomalla käymässä ja oli sitten lähdössä linja-autolla takaisin, niin me pojat olimme ukin kanssa saattamassa, niin kyllähän siinä itku tuli, kun isä lähti. Lomalla käydessään isä oli kyllä niin paljon meidän poikien kanssa kuin suinkin mahdollista ja vei meitä mukanaan töihin pellolle. Mutta se vain oli, että isä kovin harvoin pääsi lomalle.

Kyllä meillä pojilla jonkin verran oli aikaa leikkeihin, mutta ei me sotaleikkejä leikitty. Autoja olimme jo silloin nähneet, niin kyllä ne autot olivat leikeissä keskeisesti mukana ja automiehiä oltiin ja mieluisia olivat isän rintamalta tuomat leikkikalut mm. pieni puuhevonen. Paljon leikittiin myös karjanhoitoa kävyillä, jotka olivat lehmä ja lampaita eli sitä leikittiin mitä ympäriellä nähtiin.

Mehän olimme veljeni kanssa äidin ja isoisän mukana töissä, kun ei meitä pieniä poikia voinut jättää päineen sisälle. Meitä kuljetettiin navetalla, jossa meidät pistettiin usein isoon ruumenkoriin ja sieltä katseltiin äidin ja isoisän töitä. Kyllä isoisä eli pappa, kuten häntä sanoimme, oli meille sodan aikana isän poissa ollessa tosi tärkeä isän korvike. Hän oli kuin isä. Hän otti meidät mukaansa heinän ja ruumenten hakuun ja se oli aina päivän kohokohta. Meidän kärsivällisyys tahtoi loppua, kun pappa luki päiväisin postin tultua niin pitkään sanomalehtiä. Vasta nyt myöhemmin olen tajunnut, että miksi hän niin pitkään lehtiä luki. Kyllähän häntä kiinnostoi sotatapahtumat, kun viisi poikaa oli siellä rintamalla.

Ei tunnelma kotona kovinkaan ahdistava ollut, vaikka eivät pappa ja äiti kovin paljon sodasta puhuneetkaan. Tiesimme kyllä sodan kulusta ja pelko oli kova. Illoin kun

kävimme pihalla olevassa savusaunassa, niin pihan yli piti juosta hirmuista vauhtia, kun piti pelätä, että jos sieltä nurkan takaa joku desantti tulee.

Töihin piti ruveta heti, kun kykenin. Esimerkiksi heinäpellolla piti olla vetämässä seipäitä aikuisille jo, ennen kuin jaksoin kantaa sitä seivästä. Heinäkuormaa olin polkemassa heti kun kykenin samoin ladossa.

Isä ei paljon kertonut sodasta eikä haavoittumisestaankaan äidillekään. Vasta sotilaspassin jälkeen päin nähnyt taistelupaikatkin, missä hän on ollut. Samoin haavoittumisestakaan hän ei paljon puhunut. Isän veljet aina joskus vähän kertoivat. En osaa sanoa, onko sota jättänyt itseäni minkälaisia jälkiä. Se oli heti se sodan jälkeinen aika sellaista epävarmuuden aikaa, kun isän kotiin tultua oli hänelle annettu aika seuraavaan pääsiäiseen asti, että hän saattaa kuolla. Tästä puhuttiin meille lapsillekin. Sitten tapahtui kuitenkin sellainen iloinen käänne, että hän rupesi toipumaan. Ja hän jäi eloon, vaikka vamma on haitannut. Hänen päänsä toinen puoli on halvaantunut. Toinen korva on vuotanut jatkuvasti ja siitä on mennyt kuulo. Päänsärky on ollut jatkuvasti kova. Isä on kuitenkin ollut työkuuntainen. Vuonna 1947 hän osti rintamamiestilaksi ja kodiksemme entisen koulun maata ja pikkutilan, joka ei elättänyt, vaan hänen täytyi hakea lisäansiota metsätöistä, jossa me pojatkin olimme mukana heti kansakoulusta päästyä. Viljeltyä maatakin raivattiin lisää metsittyneistä pelloista. Meillä oli parhaimmillaan kolme lehmää ja hevonen. Vaikka isä oli vaikeasti sairas, niin kyllä hän pystyi sisulla töihin ja elätti näin perheensä.

Ruuasta Mikkolassa ei ollut puutetta. Joulut olivat Mikkolassa suuria juhlia ja jäivät lapsen mieleen. Kuusi riippui orressa se haettiin aina papan kanssa aattona. Siinä oli joitakin omatekoisia koristeita. Joulupukki kävi, vaikka lahjoja ei paljon ollutkaan. Sen muistan, että joulupukki toi isän tekemän puuhevosen, joka oli maalattu punaiseksi. Isä puuttui näistä lapsuuden jouluista kokonaan, sillä häneltä meni viisi joulua ja viisi juhannusta kokonaan sodassa. Isää ei siis ollut joulukuvioissa, mutta äiti ja isoisä olivat kuitenkin järjestäneet meille joulun.

En minä katkeruutta tunne. Vaikka lapsuus olikin tällaista, niin siihen sopeutui, se kimaltelee kuitenkin kullanhoitoisena siellä muistoissa.

Itselläni on kolme poikaa, jotka ovat syntyneet kaikki vuoden sisällä aivan samoin kuin meitäkin oli, sillä minun jälkeeni vuoden sisällä syntyi kaksoispojat. Samoin syntyi meille vaimoni kanssa. Koska heidän syntymäpäivänsä ovat lähekkäin, on pidetty yhteisiä syntymäpäiviä, jolloin olen usein verrannut omaa lapsuuttani ja nuoruuttani heidän tilanteeseensa. Sota-aikaa muisteltiin tietysti, kun pojat olivat siinä iässä. Onhan ne lapsuudet kovin erilaisia.”

Vaikka Eero ei tunnistaakaan ainakaan sanoin, että sota olisi häneen mitään erikoisia jälkiä jättänyt, niin haastattelussa kyllä huomasi, että hänen oli joskus vaikea puhua näistä asioista. Isän näin vaikea haavoittuminen on ollut perheellemme varmaan kova paikka. Jo se, kun sota loppui eikä odotettu isä tullutkaan kotiin toisten miesten tavoin, oli pettymys. Samoin se, ettei pelko loppunutkaan lentokoneiden häivyttyä, vaan koko lapsuuden piti pelätä isän öisiä huutoja ja hermostunutta käytöstä.

Eeron tarinasta käy hyvin selville lasten sodanaikainen pelko. Vaikka hänen kotinsa on Savossa kaukana varsinaiselta sotatoimialueelta, niin pommitusten ääni ja lentokoneiden ylilennot toivat sodan lähelle niin pelottavana, ettei äidin selän takaa uskaltanut ikkunaan päin katsoakaan. Tällainen jatkuva piina ei voine olla vaikuttamatta lapsen tunne-elämään. Eerolla oli se onni, kuten muutamalla muullakin haastattelemallani pojalla, että kotona oli isoisä, pappa, joka korvasi isän ja häneen kuten äitiinkin voi turvautua, kun oikein pelotti. Isovanhempien osuus lasten sodanaikaisena kaikinpuolisena tukena on ollut

kokonaisuudessaankin erittäin merkittävä. On muistettava, että tuolloin elettiin maatalousyhteiskunnassa, jossa usean sukupolven yhteisasuminen perheissä oli tavallista. Pappa on ollut Eerolle ja hänen kaksoisveljilleen erittäin tärkeä, se tunne huokuu haastattelukertomuksesta. Muutoinkin tuntuu, että tässä perheessä kotona olevien yhteenkuuluvuus oli läheinen, mikä auttoi poikia paremmin kestämään ikävää ja pelkoa.

12.8 Kauppias Kimmo Kainuusta

Kimmo on syntynyt Kainuussa lokakuussa 1936 perheen vanhimpana lapsena. Perheeseen syntyi kaikkiaan kuusi lasta. Isä oli maanviljelijä, puuseppä-yrittäjä, kuten Kimmokin. Isä oli syntynyt 1906 12-lapsiseen perheeseen. Myös äidin sisarusparvessa oli toistakymmentä lasta.

”Talvisodasta muistot ovat vain viitekuvia evakkomatkasta. Lentiira oli rajavartiokeskus, jossa oli myös sotapoliisit. Kotona oli kauppa, jossa oli myös pataljoonan esikunta. Jatkosodan aikana oltiin taas evakossa. Lapsuus oli sodan jaloissa elämistä. Heti pienenä jouduin töihin. Kun talvisodan jälkeen tultiin evakosta, niin tuhkasta etsittiin muistoja. Koti oli mennyt ja poltettu niin tarkkaan, ettei jäänyt valokuva-alpumiakaan. Isän autotalli oli säästynyt ja asuimme siinä kahden perheen kanssa. Pienessä autotallissa asui kaksi perhettä ja joskus saattoi olla yötä kymmenkuntakin vierasta. Sitten isä rupesi rakentamaan taloa 1942. Ensimmäinen varsinainen työni oli naulojen kerääminen raunioista, samoin vanhojen astioiden etsiminen, joita sitten emaloitiin ja otettiin käyttöön uudelleen. Isä oli jatkosodassa ja vielä Lapin sodassakin. Puuseppämiehenä hän teki kaikkea mahdollista ja teki minullekin käsiviikatteen ja takkavitan, joilla tein heinätöitä äidin kanssa jo kesällä 1944 tai -45 eli 8-9-vuotiaana.

Isää muistan sota-ajalta harvoin sotilaspuvussa. Sen muistan, että hän lähti sotaan ja sitten hän vain jostain ilmaantui aina yöllä takaisin vähäksi aikaa lomalle. Jatkosodan ajalta muistan, kun meitä oli neljä lasta ja viides tulossa, kun nukuttiin kortteeripaikan ullakolla ja kun iltarukousta luettiin, niin kuului tykistön ääni, se kuului Uhtualta. Kaikki se on sellaista lapsuuden kokemusta, että sitä ei voi kirjasta lukea. Siinä tuli perheelle ja siihen läheisesti kuuluville sellainen yhteenkasvu, että se on vain elämällä opittava.

Isä kertoi kyllä lomilla käydessään rintamavaiheista. Hän toi tuliaisina puukon ja pieniä rintamalla tehtyjä koriste-esineitä. Isä oli hyvä kertoja, ja kyllä hän sodan aikanakin aina jotakin puhui, mutta varsinaiset hurjat kertomukset alkoivat sitten, kun sota oli ohi.

Olen kasvanut ympäristössä, jossa oli varsinainen lentojätkäruletti. Tässä oli uitot ja savotat ja väkeä liikkui paljon. Isä eikä äiti ajaneet ketään yösijan pyytäjää pois, vaan toivottivat tervetulleiksi. Silloin kuulin Kuhmon-Lentiiran ja Raatteen tien tarinat isältä, sediltä ja sukulaisilta sekä kulkumiehiltä niin, että niitä ei tarvitse kirjoista lukea. Illalla ei tarvinnut muuta viihdettä, kun miehet kertoivat sotajuttuja. Se oli niin mielenkiintoista, ettei tahtonut malittaa ruveta nukkumaan, mutta aina sitä viimein sota-asioihin nukahti.

Pelkoa sota-aikana ja evakkomatalla oli, mutta se voitettiin yhteisellä yhdessäololla. Äiti siinä joutui tekemään raskaimman työn. Hän joutui kantamaan toimeentulovastuun ja myös henkisen huollon. Poikasena oli jännittävää seurata, kun venäläiset lentokoneet tekivät hyökkäysmatkojaan aina tuon tuosta ja tulittivat kyliä. Äänestä aina kuuli, mikä on oma ja mikä vieras kone. Me elettiin silloin todeksi sitä, mitä nyt näh-

dään sotarintamilta televisiosta. Oma lukunsa oli sitten partisaanien tuhotyöt. Heidän uhrejaan tuotiin tähän kotikylälle, jossa oli sotapoliisit. Me lapset olimme siellä joukkona ja näimme ruumiit. Hyökkäyksistä eloon jääneissä on monia tuttuja samankäisiä kavereita.

Pelko tuli luonnostaan, mutta pelkoon toi turvallisuutta kuitenkin kylässä olevat sotilaat ja sotapoliisit sekä lähellä olevat vanhemmat setämiehet ja sukulaiset. Se tuntui luonnolliselta elämältä silloin. Ihminen tottuu kaikkeen. Toiset tottuu paremmin ja toiset huonommin, mutta kun tällainenkin tila jatkuu pitkään, niin ei sitä niin pahana pidä.

Kenttäposti toi viestiä ja ympärillä oleva iso suku antoi sen perusturvallisuuden, että isä on olemassa. Leikkeihin meillä riitti aikaa. Isänisä, ukki eli silloin ja hän meitä kasvatti omalla tavallaan. Hän oli vanha körttiukko, jonka silmäin alla koko kylän lähes satapäinen lapsijoukko kasvoi. Poikien keskeisiä leikkejä leikittiin kaikenlaisia, mitä itse keksittiin. Mitään ei ollut valmiina. Työ oli keskeistä. Kasvimaalla piti olla pienestä. Kessumaasta kitkettiin rikkaruohoja. Sitten poltettiin kessua salaa jo alle kymmenvuotiaana. Siitä isä antoi säälimättä selkään. Enkä ole sitä pahana pitänyt. Kylän keskeiset monet harrastukset, joista liikunta oli keskeisin tulivat sitten nuoruusiässä.

Koulunkäynti tapahtui supistetussa koulussa tilapäistiloissa. Oma koulurakennus kylälle rakennettiin 1947. Siinä oli kahdessa luokkahuoneessa satakunta oppilasta. Koulusta sain todistuksen normaalissa järjestyksessä. Koulua täällä on arvostettu aina. Kuhmon kirkonkylän jälkeen täällä on kunnan vanhin koulu. Jo yli satavuotias. Kyllä isä joskus piti sylissä. Joskus oli kaulailua ja sellaista. Isä oli puuseppä ja myös verkonkutoja. Kaikkea tehtiin yhdessä. Kotona oli lastua. Äidillä oli pellavat ja hampun kutomiset. Se oli sitä elämää parhaimmillaan. Siinä oli isän käsi aina lähellä.

Äiti ei ollut paasaajatyyppeä, vaan hän nieleksi kaikki ikävät asiat. Mutta kyllä kai se aika kosteata aikaa oli äidille eli hän itki paljon ja pelkäsi. Sota-aikana rukoiltiin paljon, niin uskoakseni hänkin. Kun on itse nähnyt näitä tantereita ja kuullut satoja kertomuksia, niin siinä täytyy ottaa tosiasiat tosiasioina. Onhan se tietysti meihin kaikkiin vaikuttanut. Ei siitä pääse mihinkään. Mutta sitä on helpottanut, kun elämään on tullut seurakunnallinen toiminta ja siihen liittyvät naisten piirit ja toimintamuodot. Samoin Marttayhdistys, joka toimi meidän pirtissä. Tämä naisten toiminta on lievittänyt sodan muistoja.

Sodan muistot ovat niin monisäikeiset, ettei katkeruuttakaan kannata lähteä yksiselitteisesti sanomaan. Sellaista katkeruutta ei saa pois, kun esimerkiksi kaksikymppinen serkkupoika ensi kerran lomalla käytyään heti paluumatkallaan kaatui. Läheisiin kohdistuneet menetykset tuntuvat raskaimmilla, niitä ei saa pois. (liikuttuu)

Isän ja äidin välit olivat kunnossa. Niissä ei ollut mitään kitkaa, mutta eipä he juuri lasten nähden esimerkiksi halaamista näyttäneet. Harvoin näki heillä esimerkiksi kättä toistensa kaulalla. Mutta välit olivat sellaiset normaaliin elämään kuuluvat. Isä tykkäsi äidistä ja äiti rakasti isää se oli sitä aikaa. Lapsiin nähden heillä oli sellainen yhtenäinen katse meihin kaikkiin lapsiin. Se on sitten eri asia miten kukin ottaa sen vastaan. Kasvatus oli sellainen lähellä körttiperheen kasvatusta. Hellyyden osoitukset piti tehdä salassa. Mutta tiesin, että isän ja äidin suhde oli läheistä. Isä oli huumorimies. Hänellä ei ollut kenellekään mitään pahaa sanottavaa. Niinpä eivät toisetkaan häntä tökkineet. Mielestäni hän oli niitä ykkösmiehiä. Suomalainen talonpoika parhaimmillaan. Aivan varmasti olen erilainen isä, kuin mitä isäni oli. Geenithän on niin lähellä, etteihän sitä kovin kauaksi pääse. Isän ajatus oli se, että mukautua pitää ja ottaa vastaan kaikki mitä tulee. Siihen ajatukseen olen koettanut eläytyä ja opettaa lapsiakin, mutta en minä niin taitava ole kuin isä. Kaikki jatkui siltä pohjalta, mikä jäi isältä kesken.

Pojalle on se sota tainnut imeytyä silleen vereen ja on tainnut innokkaana lukijana ottaa itehi seleville, jollain tavalla tämä minun näkemys on siirtynyt minulta ja vaimoni puolelta pojalle kuin luonnostaan. Se on tullut vähitellen murusina, eikä minään suurina annoksina. Vaikea kysymys vaikuttaako sota-aika vielä. Mutta sanoisin, että

vaikuttaa, mutta toivoisin ettei millään kielteisellä tavalla. Tahtoisin sanoa muulle maailmalle, että eletään vieläkin. Sota-ajan kokemukset ovat niin kovia, että ne elävät kauan. Tässä ihan melkein pihassakin venäläiset ampuivat yhden väepelin miltei 12–13-vuotiaan poikansa viereen. Tuolla oli yksi Väärälän Enni, joka oli viiden lapsensa kanssa toista vuotta yksin jääneenä vihollisen takana.

Sota-ajan joulut. Ne ovat jääneet ihan erityisesti mieleen. Jouluaaton illan ruokailu ja keskittyminen mahdollisiin lahjoihin se oli juhlallinen. Äiti oli varustanut sitä kauan. Se oli perhekeskeinen juhla, jossa oli rukoukset ja kaikki sellaiset.

Ruoka ja vaatepuoli sota-aikana hoidettiin siten, että äidin kekseliäisyys oli siinä suuren apuna. Vanhoista sukulaisten vaatteista tehtiin uusia. Kengistä oli koulua käydessä puute, ennen kuin kansanhuolto auttoi, mutta suvuissa oli huopikkaiden teki-jöitä ja niitä tehtiin. Ruokaa saatiin viljasta, karjasta ja järvistä kalaa.

Me olemme vaimoni kanssa tulleet tähän, kun äiti oli tässä, ja nyt pojan perhe asuu tässä meidän kanssa eli meitä on tässä kolme sukupolvea yhdessä. Se riippuu varmasti paljon emännistä miten tulevat toimeen. Meillä siinä ei ole mitään erityistä ollut. Tämä ei nykyisin ole aivan tavallista, vaikka se ennen oli täälläkin päin aivan tavallista. Lapset ovat joutuneet varhain töihin mukaan navettaan ja autohommiin. Minä olen ollut sellainen isä, että olen ollut paljon menossa taksimiehenä. Vaimo on ollut paljon yksinään lasten kanssa. Ei siitä mitään pahaa ole ollut. Ehkä poissaolot ovat täydentäneet niitä kotonaolotilanteita. Isällä oli myös paljon menoja. Hän oli erilaisissa ihmisten palvelutöissä. Minä olin heti pienestä pojasta lähtien isän mukana hevosen reessä.

Arvostan isänmaallisuutta. Koen kyllä sellaiset nuoret miehet, jotka eivät suorita asepalvelusta, pettymyksenä. Minä näen, että se kuuluu meille. Arvostan niitä nuoria miehiä, jotka astuvat sotapalvelukseen. Isänmaallisuus on meille arvokas perinne. Partiolaisuus on ollut täällä tärkeä harrastus, joka on kasvattanut isänmaallisuuteen. Nythän on nuo videot ja muut, jotka vievät pois kaikesta tällaisesta.”

Kimmon (kuten monen muunkin miehen) kertomuksessa korostuu useaan otteeseen äidin merkittävä panos sota-ajan vaikeuksista selviämässä. Naisten työ onkin yksi tuon ajan suurista ihmeistä, joka on jäänyt mielestäni tähän asti liian vähälle huomiolle. Sota-aikaa koskevassa historiankirjoituksessa ja tuosta ajasta tehdyissä tutkimuksissa puhutaan kyllä usein rintamalla tapahtuneista uroteoista ja siitä ihmeestä, miten Suomi kesti vihollisen hyökkäykset. Ihme oli myös se, että kotirintama kesti. On muistettava, että Suomi oli tuolloin keskeisesti maatalousmaa. Maatilojen työt olivat lähes kokonaan naisten, lasten ja vanhusten varassa. Naisten oli hoidettava kaikki tilan piiriin kuuluvat työt niin kotitalous-, karjanhoito-, maa- kuin monesti myös metsätyötkin. Miesten lähdettyä sotaan palkkatyössä olevia naisia koulutettiin perinteisten hoito- ja palvelualojen lisäksi mm. ase- ja ammusteollisuuteen, autonkuljettajiksi, poliiseiksi, lämmittäjiksi. Väestöpoliittisesti korostettiin sitä, että naiskansalaisuuteen kuuluu, että naisen tulee olla ennen muuta äiti ja väestön suvunjatkaja. Yhtiöpäinen suvunjatkamistavoite olikin naisille asetettu kuuden lapsen synnyttäminen. Mirja Satkan mukaan Väestöliiton perustajiin kuulunut Rakel Jalas vetosikin naiseen sukupuolijärjestelmän kaksijakoisuudella, jota sodan aiheuttamat olosuhteet entisestään kirkastivat. ”Kun miehet valmistautuvat uhraamaan kaikkensa, jotta tulevalla sukupolvella olisi elämänmahdollisuuksia, – heidän verestään nousee uusi elämä! Samanlaisella vartiopaikalla seisoo nainen joka kerta äidiksi tullessaan – hänkin on valmis, milloin se hänen osakseen tulee – antamaan oman henkensä uuden sukupolven syntymiseksi.”

Kaikkien näiden velvollisuuksien lisäksi naiset tekivät vielä valtavan määrän vapaaehtoistyötä vähäosaisten auttamiseksi kotirintamalla sekä miesten varustamiseksi rintamalla kutomalla, leipomalla ja ompelemalla. Naiset kohosivat työllään arkipäivän sankareiksi. Miksi naiset jaksoivat ja mikä heitä motivoi uurastamaan tuntemattomienkin lähimmäisten puolesta? Mirja Satkan mukaan monet yksittäisten henkilöiden lausumat ja muistelmat viittaavat sosiaalisen toiminnan henkilökohtaiseen palkitsevuuteen ja siihen, että työ miellettiin moraaliseksi velvollisuudeksi. Se oli henkilökohtainen panos suureen kamppailuun kansallisesta olemassaolosta. (Satka, 1994, 78-86).

Naisten sodanaikaisesta työpanoksesta puhuttaessa ei voida ohittaa myöskään lottatyötä. Lotta Svärd järjestöön kuului kaikkiaan 170 000 suomalaista naista. Järjestön työ luettiin osaksi Puolustusvoimien toimintaa. Armeijan kannalta kyse oli välttämättömän ylläpidon lisäksi siitä, että lottien työpanos toi materiaalisesti, fyysisesti ja mentaalisesti miehistön elinympäristöön sitä moraalista jatkuvuutta, joka lievitti taistelun raakuuksia ja rintaman ankaria oloja ja auttoi ylläpitämään sotilaiden mielialoja. Käytännössä lotat eivät olleet ainoastaan sotarintaman sankarittaria. Työ painottui kotirintaman vapaaehtoistyöhön, jonka määrä ja merkitys oli huomattava. Suurin osa lotista oli maaseudun naisia, jotka ahersivat kaukana taistelurintamalta joko vapauttaen miehiä rutiinitehtävistä taistelukukenille tai tehden maanpuolustusta tukevaa työtä. (emt. 88).

Korostin edellisen kappaleen lopussa postimies Eeron tarinaan liittyen kodin, perheen, isovanhempien ja suvun merkitystä lasten pelon lievittäjänä. Aivan samoin oli tässä Kimmon kuvaamassa kainuulaisessa perheessä. Tässä tulee esille vielä laajempi yhteisö eli koko kylä. Kylissä tunnettiin yhteenkuuluvuutta sukujen yli. Yhteisvastuu oli yleistä, niillä joilla oli ruokaa omasta takaa, tasasivat sitä maattomien ja karjattomien kanssa. Talkoita tehtiin ja hevosettomille pikkutiloille vietiin puita. Tämä kylän yhteishenki tilaisuuksineen lisäsi myös lapsille turvallisuutta pelon ja epävarmuuden keskellä.

12.9 Automies Tane Kainuusta

Tane on taksimies-maanviljelijä kuten isänsä Kimmokin. Tässä tutkimuksessa häntä haastatellaan sodan poikien poikana eli sotaveteraanin pojanpoikana. Syntynyt 1961 Kainuussa. Itsekin kahden pojan isä.

Mitä olet kuullut sota-ajasta ja mitä kautta?

”Olen kuullut ukin veljiltä ja tuolla, kun olen kiertänyt maailmalla, niin olen kuullut paljon juttuja. Myös kirjoja olen lukenut paljon niistä ajoista. Olen erittäin kiinnostunut siitä ajasta. Kun lähetään metälle, niin se on ollut vähän erilaista metälle lähtöä. Sehän on kuin metsästystä, kun hengestä on ollut kysymys siellä.

Minusta tuntuu, että se on kasvattanut luonnetta siten, että ne ovat olleet karskeja sen jälkeen. Ne on kyllä sen jälkeen kestäneet vaikka mitä. Minusta siinä on sellainen fiilis. Isä on puhunut jonkin verran sodasta, mutta äidin puolen ukki oli sotavankina kolme vuotta, joten sieltä puolen olen kuullut enemmän.

Ukkia en muista, mutta enoilta olen kuullut paljon. Ukki oli ollut ampumassa Rukajärven jäällä peuroja komppanialle ruuaksi. Hän sai siitä loman ja kun oli Suomeen päin tulossa, niin joutui vangiksi. Ukki ei tosin ole kovin paljon kertonut niistä vanhikokemuksista. Se on ollut niin kova paikka hänelle. Ei ole mummullekaan kertonut hirveästi.

Kun näillä korkeuksilla asutaan, niin se elämä ei ole helppoa. Sota on opettanut sitkeyttä eli että helpolla ei anneta periksi, vaan homma katsotaan loppuun asti. Kyllä siinä minuunkin varmasti jonkunlaista vaikutusta on. Itse olen palvellut Kainuun rajavartiostossa ja tässä on rajavartiosto lähellä, niin kyllä se on, että jos nyt olisi sama tilanne kuin 1939, niin ei siinä kahta jakkoo olisi, että lähtisinkö. Kyllä sellainen isänmaallisuus on vallalla vieläkin ja toivottavasti siirtyy vielä omiin poikiinkin päin. Minulla on kaksi poikaa, mutta he ovat vielä niin nuoria, ettei sota-ajasta ole vielä paljonkaan puhuttu. Mutta kuulostaa, että jos ensi syksynä lähdetään metsälle, niin olisi poika jo tulossa kaveriksi.”

Mitä ajattelet evakkotaipaleesta, kuten isälläsi oli?

”Kyllä se suuri muutos oli. Se on varmasti ollut iso muutos, kun kaikki hävitetty. Tulee tuo Kosovon tilanne mieleen, että täällä on ollut samanlaista. Ehkä nyt aineellisesti on iso ero siihen mitä heillä oli silloin. Mutta en minä tiedä onko meillä kokonaisuutena nyt sen rikkaampaa elämä. Tuntuu, että heillä on voinut olla hausempaakin kuin meillä. Ei tuo maallinenkaan tuo elämää sen onnellisemmaksi.”

Mitkä ovat sinun suurimmat huolet?

”Nyt on vielä koulu tällä kylällä, mutta se huolettaa, että onko tulevaisuudessa. Väki vähenee kovasti. Ainahan se olisi parempi, jos lapsilla olisi kavereita.

Kyllä olen ajatellut, että täältä minä aion leipäni ottaa. Maanviljelyksellä ja taksiyrittämisellä ja muulla toiminnalla on suvussa jo kolmannen polven perinne, niin ei se ainakaan miinuksena ole jatkuvalle yrittämiselle. Kun kerran edelliset sukupolvet ovat pärjänneet, niin miksi minäkin en pärjäisi. Ei se edellisten sukupolvien toiminta ole rasite, vaan perinteet velvoittavat jatkamaan. Se on niin kuin peruspilari siellä taustalla. Sota-ajasta on noustu tyhjästä eli sieltä on rakennettu ihan kuin taloa perustuksesta ylöspäin.”

Toisen polven sodan pojalla tuntuu olevan hyvin selkeä kuva sodan merkityksestä, vaikka näitä esille ottamiani pojanpoikia ei olekaan haastateltavissani kuin kaksi. Katsoin aiheelliseksi ottaa heidän ajatuksensa mukaan näytteeksi seuraavan polven mielipiteistä, vaikka ei näillä vastauksilla suppeutensa vuoksi yleistettävyyden merkitystä olekaan. Sen sijaan sillä on merkitystä, että muut tutkimukset tukevat näiden pojanpoikien käsityksiä. Uusimman tutkimuksen mukaan näyttää myös siltä, ettei suhde sotaan ole väljähtynyt vielä seuraavaksakaan polvessa. Sirkka Ahosen tutkimuksessa haastateltiin 1980 syntyneitä lukiolaisia kolmella paikkakunnalla Mikkelissä, Nurmossa ja Tyrvää-Vammalassa Suomen historian kannalta tärkeimmistä tapahtumista. Sodista 1939–44 nuorilla oli tutkimuksen mukaan melko selkeä kuva ja hyvät tiedot. Ahosen mukaan haastateltavien selvimmät ja voimakkaimmat mielikuvat olivat peräisin koulun ulkopuolisesta historiakulttuurista, ennen muuta muistoista, kirjoista ja elokuvista. Useimmat olivat kuulleet kotonaan näistä muistoista. Tutkijan mukaan vastauksista oli kuitenkin heijastunut pitkä puhumattomuuden kausi. ”Vasta 1980-luvulla tuli vähitellen taas poliittisesti korrektiksi kertoa sodasta, joka siihen asti oli ollut monille poliittisten traumojen ja itsesensuurin

peittämä aihepiiri. Veteraanit olivat keskuudessaan ylläpitäneet sotajuttujen kertomisen kulttuuria, mutta julkisuudessa ja jopa sukupolvien välisessä kanssakäymisessä sodasta puhumista sääтели poliittinen ilmapiiri.” Jopa sellainenkin vastaus oli tullut, että ”Pappa on kieltänyt ketään puhumasta sodasta.” Valtaosa haastatelluista olikin kuullut isoäitien eikä isoisien kertovan sota-ajasta. Isoäidit olivat puhuneet kotirintaman tapahtumista, lotta-ajoista ja miesten haavoittumisista. (Ahonen, 1998, 79). Haastatellut lukiolaiset pitivät sotaa välttämättömyytenä ja katsovat Suomen selvinneen siitä hyvin, kuten muutamat Ahosen tutkimuksen laajasta sitaatistosta poimitut muutamat esimerkit osoittavat. ”Talvisota yhdisti jakaantuneen kansan. Kyllä sitä tarvittiin. (Mikkeli 63) – Voitettiin sota, vaikka oltiin pieni maa. (Mikkeli 43) – Venäläisillä oli kaikki aseet ja silti he saivat selkäänsä. Suomalaiset olivat sitkeitä, rämpivät hangessa ja taistelivat. (Mikkeli 58) – Hienosti selvittiin talvisodasta, vaikka nyt vähän alueita menetettiin. Periaatteessa voitettiin, kun ei menetetty koko maata. (Tyrvää-Vammala 3) – Suomalaiset olivat urhoollisia. Panivat kaiken peliin isänmaan puolesta. Toivottavasti sotilaiden uskollisuus periytyy uusien sukupolvien suomalaisillekin. (Nurmo 17)” Ahonen sanookin, että nuorten vastauksista heijastuu selkeästi kansallinen projekti, jossa on oleellista, että Suomi oli syytön sotaan, vihollinen pelottavan suuri ja pelastautuminen tapahtui omin voimin. (Ahonen, 1998, 76–77). Vastauksista heijastuu kuva, että jo tämän päivän nuorille sota on paljolti elokuvien kautta muodostunut myyttinen tapahtuma. Odotettavissa lieneekin, että mitä pidemmälle sodasta eletään, sitä romanttisemmaksi kuva muodostuu.

12.10 Poliisi Matti Länsi-Suomesta

Matti on syntynyt Keski-Pohjanmaalla kesäkuussa 1934. Hän on sotaorpo, asuu Länsi-Suomessa ja on ammatiltaan poliisi. Lapsuuden perheeseen kuuluivat isä, äiti ja neljä lasta. Matti on vanhin, sitten on sisko ja vielä kaksi nuorempaa veljeä. Itsellään hänellä on tyttö ja poika.

”Muistan talvisodan alkamisen. Isä tuli kylältä lehti kainalossa syyspimeänä iltana ja sanoi, että sota on syttynyt. Se on välähdyksenomainen muistikuva talvisodasta. Isän ei tarvinnut lähteä talvisotaan, koska ei ollut vamman takia käynyt sotaväkeäkään. Jatkosotaan hän kuitenkin joutui, koska joutui sotaväkeen heti talvisodan jälkeen keuhkolla 1940 ja sitten jatkoksi sotaan.

Muistan isän lomalla käynnit useankin kerran. Monesti kävi niin, että yön aikana oli sotilaan puku ilmestynyt oven pieleen hengariin, jolloin ajattelin, että jaaha isä on tullut lomalle. Isä saattoi olla vielä nukkumassa, kun oli yöllä johonkin aikaan tullut. Kyllä minulla on jonkinlaisia muistikuvia ennen sotaakin isästä. Käytiin ongella lähellä olevalla Torvenjoella. Särkiä saatiin. Minulla oli ikävä isää kun hän oli sodassa. Kyllä sitä kaipasi isää. Ei kotona juurikaan puhuttu sodasta, ei äitikään.

Muistan hyvin sen päivän kun tieto isän kaatumisesta tuli. Oli kaunis heinäkuinen päivä, kun kylältä tuli yksi mies pihaan. Hän kysyi, että onko äiti kotona? Sanoimme, että siellä hän on huoneella, tuvassa sisällä. Ihmettelin, että mitä tämä mies meille nyt tulee. Menin hänen perässään sisälle. Ensin hän kysyi äitiltä, että milloin Viljolta eli

isältä, on tullut kirje. Äiti siinä muisteli milloin se olisi tullut. Sitten mies sanoi, että pappilaan on tullut kirje, että Viljo on joutunut kadoksiin. Vihollisen partio on yllättänyt partion ja polttaneet sen talon missä isä oli ollut. Rauniot on tutkittu, eikä jälkiäkään miehistä ole löydetty. Heitä oli ollut neljä miestä.

Tilanne jatkui sitten, että äiti purskahti itkuun ja aivan suoraa huutoakin huusi ja lapset rupesivat itkemään. Pienemmät itkivät, kun äiti itki, mutta minä kyllä ymmärsin, että tilanne on vakava. Seuraavista tunteista en oikein muista mitään, mutta illemmalla isovanhemmat tulivat meille ja ilta oli surullinen. Toinen mummo itki ja valitti, toinen oli rauhallinen ja sanoi aina väliin jonkun lohduttavan sanan. Isoisä oli hiljainen, istui tuolilla ja nosti vain jalkaa polvelta toiselle. Illalla kun menimme penkkisänkyyn nukkumaan, niin itkua tuli pitkään minultakin, mutta vedin peittoa silmille, ettei toiset olisi nähneet. Isää ei löydetty lainkaan ja ajatus siitä, että hän olisi joutunut vihollisen vangiksi, sai meidät epätoivon valtaan.

Äidin jäämistöstä löytyi kirje, jonka hän oli saanut sotilaspapilta isän katoamisen jälkeen. Siinä hän kertoo, mitä tapahtumasta tiedettiin. Isää odotettiin aluksi takaisin, koska koko ajan oli epävarmuus siitä, onko hän kuollut vai ei. Eikä hautajaisiakaan voitu pitää. Meidän lasten kohdalla odotus jäi muutama vuoteen. Vaikeimmalta tuntui silloin, kun miehet palasivat rintamalta, eikä meidän isää tullut. Silloin se tuntui vaikeimmalta (haastateltavan ääni murtuu). Myös silloin kun tuli vankien vaihdon aika, niin oli pieni toivon kipinä ja radiosta luettiin vapautettujen nimiä. Mutta kun isän nimeä ei sanottu, niin oli vaikeaa. Siihen alkoi hiipua ajatus, että isä tulisi takaisin. Äiti ei näyttänyt tunteitaan. Lehtihaastattelussa hän sanoi, että itki itkunsa yöllä.

Isä oli maanviljelijä, meillä oli pieni maanviljelystila. Muutama lehmä oli, mutta hevosta ei vielä ollut. Se laitettiin myöhemmin. Tila antoi elannon. Isän veljet auttoivat paljon töissä ja äitin kotoa saatiin hevosapua. Siinä ne työt tuli tehtyä. Me lapset olimme heti pienestä mukana. Ensimmäisen raskaan työn muistan keväältä 1943, kun olin yhdeksänvuotias, niin teimme keväällä äidin kanssa lehmäaitaa. Minä yritin hakata rautakangella tolppia maahan, mutta rautakanki oli liian raskas, enkä jaksanut. Sitten äiti rupesi hakkaamaan ja minä kiristin lankaa. Kyllähän sitä oli siihenkin asti pitänyt aina jotain pientä tehdä, kuten kantaa puita.

Isän lomalla käynnistä muistan, kun isä toi minulle venäläisen huuliharpun. Se oli aina minulla taskussa ja soittelin sillä monia vuosia. Minähän olen harrastanut musiikkia koko ikäni. Isäkin harrasti musiikkia, hän oli kansanpelimanni. Hänellä oli myös kaksirivinen haitari, jota hän paljon soitteli. Hän vei sen vintille. Siellä minä rupesin kerran tutkimaan, että mitä sen sisällä on, kun se soi niin koriasti. En minä saanutkaan osia enää paikalleen ja näin minä särjin sen. Sitä olen katunut kaikkein eniten tässä maailmassa. Sehän olisi ollut suuri aarre, vaikka hyllyssä.

Äiti ei ole kertonut meille lapsille mitään, mitä isä kirjoitti sodasta, vaikka hänellä oli niitä kirjeitä iso nippu. Hän säilytti niitä pitkään, mutta sitten hän kerran sanoi minulle, että nyt hän on polttanut ne kaikki kirjeet. Isä ei kertonut sodasta mitään meille lapsille. Kylältä kuuli sodasta yhtä ja toista. Radiosta kuuli aina sota-asioista. Minä olin kiinnostunut kuulemaan myös aina mitä sieltä kuului ja hivuttauduin aina miesten sekaan kuuntelemaan.

Pelko oli ihmisten keskuudessa suuri varsinkin sodan loppuvaiheessa, että menettääkö Suomi itsenäisyyden. Sitä pelkoa en muista, ennen isän katoamista, että miten isälle käy. Aivan lähisukulaisia ei kaatunut, mutta naapurien poikia kaatui ja hyvin muistan miten äidit itkivät poikiaan.

Kyllä minä paljon olen ajatellut, että millaista elämä olisi ollut, jos olisi ollut isä. Mutta vastaustahan siihen ei ole saanut, eikä saa. Kyllä se isän puute oli pahin silloin, kun tieto isän katoamisesta tuli ja kun kävi selväksi, ettei hän koskaan tule takaisin. Mutta sitten se vähitellen häipyi, kun siihen tilanteeseen kasvoi ja piti ruveta heti pienestä töihin. Pahinta oli, kun oli puute kaikesta, varsinkin kun asuttiin vähän sivussa, kilometrin verran kylästä. Sieltä oli äidinkin vähän vaikea lähteä kylälle hoitamaan asioita ja jättää meitä pieniä sinne päineen, mutta monestihan hän sen joutui

tekemään. Siitä on jäänyt semmoinen muisto, että se oli hankalaa ja vaivalloista se elämä. Nälkää ei varsinaisesti ollut. Maasta saatiin ruokaa ja sen verran oli karjaa, että niistä saatiin aina vähän lihaa. Kansanhuollon tarkastajat eivät koskaan käyneet meillä. Arvelivat varmaan, että hyvä kunhan leski pärjäisi omillaan.

Mutta se oli puute kaikesta muusta. Ei meillä ollut valoja, eikä ollut vettä. Meillä oli pahanen kaivo, jossa oli vain vähän vettä ja sekin ruosteista. Lumesta oli sulatettava pyykkivesi. Muistan kuinka keväällä äiti sanoi minulle, että otapa lapio ja mene veto-
ojalle katsomaan, joko sinne on laskeutunut vettä. Se olikin ilon päivä, kun sinne oli lumesta sulanut vähän kirkasta vettä. Minä hain ämpärin, johon lipitin kauhalla kolme ämpärillistä vettä ja näin äiti pääsi pyykille. Pienet asiat olivat silloin suuria. Kaivossa olisi ollut vähän ruosteista vettä, mutta kun oli kovia pakkastalvia, niin kaivo kuivui, ettei siellä ollut minkäänlaista vettä. Vettä jouduttiin ajamaan kylälle jopa naapurikylistä, kun koko kylältä loppui vesi.

Kasvatuksesta lapsena voin sanoa, että isä oli äkkipikainen. Kaikkien asioiden piti onnistua ja tapahtua nopeaan. Hän oli hätäinen, eikä hän siinä aina ehtinyt huomioimaan minuakaan. Jos joku työkalu oli hukassa, niin kyllä hän usein tiukkasi minulta, että mihin olet sen pannut? Isästä on kasvattajana niin vähän muistoja, ettei sitä paljon muista, muuttuiko kasvatus sitten kun äiti jäi yksin. Ehkä se miehen kurinpito on erilaista kuin naisen. Äiti oli sellainen, että hän ei monta kertaa sanonut yhdestä asiasta. Esimerkiksi, jos hän pyysi, että hakisitko puita, niin jos sitä ei heti hakenut, niin hän meni ja haki itse. Siinä kyllä oppi sen, että lähti heti, kun ymmärsi, että äitillä on muutakin tekemistä. Siinä piti oppia, ettei monesti tarvi sanoa.

Luulisin, että en kovin paljon poikkea isänä siitä, mitä oma isä oli. Kyllä minulla sellainen käsitys on, että olen perinyt paljon isän geenejä monessakin suhteessa. Ehkä en kuitenkaan ole yhtä äkkipikainen. Minulla on hieman enemmän vieteriä. Isä oli äkkipikaisempi, mutta ajatusmaailmassa meillä on varmasti paljon yhteistä.

Minulla on kaksi lasta, tyttö ja poika. Poika on myös jo isä. Kun olen taas katsellut poikaani isänä, niin kyllä siinä näyttää olevan paljon samoja piirteitä, kuin on itselläni ollut eli samoja latuja näyttää menevän. Olen kertonut lapsilleni aika paljon sota-ajasta ja isästäni, joten kyllä heillä pitäisi kohtuullisen hyvä kuva menneestä olla. Nyt kun äiti hiljattain kuoli, niin kirjoitin hänen muistokseen elämän kaaren, jossa kaikki isään liittyvät asiat tulivat esille.

Kyllä nämä nuoremmat sukupolvet unohduttaa sota-ajan merkityksen. Meidän sukupolvi on viimeinen, jonka elämään se on vaikuttanut. Mutta taas poikani lapset ovat kiinnostuneita jollakin tavalla sodasta. Kun olen heille kertonut sodasta, niin he ovat kovin kiinnostuneita. Heistä poika on nyt yhdeksän- ja tyttö seitsenvuotias. Minusta se on ihmeellistä, että he ovat niin kiinnostuneita. Kun pojanpoika oli viisivuotias, niin kerroin hänelle miten isäni katosi sodassa ja koko hänen tarinansa. Silloin poika sanoi, että ”pappa otetaan kirves ja lähetähän.” Silloin minä hämmästyin, että mistä tämä pikkuinen poika oli saanut tällaisen koston ajatuksen. Hän oli tosisaan sitä mieltä, että otetaan kirves ja lähdetään hakemaan isopappaa. Minä oikein hätkähdin tällaisesta ajatuksesta, koska en ollut koskaan hänelle mistään tällaisesta puhunut.

Kyllä sota on ainakin minun tunne-elämään vaikuttanut, mutta sitä on vaikea muiden kohdalta sanoa. Sodasta en ole nähnyt unia, mutta isästä olen nähnyt kymmeniä kertoja. Niissä unissa isä on ollut yleensä jossakin tilanteessa sellaisena, kuin minä hänet muistan. Mutta nyt viimeisellä kerralla isä oli vanhentunut. Siinä hän käveli reppu selässä. Hän käveli kylätietä, mutta meni niinkö väärään suuntaan, kun näin hänet ikkunasta. Silloin menin ulos ja sanoin isälle, että eikö olisi paras lähteä kotiin. Niin hän sanoi, että lähetään vain. Hän kääntyi ympäri ja niin me kävelimme vähän matkaa rinnakkain ja sitten minä heräsin.

Muistan vielä yhden tapauksen venäläisten lentokoneiden vierailusta kotikyllällä. Se oli laskiaistiistaina 1944. Me lapset olimme päneen kotona. Päivä oli oltu mäessä ja sitten illalla äitikin oli lähtenyt naapurin emännän kanssa iltakävelyille, niin silloin alkoi kuulua lentokoneen jurina ja minä heti tunnistin, ettei ole tuttu ääni. Ei ole täl-

laista lentokoneen ääntä ennen tällä taivahalla kuultu. Me sammutimme heti valot ja istuimme kaikki neljä pimeässä tuvan penkillä tiukasti kylki kyljessä kiinni ja jännitettiin mitä tuleman pitää. Koneet lähestyi ja lähestyi ja viimein tuntui, että ne ovat aivan meidän päällä. Olimme vähän peloissamme ja samalla kuului valtava pamahdus ja tuntui, että pommi putosi. Pelko vain lisääntyi, että mitä tästä nyt seuraa, kun pommeja rupesi putoilemaan. Ikkunatkin tärisivät ja tuntui vähän pahalta. Äitikin tuli sitten onneksi kotiin ja sitten tilanne oli ohi ja koneet menivät menojaan. Velipojan kanssa puhuimme, että mennään aamulla navetan taakse katsomaan miten on käynyt. Arvelimme, että siellä on varmasti iso kuoppa, kun jysäys oli niin kova. Seuraavana päivänä tuli aikamoinen pettymys, kun huomasimme, ettei siellä mitään pommia eikä kuoppaa ollutkaan. Myöhemmin kuulumme, että pommit olivat pudonneet kymmenien kilometrien päähän.

Pimeässä istuminen oli meille tuttua, kun sähköä ei ollut ja öljyä sai niin vähän, että sitä oli aina säästettävä. Äiti piti lyhdyssä tulta ja kun hän oli navetassa, niin me istuimme pimeässä penkillä vierekkäin tiukasti yhdessä niin kuin linnunpojat. Niin oli tuonakin iltana, kun sammutimme pelon takia valot. Mutta kyllä me aina vähän pelkäsimme, mutta se auttoi, kun istuimme vierekkäin. Äiti kyllä laittoi navettaan lähtiessään tuvan hellanpesään tulen ja jätti suuluukun auki, että sieltä tulisi meille vähän valoa, ettei ihan pimeässä tarvinnut olla. Mutta kyllä se oli aina helpotus, kun äidin askeleet alkoi kuulua eteisestä ja valoakin tuli, kun hänellä oli se myrskylyhty. Oma-tekoiisiakin valokeinoja tehtiin. Oli joskus niin tiukkaa, että isosta perunasta koverrettiin lamppu, johon laitettiin flanellista suikale pystyyn, jotakin eläimenrasvaa pantiin sinne perunan pohjalle. Siinä se vaate paloi ja antoi vähäistä valoa niin, että näki kulkea huoneessa.”

Matin tarina on riipaiseva orpopojan kertomus. Vaikka hän on jämerä poliisimies, joka on sopeutunut kohtaloonsa ja selvinnyt hyvin elämässään, niin haastattelu osoittaa, miten syvästi isän menetys on häntä koskettanut. Juuri tuo, että hän vielä lähes kuudenkymmenen vuoden päästä näkee unta vanhentuneesta kadonneesta isästään, jonka on viimeksi nähnyt ollessaan kahdeksanvuotias, todistaa sen. Kertomuksessa huomiotani kiinnittää erityisesti yksi kohta. Eli tuo surullinen ilta, kun tieto isän katoamisesta tuli. Matin kuvaus on ymmärrettävästi tarkka, koska se on ollut hänen lapsuudelleen niin merkittävä. Mutta kuvauksessa on kohta, josta avautuu laaja näkökulma suomalaisen miehen tapaan ottaa suru vastaan. ”Isoisä oli hiljainen. Istui tuolilla ja nosti vain jalkaa puolelta toiselle.” Siinä on sanottu tarkkaan ja lyhyesti se, miten ikääntyvä mies otti vastaan tiedon poikansa kuolemasta. Mies suree hiljaa. Syvintä surua ei pysty sanoin ilmaisemaan.

Tässä Matti-poliisin tarinassa on minusta myöskin tämän ajan ihmisille paljon opittavaa. Erityisesti siinä, että puutteenkin kanssa voi elää. Tietenkin on niin, ettei köyhyys sinänsä ole mikään ilo, mutta se millaisin eväin köyhän kodin lapsi elämässään selviää riippuu hyvin paljon kodin asenteista ja ilmapiiristä.

12.11 Analyysiä kerrontaskeeman kautta

Anni Vilkkonen on laatinut väitöskirjaansa eri lähteiden pohjalta kaavion ”Omaelämäkerran kerrontaskeema”. Hän on käyttänyt tätä omassa tutkimuksessaan ja havainnollistanut sen käyttöä teoksessaan ”Omaelämäkerta kohtaamispaik-

kana – Naisen elämän kerronta ja luenta” yhden esimerkkitapauksen kuvauksessa. Linaan kaavion tähän ja koodaan sen pohjalta kolmen henkilön haastattelun heidän kannaltaan strategisesti keskeisten asioiden osalta. Se toimii mielestäni hyvin myöskin suullisen kerronnan analysoinnissa, vaikka onkin kehitelty elämäkertakirjoitusten käsittelyyn.

KAAVIO 4

Tiivistelmä/ Yhteenveto/ Johdattelu	Johdatus siihen mistä on kyse; Huomiota herättävät merkit ("ajatelkaa", "tiedättekö" tms)
Puitteet / Tausta / Orientaatio	Aseman määrittäminen, suuntautuminen, perehdyttäminen olosuhteisiin, kertomuksen lähtötilanteen kuvaus Identifioidaan aika ja paikka sekä luonnehditaan henkilöitä ja toimintaa
Komplikaatio / Mutkistava toiminta	Mitä tapahtui; Tapahtumien mutkistuminen; Kiinnostavaa, kertomisen arvoista, poikkeuksellista
Ratkaisu / Tulos	Reaktio edellisiin tapahtumiin
Evaluaatio	Tekojen ja tapahtumien kertojassa herättämät reaktiot; Sijoittuu usein ennen ratkaisujaksoa vastaamaan kysymykseen "entä sitten"? eli kertomaan tarinan kärjen
Kooda/ Moraali/ Päätäntä	Palataan nykyisyyteen: tapahtumien opetukset, johtopäätökset vastaavanlaisia Tilanteita ja kokemuksia ajatellen

(Kuvio 1: Vilkkonen, 1997, 105)

Hannun ikävä (kertomus Pohjoissuomalaisen 1934 syntyneen toisen polven puuhiomon työntekijän muistoista sota-ajalta).

Tiivistelmä

Olin viisivuotias, kun talvisota syttyi. Asuimme lähellä sahaa, jossa isä oli hiomolla töissä. Olin vanhempieni ainoa lapsi. Isän sotaan lähtö oli äidilleni ja minulle todella kipeä asia.

Orientaatio

Päällimmäinen muisto sodasta on se, kun hiihtäjä tuli saunan takaa ja toi viestin, että isän on lähdeävä sotaan. Se oli kova pala. Näin äitin ja isän kasvoista, että nyt on vakava paikka. Se oli liikekannallepanoilmoitus. Isä oli silloin kotona, kun se tieto tuotiin keskipäivällä. Saattelimme isän Puttaan asemalle. Isällä oli reppu selässä, äiti itki ja isälläkin oli silmät kyynelissä ja itkin kai se minäkin. Siinä ne halasivat ja hyvästelivät toisiaan ja suutelivat niin kuin isä ja äiti hyvästellessään tekevät.

Isää oli sitten aina ikävä. Kyllä minä itkin. Silloin soitettiin paljon sitä levyä, että ”vartiossa seison”, siitä minulle tuli paha mieli.

Komplikaatio

Sen minä muistan pahana asiana sota-ajasta kun puut loppuivat liiteristä. Sieltä oli kaikki risut ja kävytkin poltettu ja kylmä oli. Silloin oli pakko hakea yhtiön pöllipinoista kuutamoina pikkukelkalla aina pari pöllää kerrallaan. Kyllähän ne poliisitkin tiesi, että sieltä oli varastettu puita, mutta jostainhan sitä oli saatava puita, että tarke- ni. Asuimme sodan ajan äidin kanssa kahestaan ja kyllä se pelko oli aina päällä. Varsinkin silloin kun tuli ilmahälytyksiä, niin tuntui, että siellä sisällä tulee ahtaan paikan kammo. Ulos oli lähdeävä, kun tuntui, ettei sisällä pysty olemaan. Monesti oli kuutamokin kun mentiin ulos johonkin puun alle. Kun Oulua pommitettiin ja valoraketit lensi tehden valokuovia taivaalle, silloin minulla oli paha mieli, kun ajattelin, että siellä se isäkin taistelee.

Minä näin paljon unia sota-aikana. Yhdestä unesta on sanottu, että kiipesin verhoja pitkin ja huusin, että mene pois, mene pois. Menin kouluun sota-aikana. Koulu pyöri Puttaalla normaalisti. Opettaja puhui isänmaallisista asioista ja kertoi niistä oloista, missä sotilaat olivat. Näin hän koetti kasvattaa meitäkin vastuuseen isänmaasta.

Poikien kanssa leikittiin sotaleikkejä. Minulla oli paljon kavereita. Aina leikittiin so- taa ja tehtiin tussareita. Isä toi sodasta muistoksi ainakin puusta kaiverrettuja koru- rasioita. Toi myös puukontupen, joka oli tehty lentokonemetallista. Ne oli tärkeitä ja vieläkin aina joskus niitä katselen.

Tulos

Muistan kun isä tuli lomalle saatuaan sirpaleen otsaansa räjähtäneestä sirpaleesta. Hänellä oli kivääri mukana desanttivaaran takia. Minä panin sen kiväärin tuolin karmille ja siinä loksuttelin sitä. Se oli isän ensimmäinen lomalle tulo. Olimme iloi- sia, että hän tuli meidän tykö, vaikka olikin haavoittunut, mutta se ei ollut kovin va- kava se haavoittuminen. Isä kertoi lomilla käydessään sotajuttuja, mutta en minä niistä oikeastaan mitään muista.

Muistan, kun sain isältä kortteja, joissa hän kehotti minua olemaan mies ja auttamaan äitiä. Ne kortit oli sellaisia, että niissä pidettiin aina suomalaista sotilasta parempana kuin vihollisen sotilasta. Isän kortit sodasta olivat mieluisia, kun niissä luki aina pääl- lä, että ”pienokainen, koululainen tai nuori herra” se tuntui hyvältä. Kun siinä oli sit- ten oma nimi.

Evaluutio

Muistan, kun isä palasi sodasta siviiliin. Hän tuli erilaisissa vaatteissa, kun mitä hä- nellä oli aikaisemmin ollut ja se jäi mieleen. Se oli suuri helpotus, kun tuntui, että nyt on turva kotona, eikä enää tarvitse ripustaa pimennysverhoja ikkunoihin. Se oli ollut ahdistavaa, kun piti niitä verhoja laittaa ja sireenit soi. Siitä oli varotettu ettei kuuta- molla pidä mennä ulos, kun on hälytys, mutta kyllä me juostiin aina johonkin puun alle eikä ne meitä ampunu. Monesti mentiin Onganrannalle, missä asui minun mummu. Sodasta palattuaan isä opetti tekemään leikkipyssyjä ja muita puupyssyjä eli sillä tavalla puuhasteltiin, mutta ei juuri muuta.

Mustanpörssin kauppaa pidettiin hyvänä asiana. Siitä puhuttiin monesti, että jauhoja tulee taas tänä iltana, että saadaan puurovärkkiä. En tiedä, että kansanhuollon virkai- lijat olisivat sitä siellä mitenkään tutkineet.

Vaatteita oli, mutta minulle oli tehty alushousut sellaisesta kankaasta, että ne kutisi- vat aivan hirveästi. Muistan kuinka koulussakin tuntui, että siellä on ainakin kapp- täitä siellä housuissa. En tiedä mitä ihmettä se kangas oli. Me emme saaneet mitään avustuksia, kun minä olin ainoa lapsi. Minä katselin vesissä silmin, kun toiset saivat

monoja ja muita kenkiä, mutta minä en saanut. Minulla oli paha mieli. Kyllä me anottiin, mutta siellä ajateltiin, ettei yhden lapsen perheeseen kannata antaa.

Kooda

En tiedä auttaako se olla katkera lapsuuden kokemuksista. Mutta sen haluaisin ottaa opiksi, että osaisin antaa arvon tälle nykyiselle elämälle. Olen oppinut sodasta sen, että se on aina katastrofi perheille ja lapsille ja toivon, että tulevaisuudessa välttyisimme siltä. Sekin tuli mieleen kun isä sairasteli ja kuoli, että pitäisi puhua isän kanssa asiat selviksi aikanaan ja pyytää anteeksi, mitä olen häntä vastaan rikkonut. Mutta sitten kun tuli se hetki, että hän oli kylmänä, niin se oli myöhäistä sitten. Minulla oli paha mieli, kun hän oli kuollut ja olimme häntä enon kanssa katsomassa ja kaduin, etten ollut sopinut asioita hänen kanssaan, niin eno lohdutti, että älä itke, isäsi sanoi aina, että Hannu on hyvä poika. Oman pojan kanssa pitäisi puhua asiat selviksi aikanaan.

Yrittäjä Jukalle isä jäi etäiseksi (Itäsuomalainen monissa ammateissa, myös armeijassa ja rajavartiosta, toiminut 1936 syntynyt Jukka muistelee sota-aikaa ja suhdetta isäänsä, joka on toiminut myös monissa ammateissa ja toimi myös rajavartiostossa).

Tiivistelmä

Sota-aikana minulla oli kaksi vuotta vanhempi veli ja sitten minusta kaksi vuotta nuorempi sisar, joten meitä oli perheessä viisi henkeä. Lisäksi oli isovanhemmat, joiden luona asuimme, kun isä oli sodassa. Sodan jälkeen syntyi lisää lapsia. Asuimme perukassa, kuten Kainuussa sivukyliä sanotaan. Sotilaat ajoivat siltä kuorma-autolla halkoja ja kävivät keittävässä aina joskus mummolla riisipuuron, asuimme silloin maalaistalossa, joten tällaisia herkkuja pystyi laittamaan, kun sotilaat toivat ryynit. Lentokoneita lensi aina joskus kylän päällä ja saattoi aina joskus nähdä viholliskoneitakin. Isää näin harvoin.

Orientaatio

En muista isän sotaan lähtöä. Se meni ehkä siinä, kun hän oli ensin varusmiehenä ja sitten talvisodassa ja edelleen jatkosodassa, niin ei siitä ole jäänyt mieleen erityistä lähtöpäivää. Sodan loppuvaiheista muistan, kun isä oli toipumislomalla silloin ja jälkeen päinkin. Vyöaseiden kunkkuna pidetään Ukkomauseria ja hänellä oli sellainen mukana ja hän näytti sitä minulle. Ihan käytännössä hän näytti sitä, kun hän ampui heinäladon sillan alle majoittuneen kulkukissan, josta oli haittaa talon meiningille. Se isän pistoolin käyttö teki suuren vaikutuksen nuoreen mieheen. Se oli toimeentulon kanssa niin tiukkaa, että se oli huolena. Meillä oli isovanhemmilla pikkutila. Kolme lehmän kantturaa oli ja äiti oli siinä niin kuin miniänä. Kaipa hän oli kuhmolaisena perukassa kasvaneena oppinut siihen, että piti murheet murheina. En muista, että sota olisi siinä mitenkään erityisenä murheena puheissa ollut.

Komplikaatio

Epävarmuuden aikaa se oli. Olin allekastelija toisellekymmenelle vuodelle asti. Pidän sotaa yhtenä psyykkisenä syynä siihen. Sotaan liittyi evakkotaival talvisodan aikana. Ainoa muistikuva evakosta on se, että asuimme Pyhäjärvellä eräällä koululla. Minä kuulemma sairastin keuhkokuumeen. Sen hoito märillä kääreillä oli vähemmän miellyttävää. Myös koulun katolla ollut palosireeni, joka usein huusi. Nimitimme sitä palokärjeksi. Se on jäänyt mieleen, kun palasimme evakosta junalla ja ukki oli kevättälven aurinkoisena päivänä asemalla hevosella vastassa. Se tuntui mukavalta. Siinä oli sitä, kun evakossa oli ollut ikävä, niin isovanhempien näkeminen jälleen teki mielen lämpimäksi. He liittyivät minun lapsuuteen tiiviisti.

En muista, että minulla olisi koskaan ollut isää ikävä. Mihinpä minä häntä olisin tarvinnut. Vaari korvasi isän totaalisesti. Kyllä vaari sylitteli. Ja ongellakin käytiin, vaari ja kaikki lapset yhdessä. Mutta säynävän pyytämiseen hän hyväksyi vain minut, kun osasin olla siellä hiljaa.

Maataloustyöt tehtiin oman väen puitteissa. Lomailevia sukulaisia oli töissä esimerkiksi heinäaikana. Minä olin hevostmiehenä ja sain hevostmieskoulutuksen poikasena ja osaan aisottaa vaikka minkälaisen hevosen, vaikka kiukkusenki. Niinku peltojen karhittaminen ja vaarin kanssa heinien ajaminen olivat minun töitä. Myös pilikkeen teon ja kantamisen minä oon hallinnu seitenvuotiaasta lähtien ja hallihen edelleenkin. Siinä kuus-seitenvuotiaana on karhin perässä kävelty ja sitten 1945, kun isä oli toipumislomalla niin muistan, kun isä kynti, niin ajon hevosta. Se oli vaivalloista hommaa, kun isällä oli käsivarsiluu vammautunu, niin auran kääntäminen oli semmosta äheltämistä hällä. Mutta kyllä me siitä hommasta selvittiin. Muistan vielä kokennotkin hevoselle, kun hän käski: Vaolle – pois vaosta ja vakoharjaan ja kaikkia tämmöstä. Isä osasi kyllä käskeä hevosta sillä tavalla, että se totteli. Korvat kyllä pyörähti aina, mutta ei ne käskyt mitenkään sotaan liittynyt. Ne oli yleisiä komentoja kaikille hevosille. Isän käyttäytyminen oli jämpäitä ja suoraviivasta ja kärsimätönkin hän saatto joskus olla.

Tulos

Tuommonen kärsivällisyys isältä meni. Hän hermostu hyvin helposti. Muistan semmosen tapauksen, kun vuolin leikkiautoa puusta vaarin puukolla, vieläkin näkyy arpi sormessa, kun puukko kävi, niin ensimmäinen asia, minkä hän teki, oli että hän heitti leikkivehkeet pirtin uuniin ja vaarin puukko tuppeen ja vasta sitten ruvettiin kahtomaan, miten siihen kätteen mahto käyvä. Se oli semmonen spontaani reaktio häneltä, ettei niitä tuommosia tarvihte värkätä, kun niissä toklaa ihtesä.

Kuri oli kova. Asioiden täytyi mennä tietyn järjestyksen mukaan. Sain hyvän opetuksen pikku näpistyksestä, kun näpistin naapurin isännän tupakka-askista tupakkia ja jaoin sitä poikakavereille. Se tuli isän tietoon. Sain siitä rangaistuksen paljaalle takapuolelle isän pistimen nahkavyöstä ja käsitin, että siinä tuli isän ärtymisestä selvästi ylimääräistä, sillä vähempikin olisi riittänyt. Mutta mennyhän tuo on, eikä se ole minua sen pahemmin kaivellut.

Isän palattua sodasta, siinä oli jotakin uuden luomista. Isä ei sodan jälkeen aikonut jäädä pikkutilalle. Siitä oli hänen vanhempiensa kanssa torailua. Sellaisia riitelytuokioita muistan. Isällä oli sirkkeli, ja miten perheen kanssa lähdetään menemään eteenpäin, aiheutti hänelle hermostuneisuutta. Hän kävi vain viikonloppuisin paidan vaihdossa kotona, joten ei se paljon sota-ajasta poikennut.

Evaluuatio

Isään on semmonen kunnioituksen tunne, joka oikeastaan näihin päiviin asti on säilynyt. Semmosta läheistä kaveruutta ei koskaan oo päässyt syntymään. Se on vähän semmonen tunne ollut, kuin esimieheen suhtaudutaan isän kanssa pataroitaessa. Ei meillä huonot välit ole olleet, mutta läheistä suhdetta ei ole päässyt syntymään. Parimminkin vaarin kanssa, kun siinä puolikymmentä vuotta hän isän korvikkeena oli. Hyvin läheiset välit oli aina kun tavattiin. En muista yhtään tapausta, että isän sylissä olisi tullut oltua, mutta kyllä näin on tapahtunut, kun siitä kertova valokuva on olemassa. Perheeseen syntyi lisää lapsia vielä sodan jälkeen ja heidän kanssaan isä on enemmän paaponut.

En pidä sotaa pahana. Olen silloin oppinut pitämään itsestäni huolen. Olen oppinut itsenäiseksi ja jopa itsepäiseksi. Myös itsekseni toimeentulevaksi. Olen oppinut, että jos jokin asia ei mene eteenpäin, niin otetaan vähän takaisin ja yritetään toisesta kohdasta uudestaan. Se yksi asia ei aina ole ainoa mahdollisuus. Jos yksi asia tökkää, niin kokeillaan toista. Olen selviytyjätyyppi. Siihen sota-aika opetti. Se opetti nohevaksi keksimään keinoja ja tekemään omin käsin. Ennenkaikkea kaikenlainen puute opetti pärjäämään. Koskaan ei tule sellaista tunnetta, että minä en osaa. Vaan täytyy ajatella, että kyllähän tämä tästä kun vain aloitetaan.

Kooda

Isänä oon kai samanlainen kuin isä. Ainakin vaimo sanoo niin. Minä pillastun ja närkästyn helposti. Isä noitasi helposti. Kyllä minäkin karautan kirosanan helposti. Isä kyllä käytti paljon korvaavia sanoja, kuten pannahinen, petsahinen ja muita sellaisia. Kylän kävijänä olen huono, kuten oli isäkin. Huumoria me ymmärretään, mutta isä oli sellainen, ettei ainakaan muksujen passannut pitää häntä huumorin kohteena ja

sellainen olen minäkin. Monesti jälkeen päin sitten miettii, että olishan tuon voinut hyväksyäkin.

Poikien sotilasuran valintaan on ehkä vaikuttanut veren perintö, että aina jonkun suvusta pitää olla sotilaana. Se tarve löytyy kunnian ja velvollisuuden puolelta, mitä liittyy isän menneisyyteen. Isänmaallisuus on suvussa syvällä. Jo isänisä oli suojeluskunnassa. Siihen täytyi valtakunnan perustamisen aikoihin liittyä syvälliset juuret. Hän oli sotilas ja isänmaallinen viimeiseen hengenvetoon asti.

Puuseppä Tuomo sisäisti rauhan asian (Sisä-Suomesta oleva 1939 syntynyt Tuomo kuvailee työhön oppimistaan ja sodan vaikutusta elämäkatsomukseensa. Hän on puuseppä kolmannessa polvessa. Sodan käynyt isänsäkin oli puuseppä/maanviljelijä)

Tiivistelmä

Tuntuu varmaan uskomattomalta, mutta muistan keväältä 1941, kun meidän tuvan ovipieleen tuli mies ja hän sanoi penkillä makaavalle isälle, että nyt se tuli taas lähtö. Kyllä siinä hiljaseksi mentiin. Minähän en ole ollut silloin kuin puolitoistavuotias, mutta muistan sen. Toinen muisto samalta kesältä on, kun menimme katsomaan isää lähikaupungin kasarmeille. Minä en tahtonut jaksaa kävellä, mutta minua vedettiin siellä vain mukana. Isä tuli jostakin korkeasta rakennuksesta sitten tapaamaan meitä. Se oli kevättä 1941. Isä oli silloin sotilaspuvussa. Meitä lapsia ei silloin ollut muita kuin vanhempi veljeni ja minä.

Orientaatio

Myös isän kaksi veljeä olivat sodassa, joten työvoimaa ei ollut kuin äiti, mummu ja täti, joka hoiti peltotyöt. Naapurit autoivat kyllä jonkin verran. Siellä oli vanha mies, joka teki meillä töitä ja naapurin yksinäiset naiset leikkasivat syksyllä sirpillä rukiin. Ensimmäiset omat työt muistan olleen auttaminen navetassa ja sitten äestäminen hevosella jo sodan aikana eli viiden vuoden vanhana.

Muistan ne sota-ajan tapahtumat, kun kuunneltiin radiosta presidentin ja pääministerin puheita. Silloin oli harras tunnelma tuvassa ja kaikki istuivat hiiren hiljaa, kun sota-asiasta tuli puheita ja tiedotteita. Muistan myös kun vihollisen punainen lentokone lensi aivan talomme yli ihan matalalta. Kyllä siinä itku tuli, vaikka ei se mitään sen kummempaa tehnytään. Muistan myös ne mustat pimennysverhot, mitkä piti aina laittaa ikkunoihin, kun tieto tuli. Se oli pelottavaa.

Komplikaatio

Sodan jälkeen isällä oli niin kiire, kun meillä oli se puunjalostusverstaas, ettei hän ehtinyt meidän poikien kanssa leikkiä eikä sylissä pitää. Hän teki tavattoman pitkää päivää verstaassa lauantaistinkin ilta myöhään. Pyhänä hän lepäsi eikä tehnyt mitään. Sitten tuli nämä metsästys ja kalastusjutut, että siellä oltiin isän kanssa yhdessä. Pienenä en muista koskaan hänen leikkineen meidän kanssa. Vasta sitten isompana, kun urheilimme, niin löi pesäpalloa ja hyppäsi pituutta.

En tiedä mitä sota isään vaikutti, mutta ehkä kuvaavaa on, kun isä oli ollut siellä Raatteen tiellä, missä kaatui paljon miehiä, niin hän ei muista sieltä mitään. Eräs samassa paikassa ollut naapurin mies kertoi minulle isän kuoleman jälkeen, että isä oli ollut siellä tien varressa ja nojannut puhumattomana puuhun eikä puhunut pitkään aikaan mitään. Isä ei koskaan puhunut tästä tapahtumasta mitään ja oli sanonut sille naapurillekin, ettei hän muista siitä mitään.

Tulos

En tiedä onko sota minuun vaikuttanut, mutta ajattelen, että ihmisillä pitäisi olla sellainen empaattinen kyky hoitaa asioita niin, ettei sotia pääsisi syntymään. Kyllä nämä synkkiä asioita on. Eli sodan vastaisuus on minussa kasvanut sodan seurauksena. Sodassa tulee kaatumisia liian paljon ja jää orpoja. Nämä ajatukset ovat olleet minulla heti pienestä lähtien.

En osaa sanoa, olenko erilainen isä kuin mitä isä oli. Mutta ehkä olen, sillä isä oli kokenut sodan ja minä olen lukenut siitä vain kirjoista.

Kyllä minulle on kasvanut sellainen ajatus, että ihmisten pitäisi oppia ajattelemaan asioita sillä tavoin, ettei tarvitsisi sotia. Herrathan, jotka päättää asioista ratkaisee sodista, mutta kyllä siihen voi kansakin paljon vaikuttaa.

Evaluutio

Poikiini nähden minulla on niin erilainen tilanne, kun sota on koskettanut niin läheltä monella tavalla. Isä, enot, sedät ja serkut olivat täällä sodassa ja isän kaksi serkkua kaatui Normandiassa taistellessaan Amerikan puolesta, tavallaan meitä vastaan. Se oli tapaus, joka on puhuttanut sukua paljon, mutta se on otettu pakon sanelemana asiana, jolle ei mitään voi.

Meillä on poikieni kanssa se ero, että minulla nämä asiat ovat tavattoman herkässä, mutta pojilla ne eivät ole. He eivät ole kokeneet oikeastaan mitään, eli he ovat palanneet sinne isän aikaan eli he voisivat vaikka lähteä sotimaankin, vaikka minä en lähiti.

Kooda

En osaa sanoa olenko katkera. Sitä pitää ajatella niin monelta kantilta. Voi olla, että minun kannalta on parempikin asia, että olen saanut kokea tällaisen lapsuuden. Olen saanut kokea puutetta, joka on oikeastaan elämäni kannalta plussaa. Lapseni eivät ole tällaista aikaa kokeneet, eikä heillä ole ollut tällaisia vaikeuksia eikä puutetta, joten elämä voi tuntua liiankin helpolta, jolloin on aikaa huonoillekin harrastuksille, joita minulla ei ole ollut.

Halusin erottaa juuri nämä kolme tarinaa erikseen Vilkon tulkintakaavion mukaisesti analysoitavaksi, koska niissä kaikissa on miehen tunteiden ja niiden ilmaisemisen ongelmallisuuden kannalta monia oleellisen herkkiä asioita. Olin voinut tietysti esittää nämäkin toisten elämäntarinoiden tavoin pitempinä versioinakin, mutta jottei luku venyisi kohtuuttoman pitkäksi, päädyin tiivistettyyn analyysiin. Näissä on uskoakseni juuri niitä miesten mieliä vaivaavia asioita, joita jokainen joutuu elämänsä jossain vaiheessa miettimään. Hannulla se on ikävä, jonka ehkä juuri perheen ainoa lapsi kokee vielä kipeämpänä kuin sellainen, jolla on sisaruksia. Ainakin Hannu oli kokenut sen kertomansa mukaan ahdistavana. Vaikka hänellä isä-suhde oli ollut hyvin läheinen, paljon lähempi kuin esimerkiksi Jukalla, jolla se oli hyvinkin etäinen, niin Hannullekin oli jäänyt sellainen tunne, että kaikkia asioita ei ollut saatu isän kanssa selvitettyiksi. Hannun tarinassa sukupolvien ketju toistaa myös itseään, sillä hänelläkin on vain yksi poika ja Hannua askarruttaa, miten saisi puhuttua hänen kanssaan kaikki asiat elämänsä aikana selviksi.

Jukka on taas esimerkki siitä, miten etäinen isä-suhde lapsena saattaa heijastua koko miehen elämään. Hän ei muista isän sylissä pitämisiä ja Jukan toteamus, että hän suhtautui isäänsä kuin esimieheen, osoittaa suhteen realistisen viileää asiallisuutta, vaikka sanookin, etteivät välit huonot ole. Jukka oli myös niitä harvoja miehiä, joka sanoi, ettei hän sotaa pahana pidä ja olisi valmis vaikka "sapelien kalisteluunkin." Hän onkin työskennellyt pitkään armeijassa ja rajavartiassa. Jukankin suvussa sotilaalliset arvot toistavat itseään, kun hän isänä sanoo olevansa isänsä kaltainen ja hänen omien poikiensa sotilasuran valintaan on vaikuttanut veren perintö.

Tuomon suhde sotaan on taas aivan päinvastainen kuin Jukalla. Se, että hänen omat sukulaisensa taistelivat maailmansodassa liittoutuneiden puolella tavallaan Suomen vihollisena, on puhuttanut sukua. Se on koskettanut häntä syvästi, minkä seurauksena hän on omaksunut ehdottoman rauhan periaatteen.

Tuomo ei myöskään osaa olla katkera lapsuuden kokemuksistaan. Päinvastoin, hänkin kokee, että on oppinut selviytyjäksi ja kun on kokenut puutetta, niin osaa arvostaa hyvinvointia, jonka kyvyn hän epäilee omilta pojiltaan samalla tavalla puuttuvan.

Näillä poikien muisteluilla ja pohdinnoilla tahdon myös osoittaa, että lapsi pystyy tajuamaan asioita ja tallentamaan niitä koko elämänajan säilyvään muistiinsa jo hyvin pienenä. Margaret Donaldsonin mukaan ”niin kauan kun lapsi ei kykene tulkitsemaan irrallisia sanoja, hän tulkitsee tilanteita.” Lapsi on jo hyvin pienestä pitäen kiinnostunut ymmärtämään mitä ihmiset toimiessaan ja puhuessaan tekevät, vaikka ei tiedäkään sanojen merkitystä. Vastaavasti hän antautuu strukturoimaan ja järjeistämään tilanteita silloinkin, kun ainuttakaan sanaa ei lausuta. (Donaldson, 1983, 101, vrt. Gordon, 1978, 125-126). Strandellin mukaan lapsilla verbaalinen kieli vaikuttaa vähemmän kontekstin luomiseen kuin aikuisilla. Aikuiset pelaavat verbaalisella kontekstilla. He liikkuvat kielen varassa luodessaan yhteisiä tilanteenmäärittelyjä ja kulttuurisia merkityksiä. Lasten merkityksenanto perustuu koko tilanteen tuntemiseen, josta kieli on vain osa. Voidaan sanoa, että tilanne ja toiminta ovat lapselle yhtä. Lapset alkavat ymmärtää yhteistä toimintaa jo ennen kuin he ymmärtävät sanojen merkityksiä. (Strandell, 1995, 26).

13 SODAN POIKIEN EETOKSET

13.1 Pelon dynamiikka

Kokonaisuutena Suomen tilanteesta sodan aikana voi poikien muistoista tehdä sen johtopäätöksen, että ahdistava pelko oli koko ajan läsnä, aina ja kaikkialla. Tiedostamisen taso oli vain henkilökohtaista ja vaihteli tilanteiden ja olosuhteiden mukaan. Keskeisintä oli jo aikaisemmin kuvaamani koko kotirintaman huoli siitä, miten maan käy. Se meni läpi kollektiivisen tajunnan, joka loi ahdistusta jokapäiväiseen elämään, mutta ihmiset eivät voineet jäädä sen valtaan. Se oli kuitenkin taakka. Pelko loi elämään vapauden rajoituksia sen lisäksi mitä poikkeusolot muutoinkin aiheuttivat. (vrt. Ketonen, 1981, 102). Pelko oli erilaista eri tilanteissa. Rintamalla ja sen läheisyydessä sotilailla ja lotilla kuoleman pelko oli joka hetki olemassa. Kotona vaimot pelkäsivät miehensä menettämistä ja vanhemmat suruviestiä pojistaan ja tyttäristään. Kuoleman pelon lisäksi useimmissa kodeissa oli pelko toimeentulosta, koska kaikkea oli pulaa. Nämä pelot tarttuivat lapsiin ja konkretisoituivat vaikkapa lentokoneen ääniin tai pimmensyverhoihin, kuten edellä on kerrottu. Lähellä sotatoimialueita myös lapset joutuivat pelkäämään konkreettisesti hälytyksiä ja pommituksiakin.

”Muistan myös jatkuvat hälytykset, kun pommituksia piti juosta pakoon naapurin perunakellariin noin 40 metrin päähän kodistani. Siellä perunalaarin reunalla öljylampun valossa kyhjötettiin ja pelättiin aina kunnes hälytys ohi -merkki tuli. Siinä kotimökin pihalla oli iso mänty, jonka oksaan oli kiinnitetty rataiskkon pätkä, joka toimi hälytysjärjestelmän lisänä. Siihen lyötiin aina tarvittaessa tarkennusmerkkejä. Siellä pommisuojojassa käytiin usein, kun niitä hälytyksiä oli aika tiheään. Meille lapsille se oli lähinnä seikkailua, mutta vanhemmat olivat vakavia ja hyräiltiin siellä joskus virttäkin. Surullisina muistoina sotaan liittyy myös sukulaisten kuolemat, sillä minulta kaatui koko sodan aikana kaikkiaan 25 serkkua. Kaikkein läheisin kaatunut oli kummini, Jaakko-serkku, joka kuoli kun olin 7-vuotias. Hän oli minulle siksikin läheinen ja menetys oli suuri, kun Jaakko tuli aina lomalla käydessään meille gramofoni mukanaan ja sillä soitettiin aina yhdessä sen ajan suosikkilevyjä.” (Talonmies Heikki Kymenlaaksosta).

”Pommituksia pelättiin, kun ne pommit tulivat niin lähelle, että joskus meni kotimökistä toiselta puolen rakennusta paineilman vaikutuksesta kaikki ikkunat sisälle. Me juoksimme aina pommituksen jälkeen katsomaan mihin osui ja miten kävi. Se on siten heijastunut koko elämään. Olen monesti sanonut nuorille, kun ne tuskailee, että

te ette ole nähneet pelkoa, ettekä nälkää, mutta valittaa te osaatta. Olisittepa olleet minun reessä, niin tietäsitte. Mutta ei ne kuuntele, minun on turha ollenkaan puhua akkaan.” (Konemies Ville Lapista).

Nämä molemmat miehet Heikki ja Ville sanoivat haastattelun jatkuessa, etteivät he kovin paljon varsinaisesti sotaa pelänneet, koska siihen tottui. Mutta nämä pommitusten kuvaukset osoittavat miten syvästi he silloin tapahtuma hetkellä ovat pelon kokeneet, koska muistikuvat ovat jääneet tarkasti mieleen. Heikin kertomukseen liittyy myös syvän surun kokeminen, kun menetti erityisen paljon läheisiä sukulaisiaan. Nöyryyttä kohtalon edessä ja sotaan totumisessa kuvaa se, kun hän sanoi haastattelun jatkuessa, ”kun meiltä kaatui suvusta niin paljon, niin se otettiin vain sellaisena, että näin täytyi käydä... Eniten minä surin sitä Jaakkoa.”

Villen sotakokemukset olivat lapselle harvinaisen rajuja, kuten toisaalla olevista sitaateista selviää. Niinpä hän myöntääkin, että sota on heijastunut koko elämään, vaikka onkin selvinnyt siitä ahkeruudella ja kovalla yrittämisellä varsin hyvin. Mieli pahaa tuottaa kuitenkin, kun nuori polvi ei ole lainkaan kiinnostunut hänen lapsuudestaan.

Pelon aiheet olivat moninaiset, kuten seuraavasta savolaisen Pekan kertomuksesta käy ilmi. Pekan kertomus myös osoittaa mitä kaikkea lapset lähipiirissään näkivät ja kokivat. Pekan kokemukset sotavangeista poikkesivat monen muun pojan kertomuksista siinä, että hän seurasi läheltä ison vankijoukon kotikyläänsä sijoitettua leirielämää ja heidän kurjia olosuhteitaan. Muilla haasteltavillani, joilla oli muistoja venäläisistä sotavangeista, ne olivat heidän koitehinsa sijoitetuista yksittäisistä vangeista. Oudot miehet herättivät pelkoa, joka tuli uniinkin ja vielä aikuisenakin.

”Minä näin paljon uniakin sodasta. Pitkän aikaa sodan jälkeen ja yhteen aikaan aikuisena hyvinkin näin unta, että ryssät ajaa minua takaa ja meinaan hävitä väkisin. Ne unet tiesi aina hyvin ussein vesisatteita. Sen panin merkille. Kyllä kai se pelosta johtui. Pelkoa lisäsi, kun kylällä oli monessa paikassa sotavankeja. Niitä oli yhdessä paikassa semmonen halontekoporukka kolmisenkymmentä miestä, ja ne kun tuli aina koulutiellä vastaan. Siinä oli yksi kiväärimies, joka vei niitä aina töihin. Ne asusti yhdessä saanassa. Me käytiin aina siellä ja ruisleivällä teetettiin niillä sormuksia. Ne teki niitä kymmenpennisistä. Kyllä ne oli suu levveenä, kun saivat sen ruisleivän. Niillä ei ollut kun jäisiä perunoita siinä pihamaalla ja jottain lihan kompsua oli vähän. Niistä joku vissiin keitti jottain keittoa niille. Ruokapuoli ei ollut niillä kovin kaksinen. Sen näk siitä, kun ne saivat leivän, niin se olj ilon tapahtuma.” (Metsuri Pekka Etelä-Savosta).

Esimerkkinä siitä, miten pelko voi aiheuttaa lapselle suurta ahdistusta ja mieli-pahaa, otan vielä esille edellä ”tehtaan Hannun” kertomuksen analyysin orientaatioissa olleen sitaatin hänen kertomuksestaan.

”Asuimme sodan ajan äidin kanssa kahestaan ja kyllä se pelko oli aina päällä. Varsinkin silloin kun tuli ilmahälytyksiä, niin tuntui, että siellä sisällä tulee ahtaan paikan kammo. Ulos oli lähdettävä, kun tuntui, ettei sisällä pysty olemaan. Monesti oli kuutamokin kun mentiin ulos johonkin puun alle. Kun Oulua pommitettiin ja valoraketit lensi tehden valjuovia taivaalle, silloin minulla oli paha mieli, kun ajattelin, että siellä se isäkin taistelee.” (Tehtaan Hannu Pohjois-Suomesta).

”Ne muistot ovat kamalat ja ne muistot ovat seuranneet läpi elämän. Asuimme pienessä ahtaassa mökissä suuri perhe. Pommikoneiden pelottavat äänet ja ainaiset pimennysverhot ovat jääneet mieleen. Aina kun hälytyssireeni soi piti vetää kardiinit ikkunain eteen. Sitten me suuri lapsilauma istuimme nurkassa hiiren hiljaa kuunnellen tapahtuuko mitään. Taas kun uusi hälytyssireenin ääni kuului, niin hälytys oli ohi. Näitä hälytyksiä tapahtui usein ja se oli pelottavaa. (Maisteri Markku Satakunnasta).

Hälytysten ja pommikoneiden äänten on täytynyt olla Markulle todella pelkoa ja kauhua herättävä kokemus, kun edelleenkin, monessa paikassa asuneena, paljon maailmaa nähneenä ja korkeaan yhteiskunnalliseen asemaan siirtyneenä, muistaa nuo yksityiskohdat. Olen ajatellut, kun hyvin monet miehet muistivat sota-ajasta yhtenä päällimmäisistä asioista nuo mustat pimennysverhot, että johtuuko se nimenomaan pojilla jo jostakin tajunnassa olevasta miehisen vapauden rajoittamisen pelosta. Kun olen eri yhteyksissä kertonut näistä havainnoista ja maininnut tästä poikien mustiin kardiineihin liittyvästä pelkotilan muistamisesta, niin kukaan nainen, jonka kanssa olen asiasta keskustellut, ei muista mitään kauhua ja pelkoa, vaikka kardiinit muistaakin. Onko niin, että mies etsii Siltalan mainitsemaa vapauden valtakuntaa koko ikänsä? (Siltala, 1994, 421, vrt. Leppihalme, 1998, 78).

Pelkoja tutkinut Antero Toskala sanoo, että lapsen suuntautuessa vanhemmistaan pois päin hän alkaa liikaa kontrolloida myös omia turvattomuuden tai pelon kokemuksiaan. Hän pyrkii hallitsemaan myös turhautumiaan ja pettymyksiään ja hänen on vaikea sisällyttää kielteisiä tunteita omaan elämyskenttäänsä. Lapsi havaitsee tarkkaan ulkomaailman vaarat, mutta ei omia sisäisiä tilojaan. (Toskala, 1997, 61). Toskalan mukaan pelot ovat osa ihmisen psyyken toimintaa. Pelot eivät ole mitään irrallisia mystisiä ilmiöitä, vaan ne liittyvät elämäkokemukseen. Jos ihminen ei ole lapsena voinut esimerkiksi turvattomuuden kokemustensa yhteydessä tukeutua kehenkään, hänen on vaikea tehdä niin aikuisenakaan. On kuitenkin niin, että kun lapsi joutuu liian suurten uhkien eteen, silloin hän pyrkii käyttämään aikuisia voimavaranaan. Hän tukeutuu heihin ja etsii heistä turvaa ja rohkaisijaa. (emt.55-60). Juuri tätä taustaa vasten poikien kertomuksista huokuva äitien ja isovanhempien tuki lapsille heidän sodanaikaisissa peloissaan on ollut ratkaisevan tärkeää.

13.2 Selviytymisen eetos

Edellä olevista miesten kertomuksista on käynyt jo selkeästi esille, että heille kasvoi sota-ajan puutteen kokemuksista ja ongelmista selviytymisestä sellainen elämänasenne, että vaikeuksista pystyy selviämään kekseliäisyydellä, sitkeydellä, kovalla työllä ja säästämisellä. Sain haastatteluissa sellaisen kuvan, että näille miehille ajatus siitä, että voisi jäädä neuvottomana toisten autettavaksi, tuntui vieraalta. Omillaan selviytymisen he kokivat olevan sota-ajalta perityn kunniasian, johon liittyy silti yhteisvastuullinen huolehtiminen kanssaihmisistä. Se on suomalaisen miehen selviytymisen eetos, jonka sodan pojat kokevat itsellään

olevan, mutta epäilevät hieman, onko sitä omaa ikäluokkaa nuoremmilla.

”Minä uskon, että sota-aika kasvatti lapsia paljon enemmän vastuuseen. Monissa perheissä lapset joutuivat huolehtimaan perheiden toimeentulosta. Sodasta on se seuraus, että kyllä meillä 1926-32 syntyneillä ja ehkä vielä muutama vuosi sen jälkeen syntyneillä on erilainen ote elämään, kun sen jälkeen syntyneillä. Me jouduimme jo lapsuudessa osallistumaan monella tavoin yhteiskunnan toimintaan. Meillä oli heti pienestä pitäen talkookirjat ja niitä katsottiin syksyllä koulussa hyvin tarkkaan, kuinka paljon oli kerätty marjoja, poimittu käpyjä, hakattu halkoja ja tehty muuta vastaavaa työtä. Silloin se tehtiin ilman korvausta ja siitä on seurannut se, että emme me ole myöhemminkään osanneet ottaa kaikista töistä rahaa vastaan. Me olemme jääneet tietyllä tavalla sukupolvien väliseen loukkuun.” (Johtaja Asko Helsingistä).

Asko laskee tähän vastuullisimpaan ryhmään juuri ne ikäluokat, jotka eivät olleet sodassa. He olivat sodan aikana sotilaspoikainäissä ja monet olivat hänen taapaansa siinä toiminnassa mukana.

”Henki oli sellainen, että mukaan oli mentävä. Liityin sotilaspoikiin väärennetyllä iällä yhdeksänvuotiaana, vaikka sinne olisi päässyt vasta kymmenvuotiaana. Koulutus sotilaspojissa oli kovaa. Oli harjoituksia, hiihtoa, suunnistusta, kurssitusta ja koulutusta, maastoharjoituksia sekä kaikenlaista avustus- ja keräystoimintaa.” (emt.).

Vaikka tutkimukseni pääkohde onkin nuoremmat pojat kuin sotilaspojissa toimineet, niin otin Askon kertomuksesta tämänkin kohdan mukaan, koska hyvin monet 1930-luvun alussa syntyneistä pojista olivat tässä toiminnassa mukana, vaikka olivatkin nykyäsiytyksen mukaan pikkupoikia. Vaikka Asko on ainut haastateltavistani, joka kysymättä kertoi toimineensa sotilaspojissa, niin hänen lausunnollaan on merkitystä, sillä kerronnasta käy hyvin selville, mikä on ollut ajan henki ja millaisen asenteen koulutus on poikiin jättänyt. Tästä näkökulmasta hänen muistelunsa on mielestäni perustellusti yleistettävissä kuvastamaan hänen ikäistensä (s.1932) ja muutamaa vuotta myöhemmin syntyneiden asennetta. Varsinkin, kun sama selviytymisen velvollisuuden henki heijastuu seuraavistakin haastatteluotteista, joista osa on saattanut tulla jo laajemmissa kertomuksissa esille. Itse olen tutkimuksen tekijänä sitä mieltä, että sama eetos koskee vielä sota-aikanakin syntyneitä.

”Positiivinen asia on se, että sota kasvatti minusta selviytyjän ihmisenä. Olen oppinut sen, että ihminen oppii ainakin suorittavalla puolella kaiken sen, mitä hän viitsii ruveta tekemään. Ehkä näin on osittain myös henkiselläkin puolella. Uskon, että isoäidiltäni oppimassa sanonnassa ”älä koskaan sano etten minä osaa, vaan sano en minä viitti” on aika paljon perää. Sodan jälkeinen elämä opetti mitään pelkäämättömäksi selviytyjäksi. Ei minulla oikeastaan lapsuutta ollut tai se oli hyvin lyhyt. Kymmenvuotiaasta olen joutunut miesten töihin, kun isä ei haavoittuneena pystynyt. En tiedä olenko katkera, mutta kyllä silloin nuorena kun niitä vastuuta piti ottaa, niin rankalta se tuntui.” (Kunnallismies Väinö Pohjanmaalta).

Väinö on sotainvalidin poikana elänyt todeksi sen kymmenientuhansien vastaavien kotien tilanteen, jota Yrjö Jylhä kuvaa sodan lopussa 1944 sotainvalideille kirjoittamansa runon, Marttyyrin päivä, säkeessä:

*Osan vielä ankaramman
moni sai, koki viel enemmän;
elinaikaisen saivat he vammaan,*

*näkymättömän tai näkyvän.
Yhä silloin, kun rauhan viljaa
sotakentiltä korjataan,
yhä vieläkin vaieten hiljaa
he jatkavat taisteluaan.* (Seppälä, 1990, 126)

Paitsi selviytymiseen käytännön töiden oppimisessa ja rahan hankkimiseen pikku tienesteillä monet oppivat hoitamaan omia ja perheen asioita mitä erilaisimmissa paikoissa, mihin ei nykyajan lapsia voitaisi kuvitellakaan laitettavan asialle kaupassa, myllyssä ja viranomaisten toimistoissa. Myös sotavankien ja siirtolaisten kohtaaminen opetti kansainvälisyyttä. Vaikka sotavangit olivat virallisesti vihollisia, niin kotioloissa ja rankametsässä he olivat tavallisia ihmisiä.

”Meillä oli venäläisiä sotavankeja kahteenkin otteeseen. Muistan, kun olin heidän kanssaan rankametsässä puita karsimassa. Siellä joskus pelotti, kun heitä oli kolme jämerää miestä ja minä 9-vuotias nuori poika olin heillä vanginvartijana. Olen joskus ihmetellyt, miten kähän minut sinne metsään uskallettiin laittaa. Mutta siinä hän se meni. Ei siellä mitään sen erityisempää tapahtunut. He olivat kovia työmiehiä. Töitä oli tavattoman paljon ja pienestä piti olla mukana, mutta tein sen minkä jaksoin. Muistan olleeni ensimmäisen kerran hevosella myllyllä kuusivuotiaana. Siellä myllyssä toiset myllymiehet nostelivat minun viljasäkit pois kyydistä ja taas jauhot takaisin kärryyn. Siellä meni vain niin myöhään iltaan, vesimyllyssä, kun jauhatuskävi joskus hitaasti, että ilta ehti sauttaa ennen kuin pääsin kotiin. Niinpä olin nukahnutun kärryyn ja vanha viisas hevonen oli pysähtynyt, kun huomasi, että ajomies nukkuu. Herättyäni en enää uskaltanut istua kärryssä, vaan kävelin hevosen edessä ja talutin sitä kotiin. Se tuntui turvallisemmalta. Muutoinkin minä olin hevosmies jo pienestä, sillä kuljin hevosella koulussakin, kun kotini oli sivupaikka, johon ei aurattu tietä ja matkaa oli 3.5 kilometriä. Kyllähän silloin elämä oli vaihtelevaa ja väkeä oli paljon, kun meilläkin oli sodan eri vaiheissa evakoita niin Karjalasta kuin Sallastakin ja sitten vielä Inkerin-täti eli yksi vanha mummo, joka oli Inkerin pakolaisia. Heitä oli sijoitettuna taloihin.” (Myyntimies Jussi Pohjanmaalta).

Paitsi työnteon pojat oppivat sen, että kovalla työllä ja yrittämisellä kokoon saattua hyvää ei pidä tuhhlata. Ahkeruudesta ja säästäväisyydestä tuli sotasukupolvelle sisään rakentunut hyve, josta on vaikea luopua.

”Sen olen oppinut, että kaikessa pitää säästää. Sen olen varmasti sota-ajasta oppinut, että mitään tuhlaailua en hyväksy. Mitä vähemmän markkoja on, niin sitä tiukemmin niistä pitää kiinni. Esimerkiksi veden ja valon tuhlaaminen, vain siitä syystä, ettei viitsitä panna hanaa kiinni tai sähköä pois päältä, ärsyttää minua tavattomasti. Minä olen oppinut selviytyjäksi, sillä minä en kerää ongelmia, koska minä tiedän, että minun niistä pitää selvitä. On parempi, ettei niitä kasaa itselleen. Kyllä ihminen päättää pitkälle itse elämästään ja jos ongelmia tulee, niin hän on monesti ollut itse niitä aiheuttamassa. Ei niistä voi syyttää lapsuuttaan tai mitään muutakaan.” (Sotatorpo toimittaja Aimo Pirkanmaalta).

Erityisesti Aimon, kuten muidenkin selviytyjien, kertomukseen sopii se, mitä Roos sanoo elämänhallinnasta. ”Elämän sisäinen hallinta on monimutkainen ongelma. Se merkitsee, että ihminen, riippumatta siitä, mitä hänelle elämässä tapahtuu, kykenee sopeutumaan. Katsomaan asioita parhain päin, sisällyttämään elämäänsä mitä dramaattisimpia tapahtumia. Sisäinen elämänhallinta on jotain, joka on opittava jo lapsuudessa.” Hänen mukaansa tämän sisäisen elämänhallinnan romantisoitu esimerkki on Saarijärven Paavo, joka osoittaa, että

sisäistä hallintaa ei pidä sekoittaa alistumiseen ja ajopuuna kulkeutumiseen. Paavo hyväksyi kohtalon nurkumatta, mutta ponnisteli silti varmistaakseen itselleen leivän, parantaakseen elämänsä ulkoista hallintaa. (Roos, 1988, 207). Juuri tuohon elämän sisäiseen ja ulkoiseen hallintaan lapsia opetettiin sodan aikana ja heti sen jälkeen. Oppia antoivat olosuhteet ja käytännön elämä sekä omat vanhemmat, mutta myös koko sosiaalinen yhteisö, kuten Eemeli ja Jukka asian ilmaisevat.

”Olosuhteet sen varmaan määräsi millainen oli kasvatus. Se oli selviytymisoppia koko Suomen kansalle. Ei silloin tullut kuuloonkaan, että olisi pannut vastaan vanhemmille. Kaikkien piti osallistua töihin ja pulinat pois. Lapsia kyllä neuvottiin. Isä neuvoi ja kuka aikuinen nyt sattui lähellä olemaan niin neuvoi.” (Maanviljelijä Eemeli Länsi-Suomesta).

”En pidä sitä pahana. Olen silloin oppinut pitämään itsestäni huolen. Olen oppinut itsenäiseksi ja jopa itsepäiseksi. Myös itsekseni toimeentulevaksi. Olen oppinut, että jos jokin asia ei mene eteenpäin, niin otetaan vähän takaisin ja yritetään toisesta kohdasta uudestaan. Se yksi asia ei aina ole ainoa mahdollisuus. Jos yksi asia tökkää, niin kokeillaan toista. Olen selviytyjätyyppi. Siihen sota-aika opetti. Se opetti nohevaksi keksimään keinoja ja tekemään omin käsin. Ennen kaikkea kaikenlainen puute opetti pärjäämään. Koskaan ei tule sellaista tunnetta, että minä en osaa. Vaan täytyy ajatella, että kyllähän tämä tästä kun vain aloitetaan.” (Yrittäjä Jukka Itä-Suomesta).

Näiden sodan poikien osalta elämän hallinta on sisäistetty oman kertomuksen mukaan juuri Roosin teorian mukaisesti. Miten tämä sisäinen hallinta on sitten siirtynyt seuraaville sukupolville, vai onko se sittemmin hävinnyt ainakin osalta suomalaisista?

13.3 Työn eetos

Väitöskirjassaan ”Muistoista rakentuva lapsuus”, jonka tutkimuskohteena on agraarinen perintö työnteon ja leikkien muistelussa Pirjo Korkiakangas (1996) sanoo, että työnteke on ollut keskeinen osa lasten elämää maaseudulla niin pitkälle kuin muistitietoa riittää, mutta se jäsentää vielä 1940- ja 1950-luvuilla syntyneiden lapsuusmuistoja, vaikka lapsuutta muistellaan muutenkin kuin työnteon kautta. Hänen mukaansa ”nämä vanhemmat haluavat välittää tätä työnteon ethosta myös omille lapsilleen, joskin modernimman maailman ja elämäntavan vaatimusten mukaisesti.” Korkiakangas sanoo haastattelututkimuksiinsa nojautuen, että työntekoon oli opittava ja tärkeintä oli itsensä elättäminen. Vaikka haastateltujen muistojen mukaan ”työnteko leimasi jo varhaislapsuudesta alkaen kokonaisvaltaisesti lasten elämää, oli muistoissa myös vivahdeeroja. Maahan sidottu talonpoikaisuus määritteli lasten tulevaisuutta ja elämää yksiselitteisimmin kuin maattomien mäkitupalaisten tai muiden maaseudun pieneläjien näennäisesti riippumattomampi elämäntapa. Talollisten lapsille oli kotitilalla tehtävänä monenlaisia töitä, maata omistamattomien lapsia taas odotti lähtö vieraan töihin usein jo varsin nuorina.” (Korkiakangas, 1996, 327).

Useimmiten tämä vieraan töihin lähteminen merkitsi lähtemistä taloihin piioksi ja rengeiksi jo kouluikäisenä, (vrt. mm. Roos, 1987, 110-111). Korkiakankaan mukaan ”työnteossa agraarinen yhteisö on melko selvästi jakautunut miesten ja naisten, poikien ja tyttöjen maailmoihin. Miesten toimet suuntautuivat paljolti kodin ulkopuolelle, naisten rajoittuivat pääosin kotipiiriin. Tosin monien maatalouden töiden sujuminen edellytti kaikkien yhteistä osallistumista sukupuoleen ja ikään katsomatta, kuitenkin niin, että kullakin oli omat sukupuolensa tai ikänsä mukaiset työtehtävät.”

Vaikka työ sävytti ihmisten ja myös lasten elämää, niin aikaa jäi myös leikeille. Mutta leikitkin sijoittuivat työnteon määrittelemiin ympäristöihin ja leikkiessäänkin lapset käsittelivät aikuisten työnteosta tulevia vaikutteita. Lasten leikeille oli myös ominaista reviirien luominen. Korkiakankaan mukaan tärkeä muutoksen suunta tuosta menneestä ajasta nykyaikaan on tapahtunut siinä, miten lapset työväritteisissä ympäristöissä loivat itse reviiirinsä ja miten toisaalta nyt aikuiset määrittelevät leikin paikat ja välineet leikkeihin, jotka sijoittuvat toimintoina täysin irralleen aikuisten työnteon ympäristöstä. (emt. 324-325).

Sota-aikana varsinkaan maatiloilla lapsilla ei ollut paljonkaan aikaa leikeille, vaan työhön oli lähdettävä heti, kun jotakin oppi ja pystyi tekemään, vaikka voimia ja mittaa ei olisi vielä paljon ollutkaan. Seuraavassa muutamien poikien muistoja siitä mitä työn eetos ja olosuhteiden pakko, heille lapsuudessa merkitsivät. Ensimmäisenä opettaja Aapo, joka on syntynyt 1935. Hän ei ole varsinaisesti sotaorpo, vaikka isä kuolikin talvisodan aikana, mutta kuoli tautiin kotona. Sen sijaan yksi velipuoli kaatui talvisodassa ja kun toinen velipuoli joutui jatkosotaan, jäi Aapo kuusivuotiaana talon ainoaksi mieheksi. Tosin myöhemmin tilapäisapuna oli venäläisiä sotavankeja.

”Jouduin itse aikuisten töihin jo 8-vuotiaana, jolloin olin propsin parkkuulla. Sitten jo alle kymmenvuotiaana olin halon hakkuulla. Kolmetoistavuotiaana päihitin hakkuutöissä jo miehetkin. Silloin minuun tuli oikein työraivo ja sitä minä maksan vieläkin, koska kaikki nivelet rikkoontuivat heikolla ravinnolla tehdystä liiasta työstä. Kyllä minä isän puutteesta kärsin kovasti, kun isän kuoltua ei ollut ketään miestä neuvomassa.

Leikkiä en oikeastaan tuntenut, sillä kaikki aika meni työhön. Sen verran kuitenkin pääsin leikkeihin mukaan, kun meillä oli talvisodan jälkeen karjalaisia evakkoja ja siinä perheessä oli ikäiseni tyttö, jonka kanssa opettelín leikkimään. Siitä vanhempi sisareni minua pilkkasi, kun tytön kanssa leikkii. Siitä minä muutaman kerran itkin.

Siitä, etten oppinut leikkimään, on ollut minulle myöhemmin haittaa koulumaailmassa, kun olen ollut opettajana, enkä oikein ymmärtänyt leikin merkitystä lapselle. Minä tunsin usein, että minulla on puutos siinä, etten osaa leikkiä.” (Opettaja Aapo Hämeestä).

”Kyllä ne leikit jäivät isän kanssa vähäisiksi. Isällä oli aina kiire töihin. Itsekin jouduin töihin heti kun kynnelle kykenin. Muistan, että jo parina kesänä ennen kouluun menoa minun tehtävänäni oli kesantopellon karhihteminen hevosella. Eli viisivuotiaana aloitin hevostiehen hommat. Tämä oli yleistä, että lapset joutuivat pienestä pitäen töihin, ja mitä raskaammista töistä selvisi, niin sitä miehekkäämmältä tuntui. Ei siihen työhön varsinaisesti pakotettu, mutta se oli itsestään selvää, että työtä piti jokaisen leipänsä eteen tehdä. Ei se pahalta tuntunut. En ole siitä yhtään katkera. Pikemminkin päinvastoin, olen kiitollinen, että olen oppinut pienestä pitäen työtä tekemään.” (Maanviljelijä Hannu Savosta).

Näistä vastauksista ilmenee hyvin, kuinka syvässä suomalaisen miehen geneisissä työeetos on. Aapo sanoo, että kun huomasi, miten pärjää aikuisille miehille jo poikasena, niin silloin iski oikein työraivo. Hannu puolestaan paljastaa työn merkityksen miehisyydelle eli jo viisivuotias tajusi, että miehen arvo mitataan raskaista töistä selviämällä. Molemmista muistoista selviää myös se, että näillä pojilla, kuten ei monilla muillakaan heidän ikätovereillaan ollut juuri aikaa leikeille edes lapsena. Tässä lienee yksi selitys suomalaisen miehen työkeisyydelle ja kömpelyydelle tunnetta vaativissa asioissa. Jos ei lapsena opi leikkimään, leikki kun on nykyäskäytännön mukaan lapsen työtä, niin eihän sitä sitten osaa aikuisenakaan, kuten Aapo totesi, että se haittasi hänen opettajan työtäänkin. Hänen vastauksestaan ilmenee myös se jyrkkä raja, minkä katsottiin olevan sopivaa pojille ja minkä tytöille, kun joutui itkemään sisarensa pilkkaa leikkiessään tytön kanssa, kun syrjäisen kodin lähipiirissä ei muita poikia ollut. Ei ankea lapsuus suinkaan yksin suomalaisten sota-ajan lasten ongelma ollut. Aivan samoin kuin monet haastateltavistani sanoivat minulle, oli Jesus Sanchez sanonut Oscar Lewisille tämän tehdessä elämäntapatutkimusta köyhien meksikolaisten parissa 1943: ”Voin sanoa, että minulla ei ollut mitään lapsuutta. Tein työtä ihan pienestä pitäen. En tiennyt leikeistä mitään.” (Lewis, 1975, 29). Toki pojat sota-aikanakin omalla tavallaan ainakin joskus leikkivät. Ei se jatkuva työntekoa ollut. Leikit, ainakin isommilla pojilla, olivat vain hyvin usein sotaisia, mikä tuli jo poikien aiemmissa kertomuksissa esille ja kuten seuraavassa luvussa osoitan. Sen myös Aapokin tunnusti. ”Myöskään sotaleikkejä en leikkinyt muutoin, kuin rakentelin paljon aseita. Ensimmäinen kaaripyssyjä ja sitten oikeita pyssyjä. Sitten minä leikin sotaa, että erään kuusen latvassa oli sellainen mytty, joka oli minulle venäläinen desantti, jota minä joka päivä tähtäsin.”

Sodan poikien työeetosta kuvaa ehkä kaikkein osuvimmin seuraava Väinön kommentti. Hän, kuten on jo tullut aiemmin esille osasi sanoa haastattelussa monet asiat selkeästi asian ytimeen.

”Eihän meidän lasten sota päättynyt sodan loppumiseen, vaan sitten se vasta oikeastaan alkoi rankkana työnä. Se oli sitä jälleen rakentamista ja ankaraa maataloustyötä, jota oli aina enemmän kuin ehti tekemään. Kun elämä oli ainaista työntekoa, niin minusta on kehittynyt ihminen, joka ei osaa elää muuta kuin työn kautta. Läheiset sanovat, että olen työnarkomaani.” (Kunnallismies Väinö Pohjanmaalta).

Yksi työeetoksen kauneimpia muotoja eli toisten auttaminen talkoiden avulla kohosi huippuunsa sodan niukkuuden vaikeina vuosina. Siinä olivat pikkupojatkin omalta osaltaan mukana.

”Töihin jouduin heti kun kynnelle kyettiin. Heinätöissä piti olla jo välirauhan aikana eli viisivuotiaana. Sitten kouluaikana kerättiin kaikkea vanhaa tavaraa talkoilla. Kaikki materiaali kelpasi kierrätykseen ja uudelleen käyttöön. Kaikesta materiaalista oli kova puute, joten kaikki kelpasi. Se oli vähän nykyisen 4-H -toiminnan kaltaista talkotoimintaa. Meillä oli talkookirjat, mihin suoritukset merkattiin. Niistä saatiin sitten joitakin rintamerkkejä, kuten lapion ja kirveen kuvia palkkioksi.” (Siirtolaismies Kauko Karjalasta).

Keijo K. Kulha sanookin Suomen itsenäisyyden 75-vuotisjuhlakirjassa, että talkotoiminta oli yksi sodanaikaisen yksimielisyyden kauneimmista luvuista.

Laajamittaisella talkootyöllä toteutettiin kaksi tavoitetta. Sen avulla autettiin sosiaalisesti vaikeimmassa asemassa olevia ja toiseksi aktivoitiin uusia työvoimareservejä. Talkootyössä vedottiin menestyksellisesti suomalaisten kilpailuhenkeen. Talkoita järjestettiin mitä moninaisimmilla aloilla erilaisista maataloustalkoista romunkeräykseen ja mottirynnäköistä lasten marjatalkoihin. Talkootyön arvo nousi satoihin miljooniin markkoihin. Kulhan mukaan talkoissa saavutettiin myös se etu, että se auttoi työhön osallistuneita kuluttajia ymmärtämään tuottajia entistä paremmin. (Kulha, 1992, 107, vrt. Hietanen, 1990, 262). Heikoimmassa osassa olevien perheiden- ja naapuriavun lisäksi talkootyöllä oli valtakunnallista merkitystä elintarvikehuollon ja ennen muuta polttopuuhuollon turvaamisessa. Energiahuollon joutuessa tuontipolttoaineiden niukkuuden takia lujille, puu oli tärkein polttoaine. Silvo Hietanen sanookin, että Suomi oli sota aikana haloilla lämpiävä maa ja suuri osa näistä haloista oli hakattu talkoilla. Aikuisväestölle asetettiin 1942 henkilökohtainen halonhakkuuvelvoite. Puu saatiin metsänomistajilta pakkoluovuttamalla. Kansalaisia innostettiin ”mottitalkoihin” erilaisilla kilpailuilla, niin henkilökohtaisissa sarjoissa kuin kuntien välillä. (Hietanen, 1990, 272). Aikuisillekin jaettiin, Kaukon edellä mainitsemia, kulta-, hopea- ja rautakirveitä kannustuspalkinnoiksi tietystä metrimäärästä. Kuntien välisessä kilpailussa kilpailtiin kolmena vuonna tasavallan presidentin lahjoittamasta kiertopalkinnosta. Pieni Halsuan kunta Keski-Pohjanmaalta voitti kilpailun jokaisena vuotena. Siellä hakattiin talkoilla 70 tuntia vuodessa kunnan jokaista asukasta kohti, mikä osoittaa todellista vapaaehtoistyön eetoksen huipentumaa. (Kalliokoski, 1973, 114).

Myös sodan pojat olivat innolla mukana mottitalkoissa kykyjensä mukaan. Halkojen lisäksi lapset tekivät pilkkeitä autojen ”häkäkaasupönttöihin.” Tämä talkootyö ja siitä saatu tunnustus, joka antoi tunteen siitä, että voi olla avuksi, loi varmaan pohjaa sodan poikien myöhemmälle vastuulliselle työn eetokselle.

Ehkä työn puute onkin pahin miehuutta rasittava ja miehen turhautumista lisäävä tekijä nyky-Suomessa. Se aikaisempien sukupolvien omaksuma ja lapsilleen opettama työn eetos ei ole hävinnyt suomalaisen miehen pohjavireestä minnekään. Työkeskeinen elämänsenne, suorastaan työhulluus, kuten Titta Tuohinen sitä nimittää on useimmilla suomalaismiehillä ”verissä”. Kortteisen ja Siltalan tutkimuksiin viitaten hän kysyykin, että riivaako suomalaisia nuoria miehiä sama pärjäämisen pakko kuin vanhempia työn sankareita. Putoaako heidänkin elämältään pohja työttömyyden myötä, kuten näiltä vanhemmilta pärjääjiltä, onko oman arvon menettämisen tunne yhtä totaalinen? (Tuohinen, 1996, 66). Yhteiskunnan ja työn muuttumisen myötä työelämästä poistuminen on tullut, samoin kuin sen alkaminenkin, epämääräisemmäksi kuin aikaisemmin. Työuran päättymisen ennustaminen on tullut vaikeaksi. Työttömyys voi päättää työelämän kulun tuotannollisista ja rakenteellisista syistä, vaikka yksilöllä olisikin työkykyä ja aikaa eläkeikään vielä jäljellä. Turvattomuus ja epävarmuus tulevaisuudesta aiheuttavat oireilua, joka pitempään jatkuessaan on suuri riski terveydelle ja hyvinvoinnille, sanoo työelämää tutkinut professori Juhani Ilmarinen. Hänen mukaansa toisaalta kylläkin hyvin suoriutuvien jouk-

ko kasvaa, mutta niin kasvaa myös niiden joukko, jotka ovat vaarassa syrjäytyä. Turvalliseen, työkykyiseen ja hyvään työelämän rakentamiseen tarvitaan Ilmarisen mukaan, sekä yksilön, yrityksen että yhteiskunnan panosta. (Ilmarinen, 2000, 191). Toivottavasti nämä hyvän työelämän perusedellytykset saadaan niin kuntoon, että suomalaisen miehen työn eetos säilyy ja pääsee toteutumaan.

Työllä on myös korvaamaton yhteiskunnallinen ja elämäntapamerkitys. Vaikka se usein parisuhdetta ja perhe-elämää haittaakin, niin sittenkin se liitännäisineen on siinä rakkauden ohella kantava voima Hoikkalaa lainatakseni. ”Joskus olen varma siitä, että suomalaisten pitkien parisuhteiden clue ei ole onni, onnellisuus, kummankin osapuolen tyytyväiseksi tekeminen, nautittavuus, ajan ja tilan antaminen toiselle, elämän verkkaisa rauha ja laiskuus, rento viihtyminen tai eläimellinen naiminen, vaan työ, kestäminen, sietäminen, joustaminen, itsestään luopuminen ja velvollisuudentuntoinen kunnollisena oleminen.” (Hoikkala, 1997, 137, vrt. Siltala, 1994, 149-154).

Työ on keskeisesti esillä myös kasvatukseen liittyvissä uskomuksissa, joita kerättiin Jyväskylän yliopiston kasvatustieteen laitoksen ”Perinne ja muutos vanhemmuudessa ja kasvatuksessa” -tutkimuksessa. Tässä joitakin esimerkkejä sananparren muotoisesti:

Ahkeruus kovankin onnen voittaa
 Ahkeruus on ilomme
 Tuo tullessa, vie mennessä
 Joka ei työtä tee, ei syömänkään pidä
 Työ tekijäänsä neuvoo
 Illan virkku, aamun torkku, se tapa talon hävittää

”Ruumiillisen työn kunnioitusta ja selviytymisen eetosta oli haluttu siirtää seuraavalle sukupolvelle, omille lapsille ikään kuin perintönä.” (Kempainen, 2001, 115).

13.4 Puutteen perintö

Sodan poikien kertomuksista on käynyt kautta linjan esille jo se, että he ovat joutuneet tai saaneet elää lapsuutensa puutteessa. Heille sanaparit ”minä haluan” tai ”minun pitää saada” olivat ääneen ajateltuina tuntemattomia. Jos sellainen jostakin asiasta mieleen nousi, niin se oli tukahdutettava. Lapsikin tajusi, että niissä oloissa, kun pulaa oli kaikesta, omien mielihalujen esittäminen olisi ollut lisämurhe äidille. Tärkeintä oli saada edes sen verran ruokaa, että pysyttiin hengissä, ja vaatetta, ettei palelluttu. Täysi työ ja tuska oli usein jo lämmön, valon ja veden saamisessa huoneisiinkin. Muu olisi ollut yllälistä eikä siihen ollut niissä oloissa varaa. Tämä oli ankara tosiasia, joka tiedettiin yhteisesti puhumattakin. Pojat kiittävät kertomuksissaan äitiensä kekseliäisyyttä ruuan ja vaatteiden loihtimisessa miltei tyhjästä. Ruokaa saatiin kasvattamalla mahdollisimman monenlaisia kasveja, vaikka pihalla ja pikkupalstoilla, jos omaa maatilaa ei ollut. Maatiloilla mahdollisuudet olivat aina vähän paremmat, mutta luo-

vutusvelvollisuus kansanhuollolle oli rasisiteena joka tilalla, josta vain suinkin oli otettavaa. Kierrätys ja uudelleen käyttö oli paitsi muodikasta myös pakon sanelemaa. Äidit tekivät lapsille vaatteita kaikista mahdollisista kangaspaloista ja aikuisten vanhoja vaatteita pienentämällä. Pellavaa ja hamppua viljeltiin ja lampaita pidettiin villoja varten, missä se vain suinkin oli mahdollista. Jos ruuan, lämmön ja pukeutumisen tarpeista jotenkuten selvittiinkin, niin kengät olivat sitten jo lähes ylipääsemätön ongelma. Kansanhuolto pyrki auttamaan kaikkein kipeimmässä tarpeessa olevia, mutta sen mahdollisuudet puutteeseen nähden olivat riittämättömät.

”Pahin puute tuntui siinä, kun piti käydä koulua, eikä ollut kunnan vaatteita eikä minkäänlaisia kenkiä. Pahinta oli silloin, kun oli vähän satanut lunta eli sitä oli noin viisi senttiä. Se tuntui vielä kivien päällä ja teki maan ja kivet liukkaiksi, mutta ei voinut hiihtääkään. Minulla oli koulumatkaa 6 kilometriä ja siinä oli järvi välissä. Juoksin paljain jaloin lumessa.

Yhtenä keväänä sain äitienpäiväksi uudet kengät, joissa oli puupohjat ja naru päällinen. Ne oli kauniit ja olin hyvin ylpeä niistä. Mutta kun tulin kotiin, niin tuli vesisade ja kun pääsin kotiin, niin niistä ei ollut muuta kuin pohjat jälellä.

Vaatepuolesta muistan erään kylmän, kun hiihdin oikolatua koulusta järven yli, oli kova pakkanen ja kylmä tuuli. Minulla oli vain rikkinäiset alushousut alla ja jotkut ohuet päälyshousut. Siinä meinasi kyllä miehiset kalleudet paleltua. Minä itkin ja hiihdin, kun otti niin kipeää, että ajattelin nyt varmaan palellun, mutta pääsin kuin pääsinkin kotiin, eikä siitä pahempia vammoja jäänyt. Mutta vieläkin muistan sen kivun mikä oli, kun jäätävä tuuli puhalsi läpi ruumiin.” (Opettaja Aapo Hämeestä).

”Ei meillä nälkää nähty, vaikka koti köyhä olikin. Mutta vaatteista ja varsinkin kengistä oli kova puute. Isompien veljien kengät siirtyivät kyllä pojalta pojalle ja käytettiin varmaan niin loppuun kuin suinkin. (Automies Kalle Lapista).

”Vaatteista oli huonoa. Ei sitä olisi tultu toimeen mitenkään, mutta äiti teki vaatteita kaikista mahdollisista kangaspaloista ja aikuisten vanhoista vaatteista ja pienemmille pienennettiin aina isompien vaatteista. Kengistä oli myös kova puute. Hyvä jos yhdet kengät oli henkeä kohti. Kesällä ei pidetty kenkiä juuri lainkaan ja sitä oltiin avon jalon.” (Konemies Ville Lapista).

”Myöskään vaatteita ei tahtonut saada. Kunnasta ja kansanhuollosta sai ostolupia, mutta esimerkiksi kenkiä ei tahtonut olla. Vanhoja vaatteita purettiin ja niistä tehtiin uusia.

Kenkätilanne oli huono. Nahkoja parkittiin itse jos teurastettiin eläimiä. Sehän oli laitonta hommaa ja sen takia poliisit kävivät penkomassa nurkkia. Kylillä oli suutareita, jotka kiersivät taloissa ja tekivät kenkiä. Yleensä suutari oli viikon talossa ja siinä ajassa hän ehti puolenkymmentä kenkäparia tehdä. Monesti niitä kenkiä tehtiin luvattomasti parkituista nahoista, mutta kyllä sitä aina joskus saatiin lupiakin parkittamiselle ja sai joskus ostaakin laillista nahkaa kupongeilla, ettei kaikki ollut pimeää hommaa. Kun kotona teurastettiin eläimiä, niin osa lihoista ja nahoista piti luovuttaa kansanhuollolle.” (Työmies Antti Koillismaalta).

Vastauksista käy selville kuinka tiukkaa puute kengistä oli. Sitä muistelevat useimmat haastateltavistani. Koska raaka-aineista oli huutava pula, niin kenkiäkin yritettiin tehdä puupohjiin paperista ja silloin kävi usein kuten Aapolle edellä. Huomattavaa on, että lapsia oli useimmissa perheissä paljon, joten jos yhden naudan nahan sai kansanhuollolta ”pimitettyä” parkittavaksi, niin siitä ei ehkä vielä riittänyt nahkaa koko talonväen kenkiin, vaikka suutari viikonkin neuloi. Pimittäminen tarkoittaa tässä tapauksessa sitä, että kansanhuoltolain mukaan kotona teurastetun eläimen nahka olisi pitänyt luovuttaa kansanhuol-

lolle. Lupaa omaan käyttöön sai yrittää anoa, mutta niitä myönnettiin erittäin nihkeästi. Yhteisen edun ja yksityisen hädän ristiriita oli sodan aikana ilmeinen ja ihmisille paljon ahdistusta aiheuttava kärsimys muiden ongelmien lisäksi. Lähes kaikki kulutustavarat olivat säännöstelyn piirissä ”kortilla”. Kansanhuoltolaki määräsi, minkä verran henkilöä kohti sai kuluttaa ja sitä varten jaettiin talouksiin ostokuponkeja, jotka oikeuttivat ostamaan enintään säädetyn määrän kutakin hyödykettä. Sen lisäksi, että korttiannokset olivat erittäin niukkoja, niin ostomahdollisuutta rajoitti kaksi oleellista tekijää eli tavaraa ei ollut kauppoissa aina saatavilla, eikä ihmisillä ollut aina rahaa niiden ostamiseen. Kansanhuoltolaki määräsi myös, että elintarviketuotannosta oli osa luovutettava yhteiseen kulutukseen. Vanha sanonta ”hätä ei lue lakia” muuttui kirjaimelliseksi puutteen keskellä. Luovutusvelvollisuutta yritettiin kiertää mahdollisuuksien mukaan ja ne, jotka siinä onnistuivat myivät tavaraa välittäjille ”mustan pörssin” eli laittoman kaupan kautta. Viranomaiset yrittivät valvoa hätätilalakien noudattamista ja rangaistuksia annettiin kiinnijääneille, mutta seula tuskin oli kovin tiheä, kuten jo aikaisemmin on todettu. Olihan kysymyksessä toisaalta kotirintamankin selviäminen ja ihmisten hengissä pysyminen.

”Vaatteista ja kengistä oli puutetta, kun niitä tarvittiin jatkuvasti uusia, kun mittaa tuli kasvuiässä joka vuosi lisää. Äidit tekivät kaupungissakin isien vanhoista vaatteista uusia.

Ruuan puolesta 1942 ja osin -43 olivat Helsingissä tosi vaikeita. Perunat ja lantut mitä saatiin olivat vähän palettuneita, muuta ei paljon ollutkaan. Syötiin mitä onnistuttiin raapimaan. Muistan kerran, kun erääseen lihakauppaan piti tulla lanttuja, mutta kun ei tullutkaan, niin kaikki kymmenet naiset ryntäsivät lanttujenostosta silakkajonoon, jonka kärjessä roikuin pitäen ovenkahvasta kiinni. Siinä hirvitti ennen kouluun menoa, että jääköhän koko suuren naislauman jalkoihin.

Mustapörssi oli välttämätön. Ilman sitä helsinkiläiset olisivat kuolleet nälkään. Talojen pannuhuoneissa kasvatettiin sikoja, raitiotiekiskojen väleissä ja molemmin puolin oli perunapenkkejä ja vihannesmaita oli kaikkialla, missä vain oli vapaata maata. Voita, lihaa, maitoa ja sokeria virtasi aina jostakin ohi virallisen kaupan, ja niitä sai ostaa korttiannosten lisäksi, jos oli rahaa. Korttiannoksilla ei pärjännyt. Se oli tietysti laitonta, se oli nykyiseen harmaaseen talouteen verrattavaa, mutta sitä katsottiin yleisesti, että se oli välttämätöntä. Muuten ei olisi tultu toimeen. Koulussa oli jotakin keittoa tai velliä ja muut eväät oli kotoa.” (Johtaja Asko Helsingistä).

”Ainakin ruoka oli semmosta kuin oli. Palettuneita perunaluiskia sai syödä ja silakatkin oli huonoja. Muistan senkin, kun minun äidin isä kävi hiihtäen Martinniementä hakemassa voita Oijärveltä kymmenien kilometrien päästä lapsille ja lastenlapsille. Se oli mustanpörssin kauppa. Meidän kylällä kävi maalaisisännät kauppaamassa jauhoja mustasta pörssistä. Minä olin niillä monesti oppaana. Mustanpörssin kauppa pidettiin hyvänä asiana. Siitä puhuttiin monesti, että jauhoja tulee taas tänä iltana, että saadaan puurovärkkiä. En tiedä, että kansanhuollon virkailijat olisivat sitä siellä mitenkään tutkineet.” (Tehtaan Hannu Pohjois-Suomesta).

”Ruuasta meillä ei ollut suoranaisesti puutetta, mutta heikkoahan se ravinnoksi oli, vitamiinit ja monet muut nykyajan vaatimusten mukaiset asiat puuttui. Maasta koe-tettiin saada mahdollisimman paljon irti kasvattamalla pikkupalstoillakin kaikkea mahdollista. (Konekuski Ville Lapista).

”Se meidän mökki oli todella pieni, kun siinä oli vain yksi huone ja pieni eteinen, jossa säilytettiin meidän vähäisiä ruokatarvikkeita. Täytyy vain ihmetellä miten sitä yleensä jokapäiväinen särvin perheelle saatiin, kun meitä oli kaikkiaan kahdeksan lasta. Muistan myös kansanhuollon toiminnan, kun sieltä yritettiin lapsiperheille antaa jonkinlaista apua. Siitä saatiin vähän helpotusta puutteeseen, mutta vähäistähän

se oli” (Maisteri Markku Satakunnasta).

”Ruoka ja vaatepuoli hoidettiin siten, että äidin kekseliäisyys oli siinä suurena apuna. Vanhoista sukulaisten vaatteista tehtiin uusia. Kengistä oli koulua käydessä puute ennen kuin kansanhuolto auttoi, mutta suvuissa oli huopikkaiden tekijöitä ja niitä tehtiin. Ruokaa saatiin viljasta, karjasta ja järivistä kalaa.” (Kauppias Kimmo Kainuusta).

”Korttiajan muistan hyvin ja sen kuinka mustapörssi kukoisti. Pisteitä kerättiin ja vaihdettiin. Kaupungista tuotiin maalle esimerkiksi kankaita ja täältä vietiin sinne vastavuoroisesti lihaa ja voita. Kaikki tämä kauppa tapahtui pimeässä ja salaa, koska se oli kiellettyä ja viranomaiset yrittivät estää sitä.” (Siirtolaismies Kauko Karjalasta).

Tiukat lait ja poikkeusolot kasvattivat kaikesta huolimatta rikostilastoja, kun kansalaisten moraalin arki joutui olojen vaikeutuessa koetukselle. Tiukennetussa valvonnassa monet jäivät kiinni ja syytteeseen joutui lakien rikkomisesta ihmisiä säännöstelytoiminnan ja kansanhuollon eri osa-alueilta. Esimerkiksi 1941 tuomion erilaisista säännöstelyrikoksista sai noin 3400 suomalaista, mutta 1945 29 335 kirjatusta rikoksesta, tuomion sai jo 23 144 henkilöä. Silvo Hietanen toteaa, että ”kun vuosina 1942–1946 jatkuvasti yhä pontevammin yritettiin heruttaa viimeistään maitolitrat tai löytää viimeisetkin kapat perunoita kuluttajan pöytään, maaseudun tuottajaväestön ”ajautuminen” rikollisuuteen kasvoi tiukentuneen valvonnan takia. Esimerkiksi kaikilla viljelmillä systemaattisesti suoritetuissa tarkastuksissa löytyi aina lisää viimeisiä maitolitroja ja perunakapallisia, kun samalla nostettiin syytteitä säännöstelyn kiertämisestä.” (Hietanen, 1992, 166-169).

Vähitellen onnettomista oloista päästiin yhteiskunnan normaaliin tilaan ja alkoi jälleenrakennuksen kausi. Puutteen ajasta päästiin taloudellisen kasvun aikaan. Suomen kansantulo kaksinkertaistui vuodesta 1926 vuoteen 1960. Eriytyisen huikkea nousu oli sotaa 1945 seuranneen laman jälkeen. Se oli raivaamisen, rakentamisen ja teollistumisen aikaa. Manheimin mukaan vain silloin, kun samaan aikaan elävillä ihmisillä on mahdollisuus integroituna ryhmänä jakaa tietty kokemus, olla osallisena samoista historiallisista ja sosiaalisista olosuhteista, voidaan puhua yhteisestä sukupolviasemasta. (Tuominen, 1991, 68-69, vrt. Saarenheimo, 1997, 143-144). Vaikka sota-ajan pikkupojilla ei varsinaista sukupolviasemaa olekaan, enkä ole sitä ajamassakaan, niin juuri tässä kansantulon kasvattamisessa he olivat ainakin jo 1950-luvulta alkaen vahvasti mukana. Puutteen perintö siivitti heitä ahkeruuteen ja yrittämiseen. Suomalainen kansantalous kävi läpi hurjan ja nopean rakennemuutoksen maataloudesta jälkiteollisiin elinkeinoihin, maalaisasutuksesta kohti kaupunkiyhteiskuntaa. Elinkeinorakenteen muutosta seurasi väestön kasaantuminen keskuksiin. Ansiotason nousu monilla aloilla teki mahdolliseksi myös kulutuksen kohoamisen, jonka kohteena olivat asuminen, kestokulutushyödykkeet, palvelut ja virkistymisen. (Tuominen, 1991, 68-69).

Roosin määrittelemän sukupolviteorian mukaan sodan pojat olisivat lähinnä toisen eli sodanjälkeisen jälleenrakennuksen ja nousun sukupolven nuorimpia, koska hänen mukaansa kolmas eli suuren murroksen sukupolvi on syntynyt sodan aikana tai sen jälkeen. Joka tapauksessa heidän elämässään on paljon Roosin kuvaamia elementtejä. Muutokset lapsuudesta aikuisuuteen ovat

ulkoisesti todella suuret. Ulkoinen elämänhallinta on yhdeltä osin sitä, että ihmisen itsensä asettama tavoitteiden ja elämän tarkoituksien ketju on lähes katkeamattomana päässyt toteutumaan. Tällaiseen elämänhallintaan vaikuttavat sukupolvi, sukupuoli, koulutus ja erityisesti ammatti. Olla aineellisesti ja henkisesti turvatussa asemassa on juuri elämän ulkoisen hallinnan olemassaoloa. Aineellisen vaurauden, taloudellisen aseman tavoittelu on Roosin mukaan elämänhallinnan tavoittelua ja tässä mielessä äärimmäisen keskeinen osa ihmisen elämän kokonaisuutta. (Roos, 1988, 205-207).

Kaikilta osin sodan poikien ulkoinen elämänhallinta ei varmaan ainakaan kaikilta ole täysin onnistunut, koska lähtökohdat olivat niin heikot. Mutta valtaosan kohdalla puute on voitettu ja lähes kaikkien kohdalla se on ainakin muuttanut muotoaan. Ehkä yhteenvedon omaisesti tämän jakson loppuajatuksiksi sopinee laittaa Eemelin, juurevan ja monialaisen talonpojan yhteisöllisyyttä ja yhteisvastuuta korostava muisto sota-ajan puutteen keskeltä.

”Meillä ei sota-aikana ollut ruuasta puutetta. Koska meillä on vieressä kalaisa järvi ja meidän ruispelto oli kuuluisa tuotostaan. Siitä riitti ruista naapurienkin leipään. Sota-aikaan liittyi myös kansanhuoltolautakunta, joka kävi meillä syömässä, kun pitivät kokoustaan tuossa koululla. Sota-aikaan liittyi tällainenkin elementti ja siihen liittyy se ajatus, että ruokaa myös jaetaan silloin, kun sitä on. Mustan pörssin toimintaa oli ainakin sillä tavalla, että lähisukulaisia autettiin. En muista, että varsinaista kauppaa olisi tehty, mutta kyllä musta pörssi pelasi ihan varmasti. Kansanhuolto piti kylä huolen, että luovutukset tehtiin.” (Maanviljelijä Eemeli, läntisestä Suomesta).

14 ISÄLTÄ POJALLE – ELÄMÄNHALLINNAN SIIRTYMÄT

14.1 Mitä isyys on?

Niin itsestään selvä asia kuin isyys miehille onkin, niin tutkijoille se on erittäin problemaattinen. Lukuisissa tutkimuksissa isyydestä esitetään hyvinkin erilaisia näkemyksiä perusteluineen. Suomalainen perheasiantuntija Martti Esko on määritellyt isyyden osuvasti kansanomaistaen. ”Isyyttä on vähintään kahta eri lajia, biologista ja psykologista. Biologinen isyys on usein lyhyt, helppo ja tyydytystä tuottava tapahtuma. Minuutin mittainen ilo tuottaa elinikäisen riesan” – tämä kansanomainen lausuma niveltää yhteen nuo isyyden kaksi puolta. Psykologinen isyys merkitsee elinikäistä vastuuta, joka useimmiten on hyvin vaikeaa ja vähän palkitsevaa.” (Esko, 1984, 29). Myös Jouko Huttunen korostaa psykologista isyyttä ja toteaa, että kun käyttäytymistieteissä puhutaan isyydestä, tarkoitetaan nimenomaan psykologista isyyttä, vanhemmuutta, joka edellyttää jatkuvaa vuorovaikutusta lapsen ja aikuisen välillä sekä lapsen päivittäisten tarpeiden tyydyttämistä. Koska aitoon psykologiseen isyyteen kuuluu myös miehen kokemaa vahvaa isyyden tunnetta, ovat odotus, synnytys, ja lapsen ensimmäiset elinkuukaudet isäsuhteen muodostumiselle erittäin tärkeitä. (Huttunen, 1998, 37). Juuri noiden ensimmäisten kuukausien onnistumisesta varmaan riippuu paljon se myöhempi palkitsevuus, jonka Esko toteaa perinteisesti olevan aika vähäistä.

De Kanteriin (1987) viitaten Lupton & Barclay sanovat, että puhuttaessa tai kirjoitettaessa isyydestä, käsitellään jatkuvasti ainakin kolmea eri tason merkitystä. Tasot ovat, isän persoona (se on yksilön ruumiillinen olemus), sosiokulttuurinen isän asema ja isän abstraktinen olemus. Kirjoittajat toteavat, että termi isä voidaan kuvata biologisena yksilönä, vaikka hän ei koskaan ole tuntenut lastaan henkilönä, joka elää samassa taloudessa kuin lapsi ja on äidin partneri, mutta ei ole biologisesti suhteessa lapseen ja miehenä, joka on laillisesti isä, mutta ei asu samassa taloudessa avioeron vuoksi. (Lupton & Barclay, 1997, 43-44). Samassa teoksessa todetaan myös, että isyys voidaan ymmärtää ikään

kuin yritystoimintana yksilön oman elämän muodostumisen projektin osana rationaalisenä, itsenäisenä, vastuullisena yksilönä, joka pyrkii maksimoimaan kykynsä ja saavutuksensa kunnan ihmisenä. (emt. 18).

Martti Esko korostaa, että isä on perheessä kokoajan lapsille paitsi isä myös miehen ja aviomiehen perusmalli. Pojan kehityksen kulmakivi, jota isä miehenä pojalleen edustaa. Samastuminen mieheen ja isään on tärkeää. Samalla pojan olisi koettava myös äidin taholta tuleva roolin vahvistaminen. Isän merkitys tytölle on myös tärkeä ja noudattaa samanlaista kolmiosuhteen perhedynamiikkaa, jossa myös äiti on tärkeässä roolissa.

Isän merkitystä lastensa elämälle voidaan tuskin liikaa korostaa. Se käy kiistatta selville eri tutkimuksista ja elämäkertoista. Hyvän isän merkitystä korostaa myös J-P. Roos elämäkertakirjoituskilpailujen analyysissään. Hän toteaa, että kun isä on autoritääriininen, epäoikeudenmukainen, ei näytä välittävän ja vain yrittää murskata jälkeläisensä, silloin seuraukset ovat dramaattiset uuden keskiluokan ihmiselle, joka yrittää selvitä modernissa maailmassa. Omaa elämänsä rakentava lapsi kokee aikuisenakin ja onnistuessaankin, että on väärässä paikassa, petetty ja epävarma omasta sijainnistaan ja arvostaan. Jos taas suhde isään on hyvä, isä on oikeudenmukainen ja kannustava ja yrittää juurruttaa lapsiinsa itseluottamusta, silloin tulos on täysin toisenlainen. Onnistuminen tuntuu onnistumiselta, siihen ei liity minkäänlaisia pettymyksen tai epävarmuuden tunteita. (Roos, 1988, 244-245).

Kaikessa problemaattisuudessaan isyydessä on kysymys myös miehessä olevan maskuliinisuuden ja femiinisen elementin taistelusta. Garbarino väittää Luptonin mukaan, että pyrkiessään tavoittelemaan femiinisempiä piirteitä, miehet tulisivat vähemmän aggressiivisiksi, vähemmän hallitseviksi ja tietoisemmiksi omista hoivaamiskyvyistään, nöyryydestä ja kärsivällisyydestä. Siten se lähentää isiä ja lapsia sosiaalisesti. Luptonin ja Barclayn mukaan isät ja äidit voivat yhtäläillä huolehtia lapsista ja ovat yhtä tärkeitä lastensa hoivaajia. (Lupton & Barclay, 1997, 44). Myös Juha Siltala korostaa useisiin kansainvälisiin tunnettuihin tutkijoihin viitaten isien lastenhoitoon osallistumisen tärkeyttä. Hän sanoo, että jos isät olisivat enemmän mukana lasten hoidossa, se vähentäisi kulttuurissamme rehottavaa väkivaltaa. Hän toteaa Roosia lainaten, että miehelle sovinto itsessä olevan femiinisen elementin kanssa poistaisi suomalaisen miehen kärsimyksen ja muuttaisi synkkää kansanluonnetta. (Siltala, 1994, 322).

Lisäisin näihin teorioihin vielä, oman kokemukseni ja edellä olleiden haastattelujen perusteella, isyyteen liittyvän vastuun- ja velvollisuudentunteen joka liittyy isyyteen sukupolvien jatkumona. Se on osa miehisyyteen kuuluvaa kontekstia, joka on vaikeasti sanoiksi puettavissa. Siinä on jotakin samaa kuin naisuudessa puhutaan ”pyhästä äitiydestä.” Haastatteluissani oli havaittavissa kautta linjan, että sodan pojat pitivät luonnollisena isän sotaan osallistumista vaaratilanteessa turvatakseen maamme itsenäisyyden. Heistä isät olivat ”tosi miehiä,” jotka odottivat, että pojista tulee heidän kaltaisiaan tai ainakin ”tosi poikia.” Siihen he ainakin uskoakseni pyrkivät sodan jälkeisellä hurjalla työnteollaan, johon poikien oli lähdeittä isien mielestä ehdottomasti mukaan. Miehisyydessä isyys on turvallisuuden tunteen luomista vaimolle ja lapsille. Ainakin

mies kokee niin, että hänen tehtävänsä on olla ”pyhän äitiyden” rinnalla ”turva isä.” Valitettavasti me miehet emme siihen aina pysty ja voi olla, että osa naisista nauraa tälle määritelmälleni, mutta väitän, että lähes jokaisen suomalaisen miehen sisällä on puutteista huolimatta tarve pyrkiä tällaiseen isyyteen. Siihen velvoittaa ylisukupolvinen vastuuntunto, joka on velvoittanut miehet lähtemään sotiin ja elannon etsimiseen perheelleen kaukaakin, jos sitä ei läheltä ole löytynyt.

Itse vuosia koti-isänä toimineena koen tuon isyyden jotenkin näin. Lasten kasvatuksessa koen tärkeänä vastuuseen liittyvän luottamuksen luomisen vanhempien ja lasten välille tärkeäksi. Se edellyttää paljon yhdessä oloa, mihin miehillä ei ole perinteisesti tahtonut riittää aikaa. Oman kokemukseni perusteella kannustan kyllä miehiä heittäytymään koti-isiksi lasten ollessa pieniä. Se on myös palkitsevaa, vaikka edellä olleen Martti Eskon sanonnan mukaan vastuu on usein vähemmän palkitsevaa kuin siittämiseen liittyvä nautinto. Molemmat puolet ovat onnistuessaan palkitsevia, mutta isyyden onni on elinikäistä. Koti-isiksi ryhtyvien on kyllä valmistauduttava siihen, että emme me miehet pysty taidoissa eikä empatiassa äidin paikkaa voittamaan (eikä tarvitsekaan). Kokemukseni on, että vaikka osasin vaihtaa ja pestä vaipat, laittaa ruokaa, leikkiä ja lukea satuja, niin kyllä lapset kysyvät tuon tuosta, että ”milloin äiti tulee?”

14.2 Etäinen ja läheinen isä-poikasuhde

Isä-poikasuhde on yksi vaikeimmin selitettäviä tutkimuksen ongelmia. Sitä on pohdittu lukemattomissa tutkimuksissa, elämäkertakirjoituksissa ja haastattelussa. Tyhjentävästi selvittämättömäksi se jääneekin siihen saakka, kunnes uusi isyys ja uusi maskuliinisuus ovat muuttaneet miestä niin paljon, että hän pystyy osoittamaan avoimesti tunteitaan, puhumaan, itkemään, nauramaan itselleen, rakastamaan vaimoan ja lapsiaan hellästi ja myös osoittamaan sen heille. Käsittelen seuraavassa tätä suhdetta poikien haastatteluesimerkein kolmesta näkökulmasta. Aloitan etäisyydestä, koska se suuri etäisyys tuntuu kirjallisuuden, tutkimusten ja omien havaintojenikin mukaan olevan yleisin tilanne.

”Ei minulla koskaan ollut isää ikävä, koska hän oli minulle enempi tällainen teoreettinen asia kuin isä käytännössä. Isälle jäi sodasta tuskallisia kokemuksia. Äiti on ker-tonut, että isä näki vuosikausia painajaisunia ja kyllä hänen eristäytymisensä oli paljon sodan vaikeitten kokemusten seurausta. Minun lapsuus oli onnellinen, koska se oli vailla laajaa sosiaalisten suhteiden verkkoa. Vietin aikaani paljon yksin puukon ja eläinten kanssa ja vain mummo haki minua aina pois pahan teosta. Opin siinä ympäristössä ja niissä olosuhteissa hyvin omatoimiseksi ja kuljin elämäni eteenpäin vastuksista ja kielloista välittämättä.

Isä oli kasvattajana varmasti hyvä. Minä tunsin, että olin tärkeä tekijä siinä perheessä. Koen, että olin vanhemmilleni tärkeä, vaikka he eivät aina olleetkaan välittömässä läheisyydessä.

Kuri oli sellainen, että kun minä olin aina pahan teossa, niin minä sain jatkuvasti selkääni. Tämä asia tuntui silloin luonnolliselta. Ei sitä mitenkään ihmeellisenä pidetty, että lasta tällä tavoin pahoinpidellään. Ei siitä minulle mitään pahaa mieltä jäänyt,

kun tunsin, että kuritus tuli aiheellisesti. Ne muutamat kerrat, kun tunsin, että sain selkääni aiheettomasti ovat jääneet mieltä kaivelemaan.

Isänä olen aika lailla samanlainen kuin oma isäni. Minun suhteeni lapsiin ei ole samanlainen eli yhtä läheinen kuin vaimoni. Hän on ihmisenä paljon paremmin lasten kanssa viihtyvä ja myöskin tunneherkkydeltään kehittyneempi kuin minä. Lasten kasvatusta on jäänyt paljolti hänen varaan aivan samalla tavoin, kuin oli omien vanhempienikin kohdalla.” (Virkamies Pekka Karjalasta).

”Olen kyllä sitä mieltä, että sodasta tuli jokainen mies jollakin tavalla enemmän tai vähemmän vammautuneena, jos ei ruumiillisesti niin henkisesti. Oma isänikin sairastui ja kuoli suhteellisen nuorena eli 60-vuotiaana. Hän kärsi varmasti sodassa saamistaan vaivoista. Isän kohdalla oli tyypillistä se, että vaikeista asioista ei puhuttu. Isä oli siihen arka ja vetäytyvä. Minulla oli hyvä lapsuus, mutta en tiedä kuinka paljon olen painanut muistoja ja kokemuksia tiedostamattomalle alueelle. En muista, että minulla olisi ollut isää ikävä sota-aikana. Meidän kasvatusta oli hieman autoritääriinen.

Itse olen aika tavalla erilainen isä kuin isä oli. Minun on vaikea löytää samoja piirteitä itsestäni kuin isällä oli. Paitsi ehkä vaikeneminen ja vetäytyminen. Sen olen huomannut itsestäni. Kyllä minä näen isän piirteitä myös suhteessa omaan vaimooni. Siinä on nähtävissä samaa vetäytymistä kuin isälläkin oli avioliitossa. Itse en ole missään tapauksessa katkera, mutta ehkä jonkinlainen isän ikävä on olemassa tai se on jäänyt siitä, että isä jäi tarpeettoman etäiseksi.” (Mikko-pappi Uudeltamaalta).

”Isään on semmonen kunnioituksen tunne, joka oikeastaan näihin päiviin asti on säilynyt. Semmosta läheistä kaveruutta ei koskaan oo päässyt syntymään. Se on vähän semmonen tunne ollut, kuin esimieheen suhtaudutaan, isän kanssa pataroitaessa. Ei meillä huonot välit ole olleet, mutta läheistä suhdetta ei ole päässyt syntymään. Paremminkin vaarin kanssa, kun siinä puolikymmentä vuotta hän isän korvikkeena oli. Hyvin läheiset välit oli aina kun tavattiin. En muista yhtään tapausta, että isän sylissä olisi tullut oltua, mutta kyllä näin on tapahtunut, kun siitä kertova valokuva on olemassa. En muista, että minulla olisi koskaan ollut isää ikävä. Mihinpä minä häntä olisin tarvinnut. Vaari korvasi isän totaalisesti. Kyllä vaari sylittelikin.” (Yrittäjä Jukka Itä-Suomesta).

Saman suuntaisia kuin nämä sodan poikien muistot etäisestä isästä, ovat myös 1953 syntyneen tutkija Tommi Hoikkalan kokemukset suhteestaan nuorena (s. 1923) sodassa olleeseen isäänsä, joka oli avioitunut vasta paljon sodan jälkeen eli 1950. ”Faija ei kantanut huolta siitä kuinka paljon/ vähän hän vietti aikaa lastensa kanssa. Hän rakensi taloamme ja oli siten periaatteessa koko ajan käsillä. Se oli audienssitouhua, isällä oli yleensä aina jotain tärkeää menossa, niin että häntä ei kehdannut vaivata. Siksikö kaipuu jäi, vai siksikö, että vasta keskiikäisenä aikuisena olen tajunnut, kuinka raju irtiotto taistolaisuus tuli olleeksi minun tekona juuri hänenlaiselle isälle, sodan käyneelle karjalaiselle. Kaiken lisäksi äijä meni kuolemaan, väsyneenä, katkerana, elämänsä pettyneenä (?) joulun alla 1985. Kannaltani niin varhain, että taidan surra vieläkin. Miksi en ehtinyt ikinä kysyä millaista siellä sodassa oikein oli?” (Hoikkala, 1997, 134). Hoikkala pohtii isän eläessä heidän välillään ollutta sukupolviuudetta ja siitä aiheutuneita kahnauksia esimerkiksi poliittisten mielipide-erojen takia ja jatkaa: ”Tänään en oikein jaksa piitata sukupolviuudetta. Oikeastaan mietin minne se on hävinnyt väliltämme. Tosin muuan reunaehto on, että isäni on maannut mullassa jo yli 11 vuotta. Jos haluan riidellä hänen kanssaan, minun on tyydyttävä hänen ääneensä itseni jossakin kerroksessa. Kuilu katosi – mitä enemmän muistelen häntä, sitä enemmän ymmärrän häntä aikansa miehenä. Harmittelen, että en koskaan päässyt puhumaan sotakokemuksesta hänen kanssaan, pilasin

teeman politisoimalla sen. Kaiken lisäksi olin väärässä Neuvostoliiton suhteen.” (emt. 132). Hoikkala toteaa myös, että he tekivät aika vähän puuhia isänsä kanssa. Eli hän ei ohjannut poikaansa miehiin puuhiin. Sama sukupolvinen ero, minkä Hoikkala sanoo olleen itsensä ja veteraani – isänsä ja itsensä taistolaisnäkemysten välillä, on uskoakseni tässä asiassa myös sodan poikien ja sodan jälkeen syntyneiden välillä. Etäisyys isäsuhteessa on siitä huolimatta yhteinen.

Varsin erikoinen isä-poikasuhde oli 1900-luvun alussa amerikkalaisella Moritz Schreberillä, joka kokeili tutkimusmetodeitaan lapsiinsa. Schreberin hypoteesi oli, että jos lapseen kohdistetaan pienenä ankaria menetelmiä, niin kasvaessaan lapsi oppii tottelemaan omasta vapaasta tahdostaan. Schreber tarkoittaa sillä sitä tilaa, jossa yksilö ei enää tarvitse vanhempia määrittelemään itseänsä, koska he ovat jo tehneet sen. (Israels, 1989, 309-310).

Isä-poikasuhteen etäisyys ja siitä puhuminen edustaa ehkä perinteisintä mieskeskustelua ja tyyppillistä maskuliinisuutta. Läheisyys isä-poikasuhhteessa ei kuitenkaan ole niin harvinainen kuin äkkiseltään saattaisi tutkimusten ja kirjallisuuden valtavirran perusteella luulla. Amerikkalainen William Pollack (1999) on laajoissa tutkimuksissa tullut siihen tulokseen, että lämpimiä ja läheisiä isä-poika-suhteita on sentään olemassa ja yllättävän paljonkin. Hän korostaa Amerikassa suosikki kirjaksi nousseessa ”Tosi poikia”-teoksessaan isien ja poikien läheisen ja hyvän suhteen merkitystä koko pojan myöhemmälle elämälle. Sama on tullut esille myös minun haastatteluissani, vaikkakin on huomattava, että sodan pojat isineen ja Pollackin tutkimusten isät poikineen ovat aivan eri ikäpolvea.

”Isästä minulla on turvallinen ja oikeuden mukainen muisto. Meillä oli tiukat säännöt, miten piti elää ja olla eli kyllä hän kuria piti. En ole mitenkään katkera lapsuuden kokemuksista.

Jos vertaan isää ja itseäni isänä, niin isä pystyi sanomaan sen mitä hän tarkoitti, niin selvästi, että sen kyllä ymmärsi. Mutta minä en pysty perillisilleni enkä muillekaan sitä niin selvästi sanomaan. Jokainen aikakausi on aina erilainen ja jokainen isä on sidottu aikakautensa, joten en oikein osaa sanoa, onko poikani isänä erilainen kuin minä, sillä aikakausi vaikuttaa aina ihmisiin ja siitäkin syystä tavat ja ratkaisut ovat toisenlaiset.

Hellyyden osoittaminen vaimolle on meidän perheessä ehkä samanlaista kuin uskon sen olevan normaalia muillekin. Ei sitä lasten nähden paljon ole hyväilty, mutta kyllä he varmaan joskus ovat sitäkin nähneet.” (Maanviljelijä Hannu Savosta).

”Isä teki elämänsä kovaa raskasta työtä. Saimme asutustilan Lieksasta, jota sitten rai-vattiin. Ihailen isää siitä, että hän piti siitä huolen, että jokainen lapsi sai käydä oppikoulun, vaikka köyhissä oloissa asuttiin. Minutkin hän vei itse oppikoulun pääsyko-keisiin ja jännitti kovasti, miten minulle käy ja hyvinhän siinä kävi.

Luulen, että isänä olemme isäni kanssa perussuhtautumisessa lapsiin suunnilleen samanlaisia, mutta ihmeellisellä tavalla historia toistaa itseään, kun isä oli silloin pois, kun minä olin pieni ja niin kävi minullekin, että työtehtävien takia jouduin olemaan paljon pois kotoa, silloin kun lapset olivat pieniä. Mutta kun poika tuli murrosikään, niin silloin muutin päiväjärjestystä niin, että pystyin olemaan paljon pojan kanssa yhteisissä harrastuksissa ja nyt olen löytänyt tasapainon ja saanut siitä tunnol-leni rauhan. Se vaivasi minua kovasti, kun jouduin olemaan niin paljon pois kotoa silloin, kun lapset olivat pieniä. Minulla on kolme lasta. Kaksi vanhinta tytärtä on naimisissa ja heillä on yhteensä viisi lastenlasta. Heidän kanssaan yritän olla mahdollisimman paljon, kun asutaankin samoilla kulmilla, joten eivät he kovin kauaksi vanhemmistaan ole halunneet asettua.” (Maisteri Markku Satakunnasta).

”Kyllä isällä meille sillä tavalla oli aikaa, että saimme aina joululahjaksi puukot ja siten muutaman päivän päästä laskettiin yhdessä haavoja. Sitten oli aamuisin pukeutumiskilpailuja, ja kun hän tuli sodasta, niin hän tykkäsi loikoilla sängyssä ja meidän poikien piti olla kahta puolta hänen kainaloissaan. Siinä hän hankasi parransängellä meidän leukoja, että meillekin alkaisi kasvaa parta. Se oli melkein joka aamuista leikkiä.

Minulla oli isään sota-aikana ja siitä lähtien koko loppuelämän sellainen ristiriitainen suhde, sitä voisi kuvata minun puoleltani siten, että se oli pelonsekainen kunnioitus, mutta kuitenkin hän oli läheinen isä. Tämä tunne johtui siitä, että isä oli karkea ja jyrkkä iso mies, mutta toisaalta hän oli hyvin herkkä. Juuri se, kun isä nuhteli minua silloin lomalla käydessään vaikutti todella kovasti. Se on niin, että kun iso mies puhuu pienelle pojalle vihaisesti tarpeettoman kovalla äänellä, niin se koskee poikaan kovasti. Tästä jäi sellainen jälki, että pelkäsin ja kunnioitin isää, mutta samalla meillä oli lämmin isä-poikasuhde.” (Kunnallismies Väinö Pohjanmaalta).

Isien ja poikien läheisillä suhteilla, siihen liittyvillä leikeillä ja peuhaamisilla on Pollackin mukaan äärettömän suuri merkitys poikien itsetunnolle ja empaattiselle kehitykselle. Hän kertoo psykologin vastaanotoltaan erään 12-vuotiaan amerikkalaispojan tarinan. ”Minulla on pari hyvää ystävää, joihin voin luottaa pienissä asioissa. Mutta sitten kun tapahtuu jotain tärkeää tai minulla on siipi maassa, voin mennä sen ainoan kaverin luo, joka tosiaan ymmärtää ja osaa auttaa – isän luo.” Pollack sanoo, että siinä missä pojat kaipaavat isän tarjoamaa erityistä kumppanuutta ja hoivaa, isät vuorostaan kaipaavat mahdollisuutta valmentaa ja kasvattaa poikiaan, osallistua läheisesti heidän tunne-elämäänsä ja ehkä saavuttaa sitä rakastavaa vastavuoroisuutta, joka heiltä itseltään on omassa isäsuhteessaan puuttunut. Isien ja poikien yhteisen peuhaamisen ja vaikkapa painin oppitunneilla voi olla elinikäinen merkitys. Ne liittyvät pojan myöhemmän kykyyn hallita tilanteita ja välttää turhautumista. Se kasvattaa pojissa myös kykyä hallita myöhemmin sosiaalisia tilanteita ja selvittää erimielisyyksiä hyvällä viestinnällä ja yhteistyöllä tappelujen sijasta. (Pollack, 1999, 138-140).

”Isä oli juuri sellainen, mitä ymmärretään suomalaisella miehellä. Ainakin minä luulen niin. Se aika mihin lapsuuteni sijoittuu, loi ne kasvatustavat ja siinä oli kyllä selkeät raamit. Siinä oli tärkeintä turvallisuus. Se loi turvallisuutta, kun maataloudessa kaikki asiat oli kohdallaan. Se oli sillä tavoin työkeskeistä, että oli turvallinen olo, kun saatiin viljat kylvettyä, heinät latoon, rukiit leikattua. Se antoi jatkuvuutta. Oli tunne, että meillä ei ole hätää. On perunoita, ruisleipää ja niin edelleen. Tuntui että asiat on hanskassa.

Omalla kohdallani isänä oleminen jatkui varmaan saman tyyppisenä. Varmaan saman tyyppinen olen. Sodalla kasvatuksessani on toivon mukaan se vaikutus, että olen voinut esittää sellaista vastuunkantajaa, mihin sota-aikana ja sen jälkeen opin, että pitää ottaa vastuu toisista ihmisistä. En tiedä miten olen siinä onnistunut, mutta se on perua sota-ajalta se selviytymisoppi.” (Maanviljelijä Eemeli läntisestä Suomesta).

Eemeli kuvaa isä-suhteensa perussuomalaisella talonpoikaisajattelulla, että kun on luotettava isä, työtä ja ruokaa, niin asiat ovat hanskassa. Juha Siltalan tutkimusten mukaan suuretkin koettelemukset ovat kestettävissä, jos ne niveltäytyvät osaksi selviämistarinaa. Ilman selviämistarinaa pienikin taakka voi katkaista kamelin selkärangan. Työetoksessa kyse on perimmältään maailman pelisääntöjen varmistamisesta. (Siltala, 1994, 148).

Tutkimusten mukaan hyvällä isäsuhteella on poikaan lähes poikkeuksetta myönteinen vaikutus. Psykiatrian klassikko Sigmund Freud ylisti isäänsä eri

yhteyksissä ja piti isäänsä esikuvanaan. Marianne Krull sanoo teoksessaan "Freud and his father," että Freud kertoi isänsä olleen syvällinen, viisas ja miehikuvituksellisen hilpeä mies. Hän oli itsessään hyvin onnellinen, arvokas ja hyvin käyttäytyvä. Hänellä oli huumorintajua, järkevää skeptismiä elämän epävakaita vaiheita kohtaan. Hänellä oli tapana osoittaa moraalialiteeraten juutalaisia tarinoita ja kaskuja. Hän oli ystävällinen, tunteellinen suvaitseva ja lahjakas mies, jolla oli keskimääräistä korkeampi älykkyys. Hän oli aina toivorikas odottamaan jonkin tapahtumista. Hän oli usein myös valittaja, mutta toisaalta suuri optimisti. Freud halusi samaistua isäänsä ja jopa huomautti, että hän oli kaksoiskappale isästään fyysisesti ja jossain määrin myös henkisesti. (Krull, 1986, 109-110).

14.3 Kun isää ei ole ollenkaan

Sotaorpojen tilanne on erilainen kuin edellä kuvattujen poikien, sillä isät eivät ole voineet luoda heihin minkäänlaisia suhteita. Varsinkaan heihin, jotka eivät koskaan tavanneetkaan isäänsä. Tällainen kohtalo oli Aimolla, josta tuli naisten kasvattama. Hänen isänsä kaatui jatkosodan alussa, kun Aimo oli viiden kuukauden ikäinen.

"Minä olen naisten kasvattama, sillä minua kasvattivat äiti, täti, isosisko ja palvelus-tyttö. Kyllähän sen on täytynyt vaikuttaa, kun jos minä olin asioista heidän kanssaan eri mieltä, niin minä jäin aina yksin. Minulla ei ollut takanani mitään auktoriteettia. En pystynyt sanomaan esimerkiksi, että isä on tätä mieltä. Minun täytyi hankkia muilla keinoilla hyväksyntä mielipiteilleni.

Onhan isättömyys tietysti minun elämäni vaikuttanut, mutta en usko kuitenkaan, että se olisi missään vaiheessa kovin ratkaisevasti vaikuttanut. On paljon muita asioita, jotka ovat vaikuttaneet enemmän.

Ehkä isättömyys on osa syynä siihen, että minä en ole oikeastaan mitään. Minulla ei ole ollut milloinkaan mitään tavoitteita eikä halua tulla miksikään. Siinä voi olla osasyynä se, että olen naisten kasvattama. Minä olen oppinut myös siihen, että elämässä pärjää tarvitsematta käydä nyrkkitappeluita tai käymällä käsiksi kehenkään. Olen oppinut, että sanan säilällä voi kääntää asiat haluamaansa suuntaan.

Ei minulla ole sellaista kunnianhimoa, että minä haluaisin näyttää mihin minä pystyn. Mihin minä sitä tarvitsisin. Minä olen minä tällaisena kuin olen. Minä tajuan oman elämäni arvon, eikä se ulkoisilla arvoilla tai jonkun asettamalla mittareilla mitattuna muutu. Uskon, että tällaisen asenteen syntymiseen on vaikutuksensa sillä, että olen naisten kasvattama. Kyllä kasvatus oli tiukka, mutta ei mistään kovasta kurista voi puhua. Esimerkiksi mitään väkivaltaa siinä ei ollut, sehän liittyy melkein aina miesten kasvatukseen. Uskon, että jos isä olisi minua kasvattanut ja olisin tällaisilla ajatuksilla, kuin minulla on, joutunut hänen kanssaan tekemisiin, niin kyllä siinä olisi pian tullut ongelmia. Ei miehet halua kuunnella löpinöitä. Tekoja pitää olla. Isän maailmaa minulle ei ole olemassa. Toki olen miettinyt millaista olisi ollut elämä isän kanssa. Mutta kun olen katsonut millaista monien poikien elämä isän kanssa on ja olen kuullut niistä ongelmista, mitä monesti on, niin olen ajatellut, että olen ehkä välttynyt monilta ongelmilta, kun ei ole isää.

Kun näen isän kuvan seinälläni, niin näen siinä vain kuvan. Siinä ei ole minulle mitään tunnetta. Se onkin järkyttävää, että minä en tunne mitään, vaikka tiedän, että siinä on isäni, niin se ei herätä minussa mitään tunnetta. Se johtuu siitä, ettei välillemme ole päässyt syntymään mitään tunnesidettä." (Sotaorpo toimittaja Aimo Pirkanmaalta).

Aimon elämänasenne herättää paljon ajatuksia. Hänen kertomuksestaan on vaikea löytää mitään perinteisen maskuliinisuuden piirteitä. Hän on haastateltavistani toinen niistä, jolla ei ole lapsia. Hän ei myöskään ole naimisissa, mutta on elänyt pitkään parisuhteessa naisen kanssa avoliitossa. Hän sanoo käyneensä armeijan, eikä ole varsinaisesti sodanvastainen, mutta pitää niitä aivan turhina, koska hän ei hyväksy minkäänlaista väkivaltaa. Hän sanoo suhtautuvansa kaikkiin asioihin tunteettoman älyllisesti. Aimon kokemukset itsestään saavat tukea Siltalan tutkimuksesta, kun hän eri tutkijoihin viitaten sanoo, että ”äitiyhteydessä lepääminen, vahvistaa tytön ominaislaatuja, mutta pojan se uhkaa erillisenä olentona hukuttaa. Tosimiehisyyden puolustautumista naismaisuuksiin – hellyyttä, passiivisuutta, huolenpitoa ja miehen halun kohteena olemista vastaan.” (Siltala, 1994, 263).

Lukiessani kertomuksia isistä, lapsista ja urheilusta Härkätaistelija kentän laidalla -kirjasta hämmästyin tutkija Jouko Huttusen oman isänsä kuvauksen samankaltaisuudesta Aimon itsensä kuvauksen kanssa. Huttusen isä oli ollut naisten kasvattama menetettyään isänsä nelivuotiaana kansalaissodan aikana. ”Hänhän oli elänyt lapsuutensa äitinsä ja siskonsa kanssa eikä hänellä ollut läheistä suhdetta edes enoonsa. Isälläni ei ollut miehisyyttä, sen enempää kuin muitakaan harrastuksia eikä hän ollut sodan jaloissa myöskään kouluttanut itseään, joten työelämäkin muodostui hänelle katkonaiseksi ilman pitkäaikaisia työsuhteita ... Vasta viime vuosina olen perin juurin oivaltanut kuinka poikkeava isäni oli miehisyydessään, ikään kuin hänelle ei olisi ollut tilaa oikein millään maskuliinisuuden kentällä. Hän ei myöskään toteuttanut omassa elämässään niitä asioita, jotka useimmille miehille ovat tärkeitä, kuten työ, ura, talo, auto, vene ja muut vempaimet.” (Huttunen, 1997, 25). Vertaillessani Huttusen koko kertomusta ja Aimon haastattelun kokonaisuudessaan niissä oli hämmästyttävän paljon yhtäläisyyksiä. Erityisesti mieleeni nousi Aimon sanat, ”Ehkä isättömyys on osa syynä siihen, että minä en ole oikeastaan mitään. Minulla ei ole ollut milloinkaan mitään tavoitteita eikä halua tulla miksikään. Siinä voi olla osa syynä se, että olen naisten kasvattama.” Aineistoni ei anna mahdollisuuksia isättömyyden vaikutusten laajempaan vertailuun, eikä se ole tämän tutkimuksen kannalta oleellistakaan, mutta löytö kahden eri sodissa isänsä menettäneiden poikien kohtaloiden ja elämänasenteiden samanlaisuudesta oli niin mielenkiintoinen, että halusin sen rekisteröidä.

Sotaorpo poliisi Matti ei avaudu puhumaan tunteistaan samalla tavalla kuin Aimo. Hän muistaa isän jo sotaa edeltävältä ajalta, sillä hän on syntynyt 1934. Hänen isänsä ei tarvinnut vammansa vuoksi lähteäkään talvisotaan, mutta jatkosotaan hän joutui ja katosi siellä Matin ollessa 8-vuotias. Matti ehti jo elää varhaislapsuutensa isän kanssa ja muistaa hänen sotaan lähtönsäkin. Isän katoaminen niin, ettei hautajaisiakaan voitu pitää, on ollut perheelle murheellinen asia pitkään. Matti ei pysty surustaan puhumaan, vaan kääntää puheen elämän ulkonaisiin ongelmiin. Hänellä ei ilmeisesti samanlaisia itsetunto-ongelmia ole ollutkaan kuin Aimolla.

”Kyllä minä paljon olen ajatellut, että millaista elämä olisi ollut, jos olisi ollut isä. Mutta vastaustahan siihen ei ole saanut, eikä saa. Kyllä se isän puute oli pahin silloin, kun tieto isän katoamisesta tuli ja kun kävi selväksi ettei hän koskaan tule takaisin.

Mutta sitten se vähitellen häipyi, kun siihen tilanteeseen kasvoi ja piti ruveta heti pienestä töihin. Pahinta oli kun oli puute kaikesta, varsinkin kun asuttiin vähän sivussa kilometrin verran kylästä. Sieltä oli äidinkin vähän vaikea lähteä kylälle hoitamaan asioita ja jättää meitä pieniä sinne päineen, mutta monestihan hän sen joutui tekemään. Siitä on jäänyt semmoinen muisto, että se oli hankalaa ja vaivalloista se elämä. Nälkää ei varsinaisesti ollut. Maasta saatiin ruokaa ja sen verran oli karjaa, että niistä saatiin aina vähän lihaa. Kansanhuollon tarkastajat eivät koskaan käyneet meillä. Arvelivat varmaan, että hyvä kunhan leski pärjäisi omillaan. Mutta se oli kaikesta muusta se puute. Ei meillä ollut valoja, eikä ollut vettä. Meillä oli pahanen kai-vo, jossa oli vain vähän vettä ja sekin ruosteista. Lumesta oli sulatettava pyykkivesi.” (Poliisi Matti Länsi-Suomesta).

Sotaorvot ovat kärsineet sodan seurauksista vielä paljon enemmän kuin muut sodan pojat. He ovat tähän asti jääneet miltei huomiotta sodasta kärsineistä ryhmistä puhuttaessa. Kun muiden ryhmien, sotaveteraanien, -invalidien, -leskien ja kotirintamanaisten kärsimyksiä ja menetyksiä on koetettu eri muodoilla tukea ja lievittää, ei sotaorpojen tunteita ole juurikaan kyselty. Mielenkiintoista onkin, että aivan viimeaikoina sotaorvot ovat alkaneet etsiä kohtalotovereitaan. He ovat perustaneet maakunnallisia yhdistyksiä, joiden keskeisenä tavoitteena yhteisten kokemusten selvittäminen ja orpouden aiheuttamien henkisten patoutumien purkaminen. Tämä kollektiivinen palaaminen yli viidensyväisen vuoden takaisin tapahtumiin, niiden muistoihin ja isän kuoleman aiheuttamaan tukahdutettuun suruun osoittaa, että heillä on mieltä rasittavia muistoja, joista on jo edellä kerrottu ja joiden selvittämiseen he haluavat nyt omatoimisesti tarttua.

Luptonin & Barclayn mukaan 1940–1950-luvuilla esiintyi tieteessä kasvava kiinnostus isän poissaolon vaikutuksiin, joka aiheutti perhe-elämän häiriöitä toisen maailmansodan seurauksena yhdistettynä niin kutsuttuihin patologisiin vaikutuksiin eli yletön äidin rakkaus lapsia kohtaan.

Sodan erottama lapsi tuli suureksi ongelmaksi keskusteluissa. Ilman isää olleet lapset kuvattiin eräänlaisena riskinä. Fyysisesti epänormaaleina, seksuaalisen, älyllisen ja moraalisena kehityksen mallin puuttuessa merkkeinä olivat passiivisuus, syömis- ja unihäiriöt, heikko sosiaalisuus. Ilman isää kasvaneilta pojilta puuttui positiivinen roolimalli, jonka mukaan he voisivat muodostaa omaa maskuliinisuuttaan. (Lupton & Barclay, 1997, 43-44).

Uudempi tutkimus on selvittänyt, että isän puuttuminen tai poissaolo on huomattavasti kompleksisempi ilmiö kuin varhaisissa isätutkimuksissa oletettiin, esimerkiksi isä voi olla poissa fyysisesti ja/tai psyykkisesti, ja että jos lapsella on mahdollisuus korvaavaan isähahmoon, ei biologisen isän puuttumisella ole välttämättä suurtakaan merkitystä. Kaiken kaikkiaan mielenkiinto isän puuttumisen tutkimiseen on selvästi vähentynyt, koska on käynyt ilmeiseksi, että isättömyyteen kytkeytyvät oheis- ja seurannaisvaikutukset ovat lapsen kannalta usein kaikkein tärkeimpiä. Tällaisia ovat mm. mahdollinen avioero-prosessi, äidin jääminen yksin ja ylikuormittuminen sekä perheen vuorovaikutussuhteiden muutokset. (Huttunen, 1994, 80). Tuohon tutkijain näkemykseen isää korvaavasta miehen mallista, on aiheellista esittää kysymys, kuinka usein poikien on sitten mahdollisuus saada tällainen korvaava mies läheisyyteensä. Varsinkaan sellaista, jonka kanssa hän voi luoda toimivan suhteen.

Isän poissaolo voi johtua monesta muustakin syystä kuin kuolemasta. Martti Eskon mukaan isän poissaolon merkitystä lapselle ei voida missään tapauksessa kieltää. Monissa perheissä isä joutuu jo työnsä vuoksi olemaan paljon poissa kotoa. Muita poissaolon syitä ovat mm. asumus- tai avioero, sairaus, ym. Kun poissaolon merkitystä arvioidaan on otettava huomioon, onko kysymys väliaikaisesta vai pysyvästä poissaolosta. Poissaolon pituudella on Eskon mukaan selvästi vaikutusta sen seurauksiin. Myös poissaolon syy on lapselle merkitsevä. Isän puutteella on suuri merkitys erityisesti pojille, kuten on todettu, mutta myös murrosikäiset tytöt näyttävät Eskon mukaan kärsivän isän poissaolosta ja kokevat vaikeuksia myöhemmissä miessuhteissaan. (Esko, 1984, 30).

Isä-poikasuhteesta puhuttaessa on syytä tarkastella isätutkimusten kehitystä viimeisten vuosikymmenien aikana. Huttusen mukaan 1950- ja 60-lukujen isätutkimusten tuloksissa ovat mielenkiintoisia niiden ongelmanasettelu ja taustalla olevat isyys-, miehisyy- ja perhekäsitykset. Yhdessä ne muodostavat isyydestä kuvan, joka on täysin erilainen kuin äitiyden edustama läheinen, huolehtiva ja empaattinen vanhemmuus. Suhteessaan omaan lapseensa 50-luvun isä oli etäinen, viileä ja asiakeskeinen, perheen tunnesuhteiden kannalta marginaalinen henkilö, jonka paikka jäi kaikkiaankin epäselväksi.

Tämä perheestään pomon lailla huolehtiva perinteinen isä oli vallitsevana myös meillä sodan käyneitten miesten keskuudessa 50- ja 60-luvulla. Hänet löytää kyllä vaivatta myös tämän päivän perheistä. Hän on sitoutunut perheeseensä siinä mielessä, että hän tuntee vastuuta perheen aineellisesta ja ulkoisesta hyvinvoinnista. Lapsilleen hän on erityisesti rajojen asettaja ja auktoriteetti, joka kuitenkin puuttuu kasvatukseen vain valikoivasti. Isyys on siis hänelle vankkaa perheeseen kuulumista, käytettävissä olemista ja 'linjakysymyksiin' puuttumista, mutta hän ei halua, että isyys tunkeutuisi hänen identiteettiinsä, miehisyyteensä, työhönsä tai harrastuksiinsa. Vaikka tällainen isyys näyttäisi vaivattomuudessaan miehen kannalta jopa houkuttelevalta, syvempi tarkastelu osoittaa roolin epäkiitollisuuden: siihen on vaikea identifioitua. Perinteisen isän odotetaan sitoutuvan isyyteensä ulkoisesti antamalla taloudellinen ja henkinen tuki perheelle, mutta ei kovin syvältä sisäisesti tai emotionaalisesti, jotta leivän ansaitsijan rooli ei häiriintyisi. Niinpä perinteisen ja poissaolevan isän välillä on vain pieni ero, joka monesti häviää kokonaan.

Teoreettisesti mielenkiintoisia ovat tutkimukset, joissa on seurattu isän ja lapsen välisen kiintymyssuhteen syntymistä. Erityisen kiinnostavia ovat ne tutkimukset, joissa isä on ollut joko päävastuisena tai äidin kanssa tasaveroisena vanhempana lapsen syntymästä asti. Huttunen viittaa lukuisiin 1980–90-luvuilla tehtyihin ulkomaisiin tutkimuksiin, joissa lapsen ensimmäisen kuuden elinkuukauden aikana tehdyt tutkimukset ovat osoittaneet, että isät ovat aivan yhtä hyviä ja sitä paitsi melkein samanlaisia äitejä kuin naisetkin. On myös havaittu, että isä voi luoda äidin tavoin symbioottisen suhteen vauvansa kanssa. Tämän tyyppiset havainnot pakottavat tarkistamaan joitakin perinnäisiä ajatuksia sekä miehisyydestä ja isyydestä että lapsen kehityksestä. Elisabeth Badinterin provosoivaan tyyliin esitettyä lausuntoa lainaten Huttunen toteaa: ”Uusi isä/ äiti räjäyttää taivaan tuuliin väitteen, jonka mukaan imeväinen voisi kiin-

tyä vain äitiinsä (John Bowlby) ja sen seurauslauseen, joka väittää, että vauva voi kiinnittyä vain yhteen ihmiseen kerrallaan. Michael Lambin ja Michael Yogmanin urauurtavat tutkimukset osoittavat, että totuus on kokonaan toisentalainen. Ensisijaiseksi kiintymyksen kohteeksi muodostuu sukupuoleen katsomatta se vanhemmista, joka kiinnittää eniten huomiota lapseensa, eikä hänen ensisijaisuutensa toisaalta sulje pois muita. Lisäksi lapsen mieltymykset muuttuvat ajan myötä” (Huttunen, 1994, 52-57). Lämpimälle isä-poikasuhteelle on siis odotettavissa tulevaisuudessa parempia aikoja, kunhan uusi isyys, josta puhutaan myöhemmin vielä tarkemmin, pääsee vallalle. Sodan poikien, eikä heidän poikiensa suhteisiin, sillä ei enää juuri ole vaikutusta, sillä harva heistä enää on tulossa pienten lasten isäksi, ainakaan ensimmäisen vaimon kanssa.

Jos miehet alkaisivat hoitamaan lapsiaan heti pienestä pitäen entistä enemmän, poistuisi isiltä myös isyyden epäkonkreettisuuden ongelma, jonka Lindqvist katsoi aiheuttavan isyydelle ja poikien tunne-elämälle vaikeuksia. Lasten kanssa eläminen ei voine olla jättämättä jälkiään myös miehen arvomaailmaan. Niinpä jotkin ns. miestutkijat pitävät uudenlaista isyyttä ratkaisevana väylänä uudenaikaiseen miehisyyteen: miesten kova maailma voi muuttua siten, että yhä useampi mies sitoutuu isyyteensä ja huomaa kotityön arvon. Niinpä monet miehet lukevatkin isyytensä ansioksi sen, että he ovat alkaneet tuntea itsensä vastuullisiksi, aikuisiksi miehiksi. Tällainen kehitys on oletettavasti mahdollista erityisesti jaetussa vanhemmuudessa.

Martti Lindqvistin mielestä isyyden vaikeus on nykyään (1980-luvulla) paljolti siinä, että isänä oleminen on niin epäkonkreettista. Miehillä on hyvin vähän fyysisiä tehtäviä tai malleja lapsiin liittymiseksi. Mies on jotenkin ulkopuolinen omassa kodissaan. Lapsisuhteisiin liittyy myös paljon menneisyydestä kertautuvaa syyllisyyttä ja avuttomuutta. Ei osaa olla isä, koska ei ole milloinkaan saanut olla isänsä poika. (Lindqvist, 1986, 110). Juuri tätä kohtaa isyyden muutoksen ja uuden isyyden pitäisi kipeimmin korjatakin.

Lindqvistin mielestä miehen minäkuvan problematiikka näkyy erityisen selvästi ruumiin hahmottamisen vaikeutena. Hänen mukaansa on sanottu, että poikien on huomattavasti vaikeampi piirtää sopusuhtainen, integroitu ihmisruumis kuin tyttöjen. Juuri suomalaispoikien kohdalla tämä vaikeus on erityisen suuri. Tätä ilmiötä on tulkittu toisaalta osoitukseksi heikosta kehonkaavion muodostumisesta ja toisaalta merkiksi siitä, että pojilla on tyttöjä enemmän puutteita ihmissuhteissa. Poika ei tiedä mikä hänen ruumiinsa on ja mitä hän sillä tekisi. (Lindqvist, 1986, 85).

14.4 Sota, alkoholi ja elämänhallinta

Olen jo aikaisemmissa luvuissa käsitellyt joissakin yhteyksissä sotaan liittynyttä alkoholin käytön lisääntymistä. Asia liittyy niin läheisesti tutkimusongelmaani, että sitä on syytä tarkastella vielä lähemmin. Puhuvathan tutkijat sukupolvikuvauksissa erityisesti ”märästä sukupolvesta” tarkoittaen aikavälillä 1935–1955

syntyneitä, (Sulkunen, 1980, 160) eli aikaväliä, johon osa tutkimuskohteestani kuuluu. Märkä sukupolvi määritelmä liittyy alkoholin kulutuksen voimakkaaseen nousuun 1960-luvun lopulta lähtien. Sen selvittäminen, mikä osuus isien juomisen lisääntymisellä sodan aikana oli seuraavan sukupolven ryypäämään ratkeamiseen ja mikä osuus oli elinolosuhteiden muutoksella, ei ole tämän tutkimuksen aihe. Käsittelen aihetta poikien näkökulmasta, koska heidän lausumansa liittyy sodanaikaisen ja sen jälkeisen elämän kuvaukseen.

”Luulen, että miehet purkivat ahdistustaan ja pelkoaan viinaan. Esimerkiksi kun rintamamiehet kokoontuivat, niin lasin ääressä muistot kirkastuivat ja juttu luisti huomattavasti äänekkäämmin, kuin mitä se muuten oli ollut. Alkoholin käyttöön liittyy aina väkivaltaa, vaikka sitä perheissä piilotellaan viimeiseen asti. Perheiden hätä oli sodan jälkeen suuri ja oikeastaan se synnytti seurakuntiin perheneuvontatoiminnan.” (Mikko-pappi Uudeltamaalta).

”Kyllä elämä Helsingissä muuttui sodan jälkeen, koska tänne muutti tavattoman paljon ihmisiä. Valtaosaltaanhan se johtui karjalaisen siirtoväen tulosta, mutta tuli muutaakin väkeä maaseudulta. Tämä johti huutavaan asuntopulaan, ja kun lisäksi oli suuri joukko, jotka olivat joutuneet heti asevelvollisuuden jälkeen sotaan, niin heiltä oli nyt elämältä pohja pois. Kaikki tämä lisäsi asunnottomuutta, juoppoutta, katutappeluita ja ryöstöjä, joten kyllä elämä tuli raaemmaksi.

Olihan tuolla Eläintarhan urheilukentän vieressä Helsingissä niin sanottu urheiluseura Mustakäsi, jossa oli sodasta palanneita rintamamiehiä, alkoholisoituneita työmiehiä, insinöörejä ja muita. He elivät siellä ja panivat pullon kiertämään kun saivat. He harrastivat omalaatuista urheilua, kivellä kuulantyöntöä ja muuta sellaista. Myös kodeissa oli paljon alkoholin käyttöä. Meilläkin pidettiin kerran pari kuukaudessa railakkaita juhlia, jossa aseveljet saman rykmentin miehet vaimoineen juhlivat alkoholin kanssa riehakkaasti ja päästivät elämää irralleen. Kun se oli uutta meillä, niin me nuoret katsoimme sitä vähän ihmeissämme, että katsos vaan. Lapsena ja nuorena sitä kasvoi siihen muuttuneeseen menoon, niin ettei se niin ihmeelliseltä tuntunut. Koulussa pidettiin luokkatanssiaisia, hiihtoretkeä ja kaikenlaista hauskaa. Toki hillitymmin kuin tämän ajan nuoret.” (Johtaja Asko Helsingistä).

”Sillä tavalla sota vaikutti miehiin, että korttikänkejä oli paljon. Miehet löivät porukoissa korttia. Kyllä ne aina jotakin väkeviä joivat. Ne tekivät kaljaa ja kiljua ja mitähän joivat. Ne olivat oppineet sen sodassa, kun siellä oli paljon joutoaikaa. Ne olivat kerran menneet meidän heinälatoonkin pelaamaan ja juomaan ja isä ajoi ne pois sieltä. Kyllähän me pojat aina joskus oltiin seuraamassa niiden touhuja.” (Metsuri Pekka Savosta).

”Sodan jälkeen miehet saivat laivasta alkoholia. Sitä ne joivat ja pelasivat siellä lepi-koissa korttia. Sitä piti käydä katsomassa. Kyllä sitä juopottelua oli. Sitä en tiedä olivatko kotona väkivaltaisista. Siitä ne olivat merimiehille kateellisia, kun ne veivät kylän tyttöjä. Siitä oli merimiesten ja suomalaisten välillä tappeluita.” (Tehtaan Hannu Pohjois-Suomesta).

Nämä poikien silminnäkökuvaukset todistavat sen mitä tutkijatkin ovat tuoneet esiin juoppoudesta ja sen aiheuttamasta väkivallasta. Silvo Hietanen sanookin, että ”väkivalta kotiutui suomalaiseen yhteiskuntaan armeijan mukana. Eteväkään näytelmäkirjailija ei ole onnistunut saamaan teokseensa samanlaista jännitettä kuin mitä rutikuivat tilastotiedot juopumusrikoksista vuodelta 1944, jolloin ne monikymmenkertaisuivat.” (Hietanen, 1992, 176). Tämä juopottelun aaltohan laimeni ja kansa raitistui, mutta koskaan se ei palannut sotaa edeltävälle tasolle. Viinalla on ollut vaikutusta moniin asioihin ja ongelmiin. Nätkin, mm. neuvolakokemuksiin perustuvan tutkimuksen mukaan ”aborttimoti-

vaatioiden joukossa näyttää esimerkiksi miehen alkoholin liikakäytöllä olleen potilaspiireissä huomattava sija vuonna 1955. Alkoholi oli taustalla myös monissa muissa perhevaikeuksissa ja se aiheutti myös väkivaltaa.” (Nätkin, 1994, 149). Alkoholin käytön asteittaiseen vähentymiseen vaikutti luonnollisesti olojen vakiintuminen jälleenrakennustyöksi, voimakas raittiustyö ja aatteellisten harrastus- ja liikuntajärjestöjen aktiivinen toiminta. Sota muutti moraalialueita monessa suhteessa. (Sulkunen, 1980, 162).

Tutkijat ovat pohtineet paljon sitä, mikä synnytti määrän sukupolven juuri siitä ikäluokasta, joka näki hurjan alkoholinkäytön onnettomat seuraukset lapsuudessaan. Omissa haastatteluissani alkoholiaasiaa ei sivuttu muuten kuin lapsuuden kokemusten osalta. Se mitä puhun määrästä sukupolvesta perustuu siis muihin tutkimuksiin. Suhtaudun kyllä kriittisesti sukupolvirajoihin 1935-1955, jota mm. Pekka Sulkunen käyttää. Monissa muissa yhteyksissä on todettu, että syntymävuodessa 1945 on selkeä raja myöhemmässä elämässä. (ks. Tuominen, 1991, 48). Sodan poikien ikäluokka oli villillä 1960-luvulla jo paljon vakiintuneemmassa elämänvaiheessa kuin Sulkusen samaan kohorttiin laskemat suuret ikäluokat. Tosin hän myöntää itsekin tehneensä määritelmän ”hieman mielivaltaisesti.” (Sulkunen, 1980, 160). Hänen mukaansa nämä suuret syntymäluokat olivat juuri 1970-luvun alussa tulossa ikään, jossa aletaan olla kohtalaisyssä varoissa ja aloitetaan opiskelun jälkeen vanhemmista riippumatonta elämää. He olivat Sulkusen mukaan parhaassa juomaiässä juuri silloin, kun yllätyksellinen alkoholin kulutuksen kasvuvauhti oli huipussaan. Tuohon aikaan myös alkoholipoliittiset edellytykset kasvulle olivat suotuisat eli hintakehitys, anniskelupoliittikka, jakeluverkoston laajeneminen ja mainonta. Kulutuksen kasvun pysähtymistä vuodesta 1974 alkaen on taas pidetty alkoholipoliittikan ansiona ja laman vaikutuksena. Yhtä hyvin siihen voi nähdä vaikuttavan myös sen, että määrän sukupolven elämänsä alkoi olla vaiheessa, jolloin vapaa-ajan viettoa on pakko rajoittaa asunovelkojen ja lastenkasvatuksen takia. (emt. 160). Sulkunen sanookin, että ”märkä sukupolvi pakottaa kiinnittämään huomiota itse elinolojen muutokseen, jota Suomessa on kutsuttu Suureksi Muutoksi. Tiivistäen voi sanoa, että Suuren Muuton sukupolvia erottaa sekä luokka että työ. Sosiaalista ympäristöä ajatellen on tärkeää korostaa, että sukupolvien etäisyys on kasvanut myös kilometreissä.” (emt. 161).

Itse vetäisin selkeän rajan, vastoin Sulkusen käsitystä, sodan poikien ja suurten ikäluokkien loppupäässä syntyneiden väliin alkoholin käytössä. 1946 ja sitä ennen syntyneet elivät herkimmän nuoruutensa siinä vaiheessa, kun raittius ja kaikkalainen ihanteellisuus oli tavoiteltavaa. 1950- ja 60-luvun alkupuolella, liikunta-, urheilu-, nuorisoseura- ja työväenjärjestöjen harrastustoiminta eli sodan jälkeisen nousun kukoistuskauttaan ja juoppous katsottiin silloin pahennukseksi. Vasta 1960-luvun puolivälissä alkanut kulttuurin vallankumouksellinen muutos ja alkoholilain muutos, muuttivat tilanteen ”määrälle” sukupolvelle otolliseksi.

Alkoholi sinänsä ei ole sota-ajan eikä määrän sukupolvenkaan ongelma, vaan suomalaiset on kautta aikojen tunnettu omituisista juomatavoistaan ja huonosta viinapäästä. (Alasuutari, 1985, 39). Alasuutari ei kuitenkaan pidä

suomalaisten tilannetta aivan toivottomana viitattaessa siihen, että tutustuttaessa monien sivistyneempien juomatapojen maihin, voi huomata, että siivompien juomatapojen opettaminen rahvaalle on ollut kaikkialla hidasta ja se on vienyt satoja vuosia. Hän näkee suomalaisen miehen humalahakuisuudessa vapaudenkaipuuta, jonka tämä voi humalassa tyydyttää. Vapaamuotoisille juomaringeille Alasuutari näkee ominaisuudeksi juuri vapauden korostamisen. Juotaessa jätetään tittelit ja tärkeilyt pois. Humalan vapaus on vapautta arjen pakoista ja paineista, raskaasta työstä ja loputtomasta suoriutumisen ja suorittamisen vaatimuksista. (emt. 47-48, vrt. Kuronen, 2001, 81-82). Jos Kurosen kuvaus suomalaisen nykymiehen kovasta viinan halusta pitää paikkansa, ei ole paljon toivoa, että suomalaisetkin alkaisivat juoda sivistyneesti, kuten Alasuutarin vertailemat britit tai ranskalaiset.

Huveilla on hintansa ja juhlan jälkeen maksetaan laskut. Jussi Simpuran ja Kalervo Kiiänmaan mukaan alkoholin aiheuttamat haitat voivat olla sekä sosiaalisia että terveydellisiä. Ne vaihtelevat tappeluista ja pienistä tapaturmista saaduista kolhuista ja krapulasta vakaviin sairauksiin, kuten alkoholismiin ja jopa kuolemaan. Alkoholin haitat ovat Simpuran ja Kiiänmaan mukaan selvässä suhteessa kulutukseen, mitä enemmän juodaan sitä enemmän haittoja. Haittojen syntymiseen eivät vaikuta juomien vahvuus eikä juontimuodot. Heidän mukaansa polvi saattaa pojasta jopa pahentua, sillä alkoholisti-isien pojilla riski tulla suurkuluttajaksi on yhdeksänkertainen verrattuna muiden isien poikiin. (Simpura & Kiiänmaa, 1995, 153-157). Ilkka Taipaleen mukaan 0,5-1 % miehistä päätyy umpijuopoiksi. He ovat myös mukana siinä 3 %:n joukossa, joita Taipale pitää kaikkein toivottomimpina ja sanoo, että heidän joukkonsa on haaste yhteiskunnalle. Tätä pienehköä miesjoukkoa varten yhteiskunta on palkannut ainakin 10 000 ammattiauttajaa. Poliiseja, vanginvartijoita, teollisuusvartijoita, myymäläetsiviä, lääkäreitä, hoitajia, psykologeja, ym. ja vielä suuri joukko vapaaehtoisia eri tehtävissä. (Taipale, 1995, 103-108).

Pidänkin suomalaisten tulevaisuutta tässä suhteessa synkkänä, juuri tuohon tutkijoiden havaintoon viitaten, että ei alkoholijuoman vahvuudella eikä juontitavalla ole vaikutusta haittojen syntymiseen, vaan määrä ratkaisee. Kaljan juonti ja EU:n myötä yhä liberaalimpi alkoholipolitiikka johtaa väistämättä alkoholismin lisääntymiseen ja perheiden kärsimykseen.

14.5 Isät ja pojat

Vaikka sodan osuutta sen läpi käyneiden miesten ja isien pojilleen antamiin miehen malleihin ja keskinäisiin suhteisiin, ei ole kovin paljon systemaattisesti tutkittukaan, niin elämäkertakirjoituksissa ja niiden analyyseissä se putkahtaa tuon tuosta esiin. Tarkempi analyysi jää kuitenkin enimmäkseen tekemättä. Kirjassaan *Miehen kunnia*, Juha Siltala luotaa syvältä elämäntarinoiden pohjalta miesten moninaisia ongelmia, joiden syyt ovat kunkin yksilön kohdalla erilaisia, mutta selkeästi yleisin syy on viina. Joillakin sen liika käyttö on ollut vitsa-

uksena suvuissa jo monessa polvessa tai sitten vain vanhemmilla tai vain isällä. Viinan ohella toinen suuri ongelmien aiheuttaja on tunne-elämän köyhyys ja rakkaudettomuus. Näiden seurauksena monen lapsen elämä on ollut perhehelvettiä heti pienestä pitäen. Se ei luonnollisestikaan ole antanut kovin hyviä lähtökohtia elämälle, jota kertojat ovat omakohtaisesti kuvailleet ja tutkijat analysoineet. Pohtiessaan miehen ahdistusta, joka johtuu ”kielleytystä elämästä”, Siltala toteaa sen erästä kertojaa siteeraten johtuneen... ”ainakin ankarasta isästä ja sodasta. Saamansa ankaran kasvatuksen hän siirsi sittemmin lapsiinsa.” Kertojan ahdistus uhkasi periytyä purkamattomana polvesta polveen. Kertojan mukaan sota-ajan kokemukset olivat yksi ankaruuden veruke, ”kun isän elämän täytti työ, sota ja työ,” (Siltala, 1994, 38-40).

Ankeat kasvuolosuhteet ovat omiaan lisäämään myös aggressiivisuutta, Kirsti Lagerspetzin mukaan ruumiillisen rangaistuksen käyttö, rakkauden kieltämisen käyttö rangaistuksena tai se, että vanhemmat laiminlyövät lapsiaan vaikuttaa lapsen aggressiivisuuteen, (Lagerspetz, 1977, 151). Aggressiivista väkivaltaisuutta lisää eri tilanteissa myös alkoholin käyttö (emt, 191).

Isyyteen ei ehkä ole kiinnitetty viime aikoina siinä määrin huomiota, kuin se jokaisen varttuvan ihmisyyksilön, ja myös yhteiskunnan kannalta vaatisi. Jari Sinkkonen sanoo kirjassaan ”Yhdessä isän kanssa”, että nykyisin isistä on kova pula. (Sinkkonen, 1998, 11). Jokaisella lapsella on tietysti biologinen isä, mutta onko hän sitä käytännössä läsnäolevana, lapsen turvallista kasvua ja kehitystä tukevana? Suurella enemmistöllä toki näin onkin, mutta niin kotimaisiin kuin amerikkalaisiin tutkimuksiin viitaten Sinkkonen on sitä mieltä, että isien lyödessä isän tehtävänsä laimin, lasten häiriökäyttäytyminen ja rikollisuus lisääntyvät siinä määrin, että .. ”on suorastaan kohtalon kysymys, miten estää tilanteen luisuminen kokonaan hallinnasta täällä Suomessa”. (Sinkkonen, 1998, 12). Amerikkalaiseen tutkijaan David Blankenhomiin viitaten Sinkkonen sanoo, että ”isyys ei ole rapautunut niinkään siksi, että miehet olisivat nykyisin saamattomia tai välinpitämättömiä, vaan isyyttä vastaan on myös pontevasti hyökätty”. (emt. 12). Miehen pitäisi uskaltaa ottaa se asema, mikä hänelle luontaisesti kuuluu aviomiehenä ja isänä.

Siltala tuo esille monia esimerkkejä, miten isä voi tulla omasta käytöksestään johtuen mitätöidyksi äidin ja lasten taholta omassa perheessään ja miten kohtalokkaita elinikäisiä seurauksia siitä voi olla lapsille. (Siltala, 1994, 66-70). Siltalan mukaan ”isän poissaolevuus tai raakuus ei välttämättä estä poikaa tulemasta mieheksi, mikäli vanhempien keskinäinen suhde toimii. Isän henkinen poissaolo ei vielä estä sisäistämästä isän funktiota, jos äiti ei mitätöi isää”. (emt. 72).

Sinkkonen kiinnittää huomiota myös opettajakunnan ”naisistumiseen” eli miesopettajien osuuden vähenemiseen koulussa. Hänen mielestään ongelma ei ole varsinaisessa opettamisessa, sillä naiset pystyvät siirtämään tietoa varmasti yhtä hyvin kuin miehetkin, mutta ydin on siinä, jos tiedon hankinta sävyttyy kokonaan feminiiniseksi, niin siitä tulee ”naisten juttu”, josta kiinnostuminen on pahimmassa tapauksessa uhka pojan maskuliinisuudelle. Tässäkin tilanteessa isää tarvitaan kertomaan lapselle, että hän pitää oppimista ja koulunkäyntiä

arvossa ja on valmis auttamaan lasta niillä keinoilla, jotka hänellä on käytössään. (Sinkkonen, 1998, 150).

Sinkkosen mukaan isän merkityksestä lapsen kognitiiviselle kehitykselle on paljon tutkimustietoa. Isän vaikutus poikaan on suurempi ja selkeämpi kuin tyttöön varsinkin lasten ollessa pieniä, (emt. 150). Myös maailmankuulu lastenpsykiatri Bruno Bettelheim korostaa, että mitä pienempi lapsi, sitä enemmän hän ihailee vanhempiaan. Hän sanoo, että kenen muunkaan mukaan lapsi voisi muovata itseään kuin niiden ihmisten, jotka toimivat hänen vanhempinaan. (Bettelheim, 1989, 122).

Ikävä isyyteen ja isien ja poikien elämään vaikuttava seikka on avioero. Erot näyttävät tilastojen mukaan jatkuvasti lisääntyvän ja ovat monien tutkimusten mukaan jo hälyttävä yhteiskunnallinen ongelma nimenomaan lasten turvattuuden takia. Suomessa yleisesti vallitsevan käytännön mukaan lasten hoito jää avioerossa useimmin äidille ja käytäntö on osoittanut, että isä jää tällöin syrjäiseksi lapsilleen. Näin Sinkkosen edellä kuvaama isättömyys lisääntyy. Avioero on usein esitetty riskitekijä lapsen kehityksen kannalta. Tutkimukset osoittavat, että kouluikäiset pojat, joiden vanhemmat ovat äskettäin eronneet ja jotka ovat yksihuoltajaäidin hoivissa, usein joutuvat hankaluuksiin koulusuorituksissa, käyttäytymisessä ja sosiaalisissa suhteissa. Myös äidit käyttäytyvät usein poikaan kohtaan kovaotteisemmin ja vähemmän positiivisesti kuin ehjissä perheissä. Lea Pulkkinen mukaan ”avioero ei ole erillinen kokemus. Se kytkeytyy monimutkaiseen tapahtumasarjaan, jossa sekä ennen avioeroa että sen jälkeen voi esiintyä monia stressitekijöitä, kuten vanhempien riidat, muutto, taloudelliset vaikeudet, vanhemmuuden ongelmat ja toisen tai molempien vanhempien uusi romanssi ja uuden parisuhteen muodostaminen. Avainseikka häiritsevien vaikutusten kannalta onkin usein se, miten riskit kasautuvat ja kuinka monenlaisia muutoksia lapsen elämään avioero aiheuttaa.” (Pulkkinen, 2002, 18).

Avioerotilanteissakin pitäisi muistaa, että isää ja aikuista tarvitaan vielä nuoruusiässäkin tuomaan nuorelle rajat, joita vastaan tämä voi taistella oman identiteettinsä rakentamistyössään. Rauno Juntumaan mukaan, vahva ja joustava minuus sekä hyvä sukupuolinen identiteetti rakentuu samastumisesta niin miehiin kuin naisellisiin ominaisuuksiin sekä turvan ja hellyyden saamiseen sekä isältä että äidiltä, hyviin sisäistyksiin. Normaalisissa kahden vanhemman perheessä kun molemmat vanhemmat osallistuvat hoitoon heti alusta alkaen lapsi pääsee tutustumaan sekä feminiiniseen että maskuliiniseen maailmaan eikä mystifioi niitä. Hänellä on turvallinen liikkumalupa kummallakin alueella. Samastumiset ja erillistymiset rakentavat minuuden. (Juntumaa, 1999, 27). Juntumaan kanssa samassa pohjoismaisessa ”Isän jäljillä” -konferenssissa isistä ja avioerotilanteesta puhunut Anders Brunberg on todennut, että Suomen lainsäädäntö lähtee lapsen edusta, mutta käytännössä tämä etu toteutetaan äidin ehdoilla. Hän kysyy, että ”miten voidaan edes ajatella, että lapsen etu on hänen erottamisensa rakkaasta vanhemmasta, joka useimmiten on isä. Meidän täytyy tietenkin pyrkiä siihen, että erolapsi pystyy säilyttämään läheiset suhteensa molempiin vanhempiinsa, myös isäänsä, vanhempien eron jälkeen.” (Brunberg, 1999, 71, vrt. Tiihonen, 2002, 202). Brunbergin mukaan ”jo kauan on yleisessä

keskustelussa puhuttu uudesta isästä, joka osallistuu vanhempainkursseihin, on mukana synnytyksessä, ottaa osaa lasten hoitoon ja kodin hoitoon samoilla ehdoilla äitien kanssa ja jotka viettävät paljon aikaa lastensa kanssa. Tällaista isää ei kukaan saa viedä lapsilta eron kohdatessa ja tähän on sekä lapsien että isien voitava luottaa.” (emt. 72).

Brunberg on kannanotoissaan ilmeisen oikeassa, mutta ihmetyttää, mikä panee tällaisetkin ihanneisät eroamaan, kun nykyisin pitäisi jo kaikilla vanhemmilla olla tietoa siitä, kuinka tärkeä eheä koti on lapsen kehitykselle ja onnellisuudelle. Elämä on inhimillistä, eikä aina kaikki onnistu. Näin ollen sekin on todettava, että kaikki isät eivät vielä yllä Brunbergin kuvaamalle tasolle. Isä voi olla väkivaltainen tai käyttäytymiseltään muuten epäkelpo. Tällaisesta tilanteesta Pulkkinen toteaa: ”joskus avioero voi olla myös vapautuksen lähde” (Pulkkinen, 2002, 18). Pahinta lapselle ehkä sittenkin on välittämisen puute. ”Esimerkiksi vanhemman vähättelevä suhtautuminen lapsen aikaansaannoksiin voi toistuessaan vaikuttaa lapsen käsitykseen itsestään ja heikkoon itsetuntoon”. (emt. 17).

14.6 Isyyden muutos

Sotien jälkeisenä voimakkaana jälleenrakentamisen aikana miehet vastasivat pääasiassa perheen toimeentulosta ja työskentelivät kodin ulkopuolella. Naisien vastuulla oli puolestaan kodin- ja lastenhoito. Isän tehtävän katsottiin alkavan vasta sitten, kun erityisesti poikalapsi varttui vanhemmaksi ja oli avuksi isälle. Isä oli usein rankaisija, jolla lapsia peloteltiin. Hyvä isä vastasi lasten materiaalisesta hyvinvoinnista toimimalla kunnollisena perheen elättäjänä. Varsinkin maaseudulla perheet olivat suuria ja toimeentulo oli niukkaa, joten sekä isät että äidit joutuivat tekemään pitkiä työpäiviä usein fyysisesti raskaissa oloissa. Myös kaupunkioloissa työläisnaisten vastuuta perheestään ja miehestään korostettiin siitä huolimatta, että monet naisista olivat kodin ulkopuolisessa työssä, toisina perheen elättäjinä.

Suomessa perinteisen vanhemmuuden murrokseen ovat vaikuttaneet ennen muuta ammatillinen rakennemuutos ja naisten emansipaatio. Naiset ovat halunneet tasa-arvoisen aseman miehen kanssa työssä ja kotona. Myös syntyvyyden säännöstely, teknologian kehitys sekä valinnanvapauden ja vapaa-ajan lisääntyminen ovat muuttaneet isän osallistumista kodin- ja lastenhoitoon länsimaissa. (Huttunen, 1998, 36).

Isätutkimuksessa 1950- ja 1960-luvuilla keskityttiin selvittämään pääasiassa isän puuttumisesta aiheutuvia ongelmia lapsen kehitykseen. Isän puuttumisen ajateltiin vaikuttavan heikentävästi erityisesti poikalapsen sukupuoli-identiteetin, sosiaalisen käyttäytymisen ja moraalin kehitykseen. Vaikka tutkimustulokset olivatkin osin ristiriitaisia, niin tavallisimmin isän puuttumisen nähtiin ilmenevän pojissa joko liiallisena riippuvuutena tai hallitsemattomana maskuliinisuuksena. Kriittisiä ajanjaksoja olivat ikävuodet 3-6 ja 12-15, jolloin

isän läsnäolo nähtiin erityisen tärkeäksi. Isän puute saattaa tarkoittaa sitä, että isä ei ole eri syistä johtuen perheessä lainkaan läsnä tai sitten, kuten Korhonen Badinteriin viitaten sanoo, että poissaolevalla isällä tarkoitetaan ehkä fyysisestä poissaolosta useammin psykologista poissaolosta. Isä voi olla fyysisesti läsnä, mutta henkisesti ja tunteenomaisesti poissa. Tällainen haamumainen isä ei anna pojalleen sellaista samaistumiskohdetta, jonka varassa tämä voisi rakentaa omaa miehistä identiteettiään. Tai isä voi läsnäolevanakin olla niin etäinen ja kasvatusotteeltaan niin autoritaarinen ja lannistava, etteivät lapset uskalla häntä lähestyä. (Korhonen, 1999, 85-86). Eivät nämä poissaolevat isät vielääkään harvinaisia ole, mutta jo 1970-luvulta alkaen on ”perinteisten ja siirtymävaiheisten” rinnalle ilmaantunut miehiä, jotka osallistuvat lastenhoitoon, ovat lapsilleen tärkeitä. Paitsi vanhempina, myös miehen mallina. Nämä miehet osallistuvat kotitöiden jakamiseen. Äidin asema kotitöistä ja lastenhoidosta vastaavana vanhempina ei ole kuitenkaan Korhosen mukaan dramaattisesti muuttunut. Isä mieltää itsensä äidin apulaiseksi ja henkiseksi tueksi. Nämä miehet pelaavat, peuhaavat ja tekevät asioita yhdessä lastensa kanssa. He tietävät jo, mitä on isän huono omatunto, koska he yrittävät toisaalta elää kuten perinteiset isät, mutta ovat kuitenkin isyyteensä sitoutuneita. (emt. 90). Tutkimusten löytämä ”uusi isä” on mies, josta löytyy maskuliinisuuden privaattipuoli. Tämä mies on hoi-vaava, sensitiivinen, emotionaalisesti läheinen isä ja aviomies. Tämä mies on isätutkimuskirjallisuuden ”new father”, joka pyrkii tietoisesti täysimääräiseen isyyteen. Tällä uudella isyydellä on humanisoiva vaikutus. Se on ehkä tärkein toiminnan muoto, joka auttaa miehiä tietoiseen muutokseen. Huttusta lainaten Korhonen varoittaa, ettei innostus uuteen isyyteen oikeuta tekemään vielä kovin pitkälle meneviä johtopäätöksiä. Ilmiö tulisikin ymmärtää ainakin toistaiseksi pikemmin moderniksi miesnäkökulmaksi kuin tieteen viimeiseksi sanaksi isyyden muutoksesta. (emt. 93-94 vrt. Salonen, 1995, 11).

Tutkimuksessaan, Isyyden muutos, Merja Korhonen on haastatellut neljäkymmentä 1949 syntynyttä miestä ja yhtä monta naista. Sen perusteella, miten miehet ovat arvioineet omia isiään, joista ilmeisesti suurin osa oli ollut sodassa, Korhonen on jakanut miesten isät neljään kategoriaan. Suurimmaksi ryhmäksi (41 %) kohosi ”*Etäiset auktoriteetit*”. Etäiset auktoriteetit kuvataan vaativiksi ja tiukoiksi, mutta ei kuitenkaan kohtuuttoman ankariksi. Isä oli perheenpää, jota lasten tuli totella. Näiden auktoriteetti perustui ensisijaisesti miehiseen ylivaltaan. Komentoetäisyyden vuoksi isän suhde lapseen jäi useimmiten etäiseksi. Korhonen arvioi, Huttusen tutkimuksiin perustuen, että nämä isät olivat lähellä perinteistä ”vanhan ajan isää”.

Toiseksi suurin ryhmä (27 %) olivat ”*Tasaiset ja hyväluonteiset isät*”. Heidät kuvataan vakaiksi ja hyväluontoisiksi. Jotkut heistä olivat vilkkaita ja ulospäin suuntautuneita, osa taas rauhallisia ja hiljaisia, mutta kaikkien kerrotaan tulleen hyvin toimeen ihmisten kanssa. Suhteessaan lapseen tasaiset ja hyväluonteiset isät olivat lempeäotteisia, silti lasten silmissä kunnioitettuja. Heidän arvovaltansa perustui ensisijaisesti persoonallisiin ominaisuuksiin. Joissakin tapauksissa isän sallivuus tai hyväluonteisuus ilmeni myös ”lepusuutena” niin, että isä jäi äidin auktoriteetin varjoon.

”*Epävakaat ja arvaamattomat isät*” muodostivat seuraavan ryhmän (20 %). Epävakaisten isien kerrotaan olleen mieleltään ailahtelevia ja käytökseltään arvaamattomia niin, ettei heidän toimintaansa voinut ennakoita. Tulistuaan isä oli uhkaava ja pelottava, hyvällä tuulella taas joskus jopa leikkisä. Epävakaisten ja arvaamattomuuden takia isään ei voinut luottaa; egosentrisyydessään häneltä puuttui kyky asettua lapsen asemaan. Erityisesti juopuneena isän kerrotaan käyttäytyneen aggressiivisesti ja uhkaavasti tai muutoin oudosti. Lapset joutuivat elämään usein epävarmuuden ja pelon ilmapiirissä. Usein miehet liittyivät Korhosen mukaan isän labiiliuden ja heikkohermoisuuden sota-kokemuksiin.

Pienin ryhmä olivat ”*Pelottavan ankarat isät*” (12 %). Näiden isien kuvataan olleen pysyvästi ankaria ja pelottavia. He vaativat, kontrolloivat ja rankaisivat, mutta eivät kiittäneet, tukeneet tai kannustaneet. Lapsiin suhtautuminen oli tinkimätöntä. Isä oli ehdoton auktoriteetti niin, että aina hänen ei tarvinnut käyttää edes fyysistä kuritusta. Isän läsnäolo tai pelkkä katsekin oli riittävä pelote. Pelottavuudessaan isä jäi lapsille etäiseksi. (Korhonen, 1999, 141-144).

Miesten omien isiensä arvioinnin jälkeen Korhonen on kysynyt millaisia isä miehet itse kokevat olevansa. Näiden vastausten perusteella hän on jakanut miehet isinä viiteen ryhmään: Vastuutaan korostavat isät, taustalla tukijat, toiminnalliset isät, miehiset auktoriteetit ja otteensa menettäneet isät sekä yhden näihin luonnehdintoihin sopimattoman poikkeuksellisen äidillisen isän. Tämän viime mainitun miehen Korhonen sanoo olevan lähellä aikaisemmin kuvattua ”uutta isyyttä”. Yhteenvedonä jatkuvuuksista ja katkoksista isien kasvatusteissa hän toteaa, että ”käsitteellisellä tasolla miesten kuvauksissa lapsuuden isistä ja itsestä isinä ei voi havaita kovinkaan selvää jatkuvuutta. Huolimatta siitä, että samat teemat saattavat toistua sekä isästä että omasta vanhemmuudesta kerrottaessa, tämän päivän isätyypeille ei ole helposti löydettävissä vastineita 1950-luvun isäkuvauksista. Tämä ei kuitenkaan tarkoita, etteikö isän kasvatusteella olisi merkitystä miesten omaan vanhemmuuteen.” (Korhonen, 1999, 161).

Vaikka tutkija sanookin, ettei isien kasvatusteissa ole havaittavissa selvää jatkuvuutta, niin hänen esittämänsä taulukon perusteella tiettyjä yhtäläisyyksiä on nähtävissä. Esimerkiksi ”otteensa menettäneissä isissä” ei ollut yhtään ”etäisten auktoriteettien” tai ”tasaisten ja hyväluontoisten” isien poikaa, vaan kaikki olivat kahdesta muusta ryhmästä eli epävakaisten tai pelottavien isien poikia. (emt. 162).

Oman tutkimukseni osalta en ole tehnyt vastaavaa isien tyypittelyä, mutta samanlaiset tyypit ovat kyllä löydettävissä sodan poikien isistä. Korhosen tutkimusjoukon isät ovat ilmeisesti keskimäärin kymmenisen vuotta minun haastattelemani sodan poikien isä nuorempia, mutta kuten kävi selville, osa heistäkin on ollut sodassa, edustaen todennäköisesti nuorimpia ikäluokkia. Jos vertaan omien haastateltavieni kuvauksia ja tulkintoja isistään Korhosen luokitukseen, niin päättelisin, että suurin osa heistäkin sijoittuisi ryhmään ”etäiset auktoriteetit.” Selkeästi toiseksi suurin ryhmä olisi varmaan myös ”tasaiset ja hyväluonteiset isät.” Koska en ole tällä tavalla heitä luokitellut, en esitä lukuja eikä

prosenttimääriä, mutta uskon, että näihin kahteen ryhmään heistä sijoittuisi huomattavasti suurempi osuus kuin Korhosen tutkimuksessa. Kolmanneksi eniten olisi ilmeisesti ”pelottavan ankaria isä,” mutta ei heitäkään pokien muis-tojen perusteella kovin monta ole. Vähiten olisi kyllä ”epävakaisia ja arvaamat-tomia isä.” Tosin heitäkin joukossa ainakin joku olisi, kun muistetaan mitä po-jat ovat kertoneet lapsuudestaan.

Ero Korhosen tutkimuksen tulkinnan ja oman aineistoni välillä saattaa osittain johtua haastateltavien joukon erilaisesta muodostumisesta. Korhosen aineisto oli kerätty vain Pohjois-Karjalan alueelta ja otannalla yhden vuosi-ikäluokan poikien isistä, jotka olivat iältään ilmeisesti oman tutkimusjoukkoni isä jonkin verran nuorempia. Oma joukkoni taas muodostui eri tavoin valikoi-tuneista yksittäisistä miehistä ympäri maata. Myös sillä, että kertojat olivat omassa tutkimuksessani keskimäärin yli kymmenen vuotta vertailuryhmää vanhempia, on vaikutusta arvioinnin eroon. Omaa isyyttään useimmat miehet olivat kovin arkoja määrittelemään. Yleisin toteamus oli, että eiköhän sitä aika lailla samanlaisia isän kanssa olla oltu kasvatuksessa, vaikka tavoite oli suu-rimmalla osalla ollut olla erilainen. Varsinkin niillä, joilla oli oman isän suhteen toivomisen varaa. Lähes kaikki taas kokivat, että omat pojat ovat jo erilaisia isyydessään, vaikka omat piirteet ovatkin pojissa nähtävissä. Monet isät jopa ihailivat poikiaan, todeten heidän käyttäytyvän nyt isinä ja puolisoina siten kuin itse olisivat halunneet, mutta eivät siihen monien paineiden ja kiireiden alla pystyneet.

Isyyden muutos ei ole vain suomalainen ilmiö, vaan hyvin kansainvälinen Margaret O` Brien sanoo englantilais miehille tehdyn haastattelututkimuksen perusteella, ettei enää ole olemassa selviä normeja, joiden varassa mies voi mutkattomasti muovata isyyttään. Hänen mukaansa avioliittoa, perhettä sekä naisen ja miehen rooleja koskevat muutokset pakottavat tarkistamaan perinteisiä malleja. Vaikka tähän sosiaaliseen muutokseen liittyy paljon hämmennystä ja jatkuvaa keskustelua, niin isyyden normit näyttävät muuttuneen siten, että miehet luopuvat etäisyydestä lapsiin ja luovat heihin aiempia isä läheisemmän ja vastuullisemman suhteen. O` Brienkin myöntää, että empiirisesti on vaikea todentaa, onko käytännössä todella tapahtunut, että isät ovat entistä huolehti-vaisempia ja vähemmän ankaria, mutta näin voidaan kuitenkin brittimiesten kuvausten perusteella päätellä. (O` Brien, 1992, 175).

Ruotsissa ollaan ehkä vielä pidemmällä, sillä Ulla Björnbergin tutkimuk-sen mukaan sekä ruotsalaismiehet että naiset ovat suuntautuneet vahvasti sekä työhön että perheeseen. He eivät aseta tämän tutkimuksen mukaan työtä ja perhettä vastakkain. Työ on tärkeä niin miehille kuin naisillekin, nimenomaan sen vuoksi, että he haluavat tuntea kuuluvansa johonkin. Työ antaa heille tä-män tunteen. Se vähentää myös tarvetta etsiä sosiaalisia suhteita vapaa-aikana perheen ulkopuolelta, joten aikaa ja kiinnostusta riittää myös perheelle. Tärkeä seikka on myös se, että useat perheet tekevät aikakonseptin yhdessäoloa varten. Ruotsissa puhekontakti toimii ainakin tämän tutkimuksen mukaan vanhempien ja lasten välillä. Se on tärkeä osa sosiaalista kanssakäymistä. Luovuus, yksilöllisyys ja vapaus korostuvat kasvatuksessa. (Björnberg, 1992, 98-99).

Jo tapahtuneiden muutosten johdosta Jouko Huttunen kysyykin, että onko ”oikea” isyys hajoamassa kulttuurissamme? Hän vastaa itse, ettei varmastikaan ole hajoamassa, mutta isyyden kriisistä tai murrosvaiheesta voidaan perustellusti puhua. Vanha ja uusi elävät juuri tässä ajassa rinta rinnan eikä ristiriidoitakaan voida välttyä. (Huttunen, 1998, 39). Huttusen mukaan uusi isyys tarkoittaa ennen muuta isien ajankäytön lisäämistä lastensa kanssa olemiseen ja sitoutumista kokonaisvaltaiseen isyyteen. Sitoutuvan isyyden yksi tärkeimmistä edellytyksistä taas on osallistuminen lapsen varhaishoitoon heti syntymästä lähtien. Tämä edellyttää vanhemmuuden tasavertaista jakamista puolisoiden kesken, kotityöt mukaan lukien. Sitoutumiseen kuuluu keskeisesti myös isän ja lapsen vuorovaikutus siis, että isä on läsnä (myös henkisesti) ja kiinnostunut lapsestaan ja tämän asioista sekä on mahdollisimman paljon lapsensa käytettävissä. Samoin siihen kuuluvat vastuullisuus, luottamus ja tasa-arvo. (emt. 50-59).

Useisiin eri tutkimuksiin viitaten Huttunen sanoo, että tällaisesta uudesta isän mallista hyötyisivät kaikki. Useimmat naiset ottaisivat iloitin vastaan tällaisen isän, kun he saisivat perheeseen toisen täysivertaisen vanhemman, joka jakaisi tasavertaisesti kasvatusvastuun ja tietäisi lapsista ja heidän edesottamuksistaan kaiken sen minkä äitikin. Se voisi vaikuttaa myönteisesti myös lasten koulumenestykseen ja vähentäisi häiriköintiä koulussa. Eniten tästä mallista hyötyy kuitenkin mies itse. Pruettiin viitaten Huttunen sanoo, että enemmän lapsiaan hoitavat miehet ovat osoittautuneet muita tasapainoisemmiksi, itsetuntoisemmiksi ja muutenkin paremmin voiviksi. Myös parisuhteessa he ovat tyytyväisempiä ja jopa sairastavat vähemmän. Mikä tärkeintä, lasten seurassa mies voi oppia kipeästi tarvitsemiaan puhumisen, tunteiden näyttämisen ja kuuntelemisen taitoja. (Huttunen, 1998, 60-62).

Kiire ja työ tuntuvat olevan eniten vedottuja syitä siihen, että isät eivät ole ehtineet eivätkä ehdi vieläkään olla lastensa kanssa niin paljon kuin haluaisivat tai mitä tutkimusten mukaan pidetään nykyisin yleisesti heille perheessä kuuluvana osana. Tämä tuli selvästi esille omassa tutkimuksessani keskustellessani miesten kanssa ja samaan kiireeseen ja työmäärän paljouteen vedotaan monissa muissakin tutkimuksissa. Se lienee todellisuutta ”ihan oikeasti” monen miehen ja isän elämässä. Hannu Innasen kokemukset papin työn ja perheenisän tehtävien yhteen sovittamisen vaikeudesta ovat varmasti tuttuja monelle miehelle lukuisissa ammateissa. ”Ensimmäiset vuodet hain tuntumaa niin isyyteen kuin työhönkin, ja molemmat ontuivat. Työotteeni vahvistuessa kokemuksen ja lisäkoulutuksen myötä alkoi tuntuma työhön kyllä selkiintyä, mutta oman isyyteni koin jääväni monesti tyhjän päälle. Ristiriitaa papin viran hoitamisen ja oman perheeni kanssa elämisen välillä en itse pystynyt koko tuon runsaan kahden vuosikymmenen aikana mielestäni tyydyttävällä tavalla ratkaisemaan.” (Innanen, 1997, 126).

Sama kiire ja työkeskeisyys näyttää jatkuvan sukupolvesta toiseen. Näin sen kokevat myös lapset, sillä Innanen nuoremman väitöskirjatutkimuksen mukaan hänen tutkimusryhmänään olleet nuoret lukiolaiset mainitsevat hyvin usein, selittäessään vähäistä yhdessäoloaan vanhempiensa kanssa, syyksi työn

ja kiireen. Mikko Innanen sanookin, Jallinojaan viitaten, että ”työstä tulee helposti perheeseen tunkeutuva kolmas, jonka suuri painoarvo vaikuttaa merkittävällä tavalla perheen sisäisiin suhteisiin. Joskus vanhemmat antautuvat työlle ikään kuin muita perheenjäseniä ei olisi olemassakaan. Perheen aika siirtyy tällaisissa tilanteissa tulevaisuuteen, jolloin luvassa on enemmän aikaa perheelle. Monissa tapauksissa lupaus voidaan lunastaa vasta lastenlasten kohdalla.” (Innanen, 2001, 150, vrt. Katvala, 2001, 62). Kuivakankaan mukaan kiireestä on tullut perhetuttu, jonka tieltä raivataan esteitä, kuten rutiineja ja rituaaleja. Kiire näyttää myös periytyvän, koska kiireiset vanhemmat siirtävät kiireisyyden tunnun myös lapsilleen. Perheen ajankäyttö liittyy myös lasten pahoinvointiin monella tavalla. Aikaan kietoutuvat niin eettiset kuin taloudellisetkin arvottamiset. Usein myös ongelmat puretaan ajan puuttumisen ja riittämättömyyden muotoon. (Kuivakangas, 2002, 43-44).

Sodan jälkeisenä jälleenrakennuksen aikana, kun maa oli todellisessa hätätilassa ja monen vuoden työt olivat rästissä, miesten kiire työhön oli ymmärrettävää. Silloin tunteet painettiin taka-alalle ja isiltä jäivät lasten sylissä pitämiset ja yhdessä leikkimiset. Vain työ oli se, mitä tehtiin yhdessä, kuten aikaisemmin on todettu ja kaavio 3. poikien kertomana osoittaa. Mutta pitääkö edelleenkin olla näin? Aineellinen hyvinvointi maassamme on niin korkealla tasolla, että luulisi toisen ja kolmannen polven ”sodan pojilla” olevan jo aikaa lapsilleen, etteivät hekin joutuisi lunastamaan perheelle luvattua aikaa vasta lastenlasten kanssa, kuten kävi tutkimusjoukkoni sodan pojilta ja heidän isiltään. Valitettavasti heistä moni kuoli, sodan ja sitä seuranneen kiihkeän työjakson ja muiden ahdistusten runtelemana niin aikaisin, ettei ehtinyt lastenlapsiaan näkemäänkään. Siksikö pojanpoikienkin kiire vielä jatkuu, eikä lapsille riitä aikaa?

Uskon kuitenkin, että mies muuttuu ja uusi isyys toteutuu hiljalleen. Siitä esimerkkinä ovat tässäkin tutkimuksessa aikaisemmin esiintyneet molemmat veteraanien pojanpojat mielipiteillään. Muutoksen pitäisi tapahtua laajalla rintamalla koko yhteiskunnassa ja erityisesti työmarkkinakentällä. Valitettavan yleinen on vielä työpaikoilla tilanne, johon Hannu Innanen viittaa seurakunnassa, ”työyhteisö ei läheskään aina osaa, eikä halua tukea pappeja ja muita työntekijöitä tunnistamaan omia rajojansa ja voimiansa sekä pitämään niistä kiinni.” (Innanen, 1997, 127). Työn ja perheen yhteensovittaminen on kuitenkin noussut viime aikoina voimakkaasti yhteiskunnalliseen keskusteluun, vaikkakin käytännön tulokset esimerkiksi työehtosopimuksissa ja käytännön työelämässä ovat vielä melko laihoja. Eivätkä isätkään käytä oikeutta isyyslomaan läheskään täysimääräisesti.

Katvalan mukaan huolenpito, on kolmen sukupolven kotikasvatustutkimuksen yksi tärkeimmistä termeistä. Kotoinen huolenpito on kuitenkin kiinni äidin panoksesta. Isä voi halutessaan vetäytyä, vedoten vaikka työhönsä. ”Isän läsnäoloa ja osallistumista kaipaavatkin kaikki sukupolvet: vaateissa on isän osallistuminen kotikasvatukseen ja toiveissa, ettei isä taas huitele muualla.” (Katvala, 2001, 63).

Vaikka mitään dramaattista muutosta sukupuolijärjestelmässä tai maskuliinisuuden määrittelyssä ei ole tapahtunut, niin silti voidaan sanoa, että masku-

liinisuudet ovat muuttuneet moninaisemmiksi ja kulttuurin sietokyky joustavammaksi. (Jokinen, 1999, 29). Kehitys ei saisi kulkea kuitenkaan siihen suuntaan kuten Jokinen kuvaa. ”Kun naiset ovat siirtyneet kodista kohti yhteiskunnan julkista elämänaluetta – kohti valtaa ja päätöksentekoa – niin miehet ovat siirtyneet julkisesta kohti yksityistä – eli kohti kotia, perhettä ja ihmissuhteita. Samalla miehet ovat pyrkineet löytämään omat toimintatapansa, eivätkä ole halunneet kopioida suoraan naisten tapoja hoitaa lasta tai kotia. Tässä miehet ovat myös onnistuneet. Miesten ja naisten tasa-arvon kannalta on takaisku, että miehet ovat pitkälti siirtäneet ilmeisen tahattomasti julkisesta elämästä tutun – projekti, tehokkuus ja maskuliininen rationaalisuus – ajattelun kodin piiriin. Kodista on tullut uusi miehinen projekti.” (emt. 29). Muutoksen harmoninen toteutuminen vaatii Raamatun kehotuksen mukaista ”toinen toisensa kunnioittamista” ja tasa-arvoista ajattelua, myös kodissa sitä mitä Paavo Nikula edellyttää pohdinnoissa yhteisölliseltä tasa-arvolain toteutumiselta. Nikulan mukaan, sitä ei saavuteta propagandalla, vaan tietoa ja tuntoa lisäämällä. Mutta mistä saada tasa-arvolle välttämätöntä tuntoa? Toisten kohtalon pohtimista on pidetty ”väärän miehekkyuden” tavoitteluna. ”Mutta kuka välittäisi minusta, jollen minä puolestani välittäisi toisista. Tasa-arvon saavuttamisen kannalta – mahdollisesti suuremmassa määrin kuin minkään muun yhteiskunnallisen tavoitteen – on olennaista miettiä, miltä toisesta tuntuu. Se vaatii asennemuutosta. Asennemuutos on kiintoisa asia siksi, että se on prosessina hidas ja koko ajan joutuu pohtimaan, kuinka paljon muutosta voidaan edesauttaa tietoisesti.” (Nikula, 1998, 86-87).

Isyyden kokonaisvaltainen muutos vaatii toki paljon muutakin kuin asennemuutosta, mutta se on sikäli tärkeä askel, että mies kollektiivisesti ylipäättänään rupeaa tajuamaan muutoksen tarpeellisuuden. Vaikka uudistuksen pioneereja on ollut jo vuosikymmeniä, niin todellisuus lienee sittenkin se, että enemmistö miehistä on asenteissaan vielä kaukana aikaisemmin kuvatusta uudesta isyydestä. Muutos on hakenut viime aikoina suuntaansa, kuten Linnavuori ja Tiihonen toteavat kirjansa alkusanoissa, ”että suomalainen mies on viime vuosikymmeninä pystyttänyt itseään perin rajuissa muutoksissa. Virheitä tehden, mutta toivottavasti myös kokemuksistaan viisastuneena.” (Linnavuori & Tiihonen, 1998, 10). Tuota viisastumista minäkin odotan. Sitä on jo nähtävissä, mutta liian paljon on vielä nuorissakin isissä hurjaa poikamaisuutta. Isyyden ulkonaisen muutoksen ohella mieheltä odotettaisiin myös henkistä kasvua ja kypsymistä. Pohja siihen luodaan luonnollisesti kotona ja edelleen harrastuksissa, jotka tukevat tätä kasvua. Käytännössä näyttää vain siltä, että poikia on yhä vähemmän esimerkiksi taideharrastusten parissa. Tytöt kansoittavat jo nämäkin alat. Vastuussa vaimosta ja lapsista pitäisi ottaa oppia sodanaikaisista isistä, mutta perhekäytännössä pitäisi siirtyä etäisestä auktoriteetista myös henkisesti läsnäolevaan isyyteen.

14.7 Sota-ajan isät ja pojat kasvattajina

Aikaisemmin esitetystä yhteenvedossa haastatteluvastauksista isän ja pojan vuorovaikutuksesta sekä muista tunteisiin liittyvistä kohdista kävi jo selville, että tutkimusjoukko ei näe kovin suurta muutosta näissä tapahtuneen isiensä ja itsensä välillä. Oleellisin muutos on tapahtunut poikien mielikuvan mukaan hellyyden osoittamisessa puolisolle. Kun pojista vain 8 muisti nähneensä edes joskus isän halailevan äitiä niin heistä peräti 19 uskoi itse sellaista tehneensä mahdollisesti joskus lastenkin nähden. Kuten muistetaan, koko joukko on 23 miestä. Sen sijaan poikien sylissä pitäminen eikä leikkiminen heidän kanssaan ole kovinkaan paljon lisääntynyt. Kokonaismäärässä on toki tapahtunut nousua, sillä 18 poikaa sentään muistaa ainakin joskus pitäneensä lastaan sylissä, kun vain 13 muisti itse saaneensa nauttia tästä läheisyydestä. Sen sijaan laadussa on tapahtunut jopa laskua, kun pojista kukaan ei väitäkään pitäneensä lasta sylissä tai leikkineensä näiden kanssa usein, vaan vastaukset ovat sarakeissa harvoin tai ehkä joskus. Sodassa olleista isistä sentään kolme oli pitänyt poikaansa sylissä usein ja yksi oli leikkinytkin usein. Kiire oli perussyynä vähäiseen vapaa-ajan vuorovaikutukseen, joka oli jatkunut sukupolvesta toiseen. Töitä sen sijaan oli tehty edelleen yhdessä huomattavan paljon.

Useimmille miehille isyyden arviointi ja kasvatustyössään onnistuminen tuntui olevan aika vaikeaa. Se olisi vaatinut ilmeisesti haastattelijan kanssa pitkää yhdessäoloa, jos olisi auennut sittenkään. Onhan tällaisten kysymysten pohtiminen asiantuntijoillekin vaikeaa. Isillä tehtävään liittyy suoranaisesti oman elämäntehtävän keskeisessä osassa onnistumisen arviointi. Suurin osa haastattelemistani miehistä arvioi, että aika lailla samanlaisia ollaan isinä isän kanssa, vaikka oli toisaalta sellaisiakin, jotka sanoivat, että ovat pyrkineet olemaan täysin toisenlaisia kuin oma isä oli. Tämä on tullut jo selkeästi edellä esille. Tässä muutamia ajatuksia niiltä miehiltä, joilla oli asiaan paljon mietittyä ajatusta.

”Sodalla on varmasti merkitys vanhempien tunne-elämään ja kasvattajana olemiseen. Siinä menee monta sukupolvea ennen kuin kaikki sodan haavat ovat umpeutuneet. Omat virheet olivat isänä siinä, että olin liian ankara. En leikkinyt poikieni kanssa tarpeeksi. En ottanut heitä mukaan töihin eikä matkoille, vaikka monesti olisi ollut mahdollisuuskin. En vain ymmärtänyt, kun minun kanssa ei ollut lapsena kukaan leikkinyt. Aika vähän pidin heitä sylissäkin.

Kyllä minulla on vaikea osoittaa hellyyttä. Uskon, että se johtuu siitä, etten itse ole saanut sitä. Isältä en ehtinyt saada, eikä hän sellaiseen ehtinyt. Hänellä oli aina liian paljon työtä ja elämä oli sellaista repimistä. Myös seminaarissa minulla oli vaikeuksia, kun siellä yhdistyivät minun jäyhyyteni ja seminaarin vanhoillisuus ja opetuksen jäykkyys. Rehtorina oli sodassa haavoittunut entinen upseeri, joka piti tiukasti kiinni siitä, mitä oli sanonut, vaikka olisi ollut väärässäkin. Myös opettajina oli sodan hermostuttamia ja katkeria miehiä. Kun sitä katkeruutta jauhettiin vuosikautia niin se tarttui. Se teki opiskelun todella vaikeaksi, joka heijastui sitten aikanaan koulutyöhönkin.” (Opettaja Aapo Hämeestä).

”Uskon, että jokainen miespolvi joutuu etsimään oman miehuutensa ja isyytensä omin avuin. Ei siinä varmasti menneiden sukupolvien tilanne paljon vaikuta. Vaikka voisi ajatella, että jokainen isä haluaisi antaa pojilleen hyvän esimerkin ja miehen mallin, mutta harva siihen pystyy. Luulen, että juuri vanhemmuus on se asia, joka on ihmismielessä se kaikkein kipein ja arin kohta. Se on se syyllisyys, siitä ettei ole pys-

tynyt parempaan. Mutta nuoriso on käsittämättömän anteeksi antavaa vanhemmilleen.” (Mikko-pappi Uudeltamaalta).

”Tavoite oli olla erilainen isä kuin oma isäni, mutta kyllä siinä elämän tiukimmassa vaiheessa, kun työtä oli paljon ja talous tiukalla, niin sitä oli omille lapsille kiukkuinen ja kättynäinen aivan kuten oma isäkin meille. Poikani näyttää olevan kyllä aivan erilainen isä, kuin minä olen ollut. Minä en ole koskaan kapaloinut lasta, mutta poikani hoitaa lapsia aivan siinä missä lasten äitikin. Toisaalta omana aikanani työtahti oli niin tiukkaa ja miesten ja naisten työt niin erillään, että se erotti isät lapsistaan, enkä pidä sitä näin jälkeen päin hyvänä. Tämä nykyinen systeemi on parempi.” (Kunnallismies Väinö Pohjanmaalta).

”Sitä on vaikea sanoa, mitä sota on vaikuttanut miesten tunne-elämään, mutta rokenisin sanoa, että kyllä jokainen joka sodan koki lapsena, on sillä tavalla tunneihminen, että sota on jättänyt jälkensä mieleen ja tunteisiin. Nämä kokemukset ovat opettaneet sen, että olen itse koettanut elää siten, että olisin omille lapsille ollut parempi isä. Olen ehkä jäävi itse sanomaan miten olen siinä onnistunut. Ehkä lapset voivat siitä kertoa, mutta sen voin sanoa, että olen ainakin yrittänyt olla erilainen isä, kuin mitä oma isäni oli minulle.” (Automies Kalle Lapista).

Näin Kalle arvioi yritystään olla erilainen isä kuin hänen vaikea alkoholisoitunut sotainvalidi-isänsä oli ollut. Näin isänsä ja omaa kasvattajan tehtävänsä arvioi hänen poikansa Paavo, toinen haastatteleistani pojanpojista.

”Kuri meillä on kotona aina ollut, mutta kyllä sillä tavalla vapaa kasvatus on ollut, että omaa järkeä on saanut käyttää. Kun ajattelen näitä isän sota-ajan ankeita kokemuksia, niin olen onnellinen, ettei ole tarvinnut niitä kokea. Koen, että olen saanut hellyyttä ihan riittävästi. Itse olen sen verran nykyaikainen isä, että pystyn osoittamaan lapselleni ja vaimolleni hellyyttä kaiken kansankin nähden.

Olen paljon ajatellut, kuinka ankeaa lapsuus oli edellisillä polvilla ja miten nyt eletään vapaan kasvatuksen aikaa ja paljon on jätetty kasvattamattakin. Kyllä minä näen kasvatuksen paljon helpompana kuin isän aikaan on ollut ja tunne-elämä on paljon pinnemmassa, kuin siihen aikaan on ollut. Nykyajan lasten häiriökäyttäytymiseen voi olla se syy, että kaikki tuodaan lapselle liian valmiina. Tokihan lapsella pitää lapsuus olla, mutta ei kaikkia pidä tarjota valmiina.

Ehkä sota-aika vaikuttaa minuun, mutta en osaa sitä tiedostaa, että miten.” (Kauppias Paavo Lapista).

Tutkimusasetelmastani johtuen tässä on puhuttu tähän asti hyvin mieskeskeisesti koko poikien lapsuusiän kokemusprosessia. Kasvatusta käsiteltäessä ei äitejä kuitenkaan voida sivuuttaa, sillä kautta linjan on tässäkin tutkimuksessa käynyt selville, että äideillä on perheissä keskeinen osuus. Se kävi selville omista haastatteluissani ja se tulee erityisen hyvin esille elämäkertakirjoituskilpailujen analyyseissä. Suoranaiset äidin ja isän ristiriidat ja jyrkät näkemyserot tulevat kuitenkin harvemmin selkeästi julkisesti näkyviin. Se kuitataan usein edellä moneen kertaan esille tullee isän vetäytymisellä ja isän piiskaajan tehtävän kuvaamisella. Harriet Strandellin tutkimuksessa, Kolmen naissukupolven työstä ja perheestä, se tulee erinomaisen hyvin esille erään ”Mairen” kertoessa omasta elämästään. ”Kun poika sitten syntyi mieheni oli sitä mieltä, että liian paljon hellyyttä ja rakkautta ei saa antaa, koska silloin pojista tulee tyttömäisiä ja ne ei ole kunnon miehiä. Hän ei sulattanut jos mä hellin ja lellin ja paapoin liikaa. Mutta mä ilmoitin sitten, että muista että tämä on viimeinen ja tämä on mun, ja nyt aion antaa kaiken mikä on muille jäänyt antamatta ... Vaikka mua on siitä ivattu ja sanottu että hullu sä olet, niin tulos näkyy kyllä. On ihan eri-

lainen. Siis mulla on hyvät välit vanhempien lasten kanssa, mutta ne olisi sietänyt saada enemmän hellyyttä. (Maire 44)” (Strandell, 1984, 239). Mairen miehen ajattelutapa heijastaa tyypillistä maskuliinista hegemonisuutta. Sitä on kautta aikojen harjoitettu perheissä kasvatemuotona paljon, mutta harvoin tutkimuskirjallisuudessa se on empiirisessä aineistossa tullut näin rehellisesti esille.

Lapsen edun kannalta on ilman muuta selvää, että vanhemmilla tulisi olla kasvatuksen periaatteista samansuuntainen näkemys. Näin kuitenkin aina ei ole eikä ole ollut. Siitä antaa kuvan mm. Mirja Tolkki-Nikkosen tutkimus, jossa kysyttiin, mikä pitää avioliiton koossa 15 vuoden jälkeen. On siis huomioitava, että nämä perheet olivat hankauksista huolimatta pysyneet ainakin jo 15 vuotta yhdessä. Riitoja oli kyllä ollut ja tärkein riidan aihe oli miesten mielestä ollut kotityöt ja naisten mielestä vastuu lapsista. Erimielisyyksien aiheet ovat Tolkki-Nikkosen mielestä lähinnä yhteinen nimittäjä aviollisille ristiriidoille, niiden kautta puhutaan koko suhteesta ja sen laadusta. (Tolkki-Nikkonen, 1990, 65). Kasvatuksen pitäisi olla mahdollisimman paljon molempien vanhempien yhteinen asia. Edellä on puhuttu paljon isien hyötymisestä, jos he osallistuisivat enemmän lastensa hoitoon ja kasvatukseen. Sitä painottaa Millerin tutkimusten pohjalta myös Harriet Strandell sanoessaan, että ”Osallistuminen toisen ihmisen kasvamiseen merkitsee aina samalla osallistumista johonkin jatkuvasti muuttuvaan. Jotta lapsi voisi kasvaa hänellä on oltava joku jolta saa ymmärtämystä. Aikuisen ymmärtämiskyvyn on muututtava samaa tahtia kuin lapsi kasvaa. Näin ollen naiset elävät muutosta päivästä päivään hyvin välittömällä tavalla.” (Strandell, 1984, 250).

Olen käsitellyt tässä paljon maskuliinisuutta ja isyyttä ja tuonut esille, kuinka tärkeää ihmisten onnellisen elämän kannalta olisi, että miehet kasvaisivat tulevaisuudessa kohti uutta isyyttä. Se edellyttää tilan antamista jokaisessa miehessä olevalle femiinisyydelle hegemonisen maskuliinisuuden kustannuksella. Mutta aivan yhtä tärkeää naisen ja miehen sekä perheiden kokonaisvaltaisen onnen kannalta on se, että naiseudesta puhuttaessa tutkitaan myös sen kaikkia puolia, niin väkivaltaisuuttakin. Siinä on vielä tilaa niin nais- kuin mies-tutkimuksellekin. Otan tähän sitaatin pappismies Lasse Reijomaan kirjasta ”Aikapommista aikamieheksi” kuvaamaan toista olemassa olevaa todellisuutta. ”Punatut kynnet raapivat miesnahkaa ja keittiöveitsi puhuu, kun mies ei ole oletetusti, lasten persnahka naukuu, kun äitimyytti riehuu. Meidän miesten pitää tunnistaa feminiiniset puolemmes kasvaaksemme aikamiehiksi ja naisten pitää tunnistaa itsessään oleva raivo ja viha oikeilla nimillä, ennen kuin uusi nainen ja uusi mies voivat kohdata.” (Reijomaa, 1994, 79).

Hellyyden ja rakkauden osoittamisen vaikeus näyttää olevan ylisukupolvinen ongelma, kuten tässä on tullut miesten osalta todistettua. Mutta se ei ole todellakaan vain miesten ongelma, vaan myös naiset pohdiskelevat tätä kipeänä kysymyksenä arvioidessaan omaa onnistumistaan kasvattajana. Tutkiessaan ikäihmisten muistia ja menneen ajan muisteluita pienryhmässä Marja Saarenheimo oli törmännyt tähän ongelmaan. ”Istunnossa käytiin pitkä keskustelu siitä, miten vaikea on antaa hellyyttä ja rakkautta omille lapsilleen, jos ei ole lapsuudessaan saanut kokea hellyyttä. Ryhmän naiset totesivat kuuluvansa su-

kupolveen, joka on jäänyt vaille vanhempien hellyydenosoituksia. Siksi hekään eivät ole osanneet antaa hellyyttä omille lapsilleen.” (Saarenheimo, 1997, 127). Tämän 1990-luvun alkupuolella käydyn ryhmäkeskustelun osanottajat olivat tuolloin 70-90-vuotiaita eli he olivat sodan poikien äitien ikäryhmää. Heidän kokemustensa perusteella voidaan ymmärtää myös poikien lapsuuden kokemusten niukkoja muistoja hellyyden osoituksista. Toisaalta on myös otettava huomioon, että näissä ”mummojen” muistoissa voi olla annos liian voimakasta itsekritiikkiä, sillä oman tutkimusjoukkoni miehet kiittelivät yleensä äitejään rakkaudesta ja huolenpidosta, joskin mummojaan ehkä vielä enemmän. Mummot ovatkin varmasti todellinen kansallinen voimavara. Esimerkiksi Jyväskylän yliopiston laajan ylisukupolvisen kasvatuskokemuksia kuvaavan kyselytutkimuksen analyysissään Satu Katvala tulkitsee vastaajien tunteja. ”Isoäiti näyttäytyy läpi sukupolvien henkilönä, joka on lohduttanut, ymmärtänyt ja neuvonut lasta, kysellyt ja ottanut osaa lapselle sattuneisiin tapahtumiin. Mummo on hoitanut lapsia.” (Katvala, 2001, 57).

14.8 Onko vanhasta mitään jäljellä nykykasvatuksessa?

Ajat ja lasten maailma ovat muuttuneet puolessa vuosisadassa tyystin toisenlaisiksi kuin ne olivat sota-ajan pikkupojilla. Harva lapsi pääsee edes seuraamaan vanhempiensa oikeita töitä saati tekemään niitä, kuten isovanhempansa. Maataloudessakin työt ovat muuttuneet niin koneellisiksi, että jo turvallisuussyistä lapsia vältetään ottamasta töihin mukaan, vaikka hoitajien puuttuessa nykyisinkin toki monet pikkupojat istuvat isänsä takana traktorin hytissä tai katselevat navetan aikana vanhempiensa karjanhoitotöitä heille tehdystä turvapaikasta. Mutta vähemmistönä nämä lapset toki ovat. Jonkin verran isompi joukko on heitä, jotka saavat seurata kotiäitien tai hoitotätien taloustöitä ja ehkä joskus osallistuakin niihin. Suuri osa lapsista on nykyään laitos- tai perhepäivähoidossa, missä aikuisten töiden jäljitteleminen leikeissä entisaikojen tapaan ei ole mahdollista. (vrt. Korhokangas, 1996). Heidän on tyydyttävä suurelta osin mielikuvitusleikkeihin. Strandell kysyykin, onko mielikuvituksen merkitystä ylikorostettu alle kouluikäisten lasten elämässä. ”Leikin merkityksellä niiden neuvottelujen kontekstina, joiden avulla lapset organisoivat tekemisiään ja suhtautuvat ympäristöönsä, on rajansa. On aivan ilmeistä, että lapset ovat mieltyneet tekemään ”oikeita” asioita; sellaisia, joita aikuisetkin tekevät. Onko väheksytty lasten kykyjä ymmärtää sosiaalisia koodeja ja osallistua sosiaaliseen kanssakäymiseen ja sen avulla rakennettavaan arkipäivän sosiaaliseen järjestykseen?” Strandell heittääkin ajatuksen, onko lapset suljettu yhteiskunnan ja aikuismaailman ulkopuolelle, koska he eivät saa tehdä leikeissään oikeita asioita, vaan joutuvat vain kuvittelemaan millaista siellä on. Hän toteaa, että lastentarhatoiminnan alkuaikoina niissä oltiin lähempänä ”oikeiden” asioiden tekemistä. Nykyisin sen sijaan yhteys lasten toimintojen ja lapsia ympäröivän maailman välillä on ohentunut melkein olemattomiin. Hän vastaa kuitenkin itse pohdintoihin-

sa, että nykyisin modernissa yhteiskunnassa monet ”oikeat” asiatkin ovat muuttuneet abstraktisimmiksi ja edellyttävät monenlaisten sosiaalisten ja kommunikatiivisten taitojen hallitsemista. Tällöin hänen mukaansa myös lapset olisivat mukana ”oikeassa” maailmassa. (Strandell, 1995, 116). Siinä onkin vanhemmille, ammattikasvattajille, päättäjille ja tutkijoille pohdittavaa, sillä lapset ovat lapsia jokaisessa sukupolvessa. Ei ihminen perimältään inhimillisyydestään ja luonnollisuudestaan kovin nopeasti abstraktiksi muutu. Monet haastateltavistani olivat huolissaan tämän päivän lasten ja nuorten asemasta.

”Kyllä nykyajan lapsillakin pitäisi olla tekemistä, sillä jos ihminen ei nuorena opi kantamaan vastuuta eikä opi tuntemaan tekemisestä saatua onnistumisen tunnetta, niin ei hänestä kasva vastuuntuntoista ihmistä myöhemminkään.” (Kunnallismies Väinö Pohjanmaalta).

”Nykyajan lapsilla lapsuus on aivan toisenlainen kun oma lapsuus oli. Esimerkiksi lasten lapsilla leikkikaluja pitää olla ainakin kymmenkertainen määrä, mitä omilla lapsilla oli. En tiedä onko se hyvä vain huono asia, mutta joskus herää kysymys, että eiköhän vähän vähäisempikin määrä kasvatuksellisesti riittäisi.” (Maanviljelijä Hannu Savosta).

”Jos vertaan tämän päivän lasten ja nuorten elämää, niin kyllä minulla oli paljon parempi lapsuus. Nyt näillä on paljon vaikeampaa, koska ulkopuolelta tulee niin paljon paineita ja vaikutteita. Minun lapsuudessani elämä oli tervehenkisenpää.” (Virkamies Pekka Karjalasta).

”Jos verrataan minun lapsuutta ja nuoruutta, niin kyllähän se sittenkin helpompaa oli kuin näillä nykyajan nuorilla. Nyt on niin paljon enemmän houkutusia kuin oli meillä.” (Talonmies Heikki Kymenlaaksosta).

Tätä sodan poikien käsitystä tukee, myös kolmen sukupolven kotikasvatustutkimus. Satu Katvalan mukaan etenkin isoäidit tuovat siinä esiin näkemyksensä entisajan paremmuudesta. Hänen mukaansa monen isoäidin on mahdotonta ymmärtää nykypäivän mallia. Silloin vanhemman valta lapseen nähtiin suoraviivaisempana, lapset olivat aikuisten silmien alla ja arvoasetelma oli selvä. Nyt yhteiskunnalliset instituutiot ovat irrottaneet lapset vanhemmista ja samalla vanhemman vaikutusvalta on vähentynyt. Isän ja äidin antama malli on isoäidin aikaan ollut se tärkein, neuvot ja opit on saatu kotoa. Nyt hänen on vaikea luottaa muiden antamaan malliin. Isoäidin aikana on lapset totutettu myös varhain työntekoon, johon peilaten lasten nykyelämä ei tunnu oikealta tavalta päästä elämänmenoon kiinni. Entisen ja nykyisen vertailussa entistä pidetään usein siis jollakin tapaa parempana, turvallisempana ja selkeämpänä. Ainoa asia, missä nykyaikaa verrataan parempana entiseen on sidoksissa aikakysymykseen. Tuo vertailu myös yhdistää sukupolvia. Vertailussa nykypäivän äidillä ajatellaan olevan enemmän aikaa lapsilleen. Siinä on ristiriitaisuutta, koska nykypäivän äiditkin kokevat huonoa omaatuntoa liian vähäisestä ajasta lapsilleen. Silti näissä vertailuissa nykypäivän äidin tilanne nähdään parempana. (Katvala, 2001, 89). Vielä ennen omaa pohdintaani tässä kysymyksessä lainaan sotalapsi Taunon ajatusta hänen varteenotettavasta näkökulmastaan.

”Sitä minä haluaisin vielä korostaa, että koulukirjoissa olisi enemmän asiaa sotaajasta. Esimerkiksi sotalapsista niissä ei kerrota yhtään mitään ja se on valitettavaa. Se on jäänyt unohduksiin, mutta siitä pitää voida puhua. Se on terapiaa ihmisille it-

selleen ja se on hyödynnettävissä yhteiskunnan moniin tarpeisiin. Näin juuri turvajärjestelyjen suunnittelussa, jossa nykyisin huomioidaan aina vain aikuiset. Kaikessa pitäisi myös ottaa aina huomioon pieni lapsi, joka jää usein tarpeineen aikuisten jalkoihin, kun kaikki tehdään aikuisten ehdoilla.” (Liikemies Tauno Etelä-Suomesta).

Suomen yhteiskunta- ja elinkeinorakenteen muuttuttua suurelta osin 1960–70-lukujen ”suuren murroksen” aikana, mihin liittyi lasten päivähoitolain säätäminen 1974, jolloin lapset yhteiskunnallistettiin, on suhtautuminen lapsiin muuttunut entisestään olennaisesti. Merkittävin muutos on tietenkin siinä, että yhä useampi joutuu jo varsin pienenä vieraaseen päivähoitoon. Omien vanhempien lisäksi hoitajiksi ilmaantuu useita aikuisia ja tutun kotiympäristön sijaan hoitopaikka muuttuu monesti hälyiseksi laitospaikaksi ison lapsijoukon keskelle. Lapsen elämä pirstaloituu jo hyvin aikaisessa vaiheessa. Samalla muuttuivat myös leikit, kuten edellä todettiin.

Nyt isoisäiässä olevat sodan pojat, eivät varmaan kaipaa nykyajan lasten elämäntilanteen järjestämisessä paluuta omaan lapsuuteensa. Mutta huoli on ymmärrettävää, sillä jos suomalainen hyvinvointivaltio, jota on rakennettu Pekka Kuusen ”1960-luvun sosiaalipolitiikan” periaatteiden mukaisesti nyt jo kohta neljänkymmenen vuoden ajan, olisi edes lähimain täydellisesti onnistunut, niin meillä pitäisi elää tässä maassa tyytyväinen kansa onnellisine lapsineen. Näin ei kuitenkaan tutkimusten ja tiedotusvälineiden kohu-uutisten mukaan ole. Lasten pahoinvointia tutkinut Johanna Kuivakangas sanoo Törröseen viitaten, että hyvinvoinnista puhuttaessa se on aina aikuislähtöistä. Sosiaalityön näkökulmasta lasten hyvinvointia rajoittavat perheen taloudelliset vaikeudet, vaihtuvat ja turvattomat ihmissuhteet, aikuiskeskkeinen tai impulsiivinen elämäntyyli tai ylipäättään vaikeus vastata lasten tarpeisiin. Osa lapsista voi pahoin. Pahoinvointi on ilmiö, joka puhuttaa aikuisia paljon, mutta sitä ei ole kuitenkaan käsitteellisesti määritelty. Vastuun lapsista pitäisi kuitenkin aina kantaa aikuisten. Pahoinvoinnin kentillä näyttää kuitenkin usein siltä, että vastuuta ei kannan oikein kukaan. Vanhempien väsyminen, kiireisyys ja kasvatusotteen kirpoaminen, näyttävät jättävän lapsen yhä enemmän oman onnensa nojaan. (Kuivakangas, 2002, 34-35). Ehkä niin perusasetelman luomisessa kuin järjestelmän toteuttamisessakin, on tapahtunut joltakin osin perustavaa laatua oleva virhe. Syiden pohtiminen ja korjausehdotusten tekeminen menisi kuitenkin jo tämän tutkimusaiheen ääri rajoille, joten jätän tämän muiden vakavasti pohdittavaksi. Ongelman ydin sisältyy kuitenkin mielestäni edellä olleeseen Taunon lausahdukseen ”pieni lapsi jää usein jalkoihin, kun kaikki tehdään aikuisten ehdoilla.” Lisäisin tuohon vielä yhden olennaisen asian eli rahan ehdoilla.

Näkisin, että tämän oman tutkimukseni perusteella voidaan todeta isyyden uudistumisen olevan parhaillaan toteutumassa ja sen olevan myös välttämätöntä miesten elämänhallinnan kannalta. Rohkaisevaa uuden isyyden toteutumisen kannalta on mielestäni se, että haastatteleman, nyt isoisäiässä olevat sodan pojat tukevat tätä kehitystä. Useimmat heistä myöntävät, että joutuesaan kiintymään lujasti työhön, heiltä jäi suhde omiin lapsiin etäiseksi. He näkevät kuitenkin, että pojat toteuttavat uuden isyyden käytäntöä jo paljon paremmin. Ongelmana näkisin tämän tutkimuksen perusteella sen, miten sodan poikien lapsuuden- ja elämäkokemusten myönteiset puolet, oma-aloitteisuus,

omin käsin tekemään oppiminen, säästäväisyys ja myönteinen elämänasenne vaikeuksista huolimatta, saataisiin siirtymään seuraaville polville. Uskon, että asenteelliset esteet sukupolviuulun ylittämiseen isovanhemmilta kolmannelle polvelle, ovat nyt pienemmät kuin joskus aikaisemmin, mutta maantieteelliset ja elämän teknillistymisestä johtuvat erot ovat kasvaneet entisestään.

Isyyden ohella haluaisin nostaa sodan vaikutusten ja ihmisten tämän päivän arkielämän hallinnan pohdintaan myös vastoinkäymisistä selviämisen kyvyn kehittämisen. Se on kasvatukseen liittyvä asia, jota pitäisi opetella niin vanhempien kuin lastenkin. Sota-aika pakotti ihmiset sietämään epävarmuutta, pelkoa ja puutetta, jopa nälkää ja kylmyyttä, kun ei ollut riittävästi ruokaa, vaatteita eikä jalkineita. Silloin jouduttiin kehittämään vaikeuksien sietokykyä ja opettelemaan vastoinkäymisten kestämistä olosuhteiden pakosta. Mutta ihmiset oppivat sen. Edellä on käynyt selville sodan poikien kertomuksista, että he eivät ole katkeria, vaan monet ovat kiitollisia siitä, että puute opetti kekseliääksi ja epävarmuus kestämaan vaikeuksia hermostumatta. Tätä oppimista auttoi tietysti sosiaalinen yhteenkuuluvuus, koska kenelläkään ei ollut asiat toistaan paremmin tai jos oli, niin lainsäädännöllä ja luovutusvelvollisuudella pyrittiin kaikki aineelliset tarpeet ja hyödykkeet tasaamaan. Myös talkootyö, naapuriapu ja yhteisvastuullisuus lähimmäisistä oli luonnollista, koska koettiin, että sodasta selviäminen on koko kansakunnan yhteinen asia. Henkisellä puolella pelon ja surun kestämistä auttoi edellä mainitun yhteenkuuluvuuden tunteen ja lähimmäisistä huolehtimisen ohella kotirintaman vahva luottamus johdatukseen ja Jumalan apuun.

Todisteena siitä, että kovalle koetukselle joutunut kansakunnan epävarmuuden sietokyky venyi ja kesti, on sodan jälkeen alkanut ja hyvin onnistunut jälleenrakennustyö, sotakorvausten maksaminen sekä luovutetuilta alueilta pakoon joutuneiden siirtolaisten asuttaminen ilman pakolaisleirejä. Nämä ovat ainutlaatuisia saavutuksia maailmassa. Kun nykyisin puhutaan epävarmuudesta ja sosiaalisten verkostojen pettämisestä, mikä aiheuttaa yksilöille kriisejä ja tragedioita heidän elämässään, niin herää kysymys, miksi näin on? Nykyiset yhteiskunnalliset ongelmat eivät ole läheskään samaa luokkaa kuin sota-aikana ja silloinkin ihmiset niistä selvisivät. Onko kulttuurin ja elämäntavan muutoksessa ja hyvinvointivaltion huolenpidossa ihmisiltä kadonnut joitakin sellaisia arvoja, jotka auttoivat kestämaan avioliiton kriiseissä ja estivät lapsia menettämästä mielenterveyttään suurtenkaan vastoinkäymisten kohdatessa?

15 JOHTOPÄÄTÖKSET JA POHDINTA

15.1 Sodan poikien eetoksista nykyaikaan

Vieläkö sota vaikuttaa tähän aikaan? Kirjani tässä vaiheessa minun pitäisi pystyä vastaamaan yllä olevaan kysymykseen ja siihen, mitä tutkimuksen alussa tavoitteekseni asetin. Ongelmakenttä on niin laaja ja monitahoinen, kuten lukijakin on varmaan tähän mennessä havainnut, että yksiselitteistä vastausta en pysty tähän antamaan. Johtopäätökseni on kaiken sen pohjalta, mitä sodan pojat ovat tässä tutkimuksessa kertomuksillaan esiin tuoneet ja mitä muista tutkimuksista olen siteerannut, että sota vaikuttaa ainakin ”aavesäryllä” vieläkin ihmisten käyttäytymiseen ja ratkaisuihin. Minua lohduttaa kuitenkin suuresti se, etten ole yksin epävarmuuteni kanssa. Monet tutkijat kipuilevat, varsinkin laadullisen tutkimuksen tulosten vähäistä todistusvoimaa arvioitaessa, mikä merkitys tällä kaikella oikeastaan on. Vetoan kritiikkiin, sen kysymyksen edessä, mikä vaikuttaa mihinkin, tunnetun brittitutkija Carlo Ginsburgin ajatuksilla hänen ”johtolankoja” kirjastaan. Jo 1588 tutkija Mieheld Mounlaigne Ranskassa on sanonut: ”se, että minulle esitetään todennäköisyyksiä varmoina asioina, saa minut inhoamaan niitä. Minua miellyttää suuresti sellaiset sanat, jotka pehmentävät ja lieventävät arvioidemme umpimähkäisyyttä, kuten, ehkä, tietyllä tavalla, joskin sanotaan, luulen, yms.” (Ginsburg, 1996, 100). Tämän yli 400 vuotta aikaisemmin kirjoittaneen ranskalaistutkijan ajatusten lainauksen jälkeen Ginsburg kirjoittaa muutamaa sivua myöhemmin:

”Lienee paikallaan todeta, että historia voi käyttää joskus vaivattomasti hyväkseen myös todennäköistä ainesta, koska se tekee sen hyväntavan mukaisesti eli tuomalla sen esiin aivan omassa muodossaan, eli erottaen sen siten todellisesta aineksesta. Historia pyrkii aina todellisuuteen, sekä olettaessaan että kertoessaan, siinä on sen ykseys.” (emt. 118).

Näiden Ginsburgin perustelujen pohjalta uskallan esittää todennäköisyyksiä muutamien haastateltavieni lausumien kautta. Uskon näillä ajatuksilla olevan todennäköisyyttä suuremman merkityksen sukupolvien ketjussa tähän päivään saakka.

”Kyllä sota muutti osan kansasta elämää aika tavalla. Sodassa nuoruutensa menettäneet halusivat antaa sitten sodan aikana ja pian sen jälkeen syntyneille takaisin sen, mitä olivat itse menettäneet ja siinä kasvatus repsahti. Siitä seurasi sitten kaikki 60-luvun tapahtumat, kun silloin pääsivät valloilleen hippiliikkeet, passinpolttajat ja muut maanpuolustuksen vastustajat. Siinä tapahtui notkahdus, joka johtui siitä, että nuorimmat sodassa olleet ja vähän siitä nuoremmat menettivät kasvatusmetodinsa, eivätkä osanneet panna rajoja lapsilleen. Myös se, että asuntojen ahtauden takia lapset joutuivat liikkumaan paljon kadulla ja siitä johtuu se, että heidän elämänotteensa ei ole parasta mahdollista.

Meillä sota-ajan lapsilla kasvatus oli paljon tiukempaa, kuin sodan jälkeen syntyneillä. Kun katselee nykyisiä koululuokkia, niin ei tuollainen meno olisi tullut meidän aikana kuuloonkaan.” (Johtaja Asko Helsingistä).

Tämä Askon ajatus sisältää sen oletuksen, jota historian kirjoituksessa eikä sukupolvimäärittelyissä ole otettu huomioon, että nuorimpien sodassa olleiden ja sodan poikien isien kasvatusotteessa on iso ero. 1920-25 syntyneet joutuivat sotaan keskenkasvuina nuorukaisina kokematta normaalia mieheksi varttumista lainkaan. He olivat vielä poikia, kun sota syttyi ja juuri kun heidän olisi pitänyt ruveta aikuistumaan ja ottamaan miehen vastuuta, he joutuivat sotaan. Heitä ruvettiin kouluttamaan sotilaksi, ennen kuin heille oli kehittynyt miehen identiteettiä. Viittaa aikaisempaan lukuun, sotilaat isinä. Heiltä jäi nuoruus elämättä, kuten Asko sanoi. Sodan jälkeen he halusivat ottaa sen takaisin, minä olivat menettäneet. Ensin se oli osalla joukosta hurjaa huvittelua, jonka huumassa menttiin kiireesti naimisiin. Lapsia syntyi tiheään ja paljon. Jälleenrakennustyö vei vanhempien ajan niin, ettei lapsille riittänyt aikaa, eikä heille haluttukaan asettaa niin tiukkoja rajoja ja kovaa kuria, kuin itsellä oli ollut. Heistä kasvoi se sukupolvi, joihin Asko passinpolttajineen viittaa ja joista Marja Tuomisen väitöskirja kertoo (Tuominen, 1991, 193). Asioita ei tietenkään pidä koskaan yleistää, eikä sanoa, että kaikki olivat tällaisia. Enkä missään nimessä halua leimata enkä väittää kaikilla nuorimmilla veteraaneilla ja heidän lapsillaan olisi ollut elämänasenteessa ongelmia.

Sen kuitenkin rohkenen väittää, että sota ja sen jälkeinen aika ovat vedentakaja ikäpolvien elämänhallinnan osalta monessa asiassa. Siksi laitan tähän kuin omana kannanottonani opettaja Aapon lausahduksen.

”Kyllä se sota vaikutti monella tavalla. Meillä menttiin sodan jälkeisestä liiasta tiukkuudesta liian nopeasti vapaaseen kasvatukseen ja se teki enemmän pahaa kuin tiukkuus ja siitä kärsivät tämän päivän äidit ja isät. Kuinka sitä voi äitinä ja isänä olla, jos on itse saanut täysin vapaasti olla. Tämä polvi maksaa vielä henkisiä sotakorvauksia. Ei ne haavat mitä kansamme sai kuuden vuoden aikana kokea, niin vain umpeudu, vaan menee monta sukupolvea. Katsotaan nyt 30-40 vuotta, josko sitten haavat olisivat menettäneet merkityksensä. (Opettaja Aapo Hämeestä).

Ikään kuin todistamaan tuota Aapon näkemystä lainaan vielä Marja Tuomisen ajatuksia, kun hän käsiteltyään laajasti ja monipuolisesti sukupolvihegemonian kriisiä 1960-luvun suomalaisessa kulttuurissa, loppukommentissaan ”Luopuminen, suru ja muutos”, kirjoittaa: ”On sanottu, että jokainen kulttuuri tuottaa sellaisia aikuisia, joita se itse tarvitsee. 1960-luvun suomalainen kulttuuri niin kuin 1930- ja 1940-lukujenkin suomalainen kulttuuri tarvitsi tai ainakin olisi tarvinnut aikuisia, joiden hyvä ja eheä minä-identiteetti ankkuroituu hyvään ja eheään kulttuuri-identiteettiin. En käy vertailemaan, miten nämä kaksi sukupolvea tässä

onnistuivat, mutta korostan kuitenkin, että harmonisen kehityksen katkaisi *suur-sota* ja että tämä vaikutti ratkaisevasti myös suurten ikäluokkien kehitys- ja kasvupyrkimysten sääntelyyn”. (Tuominen, 1991, 392). Tuohon Tuomisen näkemykseen on kaiken tässä tutkimuksessa esiin tuodun perusteella helppo yhtyä. Koska nämä ovat niitä asioita, joihin tieteellisen varmaa faktaa on vaikea osoittaa, niin ottaisin tässä tuekseni historian tutkijoiden termin ” hiljaisuudesta päättelemisen.” Sotahistorioitsija Ohto Manninen sanoi, että tätä termiä käytetään silloin, kun kaikki seikat viittaavat asian tapahtuneen niin, kuin oletetaan, mutta varsinainen fakta puuttuu. (Mannisen alustus Kaustisella 1.9.2001).

Vaikuttaako sota sitten vielä miesten tunteisiin toisessa ja kolmannessa polvessa? Mikko Innanen on väitöskirjassaan *Isyys ja äitiys* nuorten kertomana, tutkinut lukiolaisten aineita, joissa tyttöjen aiheena oli ”Parhaat hetket äidin kanssa” ja vastaavasti pojilla ”Herkät hetket isän kanssa.” Aineet on kirjoitettu syksyllä 1996 ja kirjoittajat ovat syntyneet Innasen mukaan vuosina 1978-80. Todennäköistä on, että kirjoittajista osa on sodan poikien lastenlapsia, mutta osa vielä suoraan nuorimpien sodan poikien myöhemmällä iällä syntyneitä lapsia. Koska aineiden otsikot ovat suoraan tunteisiin liittyviä, niin niiden tuloksilla on mielestäni todistusarvoa omankin tutkimukseni kannalta. Innanen toteaa yhteenvedossaan, että ”sekä tyttöjen että poikien aineista on luettavissa miesten vaikeus osoittaa tunteitaan. Tunteiden osoittaminen on lapsille tärkeää, sillä sen puute otetaan teksteissä esille ja sitä selitetään isän kiireellä tai kulttuurisilla syillä, esimerkiksi hegemonisen mieheyden piirteillä.” Innanen sanoo tutkimuksensa isien joukossa olleen lasten arvion mukaan autoritäärisiä ja epäonnistuneita isiä, mutta myös miehiä, jotka ovat lapsilleen kuin kavereita. Isästä piirtyy myös lämpöä täynnä oleva kuva, miehestä joka on onnistunut sovittamaan vaatimukset kahdensuuntaisesta vuorovaikutuksesta lapsensa auktoriteetin tehtävään. Kiireestä ja työstä kirjoittaminen korostuu ja yhteisten hetkien vähyyttä perustellaan isän ainaisella kiireellä ja työllä. (Innanen, 2001, 131-132).

Isän tunteiden näyttämisen vähyyttä valittavat varsin monet Innasen esille tuomien näytteiden kirjoittajat. Linaan tähän parin tytön kirjoitusta;

”Isäni noudattaa juuri suomalaisista miehistä luotua kuvaa; hänelle tuntuu olevan erityisen vaikeaa tunteiden näyttäminen, eikä hän koskaan näytä niitä suoraan. Se tuntuu välillä ahdistavalta, sillä aina en voi tietää, mitä hän todella ajattelee.” (t/072).

”Musta tuntuu, että mun isä on sulkeutunu. Se puhuu tosi vähän. Ja mikä kamalinta se hymyilee vain pakon edessä. Onneks äiti on nauravainen, muuten musta ois tullu varmaan samanlainen juro. En oo ikinä pystyny puhumaan isän kanssa.” (t/016).

Innasen mukaan aineistossa on paljon tyttöjen kuvauksia isästä, joiden tunteilmaisussa kirjoittajat kokevat olevan toivomisen varaa. Moni toteaa, että tunteiden osoittaminen on yksinkertaisesti ollut isälle hankalaa. Cohenia ja Seidleria siteeraten hän sanoo, että ”Voiton ja vihan tunteet mies voi vielä näyttää, mutta epätoivon, pelon ja surun tunteita miesten on vaikea tunnistaa. Vielä vaikeampi niitä on avoimesti ilmaista. Tunteettomana pidetyn miehen tunteet ovat siis olemassa – mutta naamarin takana. On myös ajateltu, että oikeaa miestä eivät tunteet vie mukanaan, vaan hän on tasapainoinen, itsenäinen, riippumaton – olemassa muita tukeakseen.” (Innanen, 2001, 60-61).

Mielenkiintoista Innasen tutkimuksessa on se, että tytöt kirjoittavat isän heikkouksista, jopa alkoholismista, mutta ei koskaan äidin. Sen sijaan pojat eivät kirjoita epäonnistuneesta isästä. ”Isän rationaalisuuden pettämisen ja pettymysten lisäksi pojat pidättäytyvät kokonaan kirjoittamasta hylätyksi jäämisen kokemuksista. Jos isä on poissa, pojat toteavat, ettei isä osaa osoittaa tunteitaan tai on yksinkertaisesti kiireidensä takia fyysisesti toisaalla. Omaan arvoaan isän silmissä pojat eivät kuitenkaan kyseenalaista. Poikien on siis vaikea kirjoittaa epäonnistuneesta isästä, mutta ehkä miesten on ylipäänsä hankala ahdingossa ollessaan verbalisoida tunteitaan.” (emt. 67, vrt. Kemppainen, 2001, 160). Kipeiden asioiden esille tuominen tuntuu olevan arka asia miehille sukupolvesta toiseen, kun lukiolaispojat eivät kirjoittaneet mitään isiensä juopottelusta, niin eivät siitä puhuneet myöskään minun haastatteleman sodan pojat muutamaa poikkeusta lukuun ottamatta. Vaikka tosiasia esimerkiksi Pippingin tutkimuksen mukaan oli, että sota-aikana ja heti sen jälkeen miehet joivat paljon, kuten nykyisinkin, ja monessa perheessä siitä on kärsitty, mutta ääneen siitä ei haluta muille puhua eikä kirjoittaa. Tähän liittyy mielenkiintoisesti myös Jaana Kemppaisen havainto kolmen sukupolven kotikasvatustutkimuksesta. Hän hämmästelee sitä, että sota-ajasta puhutaan tosi vähän, vaikka vanhin ja osittain toinenkin sukupolvi on sen joutunut kokemaan. (Kemppainen, 2001, 83).

Tällä nykynuorten ajatuksia peilaavalla tutkimustuloksella haluan osoittaa, että sama tendenssi, mikä oli sodan poikien ja heidän isiensä ongelmana jatkuu edelleen. Jurous on ilmeisesti suomalaisten miesten perusominaisuus hamasta menneisyydestä asti, (vrt. Katvala, 2001, 63) mutta väitän, että viime sodat ovat sitä vielä osaltaan pahentaneet. Perustelen tätä luvussa 11. osoittamillani kaavioilla sodan kovuudesta sodan poikien kokemana. Heidän arvionsa painottuivat sellaisissa asioissa kuin pelko, sotaleikit, ruumiillinen kuritus ja isän äkäisyys selvästi lähemmäksi asteikon ”usein” laitaa kuin ”ei koskaan” saraketta. Sen sijaan kysymyksissä jotka koskivat sylissä pitämistä, leikkimistä hellyyden osoittamista ja sodasta puhumista vastaukset painottuvat selvästi enemmän kaavion ”ei koskaan” laitaa kuin ”usein” saraketta kohden. Ja mikä mielestäni on oleellista, niin sodan poikien omat sylissä pitämiset ja leikkimiset lastensa kanssa olivat harventuneet siitä mitä itse olivat saaneet kokea. Sota-ajan ankeus jätti jälkensä niin isiin kuin poikiinkin ja edellä esitettyyn Innasen tutkimukseen viitaten se tuntuu tunteissa edelleenkin. Toivoa sopii, että naiset ja uusi isyys pystyisivät vähitellen saamaan miehistäkin tunteet esille.

Kovin helppoa tämä miehessä tapahtuva muutos ei tule olemaan, sillä perinteen ja isien kokemien raaistavien sotakokemusten lisäksi miehen tunteita rassaa tällä hetkellä monet hänen sukupuoleensa kohdistuvat yhteiskunnassa ristiriitaisina vellovat paineet ja vaatimukset. Siihen ongelmakenttään mitä isyyden ja miehisyyden muutoksesta on jo aiemmin tässä tutkimuksessa puhuttu sopii mielestäni hyvin Arto Tiihosen väitöskirjassaan esittämä pohdinta, ”Enää ei ole itsestään selvää, että mies kasvaa isyyteen. Uuden isyyden ja miehisyyden etsintä onkin ollut viime vuosikymmenen yksi keskeisimmistä tehtävistä, jonka avulla on yritetty ratkaista kodin ja työn, naisten ja miesten, vallan ja vallattomuuden, elämän arvon ja arvottomuuden kysymyksiä. Uskon, että

miehet ja varsinkin isät ovat halunneet aiempaa enemmän ja vakavammin löytää tasapainon eri suuntiin vetävien voimien välissä. Kannattaakin kysyä, miksi se ei ole ollut niin kovin helppoa – kyse ei varmaankaan ole ollut miesten haluttomuudesta ratkaista ongelmia, vaan ehkä enemmänkin kyvyttömyydestä käsitteellistää ja toisaalta ratkaista näitä ongelmia omassa miehen ja isän alati laukkaavassa arjessa.” (Tiihonen, 2002, 191).

Eri tutkimuksiin viitaten julkisessa keskustelussa on puhuttu vanhemmuuden himmenemisestä ja pirstoutumisesta. Vanhempien epävarmuuden kasvattajina väitetään lisääntyneen nopeasti muuttuvassa tietoyhteiskunnassa. Kasvatuksen uskomusjärjestelmää tutkineen Jaana Kempvaisen mukaan kasvatustuvastuun jakautumisessa vanhempien ja ammattikasvattajien näkemykset ovat olleet hyvinkin ristiriitaisia. Siinä, missä vanhemmat itse katsovat olevansa päävastuussa lastensa kasvatuksesta, ammattikasvattajat ovat kokeneet, etteivät vanhemmat joko uskalla, kykene tai viitsi ottaa tätä kasvatuksen päävastuuta kantaakseen. Vanhempia syytetään kasvatustuvastuun siirtämisestä myös kouluille, samalla kun viranomaiset painottavat koulun tiedonvälitystehtävää. Kempmainen väittää, että nykyvanhemmilla on riittävästi tietoa lapsen kehityksestä ja tarpeistakin ja usein perhe ja perheen hyvinvointi ovat vanhemmille itselleen kaikkein tärkeimpiä arvoja. Kuitenkin kodin ulkopuolelta asetetut velvoitteet ja odotukset sekä yhteiskunnalliset muutokset heijastuvat jatkuvina haasteina kasvatukseen. Tämän haasteellisuuden myötä saatetaan olla entistä hämmennyneempiä, vaikka kyse ei olisikaan vanhemmuuden katoamisesta. Vanhemmuuteen on sisällytetty myös syytöksiä ja syyllistämistä. (Kempmainen, 2001, 155). Olen Kempvaisen kanssa, tämän oman tutkimuksenkin perusteella, täsmälleen samaa mieltä hänen todetessaan: ”Kuitenkin vanhempien itsensäkin tulisi pystyä tarkastelemaan vanhemmuuttaan riittämättömyyden ja syyllisyyden tunteiden sijaan korvaamattomana, ainutkertaisena elämänvaiheena, johon sisältyy ennen kaikkea myönteisiä asioita. Tätä kautta vanhemmat itse kokevat vanhemmuutensa voimavarat ja siihen liittyvät ilot ja ylpeydet. Yhteiskunnan tehtäväksi jää tämän vanhemmuuden tukeminen ja vahvistaminen.” (emt. 155).

Tästä nykyisestä hämmennyksen tilasta olisi päästävä todella pian pois. Koko yhteiskunnan kollektiivista hämmennystä kuvaa mielestäni se, että lasten pahoinvoinnista ja psyykkisistä ongelmista puhuttaessa vaaditaan tasavallan presidentin uuden vuoden puhetta myöden, vain häiriintyneiden ja sairastuneiden lasten hoitopaikkojen lisäämistä ja hoitoon pääsyn nopeuttamista, ikään kuin ongelma sillä korjaantuisi. Toki näin pitää tehdä, sillä nopea hoito on tärkeää silloin, kun lapsi oireilee, mutta ongelma ei poistu vain ”tautia hoitamalla, jos taudin” syihin ei puututa. Lukuisat tutkimukset, joihin tässäkin kirjassa on viitattu, osoittavat, että mielenterveysongelmia eivät aiheuta lapset, vaan aikuiset. Eli koko kiireinen ja materiaalisia arvoja korostava elämäntapa. Vanhemmuuteen se heijastuu omasta mukavuuden halusta johtuvana vastuuttomuutena ja välipitämättömyytenä lapsista ja heidän tunteidensa loukkaamisena erityisesti avioerotilanteissa. On todella hälyttävää, kun tutkimuksiin viitaten sanotaan, että Suomessa jo joka viides lapsi ja nuori kärsii eri asteisista mielenterveysongelmista. Tämä on järkyttävää, kun syntyvät ikäluokat ovat syntyessään

sekä vauvoina ja vielä varhaislapsuudessaan maailman terveimpiä, kiitos hyvän neuvolajärjestelmän. Paitsi yksilöiden hyvän elämän, myös yhteiskunnan tasapainoisen säilyvyyden kannalta vinoutuneeseen kehitykseen olisi saatava muutos. Pienenevien nuorten ikäluokkien ja kasvavien vanhusikäluokkien vuoksi meillä ei olisi varaa menettää yhtään nuorta syrjäytymisen polulle. Perheen ja parisuhteen lujuuden sekä turvallisuuden korostamista lasten henkisen hyvinvoinnin kannalta nyt ensisijaisesti tarvitaan. Se on yhteiskunnan keskeisin tukitehtävä, jossa medialla on suuri osuus.

Kun tutkimukseni yhteydessä keskustelin ainakin osan haastateltavieni kanssa heidän suhtautumisestaan isänmaahan ja entiseen sotakumppaniin Neuvostoliittoon, nykyiseen Venäjään, niin otan vielä esille muutaman otteen haastattelupöytäkirjoista, jotka aikaisemmin eivät ole tulleet esille.

”Sota-aika vaikutti minuun ainakin sen, että osaan arvostaa rauhaa. Olen sitä mieltä, että päättäjien pitää tehdä kaikkensa, ettei enää tulisi sotaa. Toisaalta olen sitä mieltä, että maalla pitää olla myös hyvin varustetut puolustusvoimat, että jos tarve tulee, niin maata pitää pystyä puolustamaan.

Ei täällä lähellä rajaa mitään sotilaallista pelättävää ole, koska rajoja vartioidaan hyvin molemmin puolin ja tilanne on poliittisesti vakaa, mutta jos naapurissa demokratia ei kehity, niin sosiaaliset ongelmat saattavat heijastua meillekin.” (Talonmies Heikki Kymenlaaksosta).

”Sodasta ajattelen, että sellaista ei tarvitsisi enää koskaan tulla Suomen osaksi, eikä koko maailmaankaan. Sen olen sota-ajasta oppinut. Kyllä sota-aika opetti rauhantah-
toiseksi ja arvostamaan sen kokeneita ihmisiä.

Esimerkiksi veteraanijuhlat ja veteraanien kanssakäyminen sotamuistoinen on ollut erittäin tärkeää heille itselleen ja sitä kautta se on opettanut asioita nuoremmillekin. On paljon veteraaneja, jotka ovat nähneet unia sodasta vuosikymmenet, miltei joka yö.” (Maanviljelijä Hannu Savosta).

”Viime sotiinkin suhtaudun kylmän analyttisesti. Siinä olisi pitänyt voida käyttää diplomatiata. Sillä se maksettu hinta oli kova niistä maista, mitä Neuvostoliitto vaati. Keinot olivat niitä vanhan maailman keinoja, että voimalla vaan. Se ratkaistiin silloin sillä tavalla, enkä tuomitse sitä, mutta sodan mielettömyyden olen aina tajunnut.

Sota vaikuttaa varmaan vielä meihin, mutta kun sodan käyneet miehet kuolevat pois, niin sodan luonne ihmisten mielissä muuttuu. Siihen tulee mystiikkaa, kun ei ole enää niitä, jotka todella tietävät, mitä sota on. Sitten on helppo manipuloida ihmisiä.” (Sotaorpo toimittaja Aimo Pirkanmaalta).

”Minun isänmaallisuuteni on tiukkaa suomalaisuudesta kiinni pitämistä. Minä sain lapsuudessa tällaisen suodattamattoman yltiöisänmaallisen kasvatuksen, joka oli kovin ihanteellista. Mutta en minä ole siitä luopunut. Virallinen suomalaisuus on ollut tietysti vähän toisenlaista, mutta kyllä se on ollut samaan tähtäävää. Vaikka se on saanut välillä yhteiskunnassa piirteitä, joita en ole voinut hyväksyä, niin kyllä se suomalaisuus, jota meillä tänä päivänä eletään, on paljon laimeampaa kuin esimerkiksi Amerikassa suomalaisten keskuudessa.

Vielä Suomen ja Venäjän puoleisen Karjalan suhteista. Olen seurannut sitä venäläisestä Karjala-lehdestä. Siinä niiden ihmisten mielipiteet ovat melko yhtenäiset niiden ihmisten keskuudessa, jotka ovat aikoinaan Karjalasta lähteneet. Eikä se poistu ennen kuin asia jollakin tavalla selvitetään. Se tapahtuu vain siten, että rajat palautetaan sille tasolle, mikä se oli 1939 ja jatkaa siitä Karjalan rakentamista. Toteutuuko se, on eri asia. En usko, että siihen ainakaan kovin pian löytyy poliittista tahtoa.” (Virkamies Pekka Karjalasta).

Näiden viimeisten sodan poikien kommenttien jälkeen voisi todeta, että tässä tutkimuksessa niitä on tuotu esille elämän karuina, mutta rakkaissa muistoissa olevina kokemuksina tiedoksi, mutta ehkä myös opiksi otettavaksi nyt eläville

ja tulevillekin polville. Paljon tähän en toivoa pane, sillä ihmiskunnan toistuva realiteetti näyttää sittenkin olevan se, minkä Oiva Ketonen puki aforisminomaisesti sanoiksi: ”Ihminen toimii kokemuksensa perusteella. Kokemus näyttää olevan pelkistymätön kvaliteetti, joka sukupolvi sukupolvelta menee lähes täydellisesti hukkaan.” (Ketonen, 1981, 137).

Kun puhuin kirjan alkupuolella voimakkaasti nostalgiasta ihmisen elämään ja tunteisiin vaikuttavana tekijänä, niin nyt minulta voidaan tietysti oikeutetusti kysyä, onko tämä kaikki, mistä olen puhunut, sittenkin vain nostalgiaa. Toivon, ettei näin olisi vaan, että Brannenin ja O` Brienin väittämä siitä, että myöhäismodernistinen yhteiskunta on ottanut uudelleen omakseen lapsen, ei olisi vain nostalginen kuvitelma, vaan konkreettinen haaste, joka on koko yhteiskunnan ja ihmisyyden kannalta tavoittelemisen arvoinen. Mies miehenä ja isänä muuttuu vain siten, että lapsen näkökulma ja asema huomioidaan yhteiskunnassa nykyistä paremmin ja ihmissuhteiden hoitamisen opettelu otetaan keskeiseksi elämänarvoksi kaikilla tasoilla.

15.2 Lopuksi

Vaikka tässä tekstissä on tullut esille monia ongelmia sodan ajalta ja sitä kautta poikien isä-suhteesta, mikä vaikuttaa miehenä olemiseen yleensä, niin tilanne ei silti niin synkkä ole kuin sitä monissa elämäkertatutkimuksissa kuvataan. Haastattelujeni perusteella voisin jopa esittää kritiikkiä esimerkiksi elämäkertakirjoituskilpailujen tulosten perusteella tehdyistä päätelmistä suomalaisen miehen onnettomasta tilasta. Minulle on muodostunut sellainen kuva, että itse kirjoitetujen omaelämäkertojen, varsinkin jos on kirjoitettu kilpailuun, ja syvähaastatteluoitteella tehtyjen nauhalle kerrottujen välillä on eroja. Elämäkertakirjoituskilpailuihin lähetetyissä, erityisesti miesten elämäntarinoissa on ainakin tutkijoiden analyysien mukaan hyvin masentava ja onnettomasta elämästä kertova sävy. (vrt. Roos, 1987 tai Siltala, 1994). En toki epäile, etteikö näiden kirjoittajien elämä ja riipaisevat kohtalot olisivat olleet sellaisia kuin he kirjoittavat. Kirjoittaminen on ehkä helpottanutkin heidän ahdistustaan, sillä monet tarinat ovat sellaisia, etteivät he olisi ehkä pystyneet niitä puhumalla kenellekään kertoamaan. Tuskin niitä kaikkia olisi kerrottu haastattelua tekeväälle tutkijallekaan. Elämä on heitellyt heitä todella rajusti. Kokonaiskuvan saamiseksi suomalaisen miehen elämäntavoista ja tilanteista näillä kirjoituksilla ja niiden pohjalta tehdyillä analyytisillä tutkimuksilla on todella suuri merkitys. Epäilen kuitenkin, ettei niiden pohjalta voi määritellä kaikkia mieskohtaloita onnettomiksi. Miksi sitten onnelliset miehet eivät vaivaudu kirjoittamaan elämäntarinoitaan? Sitäkin monet tutkijat ovat pohtineet, mutta yleispätevää teoriaa siihen ei liene olemassa. Oman tutkimukseni perusteella sanoisin syiden löytyvän perinteestä ja suomalaisen miehen historiasta. Siitä paljon puhutusta puhumattomuudesta. Miehen on vaikea kuvata onnea sanallisesti saatikka, että rupeaisi siitä kilpakirjoituksessa puhumaan. Surkeudesta on paljon helpompi kirjoittaa,

kun kukaan ei ole kuulemassa. Nauhoitetussa narratiivisessa keskustelussa haastattelijan kanssa on ehkä helpompi avautua tunne-elämän kaikilta osin. Tällöin mieskin pystyy kertomaan myös myönteisistä ja mukavista asioista häpeää kokematta. Ikävät asiat voivat hävettää enemmänkin, mutta niistäkin pystytään puhumaan, jos on saavutettu luottamus tutkijan ja haastateltavan välille. Näin saatu kuva miehen elämäkokemuksista laajemmin katsottuna uskoakseni täydentää kokonaiskuvaa suomalaisen miehen elämästä. Se on sittenkin luultua hauskeempaa.

Kuinka oleellisia nämä eri tutkimusmenetelmillä saadut erot ovat, sitä on vaikea arvioida. Tämä ei ehkä olekaan kovin oleellinen asia pohdittavaksi, sillä molemmat ovat ihmisten omia kokemuksia ja osa heidän elämäänsä, josta kerrotun paikkansa pitävyyttä ei ole syytä epäillä.

Nämä sodan poikien kertomukset tuntuvat hämmästyttävän selkeiltä muistikuvilta lapsuuden tapahtumista. Olen ajatellut, sen johtuvan osaltaan siitä, että tuo aika oli jännittävää ja ainaisen pelon täyttämää, jolloin elämä elettiin niin herkistyneesti ja kokonaisvaltaisesti, että tapahtumien yksityiskohdatkin painuivat lähtemättömästi lasten mieliin.

Sodan poikien (myös tyttöjen) perintö on arvokas osa suomalaista historiaa. Se on mielestäni nyt aika nostaa unohduksesta julkisuuteen, kun tämän ajan kasvattajat tuskailevat vapaan kasvatuksen ja uuden isyyden ristipaineessa. Ehkä nyt on myös aika siirtyä kotirintaman kokemuksiin, sillä väistyvän veteraanipolven rintamamuistot on kaluttu jo moneen kertaan. Sodan poikien eetoksia ei pidä ylikorostaa eikä ihannoida sellaisinaan, vaan niistä on otettava opiksi sellainen, mikä on alati kestäväää ja ihmisyyden parhaita puolia edistävää. Kun tämän päivän nuoret lasten vanhemmat etsivät vanhemmuuttaan ja kokevat epävarmuuttakin eri suunnilta tulevien paineiden alla, olisi meillä kaikilla aihetta pysähtyä ja katsoa, miten sodan aikana ja sen jälkeen vaikeuksista selvittiin. Ne keinot olivat yksinkertaisia ja inhimillisiä: Työ, lähimmäisen rakkaudesta lähtevä yhteisvastuu ja toisista huolehtiminen, neuvokkuus, omiin kykyihin luottaminen ja niiden omatoiminen kehittäminen, säästäväisyys, pelon kääntäminen kasvun voimavaraksi, vastuuntunto, turvan ja luottamuksen tunteen luominen lapsiin epävarmuudesta huolimatta sekä mielekkään tekemisen järjestäminen lapsille iän ja kehityksen mukaan.

Nämä kokemuseräiset eetokset olisivat käyttökelpoisia lääkkeitä tänäkin aikana, vaikka olot, elintavat, yksilön ja yhteiskunnan suhde sekä monet muut asiat ovat täysin erilaisia kuin sodan poikien lapsuudessa. Toisaalta pelkoja, epävarmuutta ja monenlaisia uhkia on tässäkin ajassa. Ihmisten ulkoisten olosuhteiden muututtua taloudellisen kasvun ja elintason nousun myötä turvallisemmiksi, on oman elämän hallinta noussut entistä vaativammaksi. Monilla mittareilla ihmisten elämää ja onnellisuutta mitattaessa ovat ihmissuhteet osoittautuneet monille suurimmaksi ongelmaksi. Ihmisten välisessä vuorovaikutuksessa ja perhe-elämässä tunteilla on hyvin suuri merkitys. Koko tämän kirjan vaiheiden läpi olen yrittänyt etsiä sodan vaikutusta miesten tunne-elämään. Monet tämän kirjan esimerkit ja kansainväliset tutkimukset osoittavat, että sota saattaa raaistaa miehiä ja kovettaa heidän tunne-elämäänsä varsinkin, jos sodan

joutuu kohtaamaan nuorella iällä. Vaikuttaako sota sitten vielä ja kuinka pitkälle seuraavissa polvissa, on vaikeasti määriteltävissä. Monien tutkimusten ja avioerotilastojen perusteella on kuitenkin selvästi nähtävissä, että kaikkien kohdalla tunneasiat eivät ole kunnossa, koska henkinen kypsyys ei kestä vaikeuksia. Kun asetin tämän kirjan alussa yhdeksi tavoitteeksi myös sen selvittämisen, miten ovat eläneet ne miehet, jotka ovat välttyneet kriiseiltä ja elämän haaksirikoilta, eläen vielä ikämiehinäkin onnellisina samassa avioliitossa nuoruudenrakastettunsa kanssa, niin väitän keskeisen voimavaran olevan, kaiken kattavan ja anteeksiantavan rakkauden ohella, sodan aikana opitun vastuuntunnon ja selviytymisen eetoksen opettaman vastuusien voittamisen taidon.

Meillä Suomessa aineellisen hyvän kasvattaminen on ollut koko sodan jälkeisen ajan suuri kansallinen projekti ja se on vaatinut kansalaisilta voimakasta työsuuntautuneisuutta perheen ja ihmissuhteiden hoidon kustannuksella. Myöskään voimakkaasti kohonnut koulutustaso ei ole pystynyt kehittämään tunne-elämää. Siitä kielivät lukuisat avioliittotragediat ja tutkimusten mukaan lasten henkiset kärsimykset ylemmissä ja korkeasti koulutetuissakin yhteiskuntaluokissa. Kokemus on osoittanut, että raha yksistään ei tuo onnea, jos ei ole rakkautta. Nyt olisikin korkea aika koko suomalaisessa yhteiskunnassa ryhtyä korjaamaan sodan viimeisiäkin vaurioita ja nostettava uusi isyys arvoonsa sotasukupolvi-isoisien elämäkokemuksen tuella ja perhepolitiikan uudistamisella.

Nykyisinhän ei ihmiselämän tärkeimpiin asioihin, parisuhteeseen, kodin perustamiseen ja lasten hoitamiseen anneta mitään järjestettyä systemaattista opetusta. Läheskään kaikki nuoret eivät saa siihen kunnan mallia kotoakaan. Yhteiskunnan pitäisikin tehdä vanhempainkoulu pakolliseksi kaikille ensimmäistä lastaan odottaville pareille. Uskoisin, että asiallisella ja kokemukseen perustuvalla opetuksella vältettäisiin monta kriisiä. Nimittäisin tätä avioliittokouluksi tai vanhempainkouluksi. Ensimmäistä lasta odottavien parien osallistuminen voitaisiin varmistaa säätämällä vanhempainkoulu lapsi- ja perhetukien saannin edellytykseksi.

Jotta yhteiskunta säilyisi tulevaisuudessakin elämisen arvoisena, täytyy inhimillisen lämmön siinä lisääntyä. Siksi tarvitaan lapsimyönteisempää asennemuutosta koko yhteiskunnassa. Lapselle pitää antaa ihmisarvo eikä vain välinearvoa. Lasta pitää hyväillä ja pitää sylissä. Pihaleikit tulee saada jälleen elämään muutenkin kuin sotalaikkeinä, sillä niissä elää huumori ja niiden parissa kasvetaan sosiaalisuuteen. Suurimpina ongelmina tällä tiellä ovat asumismuodon muuttuminen, syntyvyyden ja lapsimäärän vähentyminen, huumeiden ja päihteiden käytön lisääntyminen sekä perherakenteen muuttuminen.

SUMMARY

In my opinion this study clearly shows that the Second World War (1939–1945) had a profound effect on the emotions of the Finnish children of that time. It was the most difficult for those children that had to be almost in the way of the war in Karelia, Eastern Finland, Lapland and by Helsinki, which were heavily bombarded and the booming of artillery could be heard far behind the front. The war had a deep impact also on those children whose fathers fell or were seriously injured in the war. The same was with the children who were evacuated into strange situations or as war children to Sweden. The interviews in my research showed that in addition to these special groups, the war effected all Finnish children in some negative way. It also made men more brutal and the lack of emotional life, which moved with fathers from one generation to another, is still reflected on many men's relationships with other people.

In the empiric part of the research there are three things in the sons' war memories that clearly stand above the others. They are: fear, being sent to work as a little child and learning to survive. The sense of fear has been very strong, because most of the men interviewed still remember it lively, even after sixty years. The children's fear became stronger by the noise of aeroplanes and bombardment, by dark black-out curtains and adults' worries that caught on children. The most common reason for fear was the unexplainable feeling of uncertainty which caused restlessness, nightmares and bedwetting. Often the prevailing feeling at homes was the fear for the father's fate. The many funerals of the fallen soldiers and the waiting for who will be next increased the fear of death. Also the shortage of all kind of everyday necessities created uncertainty.

It was quite common that very young boys had to go to do men's work – comparing with how things are today this is startling. Many of the interviewed men remember how they had to be horse drivers in the fields already at the age of five. The sons of the war don't, however, think about having to go to work in a bad way, for most of them are thankful that wartime taught them to be survivors in life. When there was a lack of everything they had to learn to save, be patient and inventive. In difficult conditions they also learnt to work together and take others into consideration. The men told me that these skills have been very useful for them later in life and only a few of those interviewed were bitter, although almost all of them admit they didn't have a normal childhood at all.

The war had a negative effect on fatherhood, because when the fathers were in the war for many years, they didn't have the time or the chance to be with their sons. This is how the father-son relationship remained distant. The situation was made worse when after the war the men were busy rebuilding the country and because of the amount of work to be done they didn't have time to play with their children. Many fathers were also nervous and tense because of their hard wartime experiences, which on its part affected negatively the atmosphere at home. The use of alcohol increased, as well, when the men tried to

drown their miseries, caused by their suffering in the war, in liquor. These facts, added to the traditional authority of the Finnish fathers, influenced negatively on the developing emotional life of their sons. This is why showing tender feelings has still been difficult for most of the sons of the war, although positive exceptions can be found on the basis of the material. The wartime little boys haven't had much time as fathers to keep little children in their laps or play with them. But instead, the fathers and sons have worked a lot together, just like the previous generation did. Most of the men I interviewed said that they haven't been able to be such fathers as they would have liked to be. They told me that they have been almost the same kind of fathers as their fathers were, although they would have liked to be different and closer to their children. Most of them said the reason for all this is both work and business and the fact that when you yourself haven't been able to sit in your father's lap, you wouldn't know how to have your own children in your lap either. Many men rejoice that their own sons already practise the newer, gentler kind of fatherhood, which I cover quite widely at the end of the research.

According to the researcher the parents of today's children could, in their difficulties, learn more from the wartime methods of survival. Those methods were: work, joint responsibility, caring about others, inventivity, trusting in your own abilities, being sparing, sense of responsibility, turning the fear and uncertainty into strength and creating the sense of security and trust in children despite of the uncertainty.

KIRJALLISUUS

- Ahokas, P., Lahti, M. ja Sihvonen, J. (toim.) 1993. Mieheyden tiellä – Maskuliinisuus ja kulttuuri. Jyväskylä: Jyväskylän yliopisto.
- Ahonen, S. Historiaton sukupolvi? 1998. Helsinki: Suomen historiallinen seura.
- Ahponen, P-L. & Järvelä, M. 1983. Maalta kaupunkiin, pientilalta tehtaaseen. Juva: WSOY.
- Alasuutari, P. 1985. Pullon läpi näkyvä mies. Teoksessa S. Helminen ja M. Hurri (toim.) *Miehen mallit*. Hämeenlinna: Kirjayhtymä, 39-57.
- Alho, O. 1985. Suomalaisen miehen perikuvat. Teoksessa S. Helminen ja M. Hurri (toim.) *Miehen mallit*. Hämeenlinna: Kirjayhtymä, 83-95.
- Allardt, E. 1983. *Sosiologia 1*. Juva: WSOY.
- Anttila, V. 1982. *Jyväskylän Tourula – Pienyhteisötutkimus*. Jyväskylä: SKS.
- Badinter, E. 1993. Mikä on mies? Suom. L. Lehto. Jyväskylä: Vastapaino.
- Bettelheim, B. 1989. *Kyllin hyvät vanhemmat*. Suom. M. Rutanen. Juva: WSOY.
- Björnberg, U. 1992. Parents` Ideals Their strategies in Daily Swedish Life. In U. Björnberg (Ed.) *European Parents in the 1990`s*. New Brunswick (N.J.): Transaction Publishers. 83- 101.
- Blomster, S. 2001. *Musta ja valkoinen häpeä*. Pieksämäki: Karas-Sana.
- Brannen, J. and O` Brien, M. 1996. *Children in Families. Research and Policy*. London: Falmer Press.
- Brunberg, A. 1999. Isät ja avioerot. Pohjoismaiden ministerineuvoston konferenssiraportissa A. Tiihonen (toim.) *Isän jäljillä*. Helsinki: Pohjoismaiden ministerineuvosto, 71-72.
- Cairns, E. 1996. *Children and Political violence*. Cambridge, Mass: Blackwell.
- Campbell, R. 1980. *Rakkaudesta lapseen*. Suom. T. Ihalainen. Hämeenlinna: Karas-Sana Oy.
- Cork, R. M. 1990. *Unohdetut lapset*. Suom. S. Lanu. Helsinki: A-Klinikkasäätiö.
- Donadson, M. 1983. *Miten lapsi ajattelee*. Suom. M-L. Sakki. Espoo: Weilin & Göös.
- Durkheim, E. 1982. *Sosiologian metodisäännöt 19. painos*. Suom. S. Randell. Helsinki: Tammi
- Eräsaari, R. 1998. Mikä ihmeen elämänpolitiikka? Teoksessa J-P. Roos & T. Hoikkala (toim.) *Elämänpolitiikka*. Tampere: Gaudeamus, 92-109.
- Esko, M. 1984. *Mies ja isyys - perheen kehitysvaiheet ja isän muuttuva rooli*. Juva: WSOY.
- Formaini, H. 1991. *Miehet – tuntematon maanosa*. Suom. J. Lahtinen. Hämeenlinna: Tammi.
- Giddens, A. 1991. *Modernity and Self-Identity. Self and Society in the Late Modern Age*. Stanford: Stanford University Press.
- Ginzburg, C. 1996. *Johtolankoja*. Suom. A. Vuola. Tampere: Gaudeamus.
- Gordon, Th. 1978. *Viisaat vanhemmat*. Suom. P. Talvio-Jaatinen. Helsinki: Tammi.

- Grönfors, M. 1994. Miehininen kulttuuri ja väkivalta. Teoksessa J. Sipilä & A. Tiihonen (toim.) *Miestä rakennetaan – Maskuliinisuuksia puretaan*. Tampere: Vastapaino.
- Haataja, L. 1999. *Kuin kiveen hakattu – päämies Kyösti Kallio*. Teoksessa A. Juutilainen & J. Leskinen (toim.) *Talvisodan pikkujättiläinen*. Porvoo: WSOY, 201-218.
- Haavio-Mannila, E. 1998. Jeffrey Weeksin seksuaalielämänpolitiikka. Teoksessa J-P. Roos & T. Hoikkala (toim.) *Elämänpolitiikka*. Tampere: Gaudeamus, 292-313.
- Haavio-Mannila, E. 1968. *Suomalainen nainen ja mies – Asema ja muuttuvat roolit*. Porvoo: WSOY.
- Hakola, L. 1994. *Sukupuolten sota*. Helsinki: Kirjayhtymä.
- Harenko, A. 1981. *Muisti ja ikääntyminen*. Teoksessa K. Achté – A. Pakaslahti (toim.) *Muisti ja sen häiriöt*. Helsinki: Psykiatrian tutkimussäätiö, 207-218.
- Heikkinen, R.-L. 2000. *Elämä, tunteet ja vanheneminen*. Teoksessa E. Heikkinen ja J. Tuomi (toim.) *Suomalainen elämäntulkku*. Vantaa: Tammi. 194-215.
- Helminen, S. ja Hurri, M. 1985 (toim.) *Miehen mallit*. Hämeenlinna: Kirjayhtymä.
- Hietanen, S. 1990. Sodan luomat uudet sosiaaliset ongelmat ja Niukkuuden ta-sajako. Teoksessa S. Hietanen (toim.) *Kansakunta sodassa 2*. Helsinki: Val-tion painatuskeskus 320-339.
- Hietanen, S. 1992. Kahden kodin lapsuus ja Rikollisuus ja alkoholi sota-ajan yh-teiskunnassa. Teoksessa S. Hietanen (toim.) *Kansakunta sodassa 3*. Hel-sinki: Valtion painatuskeskus, 140-183.
- Hirsjärvi, S., Liikanen, P., Remes, P., Sajavaara, P., 1992. *Tutkimus ja sen rapor-tointi*. Jyväskylä: Kirjayhtymä.
- Hoikkala, T. 1997. *Isä, poika ja auto jälkiviisauden vuossa*. Teoksessa J-P. Roos & A. Rotkirch (toim.) *Vanhemmat ja lapset*. Tampere: Gaudeamus, 123-158.
- Hoikkala, T. 1996. (toim.) *Miehenkuvia – välähdyksiä nuorista miehistä Suo-messa*. Tampere: Gaudeamus.
- Holma, J. ja Partanen, T. 2002. *Vaihtoehto väkivallalle*. Teoksessa A. Rönkä ja U. Kinnunen (toim.) *Perhe ja vanhemmuus*. Keuruu: PS-kustannus, 188-207.
- Huttunen, J. 1994. *Isyys ja miehisuus: Isä perhepsykologisessa tutkimuksessa*. Teoksessa J. Virkki (toim.) *Ydinperheestä yksilöllistyviin perheisiin*. Juva: WSOY, 46-66.
- Huttunen, J. 1990. *Isän merkitys pojan sosiaaliselle sukupuolelle*. Jyväskylä: Jy-väskylän yliopisto.
- Huttunen, J. 2001. *Isänä olemisen uudet suunnat*. Juva: PS-kustannus.
- Huttunen, J. 1998. *Isätkö äidin kaltainen vanhempi*. Teoksessa L. Laurinen (toim.) *Koti kasvattajana elämä opettajana*. Juva: Ateena, 36-66.
- Huttunen, J. 1997. *Lapsuuteni isät*. Teoksessa M. Silvennoinen, A. Tiihonen ja M. Innanen (toim.) *Härkätaistelija kentän reunalla*. Jyväskylä: Jyväskylän yliopisto, 23-38.
- Hyvärinen, M. 1994. *Viimeiset taistot*. Tampere: Vastapaino.

- Hyyppä, M. T. 1997. Tunteet ja oireet. Tampere: Kirjayhtymä.
- Hännikäinen, I. 1998. Vaimot sotainvalidien rinnalla. Tampere: Gaudeamus.
- Hänninen, J. 1992. Kriittisen miestutkimuksen poliittiset intressit ja virittyneet subjektit. Naistutkimus 2. Suomen naistutkimuksen seura, 26-33.
- Ikonen, P. 1988. Ideologiat, psykoanalyysi ja narsismi. Artikkelit Nuorisopsykoterapiasäätiön juhlakirjassa. Helsinki: Nuorisopsykoterapiasäätiö.
- Ikonen, P. & Rechart, E. 1994. Thanos, häpeä ja muita tutkimuksia. Helsinki: Nuorisopsykoterapiasäätiö.
- Ilmarinen, J. 2000. Työ. E. Heikkinen ja J. Tuomi (toim.) Teoksessa Suomalainen elämäntutkimus. Vantaa: Tammi, 173-193.
- Innanen, H. 1997. Papin pojat pahimpia. Teoksessa M. Silvennoinen, A. Tiihonen ja M. Innanen (toim.) Härkätaistelija kentän reunalla. Jyväskylä: Jyväskylän yliopisto, 124-131.
- Innanen, M. 2001. Isyys ja äitiys nuorten kertomana – lukiolaisten tyttöjen ja poikien kirjoituksia. Jyväskylä: Jyväskylän yliopisto.
- Israels, H. 1989. Schreber: Father and Son. Madison, Connecticut: International universities press, INC.
- Jallinoja, R. 1984. Perhekäsityksistä perhettä koskeviin ratkaisuihin. Teoksessa E. Haavio-Mannila, R. Jallinoja, H. Strandell (toim.) Perhe, työ ja tunteet. Juva: WSOY, 37-110.
- Jatkosodan historia 6. 1994. (toim.) Maanpuolustuskorkeakoulu, Historian laitos. Porvoo: WSOY.
- Jenks, Ch. 1996. The Postmodern Child. In J. Brannen and M. O'Brien (Eds.) Children in Families. Research and Policy. London: Palmer Press, 13-25.
- Jokinen, A. 1999. Mies ja muutos. Vammala: Tampere University Press.
- Jokinen, A. 2000. Panssaroitu maskuliinisuus. Vammala: Tampere University Press.
- Jokinen, E. 1997. Ruumiin siteet. Tampere: Vastapaino.
- Junkkaala, E. 2000. Mitä mies. Hämeenlinna: Uusi Tie.
- Juntumaa, R. 1999. Isän merkitys lapselle ja aikuiselle. Pohjoismaiden ministerineuvoston konferenssiraportissa A. Tiihonen (toim.) Isän jäljillä. Helsinki: Pohjoismaiden ministerineuvosto, 23-29.
- Juutilainen, A. ja Leskinen, J. 1999. (toim.) Talvisodan pikkujättiläinen. Porvoo: WSOY.
- Kalliokoski, V. 1973. Kiitollisena muistan. (2. painos) Helsinki: Kirjapaja.
- Katvala, S. 2001. Missä äiti on? Äitejä ja äitiyden uskomuksia sukupolvien saattossa. Jyväskylä: Jyväskylän yliopisto.
- Kempainen, J. 2001. Kotikasvatus kolmessa sukupolvessa. Jyväskylä: Jyväskylän yliopisto.
- Keskipohtaanmaa-lehti. 19.3.2000. Uutinen Kari Karkkolan esitelmästä. Kokkola: K-P:n kirjapaino.
- Ketonen, O. 1981. Ihmisenä olemisesta. Keuruu: Otava.
- Ketonen, O. 1981. Se pyörii sittenkin. Juva: WSOY.
- Knuuttilla, S. 1994. Tyhjän kansan teoria – Näkökulma menneestä tulevaan. Vaasa: SKS.

- Kokkonen, J. 1995. Luolamiehen muodon muutos. Jyväskylä: Kirjapaja.
- Korhonen, M. 1999. Isyyden muutos – keski-ikäisten miesten lapsuuskokemukset ja oma vanhemmuus. Joensuu: Joensuun yliopisto.
- Korkiakangas, P. 1996. Muistoista rakentuva lapsuus. Vammala: Suomen muinaismuistoyhdistys.
- Kortteinen, M. 1982. Lähiö. Keuruu: Otava.
- Kortteinen, M. 1992. Kunnian kenttä - Suomalainen palkkatyö kulttuurisena muotona. Hämeenlinna: Hanki ja jää.
- Kosonen, U. 1998. Koulumuistoja – naiseksi kasvamisesta. Jyväskylä: Jyväskylän yliopisto.
- Kristeva, J. 1992. Muukalaisia itsellemme. Suom. P. Malinen. Helsinki: Gaudemus.
- Krull, M. 1986. Freud and his Father. New York/ London: Norton.
- Kuivakangas, J. 2002. Kuuluuko ääni, löytyvätkö keinot? Lähtökohtia lasten pahoinvoinnin tarkasteluun. Teoksessa A. Rönkä ja U. Kinnunen (toim.) Perhe ja vanhemmuus. Keuruu: Otava, 30-50.
- Kujala, A-M. 1986. Keski-Pohjanmaa Kotimaakuntani. Kokkola: K-P:n Maakuntaliitto.
- Kujala, E. 1989. Lapsi, perhe ja yhteiskunta. Tampereen yliopisto. Sosiaalipolitiikan pro gradu-työ.
- Kulha, K. K. 1992. Aseveliliike – yksimielisyyden koulu, teoksessa Itsenäisen Suomen historia 3. Vantaa: Weilin & Göös, 106-109.
- Kuronen, M. J. 2001. Miehen askelissa. Hämeenlinna: Kirjapaja.
- Kuronen, M. J. 1995. Willin miehen teologia. Helsinki: LK-kirjat.
- Kuusi, P. 1968. 60-luvun sosiaalipolitiikka. (5. Painos) Helsinki: WSOY.
- Lagerspetz, K. 1977. Aggressio ja sen tutkimus. Helsinki: Tammi.
- Lammi-Taskula, J. 1994. Päiväkotien moninaiset miehet. Teoksessa J. Sipilä & A. Tiihonen (toim.) Miestä rakennetaan – maskuliinisuuksia puretaan. Tampere: Vastapaino, 119-130.
- Lampi, E. 1983. Piesty lapsi. Tampere: Kirjayhtymä.
- Laurinen, L. 1998. Koti kasvattajana elämä opettajana. Juva: Atena.
- Lehtola, V-P. 1998. Lähtijät ja jääjät. Teoksessa V. Heikkinen, H. Mantila, M. Varis (toim.) Tuppuinen mies. Hämeenlinna: SKS, 28-238.
- Lehtonen, J. 1994. Omakuva ja vieraskuva – suomalainen tutkimusten valossa. Teoksessa O. Alho, J. Lehtonen, A. Raunio ja M. Virtanen (toim.) Ihminen ja kulttuuri. (3. uudistettu painos) Helsinki: Kansainvälisen kaupan koulutuskeskus, 41-65.
- Lehtonen, M. 1995. Pikkujättiläisiä. Tampere: Vastapaino.
- Leikola, A. 1981. Muisti vuosituhantisena ongelmana. Teoksessa K. Achté & A. Pakaslahti (toim.) Muisti ja sen häiriöt. Mänttä: Psykiatrian tutkimussäätiö, 11-24.
- Leppihalme, I. 1998. Mies on mies. Teoksessa V. Heikkinen, H. Mantila, M. Varis (toim.) Tuppuinen mies. Hämeenlinna: SKS, 75-93.
- Lewis, O. 1975. Sa'nchezin lapset. Suom. P. Saarikoski. Porvoo: WSOY.

- Lindell, S-L. 1997. Isän pitkä varjo. Teoksessa J-P. Roos ja A. Rotkirch (toim.) Vanhemmat ja lapset. Tampere: Gaudeamus, 68-95.
- Lindqvist, M. 1986. Miehen mittainen mies. Keuruu: Otava.
- Linkomies, E. 1970. Vaikea aika. Keuruu: Otava.
- Linnavuori, M. & Tiihonen, A. 1998 (toim.) Itsestään puhuvat miehet. Helsinki: Sosiaali- ja terveysministeriö. Tasa-arvoasiain neuvottelukunta.
- Lukkari, M. 1984. Asekätkentä. Helsinki: Otava.
- Lupton, D. and Lesley, B. 1997. Constructing Fatherhood, Discourses and Experiences. London–NewYork: Sage Publications.
- Malmi, T. 2001 (toim.) Isän ikävä – Sotaorvot kertovat. Jyväskylä: Atena.
- Manninen, O. 1988. Poliittinen kehitys Talvisodasta heinäkuuhun 1941. Teoksessa Jatkosodan historia 1. Porvoo: WSOY, 17-43.
- Manninen, V. 1991. Pojan polku, isän tie. Psykoanalyttisiä tutkielmia pojan kasvusta, isän merkityksestä ja miehen tavoitteista. Helsinki: Kirjayhtymä.
- McCloughry, R. 1993. Millainen mies? Suom. Salme Moksunen. Juva: Karasana.
- McLernon, F. and Cairns, E. 1999. Children, Peace and War in Northern Ireland. In L. Oppenheimer & D. Bar-tal, (Eds.) How Children Understand War and Peace. San Francisco California: cop, Jossey-Bass.
- Marcus, L. 1994. Auto/biographical discourses, theory, criticism, practice. Manchester and New York: Manchesters University Press.
- Matero, S. & Mattila, A. 1999. Pienten pitkä matka. Tutkimus sotalapsuudesta ja siihen liittyvistä separaatiokokemuksista. Jyväskylän yliopiston varhaiskasvatuksen laitos. Kasvatustieteen kandidaatintyö.
- Myerhoff, B. 1992. Remembered Lives, The Work of Ritual, Storytelling and Growing Older. Ann Arbor: The University of Michigan Press.
- Mykkänen, J., Hirsjärvi, S., Laurinen, L. 2001. Poikien, isien ja isoisien uskomuksia kasvatuksesta. Kasvatus 4 (32), 382-391. Jyväskylä: Suomen kasvatustieteellinen seura r.y.
- Mäkelä, K. 1990. Kvalitatiivisen aineiston analyysi ja tulkinta. Helsinki: Gaudeamus.
- Määttänen, K. 1988. Naiseus ja mieheys yksilöhistorian tuottamina kokemistapoina. Teoksessa P. Setälä ja H. Kurki (toim.) Akanvirtaan. Helsinki: Yliopistopaino, 184-200.
- Nenola, A. 1992. Naisministerin hävittäjäkoneet ja miestutkimus. Naistutkimus 2, 3-5. Turku: Suomen Naistutkimuksen seura.
- Nieminen, S. 1989. Näkemys ikäpolveni historiasta. Teoksessa T. Nores (toim.) Elämää edessä ja takana. Keuruu: Otava, 88-95.
- Nikula, P. 1998. Laivalle ilmaantui naisia. Teoksessa M. Linnavuori & A. Tiihonen (toim.) Itsestään puhuvat miehet. Helsinki: Tasa-arvoasiain neuvottelukunta. 85-88.
- Numminen, J. 1979. Minä keski-ikäinen mies. Juva: WSOY.

- Nätkin, R. 1994. Väestöpolitiikka, abortti ja äitiys – hyvinvointivaltion ammatilisten ja naisten suhteen tarkastelua. Teoksessa A. Anttonen, L. Henrikson, R. Nätkin (toim.) Naisten hyvinvointivaltio. Tampere: Vastapaino, 129-155.
- O'Brien, M. 1992. Changing conceptions of fatherhood. In U. Björnberg (Ed.) European parents in the 1990s. New Brunswick (NJ): Transaction Publishers, 171-180.
- Ollila, A. 1990. Perhe – ura vai vankila. Teoksessa K. Immonen (toim.) Naisen elämä. Keuruu: Otava, 263-347.
- Parkkinen, M-L. 1992. Mitä mies? Jyväskylä: Elämänlanka.
- Peltonen, E. 1997. Perunkirjoitusta. Teoksessa J-P. Roos & A. Rotkirch (toim.) Vanhemmat ja lapset. Tampere: Gaudeamus, 96-122.
- Peltonen, M. 1992. Matala katse. Tampere: Hanki ja jää.
- Peltonen, M. 1992. Talolliset ja torpparit. Vammala: Suomen historiallinen seura.
- Pipping, K. 1978. Komppania pienoisyhteiskuntana. Keuruu: Otava. Ruotsinkielinen alkuteos Kompaniet som samhelle – lakttagelser i ett finskt frontförband 1941–1944.
- Pihkala, E. 1990. Sotaan mobilisoitu talous. Teoksessa S. Hietanen (toim.) Kansakunta sodassa 2. Helsinki: Valtion Painatuskeskus, 252-273.
- Pollack, W. 1999. Tosi poikia. Suom. L. Nivala. Keuruu: Otava.
- Pulkkinen, L. 2002. Koti, koulu ja yksityinen elämänpiiri hyvän elämän ankkureina. Teoksessa A. ja U. Kinnunen (toim.) Perhe ja vanhemmuus. Keuruu: PS-kustannus, 14-29.
- Punamäki, R-L. 1999. How Children Understand War and Peace: a call for international peace education. In A. Raviv, L. Oppenheimer and D. Bartal (Eds) Concept formation of war and peace: a meeting point between child development and a politically violent society. San Francisco California: Jossey-Bass, cop., 127-144.
- Raunio, K. 1990. Sosiaalipolitiikan lähtökohtia. (4. uud. painos) Turku: Turun yliopiston täydennyskoulutuskeskus.
- Rauste-von Wright, M. 1984. Mies – nainen – ihminen. Tieteen näkemyksiä sukupuolten eroista. Opetusministeriö, toimitusryhmä. Helsinki: Valtion painatuskeskus.
- Reijomaa, L. 1994. Aikapommista Aikamieheksi. Tampere: Kansan sivistystyön liitto.
- Roos, J-P. 1988. Elämäntavasta elämäkertaan. Jyväskylä: Gummerus.
- Roos, J-P. & Peltonen, E. 1994. (toim.) Miehen elämää. Kirjoituksia miesten omaelämäkerroista. Rauma: SKS.
- Roos, J-P. 1995. Miten hullusti elämä miestä heittää. Terveys ry: n Sanomat 4.
- Roos, J-P. & Rotkirch, A. 1997 (toim.) Vanhemmat ja lapset. Tampere: Gaudeamus.
- Roos, J-P. 1987. Suomalainen elämä. Tutkimus tavallisten suomalaisten elämäkerroista. (2. painos) Hämeenlinna: SKS.

- Saarenheimo, M. 1997. Jos etsit kadonnutta aikaa. Vanhuus ja oman elämän muisteleminen. Tampere: Vastapaino.
- Salonen, I. 1995. Ihan hyvä mies. Helsinki: Like.
- Satka, M. 1994. Sota-ajan naiskansalaisen ihanteet naisjärjestöjen arjessa. Teoksessa A. Anttonen, L. Henrikson, R. Nätkin (toim.) Naisten hyvinvointivaltio. Jyväskylä: Vastapaino, 73-96.
- Sauri, P. 1998. Hyvä mies. Juva: Like.
- Schutz, A. 1962. Collected Papers 1. The problem of social Reality. The Hague: Nijhoff.
- Seppälä, R. 1990. Veljeä ei jätetä – työn ja rakentamisen vuosikymmenet. So-tainvalidien Veljesliitto. Keuruu: Otava.
- Sihvola, T. 1993. Isyyskoe – Isäksi kasvamisen ilot ja surut. Juva: WSOY
- Siikala, A-L. 1984. Tarina ja tulkinta – tutkimus kansankertojista. Mänttä: SKS.
- Siimes, M. 1994 (toim.) Eläköön mies – mieselämäkertoja. Pieksämäki: SKS.
- Siltala, J. 1994. Miehen kunnia – Modernin miehen taistelu häpeää vastaan. Keuruu: Otava.
- Siltala, J. 1992. Suomalainen ahdistus. Keuruu: Otava.
- Siltala, J. 1999. Valkoisen äidin pojat. Keuruu: Otava.
- Simojoki, J. 1999. Haastattelu Kotimaa-lehdessä n:o 13-14/1.4.1999. Helsinki: Kotimaa Oy.
- Simpura, J. & Kiiänmaa, K. 1995. Miestä väkevämpää. Teoksessa O. Kontula, T. Parviainen, R. Santti (toim.) Miehen terveys. Tampere: Kirjayhtymä, 150-158.
- Sinkkonen, J. 1995. Lapsen kanssa hyvinä ja pahoina päivinä. Juva: WSOY.
- Sinkkonen, J. 1998. Yhdessä isän kanssa. Juva: WSOY.
- Sipilä, J. & Tiihonen, A. 1994. (toim.) Miestä rakennetaan – Maskuliinisuuksia puretaan. Jyväskylä: Vastapaino.
- Sipilä, J. 1992. Mitä on miestutkimus. Naistutkimus 2. Turku: Suomen Naistutkimuksen seura, 19-25, 63.
- Soikkanen, T. 1999. Kansallinen eheytyminen. Teoksessa A. Juutilainen & J. Leskinen (toim.) Talvisodan pikkujättiläinen. WSOY, 47-64.
- Soikkeli, M. 1991. Jumalaksi endorfiinilogiikalla. Teoksessa Y. Hosiainluoma (toim.) Hevosen sulkia. Jyväskylä: Kirjastopalvelu Oy, 133-157.
- Strandell, H. 1984. Kolmen naissukupolven kokemuksia työstä ja perheestä. Teoksessa E. Haavio-Mannila, R. Jallinoja, H. Strandell (toim.) Perhe, työ ja tunteet. Juva: WSOY, 203-294.
- Strandell, H. 1995. Päiväkoti lasten kohtaamispaikkana. Tampere: Gaudeamus.
- Sulkunen, I. 1989. Naisen kutsumus. Juva: Hanki ja jää.
- Sulkunen, I. 1991. Retki naishistoriaan. Helsinki: Hanki ja jää.
- Sulkunen, P. 1980. Alkoholin kulutus ja elinolojen muutos toisen maailman-sodan jälkeen. Vammala: Helsingin yliopisto.
- Taipale, I. 1995. Kolme prosenttia miehistä – haaste yhteiskunnalle. Teoksessa O. Kontula, T. Parviainen, R. Santti (toim.) Miehen terveys. Tampere: Kir-jayhtymä, 102-112.

- Tapio, M. 1992. Haastattelu teoksessa M-L. Parkkinen (toim.) *Mitä Mies*. Hämeenlinna: Elämänlanka, 233-246.
- Theweleit, K. 1987. *Männer phantasien 2. Männerkörper – zur Psychoanalyse des weisen Terrors*. Frankfurt/Main Germany: Rowohlt.
- Terr, L. 1997. *Suden lapset – lukitut muistot*. Suom. K. Rikman. Porvoo: WSOY.
- Tiihonen, A. 1997. Lihaan kirjoitettua ja ruumiissa kohdattu. Teoksessa E. Jokinen (toim.) *Ruumiin siteet*. Tampere: Vastapaino, 105-118.
- Tiihonen, A. 2002. *Ruumiista miestä, tarinasta tulkintaa: Oikeita miehiä – ja urheilijoita?* Jyväskylä: Likes.
- Tolkki-Nikkonen, M. 1990. *Parisuhde, perhesuhde, olosuhde*. Helsinki: Gaudeamus.
- Toskala, A. 1997. *Pelot ja niiden voittaminen*. Juva: Writers' House.
- Tuohinen, T. 1996. *Isät, pojat ja pärjäämisen henki*. Teoksessa T. Hoikkala (toim.) *Miehenkuvia*. Tampere: Gaudeamus, 66-101.
- Tuominen, M. 1991. "Me kaikki ollaan sotilaitten lapsia". Keuruu: Otava.
- Tuomaala, S. 2000. *Muisteltu maalaislapsuus – suullisen historian näkökulma lapsuuteen*. Nuorisotutkimus 3. Helsinki: Kansalaiskasvatuksen keskus, 2-19.
- Turtola, M. 1999. *Kansainvälinen kehitys Euroopassa ja Suomessa 1930-luvulla*. Teoksessa A. Juutilainen & J. Leskinen (toim.) *Talvisodan pikkujättiläinen*. WSOY, 13-46.
- Varis, T-L. 1996. *Peili ja ikkuna*. Juva: WSOY.
- Vilkko, A. 1997. *Omaelämäkerta kohtaamispaikkana – Naisen elämäkerronta ja luenta*. Tampere: SKS.
- Vilkuna, T. 2001. *Kylmää kyytiä traktorilla*. Jyväskylä: Metsälehti.
- Vilksa, J. 1986. *Mies, löydä elämäsi*. Juva: WSOY.
- Vilksa, J. 1990. *Yksinäisyys*. Juva: WSOY
- Winnicott, D.W. 1989. *Psycho-Analytic Explorations*. Winnicott Trust. London: Karnac.
- Virtanen, M. 1989. *Mitä suomalaisuus on?* Teoksessa O. Alho, A. Raunio, M. Virtanen (toim.) *Ihminen ja kulttuuri*. Helsinki: Vientikoulutussäätiö.
- Ylikangas, Heikki. 1988. *Valta ja väkivalta keski- ja uudenajan taitteen Suomessa*. Juva: WSOY.

LIITE

SODAN POJAT

Kysymyksiä haastateltaville

Ensin selvitetään haastattelun aika ja paikka. Vastaajan syntymäaika ja -paikka, millainen perhe, montako lasta, monesko lapsi haastateltava on, vanhempien ammatit ja muita lapsuuden ympäristöön ja kokemuksiin vaikuttavia asioita.

1. Millaisia muistoja sinulla on päällimmäisenä sota-ajalta?
2. Muistatko isäsi sotaan lähdön? Kuka ja miten viestin toi, miten isäsi äitisi siihen reagoivat, mitä itse ajattelit silloin.
3. Muistatko isääsi sota-ajalta, esimerkiksi sotaan lähtöä, lomalla käyntiä sotilaspuvussa, isäsi lähettämiä tai tuomia kortteja tai muistoesineitä sodasta?
4. Millaista kotielämä oli teillä sodan aikana? Miten työt tehtiin, kun isä oli sodassa?
5. Puhuttiinko kotona päivittäin sodasta?
6. Miten äitisi suhtautui isäsi sodassa oloon?
7. Kertoiko äitisi mitä isä kirjoitti rintamalta ja mitä isäsi hänelle kertoi lomilla käydessään.
8. Pelkäsitkö sotaa? Uskotko äitisi pelänneen ja puhuttiinko kotona pelosta?
9. Mitä kaikkea teit sodan aikana? Ehditkö leikkimään?
10. Mitä leikkejä leikitte? Leikittekö sotaleikkejä ja kenen kanssa? 11, Oliko sinulla isää ikävä?
12. Muistatko tunteitasi tuolta ajalta? Mitä ajattelit isästäsi ja sodasta?
13. Muistatko isäsi paluun sodasta? Miltä silloin tuntui ja mitä silloin ajattelit?
14. Puhuiko isäsi kotona sodasta koko perheen kuullen?
15. Kuulitko hänen puhuvan naapurin miesten kanssa sodasta?
16. Puhuiko hän sinulle sodasta?
17. Leikkikö isä kanssasi?
18. Miten isäsi suhtautui sinuun? Miten sinua kasvatettiin, millainen oli kuri?
19. Teittekö isän kanssa yhdessä töitä poikasena ollessasi?
20. Pitikö isäsi sinua sylissä? Entä muita lapsia?
21. Miten isäsi kohteli äitiäsi, osoittiko hellyyttä? Näitkö heidän suutelevan ja halailevan?
22. Oliko isäsi leppoisa vai kireä. Huumorintajuinen vai äkäinen?
23. Tiedätkö muuttuiko isäsi sodassa? Onko äitisi kertonut?
24. Luuletko, että sota on vaikuttanut sinuun isänä?
25. Oletko mielestäsi erilainen isä kuin isäsi?
26. Oletko pitänyt lapsiasi polvellasi ja leikkinyt heidän kanssaan?
27. Oletteko vaimonne kanssa osoittaneet hellyyttä toisillenne lasten nähden?
28. Oletko puhunut sodasta ja sota-ajasta omille lapsillesi?
29. Onko poikasi erilainen aviomies ja isä kuin sinä?
30. Vaikuttaako sota vielä hänen tunteisiinsa?

31. Jos vertaat omaa lapsuuttasi ja tämän ajan lasten elämää, niin mitkä ovat suurimmat erot?
32. Onko sodalla vaikutusta vielä tämän ajan ihmisten elämään?
33. Mitä ajattelet yleensä sodasta ja rauhasta?
34. Miten suhtaudut Venäjään (Neuvostoliittoon) ja mitä ajattelet siitä?
34. Oletko katkera lapsuuden aikaisista kokemuksista?
35. Mitä arvelet olisiko elämäsi ollut toisenlainen ilman sotaa?

TIETOJA HAASTATTELUAINESTOSTA JA SEN KOKOAMISESTA

Kuten edellä olevasta tutkimuksesta on käynyt selville, empiirinen haastatteluaineisto käsittää kahdenkymmenenviiden miehen pöytäkirjatut haastattelut. Kaksikymmentäkolme heistä on varsinaisia sodan poikia ja kaksi pääjoukkoon kuuluneiden miesten jo naimisissa olevaa poikaa. Koska lähtökohtani oli saada haastateltavien vähäisestä lukumäärästä huolimatta mahdollisimman edustava näyte kohderyhmästä, etsin heitä maantieteellisesti tasaisesti eri puolilta Suomea.

Asettamani tavoitteet täyttävien haastateltavien rajatunkin määrän löytäminen osoittautui kohtuullisen vaikeaksi. Käytin etsinnässä apunani radio- ja televisiotoimittajan työssäni vuosien mittaan eri puolille maata syntyneitä henkilökontakteja, veteraani- ja sotainvalidijärjestöjen maakunnallisia toimistoja, miesverkostoja ja muutama mies löytyi miesten sekä sota-ajan lasten seminaarien yhteydessä. Alkuperäinen suositeltujen henkilöiden joukko oli huomattavasti lopullista suurempi, sillä monet karsiutuivat pois siitä syystä, etteivät yksinkertaisesti suostuneet tai sanoivat, etteivät he pysty näin läheisistä ja kipeistä asioista puhumaan. Suurin karsija oli kuitenkin muisti. Monet haastateltaviksi suositelluista sanoivat yhteyttä ottaessani, että he eivät muista sota-ajan asioita enää niin tarkasti, että voisivat ruveta niistä kertomaan.

Saatuani mielestäni riittävän määrän asettamani vaatimukset täyttäviä miehiä suostumaan haastateltaviksi, kiersin heidän luonaan pääasiassa autolla, mutta tein myös junamatkan sekä etelään että pohjoiseen. Olimme keskustelleet jokaisen kanssa jo puhelimesta, joten tarkoitukseni olivat tulleet heille selviksi ja minä taas tiesin keskeiset asiat heidän lapsuudestaan ja elämäntilanteestaan. Vaikka vierailuni kestikin usein useamman tunnin, niin itse haastattelun nauhoitus rajoittui yleensä puolesta tunnista puoleentoista tuntiin. Joidenkin kohdalla tapaaminen jäi eri syistä johtuen lyhyemmäksi, mutta niissä tapauksissa minulla oli jo hyvät ennakkotiedot tai keskusteluja voitiin käydä puhelimesta useampaankin kertaan. Haastattelutilannetta voisi kuvata syvähaastatteluksikin, mutta olen käyttänyt teemahaastattelun nimikettä, vaikka keskustelut olivat yleensä narratiivisia sekä hyvin syvällisiä ja kestivät esimerkiksi normaalia radiohaastattelua huomattavasti pitempään.

Kaikki haastattelut ovat minulla alkuperäisinä talletettuna minidiskin disketille tai c-kasetille. Olen myös kirjoittanut kaikista haastattelupöytäkirjat kerronnan muotoon, toistamatta niissä kaikkia kysymyksiä, koska ne olivat aina pääsääntöisesti samat. Koska tutkimuksen kohtuuttoman paisumisen vuoksi pystyin ottamaan vain osan edes pääosiltaan mukaan tähän kirjaan, jouduin tarkkaan harkitsemaan, mitkä otan mukaan sodan poikien elämäntarinoihin ja niiden koodaukseen. Päädyin luvussa 12. esitettyihin, saadakseni tuotua esiin kohtaloita hyvin erilaisista tilanteista paremman kokonaiskuvan saamiseksi lukijalle. Jokaiselta haastatellulta olen ottanut mukaan ainakin joitakin otteita hänen vastauksistaan ja kertomuksistaan. Kaikkien haastateltujen nimet, osoitteet ja henkilötiedot ovat hallussani.

Aineisto antaa mahdollisuuksia jatkotutkimuksiin sekä julkaisuihin ja sodan poikien aiheessa eri näkökulmineen on työtä vielä monelle tutkijalle uusiin tutkimuksiin.

- 1 KYÖSTIÖ, O. K., Oppilaiden terveydentilan riippuvuus koulutyypistä. – Health status of pupils according to type of school. 78 p. Summary 6 p. 1962.
- 2 HEINONEN, VEIKKO, Differentiation of primary mental abilities. 136 p. 1963.
- 3 ELONEN, ANNA S., TAKALA, MARTTI & RUOPPILA ISTO, A study of intellectual functions in children by means of the KTK performance scales. 181 p. 1963.
- 4 JUURMAA, JYRKI, On the ability structure of the deaf. 114 p. 1963.
- 5 HEINONEN, VEIKKO, Lyhennetty faktori-analyysi. – A short method for factor analysis. 76 p. Summary 5 p. 1963.
- 6 PITKÄNEN, PENTTI, Fyysisen kunnon rakenne ja kehittyminen. – The structure and development of physical fitness. 163 p. Summary 10 p. 1964.
- 7 NURMI, VELI, Maamme seminaarien varsinaisen opettajakoulutuksen synty ja kehittyminen viime vuosisadalla I. – Die Entehung und Entwicklung der praktischen Lehrer-bildung unserer Lehrerseminare im vorigen Jahrhundert I. 270 p. Zusammenfassung 15 p. 1964.
- 8 NURMI, VELI, Maamme seminaarien varsinaisen opettajakoulutuksen synty ja kehittyminen viime vuosisadalla II. – Die Entstehung und Entwicklung der praktischen Lehrer-bildung unserer Lehrerseminare im vorigen Jahrhundert II. 123 p. Zusammenfassung 10 p. 1964.
- 9 NUMMENMAA, TAPIO, The language of the face. 66 p. 1964.
- 10 ISOSAARI, JUSSI, Bruno Boxström ja Sortavalan seminaarin kasvatusaineiden opetus 1882-1917. – Bruno Boxström und der Unterricht in den pädagogischen Fächern am Seminar von Sortavala 1882-1917. 167 p. Zusammenfassung II p. 1964.
- 11 NUMMENMAA, TAPIO & TAKALA, MARTTI, Parental behavior and sources of information in different social groups. 53 p. 1965.
- 12 WECKROTH, JOHAN, Studies in brain pathology and human performance I. – On the relationship between severity of brain injury and the level and structure of intellectual performance. 105 p. 1965.
- 13 PITKÄNEN, PENTTI, Ärsyke- ja reaktioanalyttisten faktorointitulosten vastaavuudesta. – On the congruence and coincidence between stimulus analytical and response analytical factor results. 223 p. Summary 14 p. 1967.
- 14 TENKKU, JUSSI, Are single moral rules absolute in Kant's ethics? 31 p. 1967.
- 15 RUOPPILA, ISTO, Nuorten ja varttuneiden opiskelijoiden väliset asenne-erot eräissä ylioppilaspohjaisissa oppilaitoksissa. – Attitude differences between young and advanced university and college students. 182 p. Summary 14 p. 1967.
- 16 KARVONEN, JUHANI, The structure, arousal and change of the attitudes of teacher education students. 118 p. 1967.
- 17 ELONEN, ANNA S., Performance scale patterns in various diagnostic groups. 53 p. 1968.
- 18 TUOMOLA, UUNO, Kansakouluntarkastajaan kohdistuvista rooli-odotuksista. – On role-expectations applied to school inspectors. 173 p. Summary 8 p. 1968.
- 19 PITKÄNEN, LEA, A descriptive model of aggression and nonaggression with applications to childrens behaviour. 208 p. 1969.
- 20 KOSKIAHO, BRIITTA, Level of living and industrialisation. 102 p. 1970.
- 21 KUUSINEN, JORMA, The meaning of another person's personality. 28 p. 1970.
- 22 VIILANEN, ERKKI, Pohjakoulutustaso ja kansakoulunopettajan kehitysympäristöjen muodostuminen. – The level of basic education in relation to the formation of the development milieu of primary school teachers. 280 s. Summary 13 p. 1970.
- 23 HAGFORS, CARL, The galvanic skin response and its application to the group registration of psychophysiological processes. 128 p. 1970.
- 24 KARVONEN, JUHANI, The enrichment of vocabulary and the basic skills of verbal communication. 47 p. 1971.
- 25 SEPPÖ, SIMO, Abiturienttien asenteet uskonnonopetukseen. – The attitudes of students toward religious education in secondary school. 137 p. Summary 5 p. 1971.
- 26 RENKO MANU, Opettajan tehokkuus oppilaiden koulusaavutusten ja persoonallisuuden kehittämisessä. – Teacher's effectiveness in improving pupils' school achievements and developing their personality. 144 p. Summary 4 p. 1971.
- 27 VAHERVA, TAPIO, Koulutustulokset peruskoulun ala-asteella yhteisömuuttujien selittäminä. – Educational outcomes at the lower level of the comprehensive school in the light of ecological variables. 158 p. Summary 3 p. 1974.
- 28 OLKINUORA, ERKKI, Norm socialization. The formation of personal norms. 186 p. Tiivistelmä 4 p. 1974.
- 29 LIIKANEN, PIRKKO, Increasing creativity through art education among pre-school children. 44 p. Tiivistelmä 4 p. 1975.
- 30 ELONEN, ANNA S., & GUYER, MELVIN, Comparison of qualitative characteristics of human figure drawings of Finnish children in various diagnostic categories. 46 p. Tiivistelmä 3 p. 1975.
- 31 KÄÄRIÄINEN, RISTO, Physical, intellectual, and personal characteristics of Down's syndrome. 114 p. Tiivistelmä 4 p. 1975.
- 32 MÄÄTTÄ, PAULA, Images of a young drug user. 112 p. Tiivistelmä 11 p. 1976.
- 33 ALANEN, PENTTI, Tieto ja demokratia. – Epistemology and democracy. 140 p. Summary 4 p. 1976.
- 34 NUPPONEN, RIITTA, Vahvistajaroolit aikuisten ja lapsen vuorovaikutuksessa. – The experimental roles of reinforcing agent in adult-child interaction. 209 p. Summary 11 p. 1977.

- 35 TEIKARI, VEIKKO, Vigilanssi-ilmion mittaamisesta ja selitysmahdollisuuksista. – On measuring and explanation of vigilance. 163 p. Summary 2 p. 1977.
- 36 VOLANEN, RISTO, On conditions of decision making. A study of the conceptual foundations of administration. – Päätöksenteon edellytyksistä. Tutkimus hallinnon käsitteellisistä perusteista. 171 p. Tiivistelmä 7 p. 1977.
- 37 LYYTINEN, PAULA, The acquisition of Finnish morphology in early childhood. – Suomen kielen morfologisten säännönmukaisuuksien omaksuminen varhaislapsuudessa. 143 p. Tiivistelmä 6 p. 1978.
- 38 HAKAMÄKI, SIMO, Maaseudulle muutto muutto- liikkeen osana. – Migration on rural areas as one element of migration as a whole. 175 p. Summary 5 p. 1978.
- 39 MOBERG, SAKARI, Leimautuminen erityispedagogiikassa. Nimikkeisiin apukoululainen ja tarkkailuluokkalainen liittyvät käsitykset ja niiden vaikutus hypoteettista oppilasta koskeviin havaintoihin. – Labelling in special education. 177 p. Summary 10 p. 1979.
- 40 AHVENAINEN, OSSI, Lukemis- ja kirjoittamis- häiriöinen erityisopetuksessa. – The child with reading and writing disabilities in special education. 246 p. Summary 14 p. 1980.
- 41 HURME, HELENA, Life changes during childhood. – Lasten elämänmuutokset. 229 p. Tiivistelmä 3 p. 1981.
- 42 TUTKIMUS YHTEISKUNTAPOLITIIKAN VIITOITAJANA. Professori Leo Paukkuselle omistettu juhla- kirja. 175 p. 1981.
- 43 HIRSIÄRVI, SIRKKA, Aspects of consciousness in child rearing. – Tietoisuuden ongelma koti- kasvatuksessa. 259 p. 1981.
- 44 LASONEN, KARI, Siirtolaisoppilas Ruotsin koulu yhteisössä. Sosiometrinen tutkimus. – A socio-metric study of immigrant pupils in the Swedish comprehensive school. 269 p. Summary 7 p. 1981.
- 45 AJATUKSEN JA TOIMINNAN TIET. Matti Juntusen muistokirja. 274 p. 1982.
- 46 MÄKINEN, RAIMO, Teachers' work, wellbeing, and health. – Opettajan työ, hyvinvointi ja terveys. 232 p. Tiivistelmä 2 p. 1982.
- 47 KANKAINEN, MIKKO, Suomalaisen peruskoulun eriyttämiskäytännön yhteiskunnallisen taustan ja siirtymävaiheen toteutuksen arviointi. 257 p. Summary 11 p. 1982.
- 48 WALLS, GEORG, Health care and social welfare in, cooperation. 99 p. Tiivistelmä 9 p. 1982.
- 49 KOIVUKARI, MIRJAMI, Rote learning comprehension and participation by the learners in Zairian classrooms. – Mekaaninen oppiminen, ymmärtäminen ja oppilaiden osallistuminen opetukseen zairelaisissa koululuokissa. 286 p. Tiivistelmä 11 p. 1982.
- 50 KOPONEN, RITVA, An item analysis of tests in mathematics applying logistic test models. – Matematiikan kokeiden osioanalyysi logistisia testimalleja käyttäen. 187 p. Tiivistelmä 2 p. 1983.
- 51 PEKONEN, KYÖSTI, Byrokraatia politiikan näkökulmasta. Poliitiikan ja byrokraatian keskinäinen yhteys valtio- ja yhteiskuntaprosessin kehityksen valossa. – Bureaucracy from the viewpoint of politics. 253 p. 1983.
- 52 LYYTINEN, HEIKKI, Psychophysiology of anticipation and arousal. – Antisipaation ja viriämisen psykofysiologia. 190 p. Tiivistelmä 4 p. 1984.
- 53 KORAKIANGAS, MIKKO, Lastenneuvolan terveydenhoitajan arvioinnit viisivuotiaiden lasten psyykkisestä kehityksestä. – The psychological assessment of five-year-old children by public health centres. 227 p. Summary 14 p. 1984.
- 54 HUMAN ACTION AND PERSONALITY. Essays in honour of Martti Takala. 272 p. 1984.
- 55 MATILAINEN, JOUKO, Maanpuolustus ja eduskunta. Eduskuntaryhmien kannanotot ja koheesio maanpuolustuskysymyksissä Paasikiven-Kekkonen kaudella 1945-1978. – Defence and Parliament. 264 p. Summary 7 p. 1984.
- 56 PUOLUE, VALTIO JA EDUSTUKSELLINEN DEMOKRATIA. Pekka Nyholmille omistettu juhla- kirja. – Party, state and representational democracy. 145 p. Summary 2 p. 1986.
- 57 SIISIÄINEN, MARTTI, Intressit, yhdistyslaitos ja poliittisen järjestelmän vakaisuus. – Interests, voluntary associations and the stability of the political system. 367 p. Summary 6 p. 1986.
- 58 MATTLAR, CARL-ERIK, Finnish Rorschach responses in cross-cultural context: A normative study. 166 p. Tiivistelmä 2 p. 1986.
- 59 ÄYSTÖ, SEIJA, Neuropsychological aspects of simultaneous and successive cognitive processes. – Rinnakkaisen ja peräkkäisen informaation prosessoinnin neuropsykologiasta. 205 p. Tiivistelmä 10 p. 1987.
- 60 LINDH, RAIMO, Suggestiiviset mielikuvamallit käyttäytymisen muokkaajina tarkkailuluokkalaisilla. – Suggestive covert modeling as a method with disturbed pupils. 194 p. Summary 8 p. 1987.
- 61 KORHONEN, TAPANI, Behavioral and neural short-latency and long-latency conditioned responses in the cat. – Välittömät ja viivästetyt hermostolliset ja käyttäytymisvasteet klassisen ehdollistamisen aikana kissalla. 198 p. Tiivistelmä 4 p. 1987.
- 62 PAHKINEN, TUULA, Psykoterapian vaikutus minäkäsitykseen. Psykoterapian käynnistämisen muutosprosessin vaikutus korkeakouluopiskelijoiden minäkäsitykseen. – Change in self-concept as a result of psychotherapy. 172 p. Summary 6 p. 1987.
- 63 KANGAS, ANITA, Keski-Suomen kulttuuri- toimintakokeilu tutkimuksena ja politiikkana. – The action research on cultural- activities in the Province of Central Finland. 301 p. Summary 8 p. 1988.
- 64 HURME, HELENA, Child, mother and grandmother. Intergenerational interaction in Finnish families. 187 p. 1988.
- 65 RASKU-PUTTONEN, HELENA, Communication

- between parents and children in experimental situations. – Vanhempien ja lasten kommunikointi strukturoiduissa tilanteissa. 71 p. Tiivistelmä 5 p. 1988.
- 66 TOSKALA, ANTERO, Kahvikuppineurootikkojen ja paniikkiagorafobikkojen minäkuvat minäsystemin rakenteina ja kognitiivisen oppimisterapian perustana. – The self-images of coffee cup neurotics and panic agoraphobics as structures of a selfsystem and a basis for learning therapy. 261 p. Summary 6 p. 1988.
- 67 HAKKARAINEN, LIISA, Kuurojen yläasteen oppilaiden kirjoitetun kielen hallinta. – Mastery of written language by deaf pupils at the upper level of Comprehensive school. 281 p. Summary 11 p. 1988.
- 68 NÄTTI, JOUKO, Työmarkkinoiden lohkoutuminen. Segmentaatioteoriat, Suomen työmarkkinat ja yritysten työvoimastrategiat. – Segmentation theories, Finnish labour markets and the use of labour in retail trade. 189 p. Summary 10 p. 1989.
- 69 AALTOLA, JUHANI, Merkitys opettamisen ja oppimisen näkökulmasta Wittgensteinin myöhäisfilo-sofian ja pragmatismien valossa. – Meaning from the point of view of teaching and learning in the light of Wittgenstein's later philosophy and pragmatism. 249 p. Summary 6 p. 1989.
- 70 KINNUNEN, ULLA, Teacher stress over a school year. – Opettajan työstressi lukuvuoden aikana. 61 p. Tiivistelmä 3 p. 1989.
- 71 BREUER, HELMUT & RUOHO, KARI (Hrsg.), Pädagogisch-psychologische Prophylaxe bei 4-8 jährigen Kindern. – Pedagogis-psykologinen ennaltaehkäisy neljästä kahdeksaan vuoden iässä. 185 S. Tiivistelmä 1 S. 1989.
- 72 LUMMELAHTI, LEENA, Kuusivuotiaiden sopeutuminen päiväkotiiin. Yksilöllistetty mallioppimisohjelman päiväkotiiin heikosti sopeutuvien kuusivuotiaiden ohjauksessa sekä vanhempien kasvatuskäytännön yhteydet lapsen sopeutumiseen ja minäkäsitykseen. – The adjustment of six-year-old children to day-care-centres. 224 p. Summary 9 p. 1990.
- 73 SALOVIITA, TIMO, Adaptive behaviour of institutionalized mentally retarded persons. – Laitoksessa asuvien kehitysvammaisten adaptiivinen käyttäytyminen. 167 p. Tiivistelmä 4 p. 1990.
- 74 PALONEN, KARI et SUBRA, LEENA (Eds.), Jean-Paul Sartre - un philosophe du politique. – Jean-Paul Sartre - poliittisuuden filosofi. 107 p. Tiivistelmä 2 p. 1990.
- 75 SINIVUO, JUHANI, Kuormitus ja voimavarat upseerin uralla. – Work load and resources in the career of officers. 373 p. Summary 4 p. 1990.
- 76 PÖLKKI, PIRJO, Self-concept and social skills of school beginners. Summary and discussion. – Koulutulokkaiden minäkäsitys ja sosiaaliset taidot. 100 p. Tiivistelmä 6 p. 1990.
- 77 HUTTUNEN, JOUKO, Isän merkitys pojan sosiaaliselle sukupuolelle. – Father's impact on son's gender role identity. 246 p. Summary 9 p. 1990.
- 78 AHONEN, TIMO, Lasten motoriset koordinaatiohäiriöt. Kehitysneuropsykologinen seuranta-tutkimus. – Developmental coordination disorders in children. A developmental neuropsychological follow-up study. 188 p. Summary 9 p. 1990.
- 79 MURTO, KARI, Towards the well functioning community. The development of Anton Makarenko and Maxwell Jones' communities. – Kohti toimivaa yhteisöä. Anton Makarenkon ja Maxwell Jonesin yhteisöjen kehitys. 270 p. Tiivistelmä 5 p. PE3IOME 5 c. 1991.
- 80 SEIKKULA, JAAKKO, Perheen ja sairaalan rajasysteemi potilaan sosiaalisessa verkostossa. – The family-hospital boundary system in the social network. 285 p. Summary 6 p. 1991.
- 81 ALANEN, ILKKA, Miten teoretisoida maa-talouden pientuotantoa. – On the conceptualization of petty production in agriculture. 360 p. Summary 9 p. 1991.
- 82 NIEMELÄ, EINO, Harjaantumisoppilas peruskoulun liikuntakasvatuksessa. – The trainable mentally retarded pupil in comprehensive school physical education. 210 p. Summary 7 p. 1991.
- 83 KARILA, IRMA, Lapsivuodeajan psyykkisten vaikeuksien ennakointi. Kognitiivinen malli. – Prediction of mental distress during puerperium. A cognitive model. 248 p. Summary 8 p. 1991.
- 84 HAAPASALO, JAANA, Psychopathy as a descriptive construct of personality among offenders. – Psykopatia rikoksentehtäjäiden persoonallisuutta kuvaavana konstruktiona. 73 p. Tiivistelmä 3 p. 1992.
- 85 ARNKIL, ERIK, Sosiaalityön rajasyteemit ja kehitysvyöhyke. – The systems of boundary and the developmental zone of social work. 65 p. Summary 4 p. 1992.
- 86 NIKKI, MAIJA-LIISA, Suomalaisen koulutusjärjestelmän kielikoulutus ja sen relevanssi. Osa II. – Foreign language education in the Finnish educational system and its relevance. Part 2. 204 p. Summary 5 p. 1992.
- 87 NIKKI, MAIJA-LIISA, The implementation of the Finnish national plan for foreign language teaching. – Valtakunnallisen kielenopetuksen yleissuunnitelman toimeenpano. 52 p. Yhteenveto 2 p. 1992.
- 88 VASKILAMPI, TUULA, Vaihtoehtoinen terveydenhuolto hyvinvointivaltion terveystarkkailuilla. – Alternative medicine on the health market of welfare state. 120 p. Summary 8 p. 1992.
- 89 LAAKSO, KIRSTI, Kouluvaikeuksien ennustaminen. Käyttäytymishäiriöt ja kielelliset vaikeudet peruskoulun alku- ja päättövaiheessa. – Prediction of difficulties in school. 145 p. Summary 4 p. 1992.
- 90 SUUTARINEN, SAKARI, Herbartilainen pedagoginen uudistus Suomen kansakoulussa vuosisa-

- dan alussa (1900-1935). - Die Herbart'sche pädagogische Reform in den finnischen Volksschulen zu Beginn dieses Jahrhunderts (1900-1935). 273 p. Zusammenfassung 5 S. 1992.
- 91 AITTOLA, TAPIO, Uuden opiskelijatyypin synty. Opiskelijoiden elämänvaiheet ja tieteenalaspesifien habitusten muovautuminen 1980-luvun yliopistossa. - Origins of the new student type. 162 p. Summary 4 p. 1992
- 92 KORHONEN, PEKKA, The origin of the idea of the Pacific free trade area. - Tyynenmeren vapaa-kauppa-alueen idean muotoutuminen. - Taiheyoo jiyuu booeiki chi-iki koosoo no seisei. 220 p. Yhteenveto 3 p. Yooyaku 2 p. 1992.
- 93 KERÄNEN, JYRKI, Avohoitoon ja sairaalahoitoon valikoituminen perhekeskeisessä psykiatrisessa hoitojärjestelmässä. - The choice between outpatient and inpatient treatment in a family centred psychiatric treatment system. 194 p. Summary 6 p. 1992.
- 94 WAHLSTRÖM, JARL, Merkitysten muodostuminen ja muuttuminen perheterapeutisessa keskustelussa. Diskurssianalyttinen tutkimus. - Semantic change in family therapy. 195 p. Summary 5 p. 1992.
- 95 RAHEEM, KOLAWOLE, Problems of social security and development in a developing country. A study of the indigenous systems and the colonial influence on the conventional schemes in Nigeria. - Sosiaaliturvan ja kehityksen ongelmia kehitysmaassa. 272 p. Yhteenveto 3 p. 1993.
- 96 LAINE, TIMO, Aistisuus, kehollisuus ja dialogisuus. Ludwig Feuerbachin filosofian lähtökohtia ja niiden kehitysnäkymiä 1900-luvun antropologisesti suuntautuneessa fenomenologiassa. - Sensuousness, bodilyness and dialogue. Basic principles in Ludwig Feuerbach's philosophy and their development in the anthropologically oriented phenomenology of the 1900's. 151 p. Zusammenfassung 5 S. 1993.
- 97 PENTTONEN, MARKKU, Classically conditioned lateralized head movements and bilaterally recorded cingulate cortex responses in cats. - Klassisesti ehdollistetut sivuttaiset päänliikkeet ja molemminpuoliset aivojen pihtipoimuvasteet kissalla. 74 p. Yhteenveto 3 p. 1993.
- 98 KORO, JUKKA, Aikuinen oman oppimisensa ohjaajana. Itseohjautuvuus, sen kehittyminen ja yhteys opetustuloksiin kasvatustieteen avoimen korkeakouluopetuksen monimuotokokeilussa. - Adults as managers of their own learning. Self-directiveness, its development and connection with the cognitive learning results of an experiment on distance education for the teaching of educational science. 238 p. Summary 7 p. 1993.
- 99 LAIHIALA-KANKAINEN, SIRKKA, Formaalin ja funktionaalinen traditio kieltenopetuksessa. Kieltenopetuksen oppihistoriallinen tausta antiikista valistukseen. - Formal and functional traditions in language teaching. The theory-historical background of language teaching from the classical period to the age of reason. 288 p. Summary 6 p. 1993.
- 100 MÄKINEN, TERTTU, Yksilön varhaiskehitys koulunkäynnin perustana. - Early development as a foundation for school achievement. 273 p. Summary 16 p. 1993.
- 101 KOTKAVIRTA, JUSSI, Practical philosophy and modernity. A study on the formation of Hegel's thought. - Käytännöllinen filosofia ja modernisuus. Tutkielma Hegelin ajattelun muotoutumisesta. 238 p. Zusammenfassung 3 S. Yhteenveto 3 p. 1993.
- 102 EISENHARDT, PETER L., PALONEN, KARI, SUBRA, LEENA, ZIMMERMANN RAINER E. (Eds.), Modern concepts of existentialism. Essays on Sartrean problems in philosophy, political theory and aesthetics. 168 p. Tiivistelmä 2 p. 1993.
- 103 KERÄNEN, MARJA, Modern political science and gender. A debate between the deaf and the mute. - Moderni valtio-oppi ja nainen. Mykkien ja kuurojen välinen keskustelu. 252 p. Tiivistelmä 4 p. 1993.
- 104 MATIKAINEN, TUULA, Työtaitojen kehittyminen erityisammattikouluvaiheen aikana. - Development of working skills in special vocational school. 205 p. Summary 4 p. 1994.
- 105 PIHLAJARINNE, MARIA-LEENA, Nuoren sairastumisen skitsofreeniseen häiriöön. Perheterapeuttinen tarkastelutapa. - The onset of schizophrenic disorder at young age. Family therapeutic study. 174 p. Summary 5 p. 1994.
- 106 KUUSINEN, KIRSTI-LIISA, Psykykinen itsesäätely itsehoidon perustana. Itsehoito I-tyyppin diabetesta sairastavilla aikuisilla. - Self-care based on self-regulation. Self-care in adult type I diabetics. 260 p. Summary 17 p. 1994.
- 107 MENGISTU, LEGESSE GEBRESELLASSIE, Psychological classification of students with and without handicaps. A tests of Holland's theory in Ethiopia. 209 p. 1994.
- 108 LESKINEN, MARKKU (ED.), Family in focus. New perspectives on early childhood special education. 158 p. 1994.
- 109 LESKINEN, MARKKU, Parents' causal attributions and adjustment to their child's disability. - Vanhempien syytulkinnat ja sopeutuminen lapsensa vammaisuuteen. 104 p. Tiivistelmä 1 p. 1994.
- 110 MATTHIES, AILA-LEENA, Epävirallisen sektorin ja hyvinvointivaltion suhteiden modernisoituminen. - The informal sector and the welfare state. Contemporary relationships. 63 p. Summary 12 p. 1994.
- 111 AITTOLA, HELENA, Tutkimustyön ohjaus ja ohjaussuhteet tieteellisessä jatkokoulutuksessa. - Mentoring in postgraduate education. 285 p. Summary 5 p. 1995.
- 112 LINDÉN, MIRJA, Muuttuva syövän kuva ja kokeminen. Potilaiden ja ammattilaisten tulkintoja. - The changing image and experience of cancer. Accounts given by patients and professionals. 234 p. Summary 5 p. 1995.
- 113 VÄLIMAA, JUSSI, Higher education cultural approach. - Korkeakoulututkimuksen

- kulttuurinäkökulma. 94 p. Yhteenveto 5 p. 1995.
- 114 KAIPPIO, KALEVI, Yhteisöllisyys kasvatuksessa. yhteisökasvatuksen teoreettinen analyysi ja käytäntöön soveltaminen. - The community as an educator. Theoretical analysis and practice of community education. 250 p. Summary 3 p. 1995.
- 115 HÄNNIKÄINEN, MARITTA, Nukesta vauvaksi ja lapsesta lääkäriksi. Roolileikkiin siirtymisen tarkastelua piagetilaisesta ja kulttuurihistoriallisen toiminnan teorian näkökulmasta. 73 p. Summary 6 p. 1995.
- 116 IKONEN, OIVA. Adaptiivinen opetus. Oppimistutkimus harjaantumiskoulun opetussuunnitelma- ja seurantajärjestelmän kehittämisen tukena. - The adaptive teaching. 90 p. Summary 5 p. 1995.
- 117 SUUTAMA, TIMO, Coping with life events in old age. - Elämän muutos- ja ongelmatilanteiden käsittely iäkkäillä ihmisillä. 110 p. Yhteenveto 3 p. 1995.
- 118 DERSEH, TIBEBU BOGALE, Meanings Attached to Disability, Attitudes towards Disabled People, and Attitudes towards Integration. 150 p. 1995.
- 119 SAHLBERG, PASI, Kuka auttaisi opettajaa. Post-moderni näkökulma opetuksen muu-tokseen yhden kehittämisprojektin valossa. - Who would help a teacher. A post-modern perspective on change in teaching in light of a school improvement project. 255 p. Summary 4 p. 1996.
- 120 UHINKI, AILO, Distress of unemployed job-seekers described by the Zulliger Test using the Comprehensive System. - Työttömien työntekijöiden ahdinko kuvattuna Comprehensive Systemin mukaisesti käytetyillä Zulligerin testillä. 61 p. Yhteenveto 3p. 1996.
- 121 ANTIKAINEN, RISTO, Clinical course, outcome and follow-up of inpatients with borderline level disorders. - Rajatilapotilaiden osastohoidon tuloksellisuus kolmen vuoden seurantatutkimuksessa Kys:n psykiatrian klinikassa. 102 p. Yhteenveto 4 p. 1996.
- 122 RUUSUVIRTA, TIMO, Brain responses to pitch changes in an acoustic environment in cats and rabbits. - Aivovasteet kuuloärsykemutoksiin kissoilla ja kaneilla. 45 p. Yhteenveto 2 p. 1996.
- 123 VISTI, ANNALIISA, Työyhteisön ja työn tuottavuuden kehitys organisaation transformaa-tiossa. - Development of the work communi-ty and changes in the productivity of work during an organizational transformation process. 201 p. Summary 12 p. 1996.
- 124 SALLINEN, MIKAEL, Event-related brain potentials to changes in the acoustic environ-ment during sleep and sleepiness. - Aivojen herätevasteet muutoksiin kuuloärsykesar-jassa unen ja uneliaisuuden aikana. 104 p. Yhteenveto 3 p. 1997.
- 125 LAMMINMÄKI, TUUJA, Efficacy of a multi-faceted treatment for children with learning difficulties. - Oppimisvaikeuksien neuro-kognitiivisen ryhmäkuntoutuksen tuloksellisuus ja siihen vaikuttavia tekijöitä. 56 p. Yhteenveto 2 p. 1997.
- 126 LUTTINEN, JAANA, Fragmentoituva kulttuuripoliitiikka. Paikallisen kulttuuripolitiikan tulkinta-kehukset Ylä-Savossa. - Fragmenting-cultural policy. The interpretative frames of local cultural politics in Ylä-Savo. 178 p. Summary 9 p. 1997.
- 127 MARTTUNEN, MIIKA, Studying argumentation in higher education by electronic mail. - Argumentointia yliopisto-opinnoissa sähköpostilla. 60 p. (164 p.) Yhteenveto 3 p. 1997.
- 128 JAAKKOLA, HANNA, Kielitieto kielitaitoon pyrittäessä. Vieraiden kielten opettajien käsityksiä kieliopin oppimisesta ja opetta-misesta. - Language knowledge and language ability. Teachers' conceptions of the role of grammar in foreign language learning and teaching. 227 p. Summary 7 p. 1997.
- 129 SUBRA, LEENA, A portrait of the political agent in Jean-Paul Sartre. Views on playing, acting, temporality and subjectivity. - Poliittisen toimijan muotokuva Jean-Paul Sartrella. Näkymiä pelaamiseen, toimintaan, ajallisuuteen ja subjektiivisuuteen. 248 p. Yhteenveto 2 p. 1997.
- 130 HAARAKANGAS, KAUKO, Hoitokokouksen äänet. Dialoginen analyysi perhekeskeisen psykiatrisen hoitoprosessin hoitokokous-keskusteluita työryhmän toiminnan näkökulmasta. - The voices in treatment meeting. A dialogical analysis of the treatment meeting conversations in family-centred psychiatric treatment process in regard to the team activity. 136 p. Summary 8 p. 1997.
- 131 MATINHEIKKI-KOKKO, KAJA, Challenges of working in a cross-cultural environment. Principles and practice of refugee settlement in Finland. - Kulttuurienvälisen työn haasteet. Periaatteet ja käytäntö maahanmuuttajien hyvinvoinnin turvaamiseksi Suomessa. 130 p. Yhteenveto 3 p. 1997.
- 132 KIVINIEMI, KARI, Opettajuuden oppimisesta harjoittelun harhautuksiin. Aikuisopiskelijoiden kokemuksia opetusharjoittelusta ja sen ohjauksesta luokanopettajakoulutuksessa. - From the learning of teacherhood to the fabrications of practice. Adult students' experiences of teaching practice and its supervision in class teacher education. 267 p. Summary 8 p. 1997.
- 133 KANTOLA, JOUKO, Cygnaeuksen jäljillä käsityön-opetuksesta teknologiseen kasvatukseen. - In the footsteps of Cygnaeus. From handicraft teaching to technological education. 211 p. Summary 7 p. 1997.
- 134 KAARTINEN, JUKKA, Nocturnal body movements and sleep quality. - Yölliset kehon liikkeitä ja unen laatu. 85 p. Yhteenveto 3 p. 1997.
- 135 MUSTONEN, ANU, Media violence and its audience. - Mediaväkivalta ja sen yleisö. 44 p.

- (131 p.). Yhteenveto 2 p. 1997.
- 136 PERTTULA, JUHA, The experienced life-fabrics of young men. - Nuorten miesten koettu elämänkudelman. 218 p. Yhteenveto 3 p. 1998.
- 137 TIKKANEN, TARIA, Learning and education of older workers. Lifelong learning at the margin. - Ikääntyvän työväestön oppiminen ja koulutus. Elinikäisen oppimisen marginaalissa. 83 p. (154 p.). Yhteenveto 6 p. 1998.
- 138 LEINONEN, MARKKU, Johannes Gezelius vanhempi luonnonmukaisen pedagogiikan soveltajana. Comeniuslainen tulkinta. - Johannes Gezelius the elder as implementer of natural pedagogy. A Comenian interpretation. 237 p. Summary 7 p. 1998.
- 139 KALLIO, EEVA, Training of students' scientific reasoning skills. - Korkeakouluopiskelijoiden tieteellisen ajattelun kehittäminen. 90 p. Yhteenveto 1 p. 1998.
- 140 NIEMI-VÄKEVÄINEN, LEENA, Koulutusjaksot ja elämänpolitiikka. Kouluttautuminen yksilöllistymisen ja yhteisöllisyyden risteysasemana. - Sequences of vocational education as life politics. Perspectives of individualization and communality. 210 p. Summary 6 p. 1998.
- 141 PARIKKA, MATTI, Teknologiaakompetenssi. Teknologiakasvatuksen uudistamishaasteita peruskoulussa ja lukiossa. - Technological competence. Challenges of reforming technology education in the Finnish comprehensive and upper secondary school. 207 p. Summary 13 p. 1998.
- 142 TA OPETTAJAN APUNA - EDUCATIONAL TA FOR TEACHER. Professori Pirkko Liikaselele omistettu juhlaKirja. 207 p. Tiivistelmä - Abstract 14 p. 1998.
- 143 YLÖNEN, HILKKA, Taikahattu ja hopeakengät - sadun maailmaa. Lapsi päiväkodissa sadun kuulijana, näkijänä ja kokijana. - The world of the colden cap and silver shoes. How kinder garten children listen to, view, and experience fairy tales. 189 p. Summary 8 p. 1998.
- 144 MOILANEN, PENTTI, Opettajan toiminnan perusteiden tulkinta ja tulkinnan totuudellisuuden arviointi. - Interpreting reasons for teachers' action and the verifying the interpretations. 226 p. Summary 3p. 1998.
- 145 VAURIO, LEENA, Lexical inferencing in reading in english on the secondary level. - Sanapäätely englanninkielistä tekstiä luettaessa lukioasteella. 147 p. Yhteenveto 3 p. 1998.
- 146 ETELÄPELTO, ANNELI, The development of expertise in information systems design. - Asiantuntijuuden kehittyminen tietojärjestelmien suunnittelussa. 132 p. (221p.). Yhteenveto 12 p. 1998.
- 147 PIRHONEN, ANTTI, Redundancy as a criterion for multimodal user-interfaces. - Käsitteistö luo näkökulman käyttöliittymäanalyyysiin. 141 p. Yhteenveto 3 p. 1998.
- 148 RÖNKÄ, ANNA, The accumulation of problems of social functioning: outer, inner, and behavioral strands. - Sosiaalinen selviytyminen lapsuudesta aikuisuuteen: ongelmien kasautumisen kolme väylää. 44 p. (129 p.) Yhteenveto 3 p. 1999.
- 149 NAUKKARINEN, AIMO, Tasapainoilua kurinalaisuuden ja tarkoituksenmukaisuuden välillä. Oppilaiden ei-toivottuun käyttäytymiseen liittyvän ongelmanratkaisun kehittäminen yhden peruskoulun yläasteen tarkastelun pohjalta. - Balancing rigor and relevance. Developing problem-solving associated with students' challenging behavior in the light of a study of an upper comprehensive school. 296 p. Summary 5 p. 1999.
- 150 HOLMA, JUHA, The search for a narrative. Investigating acute psychosis and the need-adapted treatment model from the narrative viewpoint. - Narratiivinen lähestymistapa akuuttiin psykoosiin ja tarpeenmukaisen hoidon malliin. 52 p. (105 p.) Yhteenveto 3 p. 1999.
- 151 LEPPÄNEN, PAAVO H.T., Brain responses to changes in tone and speech stimuli in infants with and without a risk for familial dyslexia. - Aivovasteet ääni- ja puheärsykkeiden muutoksiin vauvoilla, joilla on riski suvussa esiintyvään dysleksiaan ja vauvoilla ilman tätä riskiä. 100 p. (197 p.) Yhteenveto 4 p. 1999.
- 152 SUOMALA, JYRKI, Students' problem solving in the LEGO/Logo learning environment. - Oppilaiden ongelmanratkaisu LEGO/Logo oppimisympäristössä. 146 p. Yhteenveto 3 p. 1999.
- 153 HUTTUNEN, RAUNO, Opettamisen filosofia ja kritiikki. - Philosophy, teaching, and critique. Towards a critical theory of the philosophy of education. 201 p. Summary 3p. 1999.
- 154 KAREKIVI, LEENA, Ehkä en kokeilisikaan, jos .... Tutkimus ylivieskalaisten nuorten tupakoinnista ja päihteidenkäytöstä ja niihin liittyvästä terveystkasvatuksesta vuosina 1989-1998. - Maybe I wouldn't even experiment if .... A study on youth smoking and use of intoxicants in Ylivieska and related health education in 1989-1998. 256 p. Summary 4 p. 1999.
- 155 LAAKSO, MARJA-LEENA, Prelinguistic skills and early interactional context as predictors of children's language development. - Esi-kielellinen kommunikaatio ja sen vuorovaikutuksellinen konteksti lapsen kielen kehityksen ennustajana. 127 p. Yhteenveto 2 p. 1999.
- 156 MAUNO, SAIIA, Job insecurity as a psycho-social job stressor in the context of the work-family interface. - Työn epävarmuus työn psykososiaalisena stressitekijänä työn ja perheen vuorovaikutuksen kontekstissa. 59 p. (147 p.) Yhteenveto 3 p. 1999.
- 157 MÄENSIVU KIRSTI, Opettaja määrittelijänä, oppilas määriteltävänä. Sanallisen oppilaan arvioinnin sisällön analyysi. - The teacher as a determiner - the pupil to be determined - content analysis of the written school reports. 215 p. Summary 5 p. 1999.
- 158 FELDT, TARU, Sense of coherence. Structure, stability and health promoting role in working

- life. - Koherenssin rakenne, pysyvyys ja terveyttä edistävä merkitys työelämässä. 60 p. (150 p.) Yhteenveto 5 p. 2000.
- 159 MÄNTY, TARJA, Ammatillisista erityisoppilaitoksista elämään. - Life after vocational special education. 235 p. Summary 3 p. 2000.
- 160 SARJA, ANNELI, Dialogioppiminen pienryhmässä. Opettajaksi opiskelevien harjoitteluprosessi terveydenhuollon opettajankoulutuksessa. - Dialogic learning in a small group. The process of student teachers' teaching practice during health care education. 165 p. Summary 7 p. 2000.
- 161 JÄRVINEN, ANITTA, Taitajat iänikuiset. - Kotkan ammattilukiosta valmiuksia elämään, työelämään ja jatko-opintoihin. - Age-old craftmasters -Kotka vocational senior secondary school - giving skills for life, work and further studies. 224 p. Summary 2 p. 2000.
- 162 KONTIO, MARIA-LIISA, Laitoksessa asuvan kehitysvammaisen vanhuksen haastava käyttäytyminen ja hoitajan käyttämiä vaikutuskeinoja. - Challenging behaviour of institutionalized mentally retarded elderly people and measures taken by nurses to control it. 175 p. Summary 3 p. 2000.
- 163 KILPELÄINEN, ARIA, Naiset paikkaansa etsimässä. Aikuiskoulutus naisen elämänsä rakentajana. - Adult education as determinant of woman's life-course. 155 p. Summary 6 p. 2000.
- 164 RIITESUO, ANNIKKI, A preterm child grows. Focus on speech and language during the first two years. - Keskonen kasvaa: puheen ja kielen kehitys kahtena ensimmäisenä elinvuotena. 119 p. Tiivistelmä 2 p. 2000.
- 165 TAURIAINEN, LEENA, Kohti yhteistä laatua. - Henkilökunnan, vanhempien ja lasten laatu-käsitykset päiväkodin integroidussa erityisryhmässä. - Towards common quality: staff's, parents' and children's conceptions of quality in an integration group at a daycare center. 256 p. Summary 6 p. 2000.
- 166 RAUDASKOSKI, LEENA, Ammattikorkeakoulun toimintaperustaa etsimässä. Toimilupahakemusten sisällönanalyttinen tarkastelu. - In search for the founding principles of the Finnish polytechnic institutes. A content analysis of the licence applications. 193 p. Summary 4 p. 2000.
- 167 TAKKINEN, SANNA, Meaning in life and its relation to functioning in old age. - Elämän tarkoituksellisuus ja sen yhteydet toimintakykyyn vanhuudessa. 51 p. (130 p.) Yhteenveto 2 p. 2000.
- 168 LAUNONEN, LEEVI, Eettinen kasvatusajattelu suomalaisen koulun pedagogisissa teksteissä 1860-luvulta 1990-luvulle. - Ethical thinking in Finnish school's pedagogical texts from the 1860s to the 1990s. 366 p. Summary 3 p. 2000.
- 169 KUORELAHTI, MATTI, Sopeutumattomien luokkamutoisen erityisopetuksen tuloksellisuus. - The educational outcomes of special classes for emotionally/ behaviorally disordered children and youth. 176 p. Summary 2p. 2000.
- 170 KURUNMÄKI, JUSSI, Representation, nation and time. The political rhetoric of the 1866 parliamentary reform in Sweden. - Edustus, kansakunta ja aika. Poliittinen retoriikka Ruotsin vuoden 1866 valtiopäiväreformissa. 253 p. Tiivistelmä 4 p. 2000.
- 171 RASINEN, AKI, Developing technology education. In search of curriculum elements for Finnish general education schools. 158 p. Yhteenveto 2 p. 2000.
- 172 SUNDHOLM, LARS, Itseohjautuvuus organisaatiomuutoksessa. - Self-determination in organisational change. 180 p. Summary 15 p. 2000.
- 173 AHONNISKKA-ASSA, JAANA, Analyzing change in repeated neuropsychological assessment. 68 p. (124 p.) Yhteenveto 2 p. 2000.
- 174 HOFFRÉN, JARI, Demokraattinen eetos - rajoista mahdollisuuksiin. - The democratic ethos. From limits to possibilities? 217 p. Summary 2 p. 2000.
- 175 HEIKKINEN, HANNU L. T., Toimintatutkimus, tarinat ja opettajaksi tuleminen taito. Narratiivisen identiteettityön kehittäminen opettajankoulutuksessa toimintatutkimuksen avulla. - Action research, narratives and the art of becoming a teacher. Developing narrative identity work in teacher education through action research. 237 p. Summary 4 p. 2001.
- 176 VUORENMAA, MARITTA, Ikkunoita arvioinnin tuolle puolen. Uusia avauksia suomalaiseseen koulutusta koskevaan arviointikeskusteluun. - Views across assessment: New openings into the evaluation discussion on Finnish education. 266 p. Summary 4 p. 2001.
- 177 LITMANEN, TAPIO, The struggle over risk. The spatial, temporal, and cultural dimensions of protest against nuclear technology. - Kamp-pailu riskistä. Ydinteknologian vastaisen protestin tilalliset, ajalliset ja kulttuuriset ulottuvuudet. 72 p. (153 p.) Yhteenveto 9 p. 2001.
- 178 AUNOLA, KAISA, Children's and adolescents' achievement strategies, school adjustment, and family environment. - Lasten ja nuorten suoritusstrategiat koulu- ja perheympäristöissä. 51 p. (153 p.) Yhteenveto 2 p. 2001.
- 179 OKSANEN, ELINA, Arvioinnin kehittäminen erityisopetuksessa. Diagnosoinnista oppimisen ohjaukseen laadullisena tapaustutkimuksena. - Developing assessment practices in special education. From a static approach to dynamic approach applying qualitative case. 182 p. Summary 5 p. 2001.
- 180 VIITTALA, KAISU, "Kyllä se tommosellaki lapsella on kovempi urakka". Sikiöaikana alkoholil-

- le altistuneiden huostaanotettujen lasten elämäntilanne, riskiprosessit ja suojaavat prosessit. - "It's harder for that kind of child to get along". The life situation of the children exposed to alcohol in utero and taken care of by society, their risk and protective processes. 316 p. Summary 4 p. 2001.
- 181 HANSSON, LEENI, Networks matter. The role of informal social networks in the period of socio-economic reforms of the 1990s in Estonia. - Verkostoilla on merkitystä: infor-maalisten sosiaalisten verkostojen asema Virossa 1990-luvun sosio-ekonomisten muutosten aikana. 194 p. Yhteenveto 3 p. 2001.
- 182 BÖÖK, MARJA LEENA, Vanhemmuus ja vanhemmuuden diskurssit työttömyystilanteessa. - Parenthood and parenting discourses in a situation of unemployment. 157 p. Summary 5 p. 2001.
- 183 KOKKO, KATJA, Antecedents and consequences of long-term unemployment. - Pitkääikaistyöttömyyden ennakoijia ja seurauksia. 53 p. (115 p.) Tiivistelmä 3 p. 2001.
- 184 KOKKONEN, MARJA, Emotion regulation and physical health in adulthood: A longitudinal, personality-oriented approach. - Aikuisiän tunteiden säätely ja fyysinen terveys: pitkittäistutkimuksellinen ja persoonallisuuskeskeinen lähestymistapa. 52 p. (137 p.) Tiivistelmä 3 p. 2001.
- 185 MÄNNIKÖ, KAISA, Adult attachment styles: A Person-oriented approach. - Aikuisten kiintymystyyli. 142 p. Yhteenveto 5 p. 2001.
- 186 KATVALA, SATU, Missä äiti on? Äitejä ja äitiyden uskomuksia sukupolvien saatossa. - Where's the mother? Mothers and maternal beliefs over generations. 126 p. Summary 3 p. 2001.
- 187 KIISKINEN, ANNA-LIISA, Ympäristöhallinto vastuullisen elämäntavan edistäjänä. - Environmental administration as promoter of responsible living. 229 p. Summary 8 p. 2001.
- 188 SIMOLA, AHTI, Työterveyshuolto-organisaation toiminta, sen henkilöstön henkinen hyvinvointi ja toiminnan tuloksellisuus. - Functioning of an occupational health service organization and its relationship to the mental well-being of its personnel, client satisfaction, and economic profitability. 192 p. Summary 12 p. 2001.
- 189 VESTERINEN, PIRKKO, Projektiopiskelu- ja oppiminen ammattikorkeakoulussa. - Project-based studying and learning in the polytechnic. 257 p. Summary 5 p. 2001.
- 190 KEMPAINEN, JAANA, Kotikasvatus kolmessa sukupolvessa. - Childrearing in three generations. 183 p. Summary 3 p. 2001.
- 191 HOHENTHAL-ANTIN LEONIE, Luvan ottaminen - ikäihmiset teatterin tekijöinä. - Taking permission- Elderly people as theatre makers. 183 p. Summary 5 p. 2001.
- 192 KAKKORI, LEENA, Heideggerin aukeama. Tutkimuksia totuudesta ja taiteesta Martin Heideggerin avaamassa horisontissa. - Heidegger's clearing. Studies on truth and art in the horizon opened by Martin Heidegger. 156 p. Summary 2 p. 2001.
- 193 NÄRHI, VESA, The use of clinical neuropsychological data in learning disability research. - Asiakastyön yhteydessä kerätyn neuropsykologisen aineiston käyttö oppimisvaikeustutkimuksessa. 103 p. Yhteenveto 2 p. 2002.
- 194 SUOMI, ASTA, Ammattia etsimässä. Aikuisopiskelijat kertovat sosiaalihoaja-koulutuksesta ja narratiivisen pätevyyden kehittymisestä. - Searching for professional identity. Adult students' narratives on the education of a social welfare supervisor and the development of narrative competence. 183 p. Summary 2 p. 2002.
- 195 PERKKILÄ, PÄIVI, Opettajien matematiikkauskomukset ja matematiikan oppikirjan merkitys alkuopetuksessa. 212 p. - Teacher's mathematics beliefs and meaning of mathematics textbooks in the first and the second grade in primary school. Summary 2 p. 2002.
- 196 VESTERINEN, MARJA-LIISA, Ammatillinen harjoittelu osana asiantuntijuuden kehittymistä ammattikorkeakoulussa. - Promoting professional expertise by developing practical learning at the polytechnic. 261 p. Summary 5 p. 2002.
- 197 POHJANEN, JORMA, Mitä kello on? Kello modernissa yhteiskunnassa ja sen sosiologisessa teoriassa. - What's the time. Clock on modern society and in it's sociological theory. 226 p. Summary 3 p. 2002.
- 198 RANTALA, ANJA, Perhekeskeisyys - puhetta vai todellisuutta? Työntekijöiden käsitykset yhteistyöstä erityistä tukea tarvitsevan lapsen perheen kanssa. - Family-centeredness rhetoric or reality? Summary 3 p. 2002.
- 199 VALANNE, EIJA, "Meidän lapsi on arvokas" Henkilökohtainen opetuksen järjestämistä koskeva suunnitelma (HOJKS) kunnallisessa erityiskoulussa. - "Our child is precious" - The individual educational plan in the context of the special school. 219 p. Yhteenveto 2 p. 2002.
- 200 HOLOPAINEN, LEENA, Development in reading and reading related skills; a follow-up study from pre-school to the fourth grade. 57 p. (138 p.) Yhteenveto 3 p. 2002.
- 201 HEIKKINEN, HANNU, Draaman maailmat oppimisalueina. Draamakasvatuksen vakava leikillisuus. - Drama worlds as learning areas - the serious playfulness os drama education. 164 p. Summary 5 p. 2002.
- 202 HYTÖNEN, TUJJA, Exploring the practice of human resource development as a field of professional expertise. - Henkilöstön kehittämistyön asiantuntijuuden rakentuminen. 137 p. (300 p.) Yhteenveto 10 p. 2002.
- 203 RIPATTI, MIKKO, Arvid Järnefeldt kasvatusajattelijana. 246 p. Summary 4 p. 2002.

- 204 VIRMASALO, ILKKA, Perhe, työttömyys ja lama. - Families, unemployment and the economic depression. 121 p. Summary 2 p. 2002.
- 205 WIKGREN, JAN, Diffuse and discrete associations in aversive classical conditioning. - Täsmälliset ja laaja-alaiset ehdollistumat klassisessa aversiivisessa ehdollistumisessa. 40 p. (81 p.) Yhteenveto 2 p. 2002.
- 206 JOKIVUORI, PERTTI, Sitoutuminen työorganisaatioon ja ammattijärjestöön. - Kilpailevia vai täydentäviä?- Commitment to organisation and trade union. Competing or complementary? 132 p. Summary 8 p. 2002.
- 207 GONZÁLEZ VEGA, NARCISO, Factors affecting simulator-training effectiveness. 162 p. Yhteenveto 1 p. 2002.
- 208 SALO, KARI, Teacher Stress as a Longitudinal Process - Opettajien stressiprosessi. 67 p. Yhteenveto 2 p. 2002.
- 209 VAUHKONEN, JOUNI, A rhetoric of reduction. Bertrand de Jouvenel's pure theory of politics as persuasion. 156 p. Tiivistelmä 2 p. 2002.
- 210 KONTONIEMI, MARITA, "Milloin sinä otat itseäsi niskasta kiinni?" Opettajien kokemuksia alisuoriutujista. - "When will you pull your socks up?" Teachers' experiences of underachievers. 218 p. Summary 3 p. 2003.
- 211 SAUKKONEN, SAKARI, Koulu ja yksilöllisyys; Jännitteitä, haasteita ja mahdollisuuksia. - School and individuality: Tensions, challenges and possibilities. 125 p. Summary 3 p. 2003.
- 212 VILJAMAA, MARJA-LEENA, Neuvola tänään ja huomenna. Vanhemmuuden tukeminen, perhekeskeisyys ja vertaistuki. - Child and maternity welfare clinics today and tomorrow. Supporting parenthood, family-centered services and peer groups. 141 p. Summary 4 p. 2003.
- 213 REMES, LIISA, Yrittäjyyskasvatuksen kolme diskurssia. - Three discourses in entrepreneurial learning. 204 p. Summary 2 p. 2003.
- 214 KARJALA, KALLE, Neulanreiästä panoraamaksi. Ruotsin kulttuurikuvan ainekset eräissä keskikoulun ja B-ruotsin vuosina 1961–2002 painetuissa oppikirjoissa. - From pinhole to panorama – The culture of Sweden presented in some middle and comprehensive school textbooks printed between 1961 and 2002. 308 p. Summary 2 p. 2003.
- 215 LALLUKKA, KIRSI, Lapsuusikä ja ikä lapsuudessa. Tutkimus 6–12 -vuotiaiden sosiokulttuurisesta ikätiedosta. - Childhood age and age in childhood. A study on the sociocultural knowledge of age. 234 p. Summary 2 p. 2003.
- 216 PUUKARI, SAULI, Video Programmes as Learning Tools. Teaching the Gas Laws and Behaviour of Gases in Finnish and Canadian Senior High Schools. 361 p. Yhteenveto 6 p. 2003.
- 217 LOISA, RAIIA-LEENA, The polysemous contemporary concept. The rhetoric of the cultural industry. - Monimerkityksinen nykykäsite. Kulttuuriteollisuuden retoriikka. 244 p. Yhteenveto 2 p. 2003.
- 218 HOLOPAINEN, ESKO, Kuullun ja luetun tekstin ymmärtämisstrategiat ja -vaikeudet peruskoulun kolmannella ja yhdeksännellä luokalla. - Strategies for listening and reading comprehension and problematic listening and reading comprehension of the text during the third and ninth grades of primary school. 135 p. Summary 3 p. 2003.
- 219 PENTTINEN, SEPPO, Lähtökohdat liikuntaa opettavaksi luokanopettajaksi. Nuoruuden kasvuympäristöt ja opettajankoulutus opettajuuden kehitystekijöinä.- Starting points for a primary school physical education teacher. The growth environment of adolescence and teacher education as developmental factors of teachership. 201 p. Summary 10 p. 2003.
- 220 IKÄHEIMO, HEIKKI, Tunnustus, subjektiviteetti ja inhimillinen elämänmuoto: Tutkimuksia Hegelistä ja persoonien välisistä tunnustus-suhteista. - Recognition, subjectivity and the human life form: studies on Hegel and interpersonal recognition. 191 p. Summary 3 p. 2003.
- 221 ASUNTA, TUULA, Knowledge of environmental issues. Where pupils acquire information and how it affects their attitudes, opinions, and laboratory behaviour - Ympäristöasioita koskeva tieto. Mistä oppilaat saavat informaatiota ja miten se vaikuttaa heidän asenteisiinsa, mielipiteisiinsä ja laboratoriokäyttäytymiseensä. 159 p. Yhteenveto 4 p. 2003.
- 222 KUJALA, ERKKI, Sodan pojat. Sodanaikaisten pikkupoikien lapsuuskokemuksia isyyden näkökulmasta - The sons of war. 229 p. Summary 2 p. 2003.